
THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

JANA AMOSA KOMENSKÉHO

DIDAKTIKA.

NA OSLAVU

DVOUSTOLETÉ PAMÁTKY ÚMRTÍ SPISOVATELOVA

VYDÁVÁ

PRAŽSKÁ BUDEČ.

OPATŘIL

DR. JINDŘICH BERÁNEK.

V PRAZE.

NÁKLADEM KNĚHKUPECTVÍ THEODORA MOURKA.

1871.

Jan Amos Komenský

narozen 28. března 1592, zemřel 15. listopadu 1671.

Nákladem knĕhkupectví **Theodora Mourka** v Praze.

JANA AMOSA KOMENSKÉHO

DIDAKTIKA

to jest

umění umělého vyučování.

Kterak by totiž člověk

dřív než na těle vzroste a stav svůj začne,

všemu tomu, což ku potřebě a ozdobám

přítomného i budoucího života přináleží,

šťastně, snadně, plně

VYUČEN, A TAK POTĚŠENĚ K ŽIVOTU OBOJÍMU

nastrojen býti mohl.

Což se vše

mocně, základy z samého přirození vzatými, *prokazuje*.
ustavičně příklady jiných řemeslných umění *vysvětluje*,
dokonale na léta, měsíce, dny a hodiny *rozměřuje*,
a ke všemu tomu, aby k cíli přivedeno bylo.
i probuzení činí i rada dává.

Fass

V PRAZE.

NÁKLADEM KNĚHKUPECTVÍ THEODORA MOURKA.

1871.

Quod munus reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem, his praesertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda atque coërcenda sit.

CICERO 2. DE DIV.

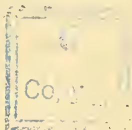
Recte curare adolescentiam est efformare aut reformare etiam rempublicam. Hic mihi, ut ingenue fatear, multa voluntanda, tractanda, mutanda, mitiganda fuerunt, secus quam usus recepit, interque spem et metum laborandum. Ubi nec nimis fascinari authoritate, nec abripi suis inventis consultissimum est.

Desperare de profectu ingiorium, dedignari aliena consilia, injurium est.

J. VAL. ANDREAE DIALOGUS THEOPHILI DE LITERATURA CHRISTIANA.

Věj větříčku půlnoční, a přiď větříčku polední; prověj zahradu mou, ať tekou vonné věci její, a ať přijde milý můj do zahrady své a jí rozkošné ovoce své.

PÍSEŇ ŠAL. 4, 16.

Tiskem Jindř. Mercy-ho v Praze.

Pražská Budeč, chtějíc důstojným a trvalým způsobem oslaviti letošní památku J. A. Komenského, tohoto patriarchy národního učitelstva, snesla se mimo jiné na tom, že vydá jeho Didaktiku v rouše slavnostním; mne pak poctila důvěrou, svěřivši mi vydání díla toho. I ukázala se pilná potřeba podniknouti revisi knihy z r. 1849., ku kterémuž cíli pan bibliotekář Vrťátko ochotně propůjčil rukopis v Museu chovaný. Jak hojně tím kniha získala, ukazuje seznam na konci připojený.

K radě na slovo vzatých mužův neměněno ničeho v původním znění, podržena tudíž v textu všecka cizí slova běžná u nás ve věku sedmnáctém. Věcí tou ovšem nejen nikdo se nepohorší, nýbrž přátelé našich dávných památek a ctitelé Komenského jistě toho vděčni budou. Seznam cizích slov těch s překladem českým podán taktéž na konci knihy.

Rukopis sám, jenž od několika let jest majetkem Musea, psán rukou trojí: z počátku jest

písmo Komenského, ostatní část psána ode dvou písařů nestejným poněkud pravopisem. Komenský však celý rukopis přehlédl a kde potřebí bylo, opravil a doplnil. Jmenovitě dodal marginalie, charakteristické pro tehdejší věk; ty tedy i do knihy naší byly přijaty. Od kap. XVI.—XX., jakož i sem tam v pozdějších kapitolách jich však v rukopise opomenuto. Poněvadž ale část ta jest jádro Didaktiky, a poněvadž by jinak trpěla souměrnost knihy, přidány byly dle „Didactica Magna", pozdějšího to zpracování naší knihy, i k těmto kapitolám poznámky podobné. a od ostatních skobkami odděleny.

Česká naše Didaktika a latinská „Didactica Magna" liší se již na první pohled tím od sebe, že ona má třicet kapitol, tato třiatřicet. Kapitola XXVII. Didaktiky české dělí se totiž v latinském zpracování na pět kapitol: XXVII—XXXI. Obsahujeť kapitola XXVII. obecné úvahy o „rozložení cvičení mládeže podlé stupňů věku lidského na čtyry školy", kap. XXVIII „ideu

školy mateřské", kap. XXIX. „ideu školy městské neb obecní", kap. XXX. „ideu školy latinské" a kap. XXXI. „ideu škol vysokých", tak že co v českém vydání v jediné kapitole obecnějšími rysy naznačeno, to v latinském v pěti kapitolách podrobněji provedeno jest. K tomu přidána pak v „Did. Mag." kap. XXXII. obsahující porovnání působení učitelova s pracemi v tiskárně. (Zdeť totiž potřebí papíru, liter, černidla a tisku, což dle porovnání onoho při vyučování jest mysl žáků, knihy školní, živé slovo učitelovo, kázeň školská.) Za to vynechána tu ovšem úplně naše kap. XXIX., a z obou zbývajících kapitol českého vydání (XXVIII. a XXX.) učiněna jediná kap. XXXIII. — Dle směru ducha Komenského zdá se, že počet kapitol v obojím zpracování není bez významu mystického (XXX., XXXIII.).

Od prvotního úmyslu, podati tuto překlad dotčených pěti kapitol, opět upuštěno. Pokusíme se raději časem svým o překlad *celé* „Velké Didaktiky", k čemuž ostatně Fr. Palacký už r. 1829

radil a napomínal. Slušnoť zajisté, aby národní naše učitelstvo znalo pokud možná všecka pedagogická díla tohoto arciotce našeho, a to v jejich úplnosti, čehož se však doplňováním a podděláváním jedné knihy nikdy nedocílí.

Připojen *nástin* života a působení J. A. Komenského, vypravovaný s největší část dle výtečného životopisu, jaký slavnému rodákovi svému už před 42 lety napsal největší těchto posledních dvou století Moravan, otec Palacký.

V Praze na den svatých učitelů Cyrilla a Methoděje 1871.

J. Beránek.

Nástin života a působení

J. A. Komenského.

Sesterskou naši Moravu svlažují libé proudy řeky, kteráž prorývajíc úrodné ty luhy směrem od severu k jihu, celé zemi jméno své dala. S obou pak stran spěchají do lůna jejího hojné, vodami bohaté řeky a říčky, a spojivše se s ní, opouštějí jaksi vahavě rodnou zemi, aby s širokým Dunajem nastoupily dalekou, klikatou cestu, až konečně ve vzdáleném moři nalezají hrob svůj. Jsouť ony jako obrazem velikého toho muže sedmnáctého věku — Jana Amosa Komenského — jenž taktéž s bolestí, s pláčem opouštěl rodnou zemi svou, žirnou to půdu moravskou, a dlouhou, strastiplnou konal pouť po evropských krajinách, až konečně velebné šediny své uložil do hrobu v zemi daleké, na pobřeží mořském. — — Vlasť.

Jedna z říček oněch, Olšava, berouc počátek v pohraničných Karpatech, viděla kolébku jeho. Po břehu říčky té vedla za starodávna přes lesnaté pomezí moravské od Brodu k Trenčínu tak zvaná stezka uherská, kudy jak vojska tak obchodníci z Uher na Moravu a z Moravy do Uher vcházívali. A že kraje ony již na samých hranicích uherských se nalézají, svědčí jména dvou měst na říčce té rozložených, Uherské Hradiště a Uherský Brod. V tomto pak posledně jmenovaném městě narodil se z rodičův Martina a Anny, za panování umění milovného krále Rudolfa II. náš Amos dne 28. března 1592. Rodiště. Roz. 28. března 1592.

Otec jeho byl zaměstnáním mlynář, vírou pak „bratr." Však záhy, ještě za dětinství Amosova, zemřel nejen on (1602), ale i manželka jeho Anna, a malý sirotek odevzdán Vychování domácí.

byl tudíž poručníkům. Ti ale nevedli téměř žádné péče o vychování jeho; vyučilť se sotva počátkům literního umění, a zrůstal co pachole sám sobě zůstavený. — Byl již mládenec 16 let stár. Tu procitla v něm žádost neodolatelná k naukám a védomostem vyšším. I jsa ducha od-

1608—1610. Gymnasium

hodlaného a maje po rodičích dosti značné jmění, odebral se učení chtivý jinoch r. 1608. na školy latinské. Mnoho tam ale nezískal; nalézalyť se školy tehdáž po výtce v stavu bídném, podávajíce žákům svým vzdělání jen kusého, a to způsobem dosti nerozumným ano přírodě odporným.[1]) Komenský jsa již jinoch dospělejší a cítě živě zpozdilost a nemotornost veškerého způsobu, který tehdáž tu panoval, počal záhy přemýšleti o nápravě na poli tom, a stal se tak velikým obnovitelem, tvůrcem celé didaktiky.

Stráviv na gymnasiu jen as dva roky a jsa jinoch osmnáctiletý, počal přemýšleti o svém budoucím stavu a povolání. I zalíbilo se mu, státi se knězem v Jednotě bratrské, k níž po rodičích vírou náležel. — Nebude snad od místa, pronésti o jednotě té několik slov.

Batří, jich původ

Za dob Jiřího krále nalézaly se jak známo dvě hlavní strany náboženské v Čechách: katolíci a husité. Král Jiří dle kompaktat, na něž byl přísahal, nemínil také trpěti v zemi jiných stran než těchto dvou. Nicméně volné přemýšlení o věcech náboženských, jemuž Čechové přivykli od času Husova, nedalo se tak snadno zameziti a vedlo k utvoření nového náboženského spolku, jenž čerpaje nauky své z četných spisů *Petra Chelčického*, stál jako u prostřed mezi katolíky a utraquisty. Družstvo to z počátku nečetné, usadilo se r. 1457. ve vsi Kunvaldu na panství Žamberském, majíc za prvního vůdce chudého zemana Řehoře, jenž prací ruční se živil. Deset let na to, r. 1467. shromáždili se plnomocníci asi 50 obcí ve vsi Lhotě u Rychnova a dokonali zřízení nového náboženského tovaryšstva českých a moravských to „bratří.“ Odřekše se vší společnosti s církví Římskou i se stranou podobojí, vyvolili si své kněze a tři biskupy čili starší, kteří pro zachování

[1]) Drastické toho líčení viz v Didaktice kap. XII.

posloupnosti apoštolské vzali svěcení od jakéhos biskupa Valdenského Štěpána v Rakousích.

Věrouka jejich nebyla ovšem ustálena, avšak klonili se nejvíce k pozdějším kalvinistům zvláště v učení o večeři Páně. Charakteristickou známkou byla jejich přísná mravnost a neúhonnost. Vrchní řízení jednoty spočívalo v rukou starších čili biskupů, jednotlivým pak obcím byli co správcové duchovní přidáni kněží. První z oněch tří biskupů požíval vždy v celé jednotě zvláštní přednosti. — Za dobu 142 let, od svého založení až do r. 1609., kdy jim majestátem císaře Rudolfa povolena byla svoboda náboženství, musili zakoušeti nejedněch ústrkův a pronásledování, což oni ale snášeli vždy s myslí statečnou. a zřízení.

Komenský odhodlal se tedy po dvou letech svých studií gymnasialních k službě církevní v Jednotě bratrské, i bylo mu tudíž konati studia theologická. Universita Pražská byla tehdáž v stavu nevalně kvetoucím, a nadto nacházela se v rukou utraquistů, kteří, jak již dotčeno, nebyli přátelé „bratří českých," jejichž učení čím dále tím značněji ku kalvinismu se chýlilo. Proto odebral se Komenský na studia theologická do Němec, do měst Herbornu a Heidelberku, a strávil tam dvě léta, 1610—1612. Na rok 1612. v dobu jeho studií v Herbornu připadá první literarní činnost Komenského. Počal totiž tenkráte sbírati *látku k slovníku* českému a německému z živé řeči národa, kterýžto slovník později dospěl v dílo, že jak Komenský sám praví, podobného neměl „žádný jiný národ." 1610—1612. K. na akademii Herbornské. 1612. *Material k slovníku.*

Dokonav studia svá, zabral se na cestu do západních zemí pomorských, a snad i přes moře do Anglie, při čemž l. 1614., jsa jinoch dvamecítmaletý, ponejprv do Amstrdamu se dostal, nedomýšleje se bezpochyby, žeby toto slavné a hlučné město mělo jemu někdy, starci zevšad pronásledovanému, posledním býti útočištěm a věčným odpočinkem. — S neobyčejnou zásobou známostí v cizině nabytých, ale i s touhou tím horlivější, doplniti a rozšířiti je doma, vrátil se K. po dvouletém cestování do vlasti své. 1612—1614. Na cestách.

Za čas 6 let, od r. 1608—1614. absolvoval tedy gymnasium i theologii a vykonal daleké cesty po západní Europě až do Anglie! Nyní byl 22 let stár a měl dle úmyslův

svých co kněz zastávati úřad církevní v Jednotě bratrské. Pro mladý věk svůj však nemohl úřadu toho prozatím přijmouti. Čím tedy měl se baviti do 24 let? — V městě Přerově kvetla tehdáž a už od dávného času škola bratrská. Slavný Karel z Žerotína, nejvyšší hejtman markrabství moravského a přední jednoty bratrské zástupce, veliký mecenáš učených mužů, poznav v Komenském ducha neobyčejně nadaného, odevzdal mu správu této školy, kterouž on přijav na se, dostal se poprvé na pole činnosti, jemuž s horlivostí neobyčejnou a zápalem neuhasitelným věnoval celý téměř potomní život svůj, pole, na němž si dobyl světové slávy a všeho potomstva nejvroucnějších díkův.

1614—1616. Správcem školy v Přerově.

Dvě léta spravoval tento úřad založiv *první realní gymnasium.* Tu na paměti maje vlastní příhody své ve školách a chtěje mládeži sobě svěřené posloužiti k něčemu lepšímu, obmýšleti počal způsoby, kterakby žákům známosti širší a platnější s menší obtížností vštěpovány býti mohly. I sepsal zde pojednání o potřebách škol, zvláště *o snadnějším způsobu vyučování latině,* jež pak r. 1616. v Praze tiskem vyšlo, ale na naše doby se nezachovalo.

O snadnějším způsobu vyučování latině.

1616—1618. Kazat. v Olomúci.

Zatím dosáhl Kom. 24. roku svého věku. Byl tudíž na kněžství v jednotě bratrské posvěcen a povolán k ouřadu kazatelskému do Olomúce. Zde vydal r. 1617. nábožný spis *„Listové do nebe.“*

Listové do nebe

1618—1621. Kazat. a správcem škol ve Fulneku.

Po dvou letech ale (1618) povolán byl do sboru Fulneckého, hlavního a nejstaršího sídla bratří českých na Moravě, a to nejen za kazatele, nýbrž spolu i za dozorce škol tam nově zřízených. Tu jsa muž 26letý pojal ctnostnou manželku (o níž se mnozí domýšlejí, že pocházela z rodu šlechtického), a v úřadu svém kazatelském i školském jakož i v stavu manželském požíval na krátko nezkaleného štěstí. — I procestovav celou Moravu, sestavoval *mapu* této země a dal ji později tisknout v Amsterodamě. Původního výtisku jejího však bohužel nemáme. — Z té doby pochází též material k dvěma spisům, jinak dosud neznámým. Jsou to *„Starožitnosti moravské“* a spis *„O původu a skutcích pánů z Žerotína“.* [1])

Mapa Moravy.

Starožitnosti mor.

O původu a skutcích pánů z Žerotína.

[1]) Pešina (před sto lety) připomíná, že je sám v rukopise viděl, i možná tedy, že se v některé knihovně moravské dosud zachovaly.

Šťastných dnův dožil se Kom. ve Fulneku, však nikoliv na dlouho. Brzy přikvačily zkázonosné události na vlasť českou i moravskou, a hrozný osud i na našeho Komenského.

Roku 1612., když Kom. v Herborně studoval, zemřel císař Rudolf a na místo jeho nastoupil Matiáš; ten pak kralovav 7 let, zemřel r. 1619., když Kom. byl druhý rok správcem školy ve Fulneku. Po Matiáši ujal se vlády Ferdinand II. Stavové čeští nechtěli Ferdinanda za pána, a zvolili sobě (26. srpna) na generálném sněmu všech zemí koruny české za krále Fridricha Falckého. Avšak za zimy na to následující zjednal sobě Ferdinand pomoci od cizích spojenců, kdežto Fridrich Falcký osvědčil se nehodným důvěry, kterou v něho Čechové kladli. Jsa kalvinistou, zohavil starodávnou svatyni národu českého, kostel to sv. Víta na hradě Pražském, a stropil všelijaké pletichy a různice dvorské. Vojsko královské záležejíc z najatých cizinců, náchylno bylo k nekázni a loupežem — zkrátka, došlo to až ku hrozné katastrofě bělohorské (8. listop. 1618). Šest tisíc mrtvol krylo krvavou tu horu! — Přišel pak den 21. června 1621. Ráno v pět hodin zahučelo několik ran dělových z hradu pražského k započetí krvavé exekucí. Sedmadvacet osob stavu panského, rytířského a městského vykrvácelo pod sekerou katovskou. — Den bitvy bělohorské a den popravy staroměstské jsou dva dny, nad nimiž plakal a pláče krvavé slzy genius českého národa! — —

Na to následovaly jiné rány. Roku 1621. vydán mandát císařský, kterým všichni *kazatelé bratrští* a kalvínští vypověděni jsou z království; r. 1624. opětný mandát, kterým se *všecko kněžstvo nekatolické* vůbec vypovídalo ze země; konečně r. 1627. vyšel mandát nejukrutnější, aby *všecky osoby* stavu panského, rytířského a městského, kteří by nechtěli obrátiti se na víru katolickou, vystěhovali se ze země.

Ran těch osudných zakusil ovšem též Komenský v plné míře. Již počátkem r. 1621. vojsko španělské, císaři Ferdinandovi ku pomoci poslané, vpadši nenadále do Fulneka, zloupilo a vypálilo to město. Tou příhodou ztratil Kom. všecken nábytek, knihy ano i rukopisy, které potud k opravě vychování mládeže a za jinými příčinami byl zhotovil. Když pak následkem dotčeného výše mandatu císařského sbory

jednoty bratrské byly zavřeny, veřejné vykonávání bohoslužby jí zakázáno a kazatelé bratrští ze země vypověděni, přinucen byl i Kom. opustiti církev svou. Před vystěhováním ze země zachránilo ho prozatím jen to, že požíval ochrany na rozlehlých panstvích mocného pana Karla z Žerotína.

I jest skutečně s podivem, kterak vzdor takovým pohromám Kom. předce dosti prázdně nalezl k sepsání hojných spisů této doby. Když totiž tušil pronásledování, která hrozí členům jednoty bratrské, připravil je na to spisem: *Proti Antikristovi.* „*Proti Antikristovi*" (jenž však tištěn nebyl). — Když nastalo už skutečné pronásledování jednoty, sepsal, vybízeje souvěrce své k trpělivosti, *Přemyšlování o dokonalosti křesťanské.* „*Přemyšlování o dokonalosti křesťanské*", a skrývaje se v nějaké chýši blíže Fulneka, zabýval se metrickým *překladem žalmů.* [1]) Roku 1622., *Překlad žalmů.* když byl na útěku z Fulneka, napsal jiný nábožný spis: *Nedobytedlný hrad.* „*Nedobytedlný hrad.*" Uteklť se do Brandýsa nad Orlicí, jedno to z českých panství Žerotinových, ztrativ v strašných těch pohromách i manželku milou a dvé dítek. [2]) Chud a bolestí jsa sklíčen, bydlil tu v tichém domku pod lesnatou strání, Klopoty zvanou, i zahloubal se v přemyšlování, „kde a v čem by summum bonum (vrch dobrého) bylo, na němž by se žádost lidská stavovala, to jest, jehož by dosáhna člověk, myslí svou tu odpočinouti mohl a musel, ničeho víc žádati nemaje." Výsledkem přemyšlování toho byla 1623. *Labyrint světa a ráj srdce.* kniha milostná, perla v literatuře naší, „*Labyrint světa a ráj srdce.*" Každému literatury naší milovníku známo jest, že my posavad v řeči své knihy utěšenější a jadrnější prosou psané nad tento Labyrint světa nemáme. Připsal jej Kom. velikému dobrodinci svému pod Klopoty 1623. — Roku 1624. na pana Karla z Žerotína od komissarův císařských přísně dostupováno, aby žádných kněží bratrských na panstvích svých nepřechovával. A tak ubozí kněží bratrští, mezi nimi i Komenský, ustoupili z panství jeho a podtají ve vlasti po lesích, skalách a slujích se ukrývajíce, v ustavičném nebezpečí, aby postiženi a jakož se mnohým při-

---

[1]) Vzácný výtisk tohoto překladu nalezá se v universitní knihovně pražské. [2]) Po druhé oženil se v Brandýse nad Orlicí. Svatební smlouva nalezá se posud v archivu téhož města.

házelo, krvavě ztrestáni nebyli, bídný život vedli. V takovém hrozném odevšad zmítání a stíhání sepsal Kom. r. 1625. spis „*Hlubina bezpečnosti*“ zvaný, jenž maje tentýž pobožný oučel jako Labyrint světa, jemu i v živosti a jadrnosti slohu se podobá. *Hlubina bezpečnosti.*

Roku 1627. vyšel konečný ten nejukrutnější mandat výše dotčený. Šest a třicet tisíc českých rodin odebralo se do vyhnanství, zůstavivše vlast českou zchudlou a spustlou! Zastání nebylo již nikomu žádného. Vždyť sám p. Karel z Žerotína ze země vypovězen byv, do vyhnanství se chystal. A tak i Kom. a několik jiných kněží bratrských vydali se v kruté zimě r. 1628. na poslední bolestnou cestu. Přišedše na hranice, které dělí Čechy od Slezska, poklekli všickni na kolena svá, s pláčem a mnohými slzami ku Pánu Bohu se modlíce, aby milosrdenství svého neodvrátil od milé vlasti. — V únoru dostali se do Lešna Polského, v nynějším vévodství Poznaňském, kdež sobě místo k vyhnanství svému byli vyhledali. I uteklo se do města toho množství jiných vyhnanců z Čech a z Moravy, po čemž tu celá hlučná osada česká povstala, takže jsouce mezi svými, znenáhla zapomínati počínali ubozí, že byli ve vyhnanství.

Komenský strávil v Lešně téměř třetinu svého neunavně činného života, s nedlouhými totiž přestávkami od r. 1628—1656. Oddal se zde opět oblíbenému zaměstnání svému, a přijav na se správu Lešenského gymnasia, počal důkladněji nežli posavad obírati se studiemi didaktickými. Zahloubilť se až k prvním základům didaktiky, ku pramenům přírody, do jejíž tajemné svatyně okem jasným prohlédnuv, stal se posvěceným věštcem jejím k učitelům i k mládeži.[1]) Sepsal tu některé didaktické knihy jazykem českým, které později do latiny a němčiny přeloženy jsou:

„*Didaktika*, čili umění umělého vyučování.“[2]) Počátky knihy té připadají do času, kdy se Komenský v Čechách skrýval na břehách labských. Nejstarší datum, kdy se připomíná, je rok 1632; poslední pak rok, kdy Komenský ruku k ní přičinil, je 1650. Spis ten drahocenný, jehož *Didaktika.*

[1]) Viz „Bako Verulamský“ v „Poslu z Budče“ 1871. č. 26., „Volfgang Ratich“ č. 29. tamž. [2]) Jiný titul měl býti: „*Ráj církve* znovu se rozzelenávající“, nebo též „Ráj český.“ v. pozn. str. 216.

už oplakali a oželeli všichni literatury české přátelé a milovníci, objevil se z nenadání před třicíti roky (1841) v archivu Lešenském pátravému zraku zvěčnělého Purkyně. Vydán byl poprvé Maticí r. 1849, po druhé letos u Kobra, tuto pak po třetí na světlo vychází.

Krátké navržení o obnovení škol v království českém.

V odkryté oné pozůstalosti Komenského nalezeno též „*Krátké navržení o obnovení škol v království českém*," stručný to obsah díla onoho, jež se také tuto podává.

Informatorium školy mateřské.

„*Informatorium školy mateřské*" taktéž za ztracené pokládáno. Avšak r. 1856. nalezl spis ten v Lešně, v archivu ondy bratrském, dr. Gindely a vydal pomocí Musea 1858.

Šest kněh *Školy prostonárodní.*

Pod názvem „*Škola prostonárodní*" sestavil Komenský v Lešně šest spisů školských pro šest tříd národní školy, vydány však nikdy nebyly. Jména jejich byly: Violarium, Rosarium, Viridarium, Labyrinthus, Balsamentum, Paradisus animae.

Roku 1629 dostal se Komenskému do rukou spis jakéhos učeného jesuity, kde skladatel všecka téměř slova latinská sebral a sice tím způsobem, že se tam žádné slovo (kromě nejnutnějších) neopakuje. Ač dílo to místy ovšem málo smyslu má, bylo přece rozšířeno po Španělích, Francii, Anglii a Němcích. Komenskému zalíbila se methoda ta, i užil jí ve zvláštním spisu, dbaje při tom arciť více na smysl. Než forma tato byla mu jen věcí vedlejší, podstatou bylo něco zcela jiného. Komenský dospěl už totiž k nezvratnému přesvědčení, že řeči nemá se učiti bez věcí, a že žák *zároveň s poznáváním věcí* i s názvy jejich (s jazykem) seznámiti se má. Vzal tedy za základ *věci*, a ty vykládaje, užíval střídavě vět prostých a složitých. A tak vyšla r. 1631. v Lešně světoznámá kniha

Janua linguarum reserata.

Janua linguarum reserata (Brána jazykův otevřená). Kniha tato sotva vyšedši, získala neslýchané pochvaly, a valem nejen do škol uvozována, ale i do cizích řečí překládána byla, takže, mimo biblí svatou, neví se podnes o knize žádné na světě, která by tak mezi národy rozšířena, tolikráte znova tištěna, čtena i studována býti měla. Neboť nejen do všech řečí europejských, ale i do asiatských některých, jako do arabské, turecké, [1]) perské a mongolské

[1]) Z arabského obstaral turecký překlad jakýsi poturčenec okolo r. 1650, kterýžto překlad se v pařížské knihovně nalezá.

po prvním vyjití svém přeložena byla. Chvála taková pobádala Komenského, aby knihu tu i prvním počátečníkům skrze zvláštní spisek (*Vestibulum Januae ling. reseratae*) přístupnou, dospělejším pak žákům skrze věcnatější a správnější toho způsobu knihu (*Palatium č. Atrium ling.*) dále nepotřebnou učinil.

Vestibulum Januae ling. reseratae.

Synoda bratří českých, kteří prospěchu školského skoro vesměs velmi pilni byli, snesla se o to, jak „Brány jazykův" užívati. Dle toho měla se ve škole za rok desetkrát přečíst, a sice napřed jen číst, pak ve slovech rozebírat, pak hleděti ke skladbě, činiti řečnická cvičení, a konečně měl vykladač připojovati ze svého doklady dějepisné a přísloví. Poněvadž ale přísloví taková po ruce nebyla, sestavil Komenský „*Moudrost starých předků čili přísloví*" způsobem didaktickým dle oddílů „Brány jazyků."

Moudrost starých předků č. přísloví.

Také divadelní hry pro žáky psal Komenský. Chtěje totiž posluchačům svým ze škol odcházejícím ještě jednou do mysli vštěpiti a v nich utvrditi mravní zásady ve školách vykládané, sestavil hru *Diogenes*, a kromě toho jinou hru *Abraham*.

Diogenes.

Abraham.

Přemýšleje stále o základech přirozených, na nichž by vyučování školské bezpečně zbudovati se dalo, zabral se i do filosofie, a vydal tudíž r. 1634. svou *Fysiku* t. j. filosofii přírody ve světle biblickém, drže se při tom slov první knihy Mojžíšovy.

Fysika.

Ano přemýšleti počal Komenský, zdažby, jako ve třech svrchu psaných knihách (Janua, Vestibulum, Palatium) sklad řeči, tak podobně *sklad všech známostí* lidských v nějaké knize krátce a jasně obsáhnouti se nedal (jakýs způsob encyklopedie). I napsal o tom předběžné pojednání a poslal je učenému příteli svému Hartlibovi do Londýna, kterýž nemeškaje aniž se Komenskému o tom opověděv vydal spis ten 1637. a 1639. pod titulem „*Pansophiae prodromus*", Všemoudrosti předchůdce.

Pansophiae prodromus.

Tu teprv byly na Komenského obráceny oči všech učencův europských, i docházely ho se všech stran listy povzbuzující k dalšímu v tak velikém a chvalném díle pokračování. Ano Švedové a Angličané zvali učence toho důtklivými slovy do zemí svých, nabízejíce mu bezstarostné postavení, aby se cele věnovati mohl svým studiím. Ko-

menský uposlechl skutečně vyzvání parlamentu anglického a vypravil se na cestu do Londýna. Již jednalo se o zaražení velikého kollegium učencův, jejichž hlavou měl Komenský býti, a kteří by jen o další nauk prospěch starati se měli, tu však vypukla domácí krutá válka, a Komenský chystal se tudíž s kleslou nadějí k návratu.

V tom došlo ho ale nové pozvání do Švedska. V této zemi totiž živ byl muž památný, pan *Ludvík z Geer*, šlechtic Nizozemský, jenž ale již asi od dvaceti let zdržoval se za příčinou velikého kupectví svého ve Švedsku. Uživ v obchodech svých veliké opatrnosti a neobyčejného štěstí, zbohatl náramně, takže mohl ozbrojiti najednou na svůj náklad celé loďstvo a potřeby celé války bez obtížnosti sám poskytovati. Ale jak nesmírné bohatství, tak i neslýchaná byla jeho dobročinnost a dobrota ušlechtilá. Kdekoli zvěděl o neštěstí a nouzi v jakékoli zemi, kdekoli o předsevzetí chvalitebném, ku kterémužby potřebí bylo pomoci, tam nečekaje na prosby, sám s pomocí svou lidem vstříc vycházel, takže nejkrašší pochvalou „velikým almužnářem Europy“ nazýván byl. I vyhnanci čeští a moravšti zakusili mnohých dobrodiní od něho. — Ten tedy muž o Komenském a o užitečném snažení jeho v opravování nezpůsobův školských se dověděv, pozval ho z Anglie k sobě psaním velice přívětivým, kterýmž podával jemu i rodině jeho, i tolika učeným mužům, kolikby jich k sobě připojiti chtěl a mohl, opatření dostatečné na mnohá léta, tak, aby zabera se do Švedska, tam pokračoval ve studiích svých.

Komenský poradiv se s přátely umínil povolání toho býti poslušen. Doplaviv se do Švedska l. 1642. v měsíci srpnu, zabral se nejprv k novému Mecenáši svému Geerovi, kterýžto velice laskavě jej přijav, po několika dnech vypravil do Štokholmu ku kancléři říše *Oxenstiernovi* a ku panu Janu Skyte, kancléři akademie Upsalské. Ti po čtyry dni všeliká s ním rozmlouvání měli, zvláště pak onen první, „orel půlnoční“, tak ostře základy jeho didaktické a pansofické zkoumal, jako z učencův potud žádný byl nečinil.

Výsledek rozmlouvání toho byl, že Komenský vydav

Pansophiae diatyposis. r. 1643 svou další *Pansophiae diatyposis,* opět k studiím

didaktickým se obrátil. Přebývaje se svými v městě Elbinku, oddal se cele na spisování knih jazykozpytných pro potřeby školní. Ztrávil v práci té šest let až do r. 1648. Byly to spisy následující: 1. *Methodus linguarum novissima*; 2. nové *Vestibulum latinae linguae*; 3. nová *Janua linguarum*; 4. *Lexicon Januale Latino-Germanicum*; 5. *Grammatica latino-vernacula*; 6. *Atrium linguae latinae*. 1643.—1648. v Elbinku. *Method. ling. noviss.; Vestib. lat. ling. Janua linguarum. Lexicon lat.-germ. Grammatica lat.-vern. Atrium ling. lat.*

Nejplatnější z nich, a jako klíč k ostatním, jest spis první, nový totiž způsob řečí, čili, jak bychom jej nyní jmenovali, filosofické naučení o řeči a její vzdělanosti. Charakteristické jest tu horlení Komenského, aby učení muži všech národův, nechajíce již jednou nekonečné péče o mrtvou latinu a zastaralé šperky její, obraceli snažnost svou ke vzdělání řečí národních.

Bavě se takto horlivými pracemi školskými, nezapomínal Komenský svých povinností kněžských, ale účastnil se všeho, co sloužiti mohlo ku prospěchu Jednoty. Byv r. 1632. zvolen za Staršího čili Seniora Jednoty, napsal *Historii o těžkých protivenstvích církve české*, sestavil *Řád církevní v Jednotě bratrské*, psal knížku o otázce, zdaž *Kristus svou vlastní mocí z mrtvých vstal*, a vydal tiskem *Cvičení se v pobožnosti*. *Historie o těžkých protivenstvích cír. české. Řád církevní v Jednotě bratrské. Kristus svou mocí z mrtvých vstal. Cvičení se v pobožnosti.*

Když tedy r. 1648. zemřel B. Vavřinec Justin, dosavadní přední biskup Jednoty, nemohli Bratři za nástupce jeho zvoliti důstojnějšího muže nad Komenského. I stal se skutečně duchovní hlavou Jednoty, čímž zůstal až do smrti své, osamělý posléz a bez nástupce. Staral se nyní ovšem tím více o dobré svěřeného sobě stádce. Avšak téhož roku potkala ho bolestná zkušenost. V míru Vestfálském, tak dlouho a toužebně očekávaném, získán sice Europě pokoj, avšak Švedové, zapomēvše za několik tun zlata na své spojence, dopustili, aby Čechové ze smluv míru toho byli vypuštěni. Tím zmizela Jednotě poslední naděje návratu do vlasti. Komenský rozhořčen nad jednáním tím, napsal Oxenstiernovi list plný trpkých výčitek, čímž však Švedy na vždy od sebe odvrátil. I sklíčen jsa ubohý biskup nad neštěstím Jednoty své, vydal r. 1650. *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*. 1648. *biskupem.* *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské.*

Tohoto roku však, jakož i dříve před tím, docházely

nového biskupa pilné listy z Uher od osvíceného knížete Sigmunda, jenž ho k sobě zval, aby v zemích jeho školy dle methody své zřídil. Komenský uvažuje, jak mnozí vyhnanci čeští a moravští pod vládou knížete tohoto našli ochranu a podporu, pokládal sobě za povinnost, neopovrhnouti takovouto žádostí. I vypravil se na cestu v máji
1650—1654. v Šaryšském Potoku. 1650. s celou rodinou svou, a usadiv se v Šaryšském Potoku, strávil tu čtyry léta, až do r. 1654. Horlivý kníže Sigmund zřídil mu dle žádosti jeho ku potřebě nových škol, které Komenský zavésti tu hodlal, dostatečnou bibliotéku, kabinet přírodnický a technický, jakož i kněhtiskárnu na vydávání školních kněh, jež Komenský na jazyk maďarský překládati dal. Sepsal kromě toho a vydal tu knížek několik, chtěje jimi Uhry pobuditi k vyššímu snažení v naukách a literatuře, zvláště také v řeči jejich národní, a dodati žákům chuti k učení se. Za touto poslední příčinou sepsal divadelní hru encyklopedickou pod titulem „Schola Ludus“, kdežto všecky počáteční nauky v dramatických jednáních u přítomnosti velikého počtu diváků představovány byly. To teprv vlévalo do duchův valněji nežli posavad čilost, zvídavost a lásku k naukám vůbec. — Aby pak praktickým způsobem provedl zásadu svou, „*vše názorně*“, sepsal pověstný svůj *Orbis pictus*, aby, když nelze dětem podati všudy věci samé do smyslův, aspoň pomocí obrazů je pochopovati mohly.

Knihy školní. *Schola Ludus.* *Orbis pictus.*

Roku 1654. přinucen byl Komenský i se svými do Lešna se navrátiti za příčinou záležitostí církve své. Léta následujícího 1655. povstala ale nešťastná mezi Poláky a Švedy válka, v níž Karel Gustav, král Švedský, jedním tak říkaje tažením vybojoval celé Polsko až po Krakov. I Lešno, sídlo vyhnancův českých, dostalo se Švedům v moc. Poláci, jistě bez dostatečné příčiny, měli Komenského v podezření, že s nepřátely těmito je ve spojení. A tak r. 1656. dne 28. dubna ráno vojsko polské zase Lešna se zmocnivši, obrátilo z pomsty celé město v rum a popel, tak že obyvatelé jeho všichni, nejvíce bratrští, mezi nimi i Komenský s rodinou svou, sotva s životem odtud vyvázli, na outěk se davše. To byla nová přeukrutná rána osudu na našeho Komenského. Ztratil v té pohromě zase, jakož vůbec své

1656. Lešno vyvráceno.

jmění, tak i největší díl rukopisův, kteréž od více nežli čtyřiceti let byl spisoval; mezi nimi nejvíce želel nade ztrátou toho, co k vyvedení své idey o pansofii byl sepsal, a materialie k velikému slovníku svému česko-latinskému i latinsko-českému. [1]) Jen někteří menší spisové jeho, když již nebezpečí přede dveřmi bylo, ne na výbor, ale náhodou a maní, do vykopané jámy uvrženi a prstí zahrabáni byvše, se zachovali.

Lešenská osada vyhnancův českých rozprchla se tak, že již nikdy se nesjednotila více. Komenského pak povolal k sobě ušlechtilý pan Vavřinec z Geeru, syn páně Ludvíkův, do Amsterdamu, podávaje mu tam potřebné a bezpečné útočiště štědře a laskavě. I stěhoval se tam téhož ještě léta 1656. v 64. roce věku svého.

1656—1671. Kom. v Amsterdamě.

Přijat jest v Amsterdamě s velikou vlídností a uctivostí nejen od rodiny Geerovy, ale i od jiných předních pánův toho slavného města. Ano brzy požádán byl dekretem Senatu Amsterdamského, aby si nestěžoval vše, co k dobrému mládeže kdy napsal, pojednou opět na světlo vydati. Učinil to hned následujícího léta 1657. vydav všecky někdejší didaktické spisy své ve třech dílech pod titulem „*J. A. Comenii didactica opera omnia*“, k nimž i čtvrtý díl ještě přidal, spisův totiž nových, teprv v Amsterdamě složených; celé pak to dílo připsal slavnému městu Amsterdámskému. [2])

Didactica opera omnia.

O církevní dobré rozptýlených ostatkův jednoty bratrské staral se vydáním (1658) „*Manualníku* aneb jádra celé biblí svaté“, a léta 1659. vydal *Kancional český*. Pohnutelný jest jeho: „*Smutný hlas zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplašenému hynoucímu stádu*“, kterýž sepsal l. 1660. v očekávání smrti své. „Od končin země“, píše, „volám na vás, rozptýlené Stádce oveček božích, já ku končinám země zahnaný, smutný, osamělý, osiřalý pa-

Manualník. Kancionál. Smutný hlas.

---

[1]) Částky z něho zachovaly se jistě v slovníku Rossově.

[2]) V Praze nalezají se dva exempláře vzácné této knihy, jeden v musejní bibliotece, jehož Museum nabylo laskavou ochotou pana Fr. Palackého; druhý v bibliotece universitní, kterýž někdy byl daroval hrabě Sternberg klášteru hiberňáckému, odkudž po zrušení kláštera do knihovny universitní se dostal.

stýř váš. Žehnám se s vámi se všemi z národu svého a z církve své, jako Jakob s syny svými. Mějtež se dobře, přátelé milí, a po mně se již nejinak, než jakobyste mne do hrobu položili, ohlédejte. A byť i něco dnův přidal Pán, nechť je mám k odpočinutí a strojení se na cestu věčnou!"

Byl sice potom Komenský ještě jedenácte let živ, avšak často na těle i na duši ztrápený. Obíraje se pak v tomto posledním věku svém nejvíce myšlenkami o navrácení pokoje mezi lidmi a o napravení všech věcí lidských

Angel pokoje. na světě, složil spis *Angel pokoje* nazvaný.

Jeho poslední spis, a jako labutí zpěv bylo l. 1668. tiskem

Jedno potřebné. latině vyšlé „Jedno potřebné, Unum necessarium", kteréž i českou řečí sepsané v rukopisu po sobě zůstavil. Hluboce jímá nejen důkladný a jasný, ale i srdečný a upřímný způsob, jakým tu kmet 77letý péči o pravé blaho lidstva dojemně každému na srdce vzkládá.

† Dne 15. listopadu 1671 dokonal Komenský v Amster-

15. listop. 1671. dámě život svůj tiše a pokojně v osmdesátém roce věku svého, v městě Naarden pak pohřbeny tělesné pozůstatky jeho. —

Charakteristika. Komenskému udělila příroda hojně darův svých nejušlechtilejších: mysl jemnou a jasnou, cit živý a hluboký, srdce vroucí důvěrou a láskou k Bohu i k lidem, a vůli jak snažnou a činnou, tak i stálou a neohroženou. V obcování s lidmi byl nad míru vlídný a pokorný, vždy hotov, posloužiti bližním svým a obětovati sebe sám pro dobré jejich. Co do zevnějšku byl muž postavy vážné, s bradou visutou, čelem vysokým, vzezření libého, avšak zármutek tichý jevícího.

Zásluhy Komenského zásluhy o zlepšení škol a způsobu vychování mládeže jsou nesmrtelné. Jeho didaktickým spisům z veliké částky děkovati sluší za tu velikou proměnu, která v naukách europských od polovice XVII. století vždy patrněji se jeviti počala, že někdejší samovládná filologie latinská i theologie vždy více ustoupati musely naukám realním a přírodoskumným. — Knihy jeho psané jazykem českým, zůstanou vždy vzorem přesnosti a jadrnosti, a studnicí, z níž

vážiti budou hojné poučení i dální potomci naši, pokudkoli mluva česká nevyhyne.

Kmete velebný! My čeští učitelé, chovajíce nejhlubší úctu a nejvroucnější vděčnost k Tobě, jenž jsi vůdce náš a otec náš, toužíme, abychom v onen den, kdy jsi před dvěma věky vypustil velikého ducha svého, vznešeným Mánům Tvým vzdáti mohli čest na Tvém hrobě. Než dovol, abychom památku Tvou stavili tam, kde stávala kolébka Tvá! Však duch náš zalétá ku břehu severního moře, k mohyle, která kryje kosti Tvé, jenž jsi jeden z nejšlechetnějších, nejslavnějších synův národa Českého!

Věčná budiž Tobě paměť!

NÁRODU ČESKÉMU

a všechněm přednost a zprávu v něm držícím,

vrchnostem a panstvu, kněžím a zprávcům církví, raddám měst, rektorům škol, rodičům dítek a t. d.

milost pána Jesu Krista a láska boží v Duchu sv. rozmnožena buď.

Stvořiv na počátku člověka Bůh z prachu země, postavil jej v ráji, zahradě Eden, kterouž byl štípil na východ, nejen proto, aby jej dělal a ostříhal jeho (Gen. 2. 15), ale také aby sám rájem byl rozkoší Bohu svému. Jakož zajisté ráj byl nejrozkošnější díl světa, tak člověk nejrozkošnější všech tvorů. Ráj štípen byl na východ; člověk k obrazu toho, jehož východové jsou od starodávna, hned ode dnů věčných. V ráji vyvedeno bylo všelijaké stromoví, na pohledění libé a k jídlu chutné, cokoli kde v světě porůznu bylo; v člověku všecka materie, co jí v nebi i zemi jest, a všecko řemeslnictví boží, co ho nebe i země má, jako na jednu hromadu shrnuto. V ráji byl strom vědění dobrého a zlého; člověku vtip k rozeznávání a vůle k vyvolování dobrého i zlého. V ráji byl strom života, v člověku jest strom nesmrtedlnosti, z kteréhož věčnost plyne, syn boží, moudrost ta boží, kteráž kořeny věčné v lidech založila (Syr. 1, 14). Řeka vycházela z Eden k svlažování ráje, a odtud se dělila na čtyry hlavní řeky: v srdce člověka pramen darů Ducha svatého vchází, a z břicha jeho zase řeky vody živé plynou (Jan. 7, 38), t. j. v člověku a skrze člověka rozmnožuje se moudrost boží, a jako řeka

na prameny rozchází; což svědčí apoštol, pravě, že se angelé skrze církev učí poznávati rozličnou moudrost boží (Effez. 3, 10). A tak tedy každý člověk jest ráj Bohu svému, když stojí tu, kde ho postavil Bůh. Podobně se celá církev rájem, zahradou, vinnicí boží milou atd. nazývá, aneb k ráji, zahradě, vinnici připodobňuje na mnoha místech písem svatých.

Ale, ach žalosti, ach neštěstí! Ztratili sme ráj ten rozkoší tělesných, v němž sme byli, a ztratili sme také sami v sobě ráj duchovní. Na pustiny země sme vyhnáni, pustinou sme i sami v srdcích svých učiněni. Nevážili sme sobě opatření rajského, více se nám a výše cosi chtělo na těle i na mysli; zbaveni sme tedy slušně obojího, tělo i mysl naše břemenem bíd a kvaltování obtíženo. Slyšme co o tom Bůh skrze proroka Ezechiele v osobě onoho pyšného k pomstě oddaného Tyrského krále mluví kap. 28, 13 atd. „V Eden, zahradě boží, byl jsi, a všelijaké drahé kamení přikrývalo tě, sardius, topazius, jaspis, tarsis, onychyn, beryl, zaffir, karbunkulus a smaragd i zlato; nástrojové bubnů a píšťal, hned jaks se narodil, připraveni tobě byli. Byls cherubem hned od pomazání svého, hned jakž sem tě za ochránce (za pána tvorům jiným) představil; na hoře svaté boží byls, uprostřed kamení ohnivéhos chodil. Byl jsi dokonalý na cestách svých, tehdáž když se narodil, až pak nepravost se při tobě našla. Nebo množstvím bezpraví velmi hřešíš. Protož tě vyhladím z hory boží, o cherube, z prostřed kamenů ohnivých, poněvadž se pozdvihlo srdce tvé slávou tvou, a k zlémus užil moudrosti své příčinou jasnosti své; protož porazím tě (nýbrž porazil sem) na zem atd.“ — Ach porazilť jest nás, rozházel a rozmetal v zůřivé [1]) spravedlnosti své přežalostně, že ač jsme byli jako zahrada Eden, již však nejsme než jako poušť přehrozná (Joel. 2, 3)!

Chvála však, čest, velebnost a požehnání na věky věků Bohu slitovníku našemu, že poopustiv nás, neopustil dokonce, a věčnou pustinou nás nezanechal, nýbrž moudrost svou, skrze niž štípena byla nebesa i země i všecko, vy-

[1]) = přísné. „Zůřivý hlas boží“. Kom.

slav, znovu milosrdenstvím svým ohraditi dal zapuštěný ten ráj svůj, pokolení lidské; a uschlé, uvadlé, zakrsalé stromy srdcí našich sekerou, pilou, škoblí zákona podtínav, zpřeřezav a ostrouhav, nové z nebeského ráje rouby (víry, lásky a naděje) vštípil. Kteříž aby mocně se ujíti i k zrůstu jíti mohli, krví svou vlastní je zalil, a prameny rozličných milostí ducha svého svatého jako řekami živými zavlažovati nepřestává, a dělníky své, štěpaře duchovní, kteřížby je ošetřovali, vysýlá. Jakož Bůh k Izaiášovi a v osobě jeho k jiným dí: „Vložil jsem slova svá v ústa tvá, a stínem ruky své přikryl sem tě, aby štípil nebesa a založil zemi, a řekl Sionu: Lid můj jsi ty“ (Iz. 51, 16).

I roste zase jemu milý ráj, církev, srdci jeho božskému potěšení. Sliboval to Bůh učiniti, skrze Izaiáše tak mluvě: „Potěší Hospodin Siona, potěší všech pustin jeho, a učiní poušť jeho přerozkošnou a pustinu jeho podobnou zahradě Hospodinově. Radost a veselí bude nalezeno v něm, díkčinění a hlas žalmů zpívání“ (Iz. 51, 3). Sliboval i skrze Šalomouna sám choť církve své, Kristus, těmito slovy: „Zahrada zamčená jsi, sestro má, vrchoviště zamčené a studnice zapečetěná. Výstřelkové tvoji jako zahrada, štěpy jablek zrnatých vysazená, s ovocem rozkošným jahodek cyprových s nardem, nardu s šafránem, prustvorce s skořicí, s stromovím kadidlo vydávajícím, mirry a aloes i s všelijakými zvláštními věcmi vonnými“ (Pís. Šal. 4, 12 atd.). — Načež choť církev odpovídá: „O ty sám vrchoviště zahrad, studnice vod živých tekoucích z Libanu! Věj větříčku půlnoční, a přiď větříčku polední, prověj zahradu mou, ať tekou vonné věci její, a ať přijde milý můj do zahrady své, a jí rozkošné ovoce své“ (Ibid. 10, 15. 16).

Než jakž se pak to nové ráje štěpování daří? všickniliž se výstřelkové ujímají? všicknili mirru, kadidlo, jablka zrnatá, hrozny, jahody cyprové s nardem atd. nesou? Ach nešťastného daření! nešťastného ovoce nesení! Poslechněme, co o tom Pán vinnice své, církve, mluví: „Já sem tě sobě štípil jako vinný kmen výborný, aby byla všecka napořád semenem výborným; i kteraks mi se pak proměnila v plané révi a naprosto v jiné?“ (Jer. 2, 21). — Takhle Pánu Bohu i tento v nově založený a štípený ráj v houšť

a poušť roste; o čemž plná jsou písma sv. naříkání, plné uši a oči naše do dnes neřádů, chcemeli se jen na zmatky a spletky, co se jich v samé třeba církvi nachází, dívati. Nejmoudřejší z lidí, Šalomoun, všecko co se pod sluncem děje, i vlastní své činy, řeči a skutky myslí prohlédaje, v naříkání se vydal, že nikdež nic nenachází než marnost a bídu, a že co křivého jest, zpřímiti se nemůž, a nedostatků ani sčísti že nelze, pro náramnou totiž zamotanost a zapletenost všech lidských věcí (Eccles. 1, 15), až na to přišel, že i samu moudrost a umění trápením ducha nazval; protože prý „kde jest mnoho moudrosti, tu mnoho horlení, a kdo rozmnožuje umění, tím sobě rozmnožuje bolesti“ (Ibid. 10, 18).

A to jest pravda. Nebo jakož, kdo neduhu svému nerozumí, nad ním se netrápí, kdo bolesti necítí, nestůně, by kdo nad propastí třeba stál, jestliže ve tmách jest a toho nevidí, neleká se; tak kdo neřádů, pokolení lidské i církev zžírajících, neznamená, nemá proti čemu horliti, nad čím se trápiti. Ale kdoť sebe i jiné s nesčíslnými neduhy se prýštiti znamená, kdoť vředů a ran svých jitření cítí, a jdoucím z nich puchem chřípě naplněné má, kdo sebe i jiné mezi nebezpečnými roklemi a výmoly státi, skrze osidla a nástrahy kráčeti, po příkrých skalách a špicích lézti vidí, nýbrž jednak toho, jednak onoho dolů letěti, hlavy, ruce, nohy lámati, aneb jiného opět jinde v bahně váznouti, v víru tonouti a t. d. vidí, těžko jest nelekati se, netrnouti, nebolestiti, nenaříkati, neteskniti.

Nebo co jen jest při lidech, jakžby býti mělo? co jen, prosím, na svém místě kde stojí? Nic. Všecko na opak, všecko na ruby, všecko různo, protože všecken řád, všecka zpráva, všecka ušlechtilost naše rozmetána sem tam. Místo *rozumnosti*, kterouž jsme anjelům podobni býti měli, jest při mnohých (pouhým obmeškáním a nedbalstvím) hloupost a tupost taková, že nejpodstatnějších v světě věcí málo víc než ta hovada znají. Místo *opatrnosti* té, aby k věčnosti jsouce stvořeni k věčnosti se strojili, jest nejen na věčnost ale i na tu smrtedlnost se zapomínání dokonalé, a toliko v zemských, tělesných věcech zároveň s hovady se válení. Místo *moudrosti* nebeské, kteráž v známosti Boha, všech věcí učinitele, a dosažení přízně jeho záleží, jest mrzuté

od téhož Boha, v němž živi jsme, hýbeme se a trváme, odvrácení a jeho proti sobě dráždění. Místo společné mezi sebou *upřímnosti* a sprostnosti jest chytrost, lest, faleš a neupřímnost na vše strany. Místo *přízně* jest závist a nenávist, místo *dověrnosti* podhlídání, přesuzování, valchování jedněch druhých. Místo *svornosti* jsou různice, svárové, hněvové, záští tajná i nepřátelství zjevná, bojové a války. Místo *spravedlnosti* nátiskové, křivdy, loupeže, krádeže; každý jen sobě naháněje, koho můž, kde můž, šklube. Místo *čistoty* vnitřní i zevnitřní, smilství, cizoložství, freje, oplzlosti rozličné v mysli, řečech, skutcích. Místo *pravdomluvnosti* lži, klevety, básně všudy. Místo *pokory* nadýmání se jedněch proti druhým, honosnost, šperkování, hrdost a vzpínání se kam kdo můž.

Běda tobě nešťastné pokolení, žes tak hluboko do neřádů zabředlo! Sám Bůh z nebe hledě (dí písmo) a patře, bylliby kdo rozumný a hledající Boha, nenalezl ani jednoho. Všickni jsou porušeni, všickni se odvrátili, a ohavní v snažnostech svých učiněni: není, kdoby činil dobré, není ani jednoho (Žal. 14). — I ti, kdož jiných vůdcové býti mají, zle jdouce, zle vedou. Kdožby světlem býti měli jiným, světla sami nemajíce, mrákotou jsou. Jestli pak při kom co dobrého a zdárného, nespořádané jest, neutvrzené jest, polovičátné jest, nýbrž stín a domnění jest, přirovnáno jsúc k tomu, cožby v pravdě býti mělo. — Nevidíšli toho kdo, věz že mrákota jest na očích tvých, kterážť věci tak zřejmé viděti nedá; moudří všickni, ne skrze brejle domnění, než jasným rozumnosti zrakem na své i jiných věci hledící, vidí a vědí, že jinak není.

Toto dvoje za potěšení máme:

Jedno, že Bůh ráj věčnosti pro vyvolené své strojí, kdež zase bude dokonalost, a to plnější a stálejší, než v onom prvním, na věky. O tomto ráji mluvil Kristus na kříži (Luk. 23, 43.) a sv. Pavel (2. Kor. 12, 4.), a ukázán jest Janovi v zjevení. (Zjev. 2, 7. a 21, 10.)

Druhé potěšení jest, že i zde Pán Bůh jistými časy ráj svůj, církev, obnovuje, a z pustiny sobě zahradu rozkošnou činí; jakž připomenuté z Izaiáše zaslíbení boží ukazuje. Učinil to několikkrát již Bůh: jako po potopě, po

převedení lidu svého z Egypta do zaslíbené země, za Davida a Šalomouna, po zkažení Babylona a vzdělání zase Jeruzaléma, po vstoupení na nebe syna svého a podmanění ku poslušenství jeho národů, za Konstantina, za Husa a Lutera. Nejslavnější pak obnovu učiniti zaslíbil po zkažení Babylona duchovního, Antikristova království. O čemž přehojná máme zaslíbení, kterak všecka pod nebem království Kristus ujme, a všickni národové jemu sloužiti začnou, a všickni králové před ním koruny skládati budou, a ďábel svázán jsa, nebude svozovati národů za tisíc let, a evangelium kázáno bude všechněm národům, a pokoj bude po vší zemi, že nepovstane národ proti národu, a známostí Hospodina všecka země naplněna bude jako vodami, a že všickni od Boha učeni budou, — a co více přeslavných těch zaslíbení božích jest, kteráž na tento čas vpadají, a my již blahoslaveníma očima splnění jich spatřovati začínáme.

Na tom nejvíce záležeti bude, abychom dobře základu té přepotěšené a slavné ráje tohoto božího obnově vyrozuměti, a jak k ní Bohu, slitovníku svému, napomáhati věděli. Což, do písem svatých nahlédnouce najdeme, a rozum sám, že tak jest a jinak býti nemůž, potvrdí. Tomuto pak nás písmo sv. učí, že pod nebem jiné cesty k napravení zašlostí našich není, jediné *mládeže dobré vedení*. Šalomoun zajisté, namotav se mezi motaninami lidskými, a nanaříkav se, že nedostatků sčísti, a co křivého jest, spřímiti nemůž, obrátil se naposledy k mládeži, a té prosil, aby se ve dnech mladosti své stvořitele svého báti a přikázání jeho ostříhati učila; nebo prý na tom všecko záleží (Eccles. 12, 10, 1, 13). Podobně David volal: „Pojďte dítky, poslouchejte mne, bázni Hospodinově vyučovati vás budu.“ (Žal. 34, 12. atd.) Podobně boží syn, nebeský ten David a pravý Šalomoun, pro ten cíl z výsosti, aby lidské neřády napravil, přijda, tutouž cestu jako prstem ukázal, když řekl: „Nechte dítek, ať jdou ke mně, a nebraňte jim, nebo takových jest království nebeské“ (Mat. 19. Mar. 10. Luk. 18).

Ach jakéž jsou to řeči! Slyšteż je a rozvažujte všickni lidé! Slyšte, pravím, všickni lidé, co tuto všech lidí mistr a pán mluví! Jak samy dítky za způsobné k království božímu, nýbrž za dědice téhož království vyhlašuje, ty

k tomu právu toliko, kdožby se k dítkám připodobnili, připouštěje.

O dítky, přemilé dítky, kéž vy tomuto nebeskému privilegium rozumíte! Vaše hle jest všecka sláva, co jí v porušeném pokolení ještě pozůstává! Váš jest Kristus, vaše posvěcení ducha, vaše milost boží, vaše dědictví věka neskonalého; vaše všecko to, protože vám předně náleží a neomylně náleží, nýbrž samým náleží, lečby se kdo k vám připodobniti uměl. Aj hle mi urostlí, kteříž sami sebe za lidi, vás za opičata, sebe za moudré, vás za blázňata, sebe za výmluvné, vás za nemluvňata držíme; aj k vám sme na učení odesláni! vy nám za mistry dáni, vaši činové našim za mustr vykázáni!

Proč Bůh dítky tak velebí, chtělliby kdo uvažovati, příčiny jiné nenajde, než tu, že símě boží na počátku v srdce lidské vsáté (símě totiž moudrosti a rozumnosti, čistoty a svatosti) nejméně ještě při nich poškvrněné jest, a tak Pán Bůh, co při nich vidí, to svým býti poznává, k tomu se přihlašuje. Zvláště když k tomu již krví Kristovou pokropení k smytí od Adama přichycené špiny a viny přistoupilo. Ale co my odrostlí při sobě máme, k tomu se Pán Bůh nechce znáti, protože když zesnuli lidé, přišel nepřítel, a nasel koukole mezi pšenici, tak že na rolí srdce našeho trní, bodláčí a všeliká neužitečná směsice roste. Pro tu příčinu praví Kristus, že se obrátiti a jako dítky býti musíme, to jest, zlým věcem, jimž sme se nešetrným vedením a pohoršlivými světa příklady naučili, odučovati se, a na stupeň sprostnosti, tichosti, dobroty, pokory, čistoty, poslušenství a t. d. přicházeti. Ale že pak nic na tom světě těžšího není, jako navyklostem odvykati (nebo zvyk druhé přirození; naturam vero furca licet expellas, tamen usque recurrit), jde odtud, že nic na světě těžšího není, jako člověka zle navedeného, zle navyklého, lépe chtíti navésti a vyučiti. Nebo strom, jak roste, tak stojí, buď přímě neb křivě, na výš vystřelený neb na šíř rozložený. Přestrojovati ho, (pominullis čeho, dokud mladistvý byl) již pozdě, již darmo. Loukot v kolo ohnutá a tak zaschlá v kusy se dříve dá polámati nežli zase zpřímiti. To vídáme očima svýma.

A z tohoť nepromĕnitedlnĕ jde zavírka tato: že máli neřádům lidským nĕjak bránĕno býti, to skrze rozumné a prozřetedlné mládeže vedení díti se musí. Tak jako kdo zahradu pĕknĕ obnoviti chce, mladistvých plání nasázeti a naštĕpovati musí, a ty, kteréž rostou, umĕle vésti; staré stromy předĕlávati a přeštĕpovávati nemožné jest, aneb aspoň tĕžké a nevelmi užitečné. Naprosto nejlépe se Bohu sejde to, co svĕta ještĕ nezná. Ukázal to Kristus pán i u figuře, když do Jerusaléma se ubíraje, oslici s oslátkem sobĕ přivésti si kázal, a však radĕji na oslátko než na oslici sedna jel, a dokládá evangelista (Luk. 19, 30.), že na tom oslátku ještĕ žádný z lidí byl nesedĕl. Zdali to nadarmo se stalo aneb zapsáno jest? Nemyslme tak; každý nejmenší skutek Kristův, každé nejmenší slovo neb punktík v písmĕ tajemství má ku poučení našemu. Jisté tedy buď, že ačkoli Kristus starých i mladých k sobĕ volá, a oboje s sebou do nebeského Jerusaléma rád vede, mladí však, od svĕta ještĕ neosedlaní, způsobnĕjší jsou k obvyknutí jhu Kristovu, nežli ti, které svĕt břemeny svými zemdlil a zvášnil. A protož *mládež, mládež, mládež* k otci vedena býti má; s tĕmi a na tĕch milá jemu jízda.

Vésti pak rozumnĕ mládež jest, opatrovati prostředky, jakby před nákazami a nákvasami svĕta ohražena, v tom dobrém, jehož símĕ v srdci složené má, zachována i k šťastnému zrostu rozhojnĕna, též umĕním všelijaké moudrosti a pravé Boha i všech skutků jeho známosti vyučena, a tak pravým pravé rozumnosti svĕtlem právĕ osvícena býti mohla.

To kdyby se dálo, byloby pravé, že z úst nemluvňat Bůh rozmnožuje chválu, aneb (jakž náš výklad vlastnĕji zní) „dokazuje síly z příčiny nepřátel svých, aby přítrž učinil protivníku a vymstívajícímu se“ (Žalm. 8, 3.), totiž ďáblu, kterýž když se Bohu co nejvíc protiviti a pro odsouzení své co nejvíce vymstiti chce, maličké tyto boží strůmky, mládež, divnými neskonalých svých obmyslů ranami poráží a vyvrací, aneb aspoň jedem svým pekelným kořeny jich rozpouští a nakažuje, aby aneb schli a v pobožnosti dokonce se káceli, aneb aspoň vadli, chřadli, neužitečni byli. A za touť příčinou Pán Bůh dítkám i anjely za strážné proti ďáblu přidává (Mat. 18, 10.), i rodiče za pĕstouny vysta-

vuje, a aby je v cvičení a napomínání Páně vychovávali velí (Effez. 6, 4.), i všechněm lidem, aby maličkých těch zlými příklady neb jinak pohoršovati se vystříhali, poroučí, nýbrž věčnou bídou tomu, kdožby dítky napravovati a vzdělávati maje, pohoršoval je a kazil, hrozí. (Mat. 18, 6. 7.)

Než jakže to v takovém neřádů světa rozvodnění činiti? Za časuť patriarchů, když pobožní ti muži od světa se oddělivše, sami obzvlášť bydlili, a v čelednosti své sami nejen hospodáři a otci, ale i kněžími a preceptory byli, snáze to bylo. Nebo vzdálené od zlých příkladů dítky a čeládku majíce, a sami dobrým ctností příkladem svítíce, lehýčkým vyučováním, napomínáním a někdy požehnáním své za sebou vedli. Což že Abraham uměl, sám Bůh jemu svědectví dal, pravě: „Vím o něm, že přikáže synům svým a domu svému po sobě, aby ostříhali cesty Hospodinovy“ (1 Moj. 18, 19.). Ale nyní již vesměs bydlíme, dobří i zlí, nýbrž zlých všudy víc. Příkladové pak, jaké mládež vidí, takoví se jí chytají, a to mocněji, nežli aby proti tomu podané poučováním dobrým pomoci platnosti mnoho míti mohly.

Co pak že i poučování dobrých se nedostává? Řídcí rodičové dítky své čemu dobrému učiti umějí: (buď že sami ničemu dobrému naučeni nejsou, aneb umějíce třeba něco sami) řídcí i preceptoři v to trefovati umějí, aby zdárně, spanile k šlechetnostem vedli. Pakli se kde kdo takový vyskytne, uchytí ho některý pán, přeplatí penězi a chová sobě, vůbec nic. Tak mládež, co jí svět má, na větším díle jako houšť, jíž žádný neštěpuje, žádný neoklešťuje, žádný nezalévá, v plané a divoké povahy roste, a neřádů nejen v světě vůbec, ale v každém městě, v každém domě, v každém těle, v každé duši, jako hmyzu. Aby dnes mezi nás Diogenes, Socrates, Seneca, ba Šalomoun přišel, jinéhoby nespatřili než to což jest; by se nám dnes Bůh z nebe ozvati měl, jinéhoby neřekl než to, což prvé řekl, že jsme porušeni ve všech snažnostech svých.

A protož můžli kdo co poraditi, můžli co vymysliti, můžli co vzdycháním, úpěním, pláčem na Bohu vyprositi, co a jakby rostoucí mládeži k dobrému bylo, ten ať nemlčí, ale radí, myslí, prosí. „Zlořečený, kdo zavodí slepého, aby

bloudil po cestě své,“ dí Bůh (Deut. 27, 17.); zlořečený tedy také, kdo slepého na cestu pravou navésti moha, nevede. „Běda tomu, kdož pohorší jednoho z maličkých těchto,“ dí Kristus (Mat. 18, 7.), běda tedy také tomu, kdo pohoršení zbrániti moha, nebrání. Nedá Pán Bůh na hovádko v poli neb lesi bloudící neb pod břemenem ležící dívati se, než aby je, kdokoli uhlédá, by nevěděl, či jest, by je věděl nepřítele svého býti, na cestu navedl, pozdvihl, domů uvedl (Exod. 23, 4. Deut. 22, 1.); a má v nás zalíbení míti, jestliže ne hovado, než rozumný tvor, ne jednoho neb dva, než celou vlast blouditi vidouce, díváme se, míjíme, ruky nepřičiníme?

O, nikoli! Zlořečený, kdo dílo Hospodinovo lstivě dělá, a meč svůj od Babylona zdržuje, dí Bůh sám (Jer. 48, 10); a myslíme my bez viny býti, Babylon směsice té ošklivé, neřádů našich bezpečnou myslí snášejíce? Ach vytáhni meč, kdo jej máš, neb v které pošvě vězí, vidíš, a aby požehnaný Hospodinu byl, Babylona pleniti pomáhej! Dělejte to vy vrchnosti, služebníci boží, a mečem tím, kterýž vám připásal Bůh, mečem soudu a spravedlnosti, neřády, kterýmiž teď svět naplněn a Bůh drážděn byl, přetrhujíce, vykořeňujte je! Čiňte to vy kněží, služebníci Kristovi, a mečem úst na obě strany ostrým, vytínejte zlé věci! Nebo k tomu, abyste plenili a kazili a hubili a bořili zlé, stavěli pak a štěpovali a vzdělávali dobré, oboji postaveni jste. (Jer. 1. 10. Žal. 101. 5. do konce. Řím. 13. 4. atd.)

Již pak jste srozuměli, že šťastněji nemůže bráněno býti zlým věcem v lidském pokolení, jako aby při mládeži bráněno bylo; šťastněji nemohou štěpováni býti stromové, k věčnosti zrůsti mající, jako aby za mladistva štěpováni byli, šťastněji nemůže na místo Babylona Sion vzděláván býti, jako aby živé boží kamení, mládež, dobře vytesávána a pořádána byla. Protož chceteli spořádané, rozzelenalé, skvetlé obce, církve, školy, domy míti, školy napřed založte a spořádejte, aby se učením a cvičením pravým rozzelenaly a pravými umění, ctností a pobožnosti dílnami byly; tak dojdete cíle svého, jinak na věky.

To pak jakby se užitečně, uměle a potěšeně státi mohlo a mělo, aj, to vám teď my, kterýchž ducha Bůh

vzbudil, před oči předstíráme. Co jest, hleďte kdo oči máte, slyšte kdo uši máte, rozvažujte a suďte koho Bůh duchem soudu a rozeznání podělil. Odevrouli se komu oči, aby se mu prvé ukryté světlo zastkvělo, dej Bohu čest, a blesku světla toho těm, kterýmž se rozsvěcuje, nezáviď. Uhlédášli v témž světle nedostatek a někde ještě zastínění nějaké, by nejmenší, aneb doplň a naprav, aneb aby napraveno a doplněno býti mohlo, napomeň (více vidí oči než oko). Tak sobě díla božího věrně a upřímně dělati pomůžeme; tak zlořečenství, lstivým v díle božím vyhlášeného, ujdeme; tak nejdražší ten světa klénot, mládež, dobře opatříme; tak blesku, vyučujícím jiné a k spravedlnosti přivodícím mnohé zaslíbeného, dojdeme.

Dejž nám to Bůh pro milosrdenství své, abychom nejen Babylon ten, kterýž proti nám, ale i ten, který v nás byl, rozmetaný, zbořený, zkažený, v rum obrácený brzo viděli, a pravým, milým, rozkošným Sionem, nad nímž a v němž sláva boží svítí, jsouce, hned v smrtedlnosti této nesmrtedlnost začínali!

Králi věků nesmrtedlnému, neviditedlnému, samému moudrému Bohu, budiž čest a sláva na věky věků. Amen.

Budou pak vypsání tohoto ráje dva díly hlavní.

V prvním se spatřovati bude okolek téhož ráje vůkol, též hradba jeho s branami, kudy se tam vchází.

V druhém bude samo vnitřní položení a rozložení téhož ráje, podlé rozdílných v něm cest a průchodišť, a mezi nimi stojících, všelijakým kořením, kvítím, stromovím vysázených záhonů. To jest:

První díl bude *veřejný* [1]), ukazující na čem blahoslavenství člověka záleží, a jak se jeho dochází. Ten slove Didactica generalis.

Druhý díl bude *částečný* [2]), všecko, co člověku uměti, činiti, mluviti možné, potřebné, povinné, rozbírající, a jisté věky, léta, měsíce, dny a hodiny (aby se nikdež pravého

---

[1]) všeobecný — [2]) zvláštní, podrobný.

cíle chybiti a pravých k cíli vedoucích prostředků minouti nemohlo) rozměřující. A to opět na dvé:

Napřed zajisté budou pro mládež knihy, všelijakou moudrost a umění, pořádkem tím, jak co za čím nepromĕnně jíti musí, obsahující, zhotoveny až do léta 18, a ty nazývám záhonny vonným všelijakým kvítím, bylinami, stromovím vysazené.

Potom budou Informatoria t. j. knihy, instrukci a zprávu rodičům a preceptorům o pravém a užitečném oněch knih užívání dávající, přidány. A to nazývám stezkami a průchodišti. —

Toto vše budeli oblíbeno, přijato, uvedeno, zkvetnou školy naše, zkvetnou obce, zkvetne církev, zkvetne národ náš, zkvetne po nás nastávající věk, a to slavně jako slavný a Bohu milý ráj jeho. Nebo naplněna bude známostí Hospodina všecka země naše, jako moře vodami (Iz. 11, 9.). Moudrost založí v nás základy věčné, a semeni našemu bude svěřena (Syr. 1, 14.). Summou sláva přebývati bude v zemi naší, milosrdenství a víra potkají se spolu, spravedlnost a pokoj dají sobě políbení (Žal. 85, 9. 10.). Nebo, aj, Bůh silný, Hospodin pokoj mluví k lidu svému, jen aby se nenavraceli zase k bláznovství (předešlých motanin).

O Bože, Bože, Bože plný milosrdenství, kterýž z neskonalého pokladu světla moudrosti své, jiskřičky nám vysýlaje, zasvěcuješ se před očima našima vždy jasněji, učiniž nás hodné světla svého zde i věčně. Amen.

Ne nám, Pane, ne nám, ale jménu svému dej čest pro milosrdenství své a pro pravdu svou (Žal. 115. 1.).

Komu se tuto poslouží pomocmi těmi?

1. Předně *rodičům*, kteříž posavád nejistí bývali, budeli co z dítek jejich či nic? Chodili, hledali, starali se, platili, darovali, měnili preceptory atd. tak často na darmo jako s užitkem.

2. *Preceptorům*, z nichž mnozí, v čem jejich povinnost záleží, neznali, jiní znajíc, jak ji konati nevěděli, trápili se, hmoždili se, měnili se, mátli se atd.

3. *Dítkám samým*: aby bez nesnadnosti, bez teskností, bez práce, bez tlučení, jako skrze hru a kratochvíl, vedeni byli až k vrchům umění a moudrosti, nýbrž do nebe k Bohu.

4. *Školám*, kteréž skrze to nejen napraveny, ale i náramně rozšířeny býti mohou. Nebo budou právě *Ludi*, domové kratochvilí, vnad a rozkoší rozličných; a když pro jistotu methodu z každého učedlníka mistr bude v vyšším neb nižším stupni, jak se to vše množiti můž?

5. *Obcím*, dle Ciceronova svědectví: Quod munus reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem? (2. de Divin.) Jaký prý větší a lepší dar obci přinésti můžeme, jako jestliže mládež vedeme a cvičíme? Nebo zpráva obcí a společnosti lidské na lidí rozumných dostatku záleží. Protož i Melanchton ad Camerarium napsal, že uměti mládež vésti více jest než Troje dobývati.

6. *Církvi*, poněvadž toto cesta jest, aby se církvím osvícených učitelů, učitelům pak osvícených posluchačů nenedostávalo.

7. *Národu celému* poslouží se a napomůže bůhdá k tomu, aby skrze povstávání i mezi námi velikých a vysoce osvícených mužů více mezi národy vážnosti a vzáctnosti měl, poněvadž zřejmé jest, že pro ten nedostatek posavád nejedněm jsme v pohrdání a útržce byli. Tuto tedy, když všecka mládež naše v literní umění zavozována bude, a každý stupně své před sebou, kam dále a výše jíti má a můž, uhlédá, není možné, aby z tolika tisíců každoročně v nižších školách se brousících neměl jich dobrý díl k vyšším školám přicházeti, a odtud, jak komu Bůh dá, výše a

výše vtipem zdárným vystupovati, že nejen národ náš, ale i jiné, světlem moudrosti osvěcovati moci budou.

8. *Nebi*; a to skrze osvěcování mnohých, jichžby sic hlas trouby boží, k spasení svolávající, nedošel. Neb ač se káže i kázati bohdá bude evangelium po všech stranách národu našemu: a však, jak bývá na jarmarku, v krčmě a v hluku jakémkoli, že ne ten toho poslouchá, kdo nejužitečnějšího co přednáší, než kdo nejblíž koho čím zaměstkná a zaměstknati můž, ten ho drží, tak v světě. Mluvte kněží, kažte, křičte, pište, hrozte — při větším díle není slyšení, protože mnozí ani do shromáždění nejdou, leč někdy buď náhodou neb z obyčeje, jiní ač chodí, však s zavřenýma očima a ušima, protože s jiným se pěstujíce, co se tu dělá, o tom srdce jejich málo zví. Naposledy byť pozorovali a k čemu se jim slouží vyrozumívali, nepohybuje to však nimi tak mocně, jakby mělo, protože předešlá hříchu navyklost a domnělá toho sladkost mámí jim rozum; z čehož se vydobyti nemohou, pravého soudu o věcech činiti se nenaučivše, a tak v hlouposti a slepotě hříšné jako v okovích a poutech vězí, že jim již v té všeho toho zastaralosti pomoci z toho nemůž leč sám Pán Bůh. Protož právě zázrakem jest, když se starý hříšník ku pokání získá. — Ale poněvadž v jiných věcech, kde Pán Bůh prostředky lidem ukázal, na zázraky čekati, za všetečnost a Boha pokoušení se pokládá, tak i tuto. Neliknujmež se tedy všechné mládeže naší hned z počátku pilněji, než se to posavád dálo, vésti, i pozorlivost k božímu slovu v nich brousiti, a uhlédáme, že násilí trpěti bude království boží, jako za dnů oněch.

K čemuž všemu Bůh, věčné světlo, světla milosti a požehnání nám uděliti rač. Amen.

Nazianzenus: Τέχνη τεχνῶν, τὸν ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον καὶ τὸ ποικιλώτατον τῶν ζώων. To jest: Umění nad umění, člověka vésti, nejmistrnějšího a nejvrtkavějšího všech tvorů.

ČTENÁŘI ZDRÁV BUĎ!

Didaktika, slovo nám nové, řecké jest, znamenající docendi artificium, to jest: umění o umění [1]) aneb (jakž náš titul má) o umělém vyučování a cvičení mládeže v uměních, jazyku a moudrosti všelijaké; jakby totiž snadně, libě, jako ze hry, a na jisto učenými, ctnostnými a pobožnými lidmi učiněni býti mohli. Veliké v pravdě umění, hodné uměním všech umění slouti, poněvadž se skrze ně jiných všech umění tak snadně, lehce, libě a vždycky na jisto dochází.

Ale zdrž soud, kdokoli toto čteš, dokud nepřečteš žádám. Veliké jsou věci, kteréž se slibují; tak jest; ale veliké také věci uhlédáš, nad nimiž se podivíš, potěšíš, Boha pochválíš.

Neznáméť to umění bylo, v tom stupni, předešlých časů; protož spletků a zmatků, zbytků a nedostatků, temností a mrákoty, vad a chyb ve všem literním umění, ve všech školách, při učedlnících i učitelích, všudy bylo plno. Ale začal Bůh minulých teď let, jako záři novému věku vyskýtaje, některým v německé říši učeným mužům v srdce

---

[1]) Tak rukopis. Ve vydání z r. 1849. přijato čtení „umění o učení“, a to beze vší poznámky. Však nemyslíme, že by v rukop. byl nějaký lapsus calami, opravy potřebující. Jsouť slova ta psána zřetelně, vlastní rukou K., a obsahují ne ledabylou poznámku, nýbrž definici, při níž každý písař, ovšemť pak spisovatel sám co nejopatrněji si počíná. Nad to poukazujeme na výklad slov těch v témž odstavci, na text Řeh. Naz. výše položený, na výrok K. (kap. XXIII.) „uč činiti činěním“, jakož i na to, kterak K. pansofii svou nazývá „systema systematum, ars artium, scientia scientiarum, prudentia prudentiarum, lumen luminum.“ — Ostatně i v kap. XIX. slovo „umění“ („umění dlouhé jest“) změněno ve vydání tom na „učení“.

vnukati, aby na nějaké snadnější, líbeznější, však plnější a jistší prostředky, jimižby mládež školská snázeji a šťastněji než posavád cvičena býti mohla, pomýšleli. I prohlédli nejedni, jak komu dáno, a aby, což sami uhlédali, jiným též ukázali, didaktik svých na světlo dáti se neostýchali: Wolfgangus Rattichius (kterýž tu nejprvnější led prolomil) léta 1612; Joh. Rhenius 1614; Christoph. Helvici Didaktika od dědiců jeho po smrti vydána, 1619; Elias Bodinus et Stephanus Ritterus 1621; Glaumius s svými discipuly, (kterýž nejdál že přivedl vidín býti chtěl) léta 1625, a dále Joh. Vogelius, 1629; Joh. V. Andreae (kterýž pro vzácnost napřed státi měl) v rozdílných svých knihách od léta 1617 začna, přeosvíceně církví, politií, škol neduhy odkrýval, i žádostivá proti nim lékařství ukazoval — jiných drobnějších, aneb jichž sme nespatřili, nedotýkajíc. Až pak i v Frankrejchu tou skálou hýbati začato, a Janus Cecilius Frey léta 1629 v Paříži milostnou svou didaktičku vydal.

Poněvadž pak i nám některým z národu českého Bůh svíci rozumnosti rozsvítil, že sme při věci této i nad onyno všecky jasněji prohlédli (chlouba naše v Bohu jest, a ne bez pravdy: kdo oboje srovná, pozná, že všecka fundamenta e naturae abdito eruta nostra sunt, jako i specialissima omnium dispositio. Alii in praescribendis tantum regulis et prodendis particularibus observationibus occupati fuere [1]): nestavíme ji pod kbelec, ale na svícen, aby svítila všechněm, kdož v domu vlasti jsou: a kdo miluje světlo, aby plesal v světle tom a chodil v blesku jeho. — Jazykem svým píšeme, protože národu svému píšeme. Mají jiní, kdoby je probuzoval, napomínal, vzdělával: mějme i my, a Bohu, kterýž po předešlých mrákotách hněvu tak rozkošnými paprslky nám svítiti začíná, vděčně děkujme.

Zdáloliby se komu toto didaktiky vypisování obšírné, žeby snad tak mnoho k čtení a uvažování jí času neměl, ten nech soudí, že větší tato věc jest, nežli aby se při ní práce a času litovati mělo, protože ona práci i čas bohatě

[1]) všecky základy z samého přirození vzaté naše jsou, jakož i částečný (podrobný) všeho rozvrh. Jiní toliko s předpisováním pravidel a oznamováním obzvláštních pozorování se zanášeli.

zaplatiti a vynahraditi můž. Aniž však tu jaká obšírnost jest; toliko že tak zvláštní, veliká a nám ještě nová, nevídaná věc s dostatečným gruntem ukázána býti musela; a čas jest, aby se tou věcí, na níž podstata a život každého člověka blahoslavený, pak obcí a církve způsob záleží, jednou již aspoň z gruntu hnulo. Protož nelitovali-liť sme my po tolik let, dnem i nocí, úsilné práce, aby toto Collyrium [1]) přistrojeno bylo, nelitujž také některé hodiny, aby sobě očí jím pomazal a prohlédl, kdokoli toho, což slibujeme, nevidíš a nerozumíš.

Pán Bůh, kterýž jest světlo očí našich, osvěcujž nás ke všeliké líbeznosti své. Amen.

---

[1]) hojivá masť.

Kapitola I.

Že člověk nejdokonalejší, nejdivnější, nejslavnější tvor.

Známost sebe samého základ pravé moudrosti.

Když řecký mudřec Pittakus známé ono povědění *γνῶθι σεαυτόν* (poznej sebe samého) ponejprv vynesl, tak se ono hned jiným tehdejším pohanským mudrcům zalíbilo, že schváliti je všechněm lidem chtíce, o něm, že s nebe spadlo, hlásali, a nade dveřmi chrámu Apollinova v Delfis, [6]) kamž se lidu množství odevšad sbíhalo, zlatými literami napsati dali. Smyšlenáť to sic od nich řeč byla, že s nebe spadlo; avšak my víme, že pravá jest. — Kniha zajisté písem (kterouž my z milosti boží v rukou máme) z nebe jest, protože hlas boží jest, neznějící jiného nic, než: Poznej člověče Mne; poznej člověče sebe. Mne, že sem od věčnosti blahoslavený, požehnaný Bůh, jehož díla jsou nebesa i země, a což v nich jest; sebe, žes obraz můj přistrojený k věčnosti, blahoslavenstvím a požehnáním mým naplněný, aby spatřoval a zpravoval díla rukou mých, a v tom kochání měl na věky.

---

[1]) Zvláštní navedení k vědám. [2]) Zvláštní navedení k uměním.
[3]) Zvláštní navedení k jazykům. [4]) Navedení k mravnosti zvláště.
[5]) Navedení k nábožnosti. [6]) v Delfách.

Jest tedy člověk tvor sic boží, jako i země, voda, kámen, dřevo, hovado, pták a t. d., ale však tvor ze všech tvorů nejdokonalejší, nejdivnější, nejslavnější. Nejdokonalejší, protože co jiným tvorům po různu dáno, to jemu všecko spolu, a ještě nadto výš. — Ku příkladu: někteří tvorové nic nemají jediné byt ve světě, že něčím jsou, a nejsou ničím, jako země, voda, vítr, oheň, kámen, kov. Jiným přidán život, že se krmí, zažívají, rostou, sílí, símě sobě plodí, a skrze ně se množí, však tak, že o tom nevědí, a toho v sobě necítí, jako takový život mají stromové a byliny všelijaké. Třetí tvorů stupeň jest, že některým mimo život dáno cítění v sobě života, a k tomu dýchání a hýbání, aby z místa na místo, pro shledávání sobě potrav, obydlí a pohodlí všelijakých, přenášeti se mohli. Protož jim i nástrojové cítění dáni, jenž smyslové slovou, zrak, sluch, čich, košt a takt [1]) (to jest moc dotýkáním věc od věci rozeznávající), aby tak po blesku, hlaholu, vůni, chuti atd. jdouce, pohodlných přirození svému věcí hledali, nepohodlným vyhýbali. Takoví tvorové jsou živočichové (odtud, že život nejen mají, ale i čijí, nazvaní), všecka totiž čtvernohá zvěř a hovada, ptactvo létavé, ryby a jiný hmyz vodní, zeměplazové a žížaly.

Člověk tvor nejzvláštnější, protože 1. nejdokonalejší.

Nu, toť tré všecko také člověku dáno: byt, život, cit neb cítitedlnost, a však ještě mu z nebe nadchnutím Boha samého rozumnost přidána, aby, že jest něčím, že živ jest, že cítí a činí něco, rozuměti a tak i sebe i Boha, učinitele svého, i všeliké jiné skutky jeho a skutky tvorů jeho znáti, a k čemu co a jak jest a býti má, uvažovati uměl a mohl. A v tomť již s ním žádný zemský tvor spolku a tovaryšství nemá; sám on obrazem všemohoucího Boha slove a jest. Angelé sic také rozumný tvor jsou; však poněvadž jsou sama o sobě mysl, bez těla, člověk pak i mysl angelům nápodobně má i tělo zemským tvorům nápodobně, za tou příčinou nejdokonalejším tvorem sám on zůstává, všecku plnost všech tvorů sám jediný pospolu maje.

A pro tuť také příčinu nejdivnějším tvorem slove. Nebo, že zemští tvorové mimo zemnatost a povětrnost svou nic nemají, nebeští pak, duchové jsouc, že nejvyššího toho ducha

2. nejdivnější.

[1]) chuť a hmat.

duchů rozumnosti účastnost mají, to divného nic není, protože tu každá věc v podobnosti té podstaty, z níž a k níž jest, zůstává. Ale že v člověku obé to, nebeské s zemským, viditedlné s neviditedlným, nesmrtedlné s smrtedlným se sbíhá, aby v kusu hlíny rozumná, nesmrtedlná, věčná duše bydlila, a z obojího jediná toliko osoba byla, to moudrosti boží veliký jest skutek, a řemeslnictví jeho zrcadlo přejasné nad všecky jiné skutky boží na zemi i na nebi.

3. nejslavnější. Jest také nejslavnější tvor, netoliko nade všecky zemské tvory, jimž za pána představen, ale pro spojení, spříznění a skrevnění se osobně Boha s ním. Nebo že při prvním stvoření moudrost boží člověka k obrazu svému sformovala, toho se i angelům dostalo; ale že tatáž boží moudrost porušeného člověka přestvořiti chtíc, obraz jeho sama na se vzala, to již sláva jeho jest, jíž se nade všecky angely chlubiti můž; jakž písmo dí, že Bůh zjeven jest v těle a ukázán angelům (1. Tim. 3, 16), totiž nejen aby viděli a divili se (poněvadž dívati se hned zdávna žádostivi byli 1. Petr. 1, 12), ale také aby se tomu v těle zjevenému Bohu, nýbrž tomu Synu člověka (Žid. 1, 6. Jan. 1, 52. Mat. 4, 11.) klaněli.

Což vše, ó by ne po dveřích a stěnách chrámů tělesných, ani v knihách tu i jinde, ale všechněm lidem v očích, jazycích, uších a srdcích vyryto býti mohlo! A tať jest povinnost těch, kdo lidi formují, aby je na důstojnost svou hleděti napřed učili.

Kapitola II.

Že cíl člověka jest věčné s Bohem blahoslavenství.

Tento tedy tak dokonalý, divný, slavný tvor k něčemu také dokonalejšímu, divnějšímu, slavnějšímu nad jiné tvory že oddán jest a býti má, rozum sám ukazuje, jmenovitě k tomu, aby s Bohem, v němž dokonalosti, divu a slávy vrch jest, spojen jsa, nejdokonalejšího s ním blahoslavenství na věčné věky užíval. — Což ač z písem víme, a že tak a ne jinak jest, v pravdě ubezpečeni sme, připomenouti však tuto důvody toho, nebude daremné. Čtyři pak jsou

toho, že my lidé ne pro tento přítomný život, ale pročsi dalšího sme, mocní důvodové. Ukazuje to Důvodové toho

1. původ náš, kterýž není jako jiných tvorů z materie toliko hmotné, slovem rozkazu božího tak neb tak sformované, ale takový, že Bůh prsty svými z hlíny zemské tělo připraviv, vdechl v ně dechnutí života, jako z podstaty své jemu toho, aby vlastním jeho obrazem byl, udíleje. Poněvadž pak Bůh nesmrtedlný jest, také obraz jeho nesmrtedlný býti musí. 1. původ náš,

2. Složení naše ukazuje nám, že na tom, co zde máme, dosti není. Nebo oznámeno v kapitole předcházející, že člověk trůj života stupeň v sobě má: první život rostoucí, s bylinami zároveň; druhý život cítící a hýbající se, s hovady společně; třetí život duchovní, stíhající rozumem všecko angelům nápodobně.[1]) První ten život tak v těle svém vězí, že z něho nikam nevychází; druhý vychází působením toliko, protože co okolo sebe má, vidí, slyší, cítí; třetí i bez těla býti můž, jakž při angelích znamenati. Poněvadž tedy zde zavřenou v těle duši nosíce toliko prvním a druhým způsobem živi sme, jde odtud nevyhnutedlně, že pozůstává ještě něco třetího, aby duše bytu svého i bez těla ohledala; a poněvadž zde na nejvyšším stupni života nejsme, že na nejvyšším stupni dokonalosti nejsme, a tak se nám něco vyššího jinde někde chová. 2. složení naše,

3. Jest nám to v životě tomto všelijak před oči vymalováno, že my zde cíle svého nedocházíme, ale jinam patření míti musíme. Cokoli se zde v životě tomto s námi děje, jen stupňové jsou, po nichž jdouce vždy výše vstupujeme, a vždy vyšší nad sebou jiné stupně vidíme, nejvyššího nikdy nedosahujíce. Nejprv zajisté člověk ničímž jest, tak jako byl od věků; začátek teprv bere v životě matky své, z krůpěje otcovské krve. Jest tedy nejprv člověk co trupel ssedlé krve, neforemný a nesličný. Potom to roste, a bude kousek masa, podobnost člověka na se beroucí, však ještě bez života a hnutí. Přistoupí k tomu potom hýbání. Naposledy prolomíc se vychází na prostranno, odvírají se mu oči, uši a jiní smyslové. Po některém opět 3. všecko co se s námi na světě děje.

[1]) jinak: vegetativní, animalní, duchovní.

času odvírá se mu *smysl vnitřní*, že začíná v tom sebe znáti a pozorovati, že vidí, slyší, cítí atd. Zatím se *rozum* zjevuje, soud o věcech činící; naposledy *vůle*, to neb ono sobě oblibující a po tom dychtící.

A to vše opět po stupních. Nebo i rozumnost naše od malička se začíná, jako z mrákoty vynikající jitřní záře; a tu nám, dokud živi sme (jestliže jen do mrákot bludu aneb života zhovadilého vtrženi nebýváme), vždy víc a víc světla přibývá, až právě do smrti. I činové naši, nejprv nepatrní, tencí, mdlí jsau, potom pak čím dál tím šíře se rozkládají, že dokud živi sme (jestliže nás jen rozmařilost nezachvátí a za živa nepohřbí), vždycky co dělati, čeho žádati, co sobě ukládati, oč snažnost vésti máme, a bývají (při zdravém člověku) čím dál, tím větší věci. *Nemůž však nikdy žádný svých snažností ani se nasytiti, ani dojíti v tomto životě.*

Zřejmé to na vše strany, kamkoli kdo mysl obrátí, a k čemukoli ji přiloží. Nebo zamiluje-li kdo statek, čím ho víc má, tím víc žádá; by svět měl, ještěby se mu málo zdálo, jinéhoby hledal, jakž Alexandrův příklad ukazuje. Zadychtí-li kdo po slávě, nic na světě tak vyvýšeného není, na čem by přestal; vždy se výše pne žádost jeho. Oblíbí-li kdo rozkoše, by potokové všech libostí skrze něj plynuli, nikdy neřekne dosti, vždycky mu to, což má, zvetší, vždycky se po lahodnějším něčem ohlédá. Oddá-li se kdo k umění moudrosti, spatřování a zpytování skutků božích i lidských, nenajde také konce nižádného. Čím víc umí, tím více čeho se ještě nedostává; čím víc rozumí, tím víc po umění prahne.

Čemuž ani při *smrti* konec není. Tu zajisté, kteří prvé o nesmrtedlnosti duše dobře vyučeni byli, těšíce se, že teprv k životu pravému přijdau, chvátají k dokonalosti té, rádi za hřbetem všeho, čím se tu zaměstknávali, nechávajíce. Jiných, kteříž se v tento život a věci jeho tak byli pohříželi, že na budaucí to zapomněli, svědomí teprv procituje a mysli oči odvírá, když život ten, o němž jako budoucím věděti nechtěli, jako přítomný již cítí; a vědí-li ještě jakou k Bohu cestu, teprv se jí chytají, voláním, pláčem, nařizováním za sebe obětí atd., tak se vždy k tomu což nastává, strojíce. Mimo to, ač tělo bolestmi potřené

umdlívá, smyslové se zatmívají, život se tratí; duše však tehdáž nejjadrněji práce své koná, chvalitebněji často nežli po veškeren život svůj. Nařizuje, pravím, o sobě, o dítkách, o jmění, o obci atd. pobožněji, vážněji, prozřetedlněji než kdy; tak že, kdo umírajícího pobožného vidí, hlínu rozplývající se vidí, kdo slyší, angelského a nebeského cosi slyší. Tak živou tedy v umírajícím těle duši vida, kdo sobě pomysliti nemusí, tak rovně, jako na kuřátka léhnoucí se se dívaje, že se sic škořepina boří, ale z ní ptáče živé vychází?

A tak tedy troje máme sobě vyměřené bydlení, dvoje projíti toliko, v třetím trvati na věky majíce. První bydliště naše jest život matky, druhý země, třetí nebe. Z prvního vycházíme do druhého skrze narození, z druhého do třetího skrze smrt a vzkříšení, z třetího nikam na věky. V prvním máme život toliko a počáteční hýbání, v druhém život, hýbání, smysly a počáteční rozumu užívání, v třetím všecko bude dokonalé, bez nedostatku. V prvním životu se hotovíme k druhému, v druhém k třetímu, třetí bude pro sebe sám bez konce. Z prvního když se vychází, musí se odění svléci, lůžko, sám člověk jako z šupiny jádro se vylaupí; podobně z druhého když se jde, tělo se složiti musí, sama duše k věčnosti vyniká, dokudž zase novým stkvělým stánkem přiodína bude. Z prvního do druhého jest těsný průchod, a protlačení skrze něj bolestné; z druhého do třetího podobně (nebo jak smrt tak i narození těžce a bolestně se koná); z třetího že se vycházeti nebude, nebude také tam více ani smrti, ani bolesti, ani stonání. Nebo první věci pominuly. A tak cíl člověka není zde, než potom teprv bude. (NB. Troje bydliště se také vysvětliti může příkladem Israelských: kteříž 1. v Egyptě se rozplodili, 2. na poušti Bohu sloužili, zákonu se učili, bojovali, 3. do vlasti zaslíbené vešli.)

Troje bydliště lidské: A. v životě matky, B. na zemi, C. v nebi.

4. Ukazuje se to nepromĕnně s tím, že Syn boží věčný, boží v nás porušený obraz napraviti chtěje, k nám dolů sstoupil, a skrze vtělení naším přirozeným bratrem učiněn byv, v témž našem těle i umřel, i zase z mrtvých vstal, a na nebesa vstaupil. K čemu? jediné aby nás v smrt upadlé s sebou ze smrti vychvátil, s sebou vzkřísil, s sebou na nebesa pojal. Jakož tedy on nebyl na zemi proto, aby

4. příklad Kristův.

stále byl, než jen aby pobyl, pobuda pak, a proč poslán byl, vyřídě, tam se, kdež jemu sláva neskonalá připravena, odebral; tak rovně my, účastníci jeho, ne proto sme tu, abychom byli, než abychom pobudouc a vyřídíc, proč posláni sme, ubírali se tam, kdež nám připraveni jsou příbytkové věčnosti.

Kapitola III.

Že tedy zdejší život není než příprava.

Že život zdejší jen přípravou jest, důvodem

Z toho jde, poněvadž život tento ne pro sebe sám, než pro budoucí ten, přijíti teprv mající, že tedy (vlastně mluvě) není život, než příprava toliko k životu pravému. Čehož svědectvím sme předně opět *my sami*, potom *svět* veškeren, naposledy *písmo*.

1. my sami sme.

Sami my. Vidíme zajisté, že cokoli v nás po stupních jde, jedno druhému přípravou jest. Ku příkladu, první náš život v matce jest. Ale k čemu jest? zdali pro sebe sám? Nic. K tomu toliko, aby tělo formováno, a za nástroj duši, k životu tomuto, kterýž na světě veden býti má, zhotoveno bylo. To jak se zpraví a dokoná, hned na světlo vycházíme, protože tam ve tmách co více dělati není. Tak tedy i druhý tento pod sluncem život nic není než příprava k třetímu, aby totiž tělo s duší sobě zvykly a k tomu, což věčně konáno býti má, se přistrojily. To když se zpraví, není tu co víc dělati; vynikáme preč; ač někteří nepřistrojíc se vycházejí, aneb raději vymítáni bývají na zahynutí, tak jako nedochůdčata za rozličnými příčinami také z života bývají pozbývána, ne k životu, než k smrti; což se na obojím místě, božím sic dopuštěním, lidskou však vinou děje.

2. svět veškeren, totiž

Svět tento viditedlný, po kterékoli straně na něj pohledíme, svědčí také odevšad, že není pro jiné stvořen, než

pro rozplození
pro vychování } lidského pokolení.
pro vycvičení

čas světu odměřený,

Že zajisté Pán Bůh ne pospolu všecky lidi, co jich na věky míti chtěl, stvořil (jako stvořil pojednou angely v plném počtu; a kdo jemu řekne: proč toto tak, ono onak

činíš?), než stvořil jediný pár lidí, a těm, aby se množili, a zemi naplnili, poručil: potřebí bylo k tomu rozplození čas jim dáti. I dal; a aby ten čas nebyl slepý, otočil svět oblohou, a postaviv na ní slunce, měsíc a hvězdy, točiti se jim, a tudy hodiny, dny, měsíce, léta rozměřovati kázal.

Zase pak, že tělesný tvor býti měli lidé, místa k bytu, prostranství k dýchání a hýbání, jídla a pití k zrostu potřebující, roztáhl pro ně u prostřed světa půdu pevnou, zemi: a ji vodami vnitř i zevnitř zavlažil, povětřím přiodil, zrostlinami ovoce nesoucími i živočichy všelijakými naplnil, tak že ku potřebě i rozkoši hojnost mají dostatečnou. místo lidem způsobené i s plností potřeb.

A že ku podobenství obrazu svého dal mysl člověku, aby se tu čím pásti, a v čem svůj vtip ušlechtilý brousiti měla, přidal i mimo těla potřebu tvorů přerozličných hojnost, v povětří, u vodách, na zemi, pod zemí, jichžby spatřováním libým a zpytováním důmyslným i rozkoš duše i ku poznávání moci, moudrosti a dobroty Tvorce pomoc míti, i k zamilování neviditedlné jeho, ještě na ten čas ukryté krásy a pochotnosti pobádán býti mohl. A tak svět všechen nic není než odchovárna naše, škola naše. všelijakých věcí rozličnost,

To vše že tak jest, ač rozum ukazuje, písmo však svaté nejmocněji tvrdí, kteréž oznamuje, že stvořiv Bůh svět, a zhotoviv v něm všecko, teprv člověka jakožto hospodáře v něj uvedl, poručiv, aby se plodili a rozmnožovali a naplnili zemi, panujíce nade vším, což tu jest; tak že hle! svět ne pro jiné jest, než pro službu lidem. Mluví o tom Bůh u Oseáše zřejmě, že nebesa jsou pro zem, země pak pro obilí, mest, olej atd. a ty věci pro lidi (2. Os. 21, 22). Item, že svět dotud stojí, dokud se počet vyvolených nedoplní; potom že se mu konec stane, toto nebe a tato země že pominou, a nebude jim místa nalezeno, ale jiné nové nebe a nová země pro budoucí ten život že stvořena budou, svědčí se. (Zjev. 6, 11. a 7, 3; 2. Pet. 3, 10. 11. 12. 13. Zjev. 20, 10. a 21, 1.) Naposledy mluví písmo o životu tomto nejinak téměř než jen jako o strojení a připravování nějakém; nazývá jej zajisté cestou, jitím, branou, očekáváním; nás pak pocestnými, hostmi, příchozími, čekanci. (Viz Gen. 47, 9; Žalm 39, 13; Job. 7, 12; Luk. 12, 34 atd.) 3. písmo sv.

A takť jest; nebo kdo poukážíc se na světě, neschová se zas? ješto k věčnosti stvořeni sme. Tam tedy do té věčnosti my náležíme vlastně, zde se toliko hotovíme. Protož Kristus řekl: „Buďte hotovi, nebo nevíte, v kterou hodinu Syn člověka přijde“ (Mat. 24, 44.). A tať jest příčina (i to z písem víme), že Pán Bůh pobožné častokrát v mladosti ze světa bere, když jen hotovi jsou, jako Enocha (Gen. 5, 24. Viz Moud. 4, 14.). Naproti tomu zlým shovívá, nechtěje, aby se kdo opozdil, a nepřihotovený zastížen byl, až pak, když se dočekati nemůž, je předce bere pryč, na soud.

Jak tedy jisté jest, že pobytí naše v životě matky přípravou jest k životu tomuto v těle, tak jest jisté, že pobytí toto v těle přípravou jest k životu tomu, kterýž za ním nastati a věčně trvati má. Blaze tomu, kdo zdárné, dobře sformované oudy z života matky vynesl! blaze ovšem nad to tisíckrát, kdo zdravou, dobře vyčištěnou duši odsud vynese!

Kapitola IV.

Že příprava ve trém záleží: učiti se totiž zde sebe (a vedlé sebe všecko jiné) znáti, zpravovati, k Bohu obraceti.

Odkud člověk povinnost svou poznává?

Co člověk ve viditedlném světě činiti, a jak se připraviti k nebi budoucímu má, chceme-li místně porozuměti, považme, co Bůh, když ho na svět uvozoval, mluvil a činil, a vyrozumíme radě boží a mínění jeho. Píše pak o tom Mojžíš takto:

Z původu svého.

„I řekl Bůh: Učiňme člověka k obrazu našemu, podlé podobenství našeho, a ať panuje nad rybami mořskými a nad ptactvem nebeským i nad hovady a nade vší zemí“ atd. „I stvořil Bůh člověka k obrazu svému, k obrazu božímu, muže a ženu, stvořil je a požehnal jim řka: Ploďte se a množte se a naplňte zemi a podmaňte ji“ atd. „A ai dal sem vám všelikou bylinu, vydávající símě, a všeliké stvoření, nesoucí ovoce, za pokrm“ atd. „Potom pak přivedl k Adamovi všelikou zvěř polní i všecko ptactvo nebeské, aby pohleděl na ně, jakéby jméno kterému dáti chtěl, a jakby jmenována byla“ atd. (Gen. 1, 26. a 2, 19.)

Z čehož vidíme, že člověku na světě poručeno (od poslední povinnosti začna): — Troje člověka povinnost, býti

1. Prohlédati skutky boží, a rozdíly jich znamenajíc, jména jim rozdávati: to jest, učiti se znáti i vypovídati všeho. — 1. rozumným tvorem.

2. Užívati pohodlí těch, kteráž jemu zřídil Bůh ze všech tvorů, a věděti čas, způsob a míru toho. — 2. pánem tvorů.

3. Býti obrazem božím, to jest obraceti se k Bohu, všudy a vždycky a všemi snažnostmi podobnost jeho vyobrážeje. — 3. obrazem božím.

To troje poručeno člověku, ten trůj jeho na zemi bytu cíl. Nic k tomu přidávati, nic odtud vypouštěti netřeba; spolu to jíti má a musí, protože na tom trém všecka podstata přítomného života, všecka příprava budoucího záleží. Má, pravím, každý živý člověk naučiti a vycvičiti se zde, aby byl

Rozumným tvorem;
Pánem tvorů;
Obrazem božím.

Rozumným tvorem jest člověk, jestliže zná a ví (Šalomounovými slovy to vypovím), jaká jest podstata světa a moc živlů, počátek, prostředek i dokonání časů, proměny běhu slunečného, rozdílnost počasí i běh roku a spořádání hvězd, přirození živočichů, povahy zvířat, moc větrů a přemyšlování lidská, rozdíl kmenů i moci koření; anobrž cožkoli tajného neb zjevného jest, jestliže povědom jest (Moud. 7, 17.). K též rozumnosti přináleží i to, aby cokoli k skutkům božím výše již přičinila důmyslnost lidská, rozličnost řemesel a umění všelijakých znal, až i mistrovství jazyka v povědomosti maje, aby moudře o všelijakých věcech vypravovati uměl; a tak aby ve velikých i malých věcech ani jedna jemu neznáma nebyla (jakž Sirach mluví, kap. 5, 18.). Tím titule, že rozumný tvor jest, obhájí, a k nebeské akademii hodně se připraví. — Rozumným tvorem býti co jest?

Pánem pak tvorů bude, jestliže ku potřebě a pohodlí všech tvorů užívaje, všudy sobě mezi nimi i sám v sobě pansky, to jest, vážně a ctnostně počínati bude, aby jediného toliko velebného učinitele svého nad sebou, a angely, služebníky jeho a spoluslužebníky své, po boku, jiné pak — Pánem tvorů býti co?

všecky tvory pod sebou níže býti znaje, ostříhal místa svého, žádnému tvoru, ani svému vlastnímu tělu, v službu, otroctví se nedával, nýbrž jich sám k službě užíval: a to rozumně a rozšafně, věda jak, kdy, kde, pokud čeho užíti neb neužíti; jak, kdy, kde, pokud tělu jeho žádosti dáti neb nedati, jak, kdy, kde, pokud k bližnímu vhod býti neb nebýti. Summou, věděti jak mravně, ctnostně, rozšafně a prozřetedlně sebe i všecky své činy vnitř i zevnitř říditi.

Obrazem božím býti co?

Naposledy obrazem božím bude, jestliže k Bohu se srdcem, žádostmi i všemi snažnostmi obraceje, vnitř i zevnitř čistoty a svatosti, spravedlnosti a milosrdenství ostříhati bude. *Obrazu zajisté dokonalost všecka v tom záleží, aby podobnost původa svého co nejvlastněji vyrážel.* Protož Bůh, svatý jsa, poroučí, abychom i my svatí byli. (1. Petr. 1, 15.)

Podstata tedy člověka na uměních, mravích a pobožnosti záleží.

Z čehož všeho závírka jde, že právě člověkem zde na světě býti, jest *osvíceným*, *ctnostným*, *pobožným* býti, to jest

Znáti jasně sebe i všecko,
Říditi rozšafně sebe i všecko,
Obraceti sebe i všecko k studnici té, z níž plyne všecko.

V tom trém všecka sláva člověka záleží, proto že to podstata jeho jest. Jiné věci, jakékoli při něm jsou, neb býti a mysliti se mohou (jako zdraví, krása, síla, bohatství, patrnost, vzácnost, přízeň lidská, přátelství, v předsevzetích štěstí, dlouhověkost atd.) nejsou nic než zevnitřní přídavkové a povrchní ozdoby, jestliže je Bůh komu přidává. Aneb jsou zbytečné marnosti, neužitečná břemena a škodlivé překážky, jestliže kdo sám po nich dychtě je sobě shledává, a s nimi se zaměstknávaje, onyno přednější (na nichž podstata záleží), obmeškává.

Příklady třemi toho vysvětlení

1. Příklad dám. *Hodiny* (bicí neb slunečné) ušlechtilý a potřebný jsou k ostříhání náležitému času nástroj; jichž podstata na řemeslném všeho rozměření a umělém složení záleží. Pouzdro na ně, řezba, točení neb květování nějaké, pomalování neb pozlátky nejsou než příbytné věci, křtaltu trochu přidávající, dobroty nic. Kdoby raději pěkný než dobrý takový nástroj míti žádal, smáli bychom se mu jako
2. dítěti, nesoudícímu, co nač jest. — Tak dobrota *koně* ne

na něčem jiném než na síle, udatnosti, čerstvosti, umělém se pod jezdcem obracení záleží; ocas rozvinutý neb svinutý, začesaná kštíce, pozlacená uzda, krumpované sedlo neb deka, ač mu ozdoby něco přidávají, hlupcem bychom však nazvali, kdoby na těch okrasách vzácnost koně zakládal.
— Opět, *zdraví* těla našeho na dobrém žaludku zažívání a 3.
vnitřní oudů síle a čerstvosti záleží. Lehati měkce, choditi hladce, jísti a píti lahodně, ani ku podstatě zdraví nepřináleží, ani mu nenapomáhá, spíše ujímá. Protož kdo více lahůdek, pohodlí, šperku než zdraví šetří, nemoudrý jest. Ovšem tedy nemoudrý a nesmyslný, kdo člověkem býti chtěje, zevnitřních ozdob člověka víc než podstaty samé šetří. Protož kniha Moudrosti ty lidi za blázny a bezbožné odsuzuje, kteří život svůj za hřičku mají aneb za tržiště ku provozování zisku. Takoví prý nedojdou chvály boží ani požehnání jeho (Moud. 15, 12. a 19). Na tom stůj.

Kapitola V.

Že člověk toho trého (osvícení, ctností, pobožnosti) základy sám v sobě má přirozeně.

K čemu Bůh kterou věc stvořil, k tomu způsobnost v přirození její vštípil, tak aby žádná nebyla tím, čímž jest, bezděčně a s násilím, ale ráda; protože z kořenů v ní založených samo vyrostá, což vyrostati má. A tak tedy i člověk osvícenosti, ctností, pobožnosti (poněvadž k tomu trému na svět uveden jest) kořeny sám v sobě má, tak jistotně jako strom kořeny své, na nichž stojí. Protož netřeba nic z těch věcí do člověka vnášeti, má je již v sobě sám hned od přirození. Jen aby týž kořenové před zhoubou chráněni byli, a pomoc k jadrnému se ujímání a náležitému ratolestí pouštění, též mocnému se rozkládání a zdárnému ovoce rozkvetání měli, toho potřeba jest.

Každá věc, k čemu stvořena, toho základy a kořeny v sobě má.

Ale poněvadž tomu, co Sirach píše, že „moudrost základy věčné v lidech založila“ (Sir. 1, 14.), ne všickni rozumějí, poukažme sobě to po částkách: jaké základy má v nás umění neb osvícenost? jaké ctnost? jaké pobožnost? a uhlédáme, jaký moudrosti boží nástroj jest každý člověk.

O umění neb osvícení.

Člověk má základ všelikého umění v sobě sám, protože jest i obraz boží.

Že člověk k tomu, aby všecko znal, a všecko uměl, stvořen jest, důvodové jsou tito:

1. Stvořen jest k obrazu božímu. V Bohu tedy poněvadž se mezi jinými divnými jeho věcmi, také blesk jasně na všecko patřící vševědoucnosti jeho stkví, jistotněť i toho podoba v člověku býti musí. Sicby obraz nebyl obrazem. Jakož pak svědčí sama věc, žeť arci má podobnost v té věci člověk Bohu. Nebo u prostřed skutků božích v světě postaven jsa, mysl svou v sobě má, jako zrcadlo nějaké okrouhlé u prostřed pokoje zavěšené, v kterémž se všecko, co po všech stranách jest, samo obleskuje. Všecko, pravím, co kde jest. Nebo mysl naše nejen věci blízké okolo sebe, ale i vzdálené buď místem neb i časem, i zavinuté tak i jinak, rozvíná, rozbírá, zpytuje, stíhá. Jsou zajisté myšlení naše věc jakási neobsáhlá a neskonalá, žádnými mezemi obmeziti se nedadoucí, jako sám Bůh. Nebo by člověk tisíc let živ byl, a vždycky se uče jedné věci za druhou vyrozumíval, vždycky se to má kde všecko v mysli jeho směsknávati. Taková bezedná hlubina jest mysl naše! — K tomu, ač tělo lidské, uzíčkými mezemi oudů svých sklíčeno jest, čich trošku dále okolo těla dosahá, sluch ještě dále, zrak nejdále, jejž obloha toliko terminuje, mysl však ani oblohou, ani tím, což nad oblohou jest, terminovati se nedá. I nad nebesa nebes, i pod propast propastí, by to vše tisíckrát větší bylo, ona prostupuje a proniká, a vždy ještě dále prostupovati a pronikati můž; a to vše v jednom okamžení, z země na nebe, z nebe do propasti, a odtad kamkoli jinam se přenášejíc. A nechtěli bychom povoliti, že jí všecko obsáhnouti možné jest? nýbrž že k tomu, aby obsahovala, jest? a jiného dělati nemůž?

N. B. Mysl lidská věc neobsáhlá a neskonalá,

2. malý svět.

2. Nazývá se člověk a jest malý, v summu shrnutý svět, v němž všecko zavinuté se nachází, cokoli v sobě veliký svět široce rozprostřené má. (Což plněji vysvětlovati, že tak jest, k jinému místu přináleží.) Protož člověka na svět jdoucího mysl dobře k seménku bylinnému neb jádru stromovému přirovnána býti můž, v kterémž ač podobnosti byliny neb stromu neviděti, jest však tam bylina neb strom

v pravdě. Což skutek snadně ukáže, když dané ono jsúc v zemi, i pod sebe kořínky i nad sebe proutky pouští, kteříž se potom přirozenou mocí sami v ratolesti rozrostají, listím odívají, květ a ovoce nesou, jen když se jak kořen tak ratolesti zsílí. Nepotřebí tedy ničeho do člověka, co uměti má, vnášeti (anby to snad místa v něm nenašlo), než toliko, co v sobě sám zavinutého má, to jemu pomalíčku rozvíjeti, a po částkách, co která věc jest, ukazovati; uhlédá hned všecko, hned všemu vyrozumí. Protož Pythagoras říkával, že tak přirozené jest člověku všecko uměti, že prý, kdyby kdo sedmileté pachole examinovati a jeho se rozumně podlé pochopitedlnosti jeho vytazovati uměl, na všecky otázky celé filosofie odpovídati by trefilo, proto jmenovitě, že sám rozum v člověku dostatečná jest regule a pravá míra všech věcí, toliko že po pádu sebou sám zastíněn a zamotán jsa, sám sobě pomoci neumí, a kteříby pomáhati měli, řídko do toho trefují, nýbrž jej více zamotávají a zaplétají.

3. K tomu přidáni jsou té rozumné v nás bydlící duši nástrojové takoví, že cokoli vně vůkol nás jest a děje se, jí tajno býti nemůž; vyzvídá ona skrze ty nastrojené špehéře své všecko, jenž jsou zrak, sluch, čich, košt, takt. [1]

3. má nástroje k vyrozumívání všemu a vystihání všeho.

Poněvadž tedy není v tom světě, cožby se buď viděti, neb slyšeti, neb voněti, neb koštovati, neb dotýkáním, co a jaké jest, rozeznávati nemohlo, jde odtud, že nic není v světě, cožby od člověka chápáno býti nemohlo; od člověka, pravím, mysl a rozum majícího, a skrze nástroje ty všudy dosahujícího.

4. Přivštípena jest také člověku chuť k zpytování všeho a k vyrozumívání všeho. Omnes natura scire desiderant, dí Aristoteles. (Všickni prý umění žádostivi jsou z přirození.) Vidí se to hned při dítkách, i potom ovšem dál, nebo kdo nerád vždycky něco nového vidí? vždycky něco nového slyší? vždycky něčeho nového se dotýká? Na prosto přirozené to všechněm lidem, ačkoli jednomu víc, druhému méně. Odtud jest, že člověk vždycky rád někam jde, s někým se shledává, na něco se ptá, něco sám povídá,

4. má přirozenou chuť k zpytování všeho.

[1]) chuť, hmat.

summou mysl jeho pokoje nemá, vždycky se na něco táhne, jako i zevnitřní smyslové jeho. Nad to, lidem učeným diví se i ti nejhloupější, za cosi zvláštnějšího mimo sebe je držíce. Čeho to znamení, než že přirození i v nich také k vnadě té se táhne, i že, čeho nemají, aspoňby míti žádali, kdyby, že možné jest, naději míti mohli?

5. mnozí sami od sebe moudrosti nabývají.

5. Příklady máme, že někteří přirozenou chtivostí za rozumem jdouce, velikých věcí se dovtipovali, a bez vůdců k většímu umění, než jiní skrze vůdce, přicházeli; jacíž *αὐτοδίδακτοι* (sami od sebe učení) slovou. A to čeho důvodem, jediné že člověk všecko v sobě má, i lampu, i knot, i olej, i křesadlo se všemi přípravami. Kdyby jen rozkřesávati sobě, a z jisker světlo rozsvěcovati, a hořící světlo utíráním vyjasňovati uměl, viděl by hned, jakožto po světle, divné moudrosti boží sklady, i v sobě sám, jakožto v malém světě a obrazu božím, i kromě sebe, u velikém tom světě, jak všecko přerozkošně Bůh na počet, míru a váhu spořádal, libě se dívaje, i v Bohu také, jakožto studnici té, z níž plyne všecko. Ješto když se nerozkřesuje v člověku vnitřní to pravé rozumu světlo, než jen se mu zevnitř kahanců, a to ještě v laterně domnění lidských (authoritatum involucris) podává, není jinak (a býti nemůže), než jakoby někoho, v tmavém místě sedícího, tak se světlem obcházel, aby se mu skulinami trochu něco blýštělo, samo pak plné světlo k němu nemohlo.

N. B. Člověk sám v sobě všecky přípravy má.

6. Příklady věcí jiných to se vysvětluje: : země

6. A zdaž se to patrně i z věcí těch, k nimž mysl naše podobnost má, nevidí? Země zajisté (k níž srdce lidské přirovnává písmo svaté často, poučování pak k semenu) zdali všelijakého semene v se nepřijímá? zdali jedna a táž zahrada všelijakými vonnými bylinami, kvítím, kořením, stromovím vysázena býti nemůž? Můž v pravdě, když pilný, umělý, rozšafný zahradník jest; a čím větší rozličnost se vidí, tím libější očím divadlo, chřípím vnada, srdci občerstvení.

: tabule prázdné

Aristoteles člověka na svět jdoucího mysl připodobnil tabuli prázdné, na níž psáno nic není, napsati se však může všecko. Jakož tedy na tabuli prázdné písař napsati aneb malíř namalovati bez nesnáze můž všecko, co chce, když jen umí, tak v mysl lidskou všecko uvésti jednostejně snadná

věc tomu, kdo, jak se to dělati má, rozumí. Čehož nedějeli se, jistě, jistě tabule vinna není (kromě že někdy trošku nehladká bývá), než písaře a malíře neumělost. Tento jest rozdíl, že na tabuli nemůžeš dále a déle psáti, než kam a pokud kraj stačuje; ale v mysli vždycky psáti a rýpati můžeš, kraje a konce nikdy nenajdeš, protože (jakž málo výš dotčeno) mysl naše neskonalá jest, krajů a mezí žádných nemající.

Třetí připodobňuje se mozek náš (v němž se myšlení konají) vosku, jakožto na kterémž se buď pečeť tiskne, aneb z něho obrázkové všelijací a květování rozličná formují. Jakož tedy vosk všelijaké formy v se přijímaje, všecko co jen chceš udělati z sebe dá: tak mozek náš všech věcí obrazy a podobizny v sobě formovati dada, všecko co světa širokost obsahuje, chytá; čímž se pěkně, co myšlení aneb umění naše jest, vyobráží. Cokoli já vidím, slyším, koštuji, čiji, makám, to jest pečeť, kterouž se hned v mozku mém podobizna její vyrazí, tak že i po oddělení jí od očí, uší, jazyka, chřípí, rukou mých já obraz její v mysli mám, aniž ho (leč sem nepozoroval, že se mdle vytlačilo) pozbyti mohu, bych chtěl. Ku příkladu, viděllí sem kdy člověka některého, a naň pilně hleděl, mluvillí sem co s ním, šellí sem neb jel cestou, a tu řeku, horu, pole, rybník, les, město, zámek atd. spatřil; slyšellí sem kde střelbu, hřímání, muziku, četllí sem co bedlivě v knize některé atd., to mi se vše na mozku vytlačuje a vyráží, tak že kdykoli na to vzpomenu, tak mnoho jest, jakobych to nyní před očima neb ušima měl. Což, ač se na jednom mozku jinak než na druhém pozoruje a dělá, dělá se však na každém vždy nějak. A tu se opět nestihlá boží moudrost vidí, jak ona to opatřila, aby jediný ten v jedné hlavě mozk, jehož tak mnoho není, tak nesčíslné množství obrazů v se přijímati mohl. Nebo co jediný člověk, kterýž třidcet nebo 40 let živ byl (zvláště učený), viděl, slyšel, cítil, četl, zkusil, a nač vzpomenouti při příčině můž, to vše on v hlavě nosí, podobizny na mozku vytisknuté věcí těch někdy viděných, slyšaných, dotýkaných atd. an jich na tisíce tisíců, a ještě tisíckrát víc; a však se to všecko tam směstknává, a každý den toho přibývá. Jaká to boží moc, jaká nestižitedlná moudrost!

∴ vosku,

N. B. Podobenství pěkné, k vyrozumění co myšlení naše jsou, napomáhající.

zrcadla neb oka.

Naposledy však, nejpodobnější jest mysl naše zrcadlu aneb oku, jemuž cokoli představíš, jakékoli formy a barvy, hned toho obraz chytí, leč by to po tmě přistrkoval, aneb pozadu, neb pobočně, neb zdaleka jen vyskytoval, z blízka neukázal, neb to něčím zastěňoval, neb s jiným mátl; tu nebude nic, pravda jest; ale já o tom, co při světle a skrze náležité věci předstírání býti můž, mluvím. Jakož tedy netřeba oka nutiti, aby hledělo, samo se ono odvírá, a rádo vždycky odvírá, a na všecko, co svět viditedlného má, rádo hledí, a stačuje všemu (jen když jedno po druhém, ne spolu), aniž se kdy nasytí hleděním (jakž Šalomoun dí Eccles. 1, 8.); tak rovně mysl naše sama se odvírá, sama hleděti žádá, sama chytá všecko, a v tom neustálá jest, když se toliko věcmi nezasypá, a jedno za druhým v slušném řádu jí se podává. Chybiti to nemůže; tak neproměnné jest.

O mravích a ctnostech.

Člověk základy ctností že v sobě má přirozeně, důvody: že

Že pak člověk (ad harmoniam moralem) k spořádanosti povah mravných z přirození náklonnost má, tím dvojím dovodím: 1) že se kochá v harmonii všelijaké, kdekoli ji cítí; 2) že sám není než harmonia, vnitř i zevnitř.

1. miluje všelijakou harmonii,

Nebo každý člověk miluje malování pěkné, pěkný obraz, pěkného člověka, pěkného koně, pěkného ptáka atd. Proč? Proto že harmonii barev a proporcí oudů cítí; to vnada očím jeho přirozeně. Miluje každý člověk muziku. Proč? Protože harmonie hlasů jest, uším pastva libá. Miluje každý chutné pokrmy a nápoje. Proč? Protože temperatura saporum (dobré stemperování chutí) jazyka se jímá přirozeně. Miluje každý mírné teplo, mírný chládek atd. Proč? Protože přirození všecko mírné libuje, v něm své zachování, v výstupku pak zhoubu svou cítí. Nýbrž milujeme jedni při druhých ctnosti (nebo i ti nectnostní ctnostným se diví, ačkoli nenásledují, za nemožné sobě to, v čemž z počátku pokaženi a zvykem zatvrzeni jsou, pokládajíce), proč tedy ne i při sobě? Ach nebuďme slepí, a vizme, že člověk všeliké harmonie, všech mravů a ctností kořeny v sobě má, jen kdyby z těch kořenů ratolesti vyvoditi uměli.

Nýbrž člověk sám v sobě, v těle i duši, nic není než harmonia. Nebo jakož viditedlný tento svět ve všech svých částkách nic není než jako přeušlechtilý hodinný nástroj z nesčíslného množství kol a cimbálů řemeslně složený, kdež hlavní kolo svou přirozenou váhu majíc, jiná s sebou (ačkoli jedno větší, druhé menší jest, jedno níž, druhé výš stojí, jedno přímo, druhé nazpět běží) tak pojímá, že všecka spolu s ním, nad ním, okolo něho se točí, a bitím cimbálů zvuk libý vydávají; tak jest rovně člověk jakožto malý svět a onoho velikého světa obraz. *Tělo jeho nic není, duše jeho nic není než takový řemeslný nástroj.* Pohleďme, a spatříme.

2. sám nic není než harmonia.

N. B. Svět veliký jest hodinný nástroj, a člověk rovně také.

Vysvětlení toho

V těle hlavní kolo jest srdce (primum vivens et ultimum moriens; et per consequens, primum mobile), [1]) studnice života; jiná kola jsou jiní oudové, vnitř i zevnitř, kteréž srdce, životní duchy k nim rozsýlaje, s sebou pojí. Váha, počátek všelikého oudů hnutí jest mozek, kterýž nervy, jako provazy, po oudech protažené maje, potahuje jich k všelikému hnutí jak kde třeba. Co pak se již tím hýbáním zpravuje a dělá, vnitř i zevnitř, to jest melodia živých těchto hodin, těla lidského. Tak *v duši* hlavní kolo jest vůle; závaží ji potahující jsou žádosti a náklonnosti rozličné. Zámek (jakýž při bicí straně hodin bývá, jednak se zdvihající a hodinám běh dávající, jednak zapadající a běh zastavující) jest rozum, kterýž, co vůle oblíbiti má neb nemá, ukazuje. Jiná kola jsou jiná rozličná v mysli hnutí, to jest úmyslové k činům, jakéž rozum radí. Odkudž (když se jen závaží, to jest, náklonnostem příliš mnoho váhy nedává, a zámek, rozum, dobře odvírá a zavírá) nemůž než harmonia et concentus virtutum [2]) jíti, náležité totiž a rozšafné všech hnutí a činů vnitř i zevnitř temperování. A tak ai hle! člověk nic není, nežli harmonia sám v sobě!

v těle,

v duši.

A protož, jakož o pokaženém a zlou harmonii dávajícím instrumentu k. p. regálu, varhanech, jestliže jen od dobrého mistra dobře udělán byl, neříkáme, že se nehodí, protože se zpraviti můž; tolikéž o hodinách dobře udělaných, potom pak zle složených aneb rzí zašlých, anebo s po-

---

[1]) nejprvé živoucí a nejposléze umírající, a tudy nejprvé se pohybující. [2]) shoda a jednota ctností.

trhanými strunami, nepochybujeme, že dobré předce býti mohou, přijdeli jen dobrý zase na ně mistr, kterýžby je napravil: tak o člověku, k harmonii přistrojeném, nemyslme žeby v harmonii uveden býti nemohl (ačkoli pádem rajským porušen jest), jen kdyžby to, co porušeno neb rozsmeknuto jest, uměle zase napraveno nebo vpraveno, co pak v celosti zůstává, k zůstávání posilováno bylo.

O pobožnosti.

Pobožnosti základ že také člověk v sobě má.

Pobožnost že člověku také přirozena jest, dovodím tím, že k obrazu a podobenství božímu stvořen jest. Nebo poněvadž všech tvorů, všeho světa povahami to se tvrdí, že se podobné k podobnému táhne (Sir. 13, 18.), člověk pak sobě rovného nic v nebi ani na zemi nenachází, kromě toho, k jehož obrazu sformován jest; jde odtud, že se srdcem svým nemá kam obraceti, než k tomu pramenu svému, z něhož vyplývá. To cítě v sobě David, řekl: „Kohožbych měl na nebi kromě tebe Bože! a na zemi v nižádném kromě tebe libosti nemám.“ (Žal. 73.)

Odpor, že sme porušeni.

Odp. Ne tak, abychom napraveni býti nemohli.

Ale díš: to tak býti mělo, kdybychom byli v dokonalosti své zůstali; nyní již pádem rajským porušeni sme, že srdce naše odvráceno jest od Boha. — Odpovím apoštolskými slovy: Takliž sme tak klesli, abychom dokonce padli? (Řím. 11, 11.) Nabuchodonozorovi když srdce lidské odjato a hovadí dáno, zanecháno mu však kořenu, aby zase k rozumu lidskému, nýbrž i slávě královské přijíti mohl, jen jakžby poznal, že nebesa panují (Dan. 4, a 23.). A což my tak vyťati sme z ráje božího, aby nám ani kořenu nepozůstávalo? Odstup to. Nebo zdali i těch neznabohů, pohanů srdce po Bohu se neohlédá, netáhne? Však Cicero praví, že na světě není tak divokého národu, kterýžby boha nějakého neměl a nectil. Tak hle hluboce kořenové toho v nás vězí i po pádu, že tu člověk není pro sebe sám, než pro Boha. A zdaž hned po pádu a vyhlášení pokuty a jako vytětí nás Bůh hned zase nových roubů milosti a pomoci své (zaslíbením totiž semene ženy) v srdce naše nevštípil? Zdali i neposlal Syna svého, skrze něhožby napraveno bylo porušení naše? Hanba, že jen o pádu a porušení svém vě-

děti chceme, o povzdvižení a napravení nic. Hanba, že starým Adamem nemožnost svou vždycky raději vymlouvati se pokoušíme, nežlibychom, co se v novém Adamovi, Kristu, může, ohledati pokusili; ješto apoštol (svým i všech znovu zrozených jménem) dí: „Všecko mohu v tom, kterýž mne posiluje, Kristu“ (Fil. 4, 13.). Možnélit jest, aby roub ovocný do planého strůmku, vrby, trnu, hlohu atd. vrazen jsa, ujal se a rostl, čím víc vrazen jsa do ratolesti, v níž své vlastní kořeny má? (Viz jak tu apoštol argumentuje. Řím. 11, 24.) Protož možnéli jest Bohu z kamení syny Abrahamovy vzbuzovati (Mat. 3, 9.), jak má nemožné býti, abychom my při prvním hned stvoření kořenů svatosti dostavše, a do týchž kořenů nových milosti roubů skrze Krista, a nové vlahy skrze Ducha svatého dosáhše, ujímati se a růsti neměli? O! nesoužujme milosti boží tu, kdež jí on sám nesužuje! Nebo chcemelit i my, k Kristu připojení a novým rodem obdaření, s semenem naším nezpůsobnými se dělati k věcem, kteréž jsou království božího: kterakž pak Kristus o dítkách řekl, že jejich jest království boží? aneb kterakž nás k nim odsýlá, obraceti se veleje, abychom jako dítky byli? Kterakž pak apoštol dítky rodičů křesťanských (by prý jeden toliko z nich křesťanem byl) svatými nazval? nečistými pak je býti odpírá? (1. Kor. 7, 14.) Obmyté zajisté jsou, posvěcené a ospravedlněné ve jménu pána Jesu Krista, skrze Ducha, Boha našeho. (1. Kor. 6, 11.)

N. B. Hanba o pokažení mluviti, a o napravení se nestarati.

A protož, když křesťanské dítečky, ne Adama starého plémě, ale Adama nového símě, synáčky a dcerky boží, bratříčky a sestřičky Kristovy k formování berouce, způsobné k přijímání v sebe semene věčnosti býti pravíme, nech se to žádnému nemožnou věcí nezdá; protože ne od plané olivy dobrého ovoce hledáme, ale ratolestkám k stromu života přivštípeným, aby v něm zůstávajíce rostly a ovoce nesly, napomáháme.

Dítky křesťanské ku pobožnosti nezpůsobné nejsou.

A toť jest což Šalomoun mluví, že moudrost snadně spatřína bývá atd., nýbrž že sama obchází hledajíc atd. Sap. 6, 12. atd.

Kapitola VI.

Že však člověk, máli člověkem býti, cvičen k tomu býti musí.

Člověk člověkem býti nemůž bez vycvičení.

Nezle z starých jeden člověka definoval, že jest animal disciplinabile, to jest, tvor k učení narozený. Nebo ač k obrazu a podobenství božímu stvořen jest, a Bůh bez učení se něčemu všecko ví a umí, člověk však v té částce Bohu podoben není a býti nemohl. Kdyby zajisté bez učení se všemu rozuměti měl, muselby místem i časem neobsáhlý býti, aby vždycky a všudy všemu přítomen jsa, všecko simplici intuitu spatřoval, čehož ani člověku, ani angelu, ani žádnému tvoru dáno není a dáno býti nemohlo, protože věčnost a neobsáhlost (to jest božství) dáno býti nemohlo. Dosti jest angelům i lidem slávy, že jim Bůh mysl dal, aby stíhati a chápati mohli rozličné skutky jeho, a tím sobě poklad rozumnosti shromažďovati. Protož i o angelích z písem víme, že se učí, to jest, čemu prvé nerozuměli, vyrozumívají. (Viz 1. Petr. 1, 12. Efes. 3, 10. 1. Reg. 22, 20. Job. 1, 6. atd.) Za kterouž příčinou moudrost a umění jejich z nemalé částky experimentalis (totiž zkušením dosažená) slove.

Všickni tvorové strojení potřebují, jako

Žádný tedy na mysl sobě vstupovati nedej, jakoby člověk člověkem býti mohl, jediné leč se naučí člověkem býti, to jest, vycvičí ve věcech těch, kteréž jemu jakožto člověku přináležejí. Ukazují to všech tvorů živých i bezdušných příkladové, že máli která věc tím, k čemuž stvořena jest, býti, musí k tomu lidskou pomocí býti nastrojena, jako:

1. kamení.

Kamení k tomu jest, abychom z něho domy, zdi, věže, dlažky, sloupy atd. měli; a však máli k tomu užívání přijíti, lidskou rukou lámáno, tesáno, zdviháno, voženo, nošeno, staveno a kladeno býti musí. Tak kamení drahé a perly, k ozdobám lidským stvořené, od lidí řezány, strouhány, pulerovány býti musejí.

2. kovové.

Kovové, zlato, stříbro, železo atd. k rozličným lidským potřebám oddány jsou: však se dobývati, rozpouštěti, přeháněti, přelévati, a v rozličné formy rozkovávati musejí;

samy od sebe méně než ta hlína a bláto k užitku přicházejí.

Zrostliny zemské všelijakou potravu (pokrm i nápoj) z sebe nám dávají, však tak, že se byliny a obilí síti, plíti, žíti neb trhati, stromové pak štěpovati, oklešťovati, vyčišťovati musejí rozličným způsobem; ovšem pak, jestliže odtud co k lékařství neb šatstvu neb k stavení přijíti má, připravováno býti musí. 3. zrostliny,

Živočichové život v sobě a hýbání majíce, sami sebe opatřovati se zdají; a však i těch, majíli k tomu, k čemu stvořeni jsou, užiti býti, cvičiti potřebí. Kůň k jízdě, vůl k tahu, osel k břemenům, pes k stráži a štvaní, krahulec k myslivosti atd. stvořen jest; a však nevycvičíšli ho sobě k tomu, málo ho uživeš. 4. živočichové,

Člověk strany těla k tomu jest, aby chodil a práce nějaké řídil; a však vidíme, že s sebou toho na svět nepřináší; i seděti, i státi, i choditi, i rukama prací nějakých konati, dosti pracně se učiti musí. Kdežby tedy mysl naše to privilegium vzala, aby sama od sebe, bez nastrojování, tím, čímž býti má, býti mohla? Poněvadž všech stvořených věcí to právo jest, aby jak bytnost svou, tak i všecka působení svá od ničeho začínajíce, nejinak než po stupních vzhůru šly? Nýbrž i o angelích, ačkoli tvor dokonalostí Boha nejblížší jsou, pravé jest, že vševědoucnosti nemají, než stižitedlnost toliko k vyrozumívání předivné boží ve všech skutcích jeho neskonalým způsobem zavinuté moudrosti. 5. tělo lidské, 6. angelé.

Patrné také jest, že byť člověk v své rajské dokonalosti byl zůstal, učiti by se však byl měl. Nebo ačkoli hned, jakž stvořeni byli, Adam a Eva choditi a mluviti i rozumně mluviti uměli, povědomosti však věci té, kteréž se zkušením dochází, neměli. Což odtud dosti zřejmé, že se Eva nad hadovou řečí nic nezastavila, nýbrž s ním v řečňování dala; ješto kdyby sobě byla zkušením rozumnost utvrdila, bylaby věděla, že řeč tvoru nepřipadá, že se tu podvod kryje. 7. Člověk se i v ráji učiti měl,

Ovšem tedy po pádu, máli člověk člověkem býti, něco uměti a rozuměti, učiti se musí, protože my již na svět se rodíce mysl s sebou jako prázdnou tabuli toliko (jakž

Aristoteles říkával) přinášíme, na níž nic psáno není, psáti se teprv, co potřeba, musí. A jest to nám po pádu mnohem pracnější, nežli v ráji býti mělo, protože se i mluviti i rozuměti i činiti dobře a z gruntu učiti musíme, poněvadž i věci před námi nyní jsou ukrytější (pro zatemnělost rozumu), i jazykové nám zmateni, že se jich několika (chceme-li lidé s lidmi zacházeti moci) učiti musíme, an i mateřští zmatenější a těžší učiněni, a mezitím nic se s námi nerodí.

8. Příkladové osvědčují, že člověk nevycvičený nic není než hovádko.

Příkladové zajisté jsou, že někteří v dětinství byvše, od zvěři divoké (jakž příhody jsou rozličné), vlků, nedvědů atd. uchvácení, zanešení, mezi nimi vychovaní, a potom zase lapení, nic nad ta zvířata víc neuměli a nerozuměli, ani mluviti, ani na dvou nohách choditi, ani ovšem jiných lidských prací konati, leč až mezi lidmi zase pobyvše, se naučili. O čemž dva neb tři příklady připomenu.

Před nemnoha léty ztratilo se skrze nešetrnost rodičů dítě v jedné vsi v Hassii, [1]) kteráž ves stromovím a zahradami naskrze prorostlá, a u samého lesa ležící byla, z něhož vlci až do samé vsi vybíhali. Po některém roce vídali sedláci mezi běhajícími vlky zvíře jakési, čtvernohé sic, ale rozdílné od vlků, a kteréž ne tak čerstvě přes ploty skákalo. Ukazovali je sobě často s podivením, a oznámili to nejprv foytovi, potom úředníku, až se to naposledy landkraběte doneslo; kterýž poručil na to zvíře číhati, a jak mohou, na živě ho dostati. I přičinili se sedláci, a dopadli ho, a vedli do Kassel, ano na čtyrech dlapách šlo jako vlk, ale na pohledění mrzutější bylo. Když je na knížecí palác přivedli, uteklo jim a schovalo se pod lavici, hvízdalo a vylo škaredě, jako nějaká nejlítější šelma; ale když jeho pilněji ohledávali, zdálo se jakoby podoba k lidské tváři a oudům, a poručil je kníže mezi lidmi poněkud chovati, ažby se ukázalo, co z něho bude. Ti, jimž to poručeno bylo, ujali se ho opravdově, chovali je a cvičili, ano v krátkém čase zrostlo, potom zdvihna se, na dvou nohách choditi, naposledy i rozumně mluviti, a tak člověkem býti počalo. A tu on vypravoval (jak mnoho o tom pamatovati mohl), a vyznával, že v jámě mezi vlky bydlel, a od nich chován

---

[1]) v Hesích.

byl, a že jemu vždycky nejlepší díl zvěřiny dávali. — Vypravuje tuto historii M. Dresserus, in lib. de nova et antiqua disciplina, a ukazuje tím, jak divoké zvíře jest člověk, jestliže cvičení nepřistoupí. Kterouž historii Camerarius, Hor. Succ. volum. I. c. 75, obnovuje, přidává k tomu, že to dítě ve třech létech bylo, když se mezi vlky dostalo, a že je nutili na čtyrech nohách běhati, a v zimě že jemu v jámě peleš z suché trávy a stromového listí připravili, a že potom říkalo, kdyby mu to na vůli bylo zůstalo, že by raději mezi vlky, než lidmi, bylo. — A rovně prý téhož léta, na jiném místě, pachole ve 12 létech od některých zemanů, kteříž na vlky honili, lapeno jest, jakož vypravuje týž Camerarius na uvedeném místě.

Jiná ještě divnější historie připomíná se in Thesauro mirabilium nostri saeculi, parte 2. p. 613, kteráž se ve Frankreichu zběhla. Léta 1562 sešlo se několik zemanů s sedláky svými, aby vlky, kteříž jim škodu činili, honili, jichž když okolo 12 zabili, vběhla jim naposledy do léče veliká vlčice, a zabita jest. A ai, za ní běžící pachole asi v sedmi létech, nahé a barvy žluté jako se stromu spadlý list, žluté a kadeřavé vlasy mající, k nim přiběhlo, a je vlčici tlouci viděvši, na ně se obořiti chtělo; ale poněvadž jich mnoho bylo, obskočeno a lapeno jest. Nehty mu u noh i u rukou našli pod se skřivené, jako ptačí pazoury; nemluvilo nic, ale bečelo jako tele. Přivedeno jest do jedné tvrzi, a dána mu, ač ne bez práce, pouta na nohy, a nedali mu několik dní jísti, dokud neokrotlo. Naučilo se potom mluviti dřív než v sedmi měsících, a vozeno bylo po městech, městečkách a zámcích, a tržili ti, kteříž je ukazovali, nemálo peněz. Přiznala se pak k němu žena jedna chudá. Tak pravé jest, což Plato napsal (lib. 6 de legib.) hominem mansuetissimum atque divinissimum animal esse, si vera disciplina sit mansuefactus; si nulla vel falsa, ferocissimum omnium, quae terra producit, že člověk nejkrotčí, nejbožštější živočich jest, jestliže dobrým cvičením okrocen bude; pakli žádného cvičení není, aneb zlé, že jest nejdivočejší ze všech tvorů, které země nosí.

To tak veřejné [1]), jak všechněm lidem cvičení potřebí.

[1]) obecné.

Cvičení potřebují všickni. totiž tupí i vtipní, Již pak pohledímeli na lidi různo, podlé rozdílných připadností jejich, totéž najdeme. Nebo jestliže kdo z přirození hloupý jest, ten vedení a cvičení proto potřebuje, že sám pro zpozdilost svou na nic přijíti a v nic trefiti neumí. Pakli kdo přirození jemného jest, tomu potřeba mnohem víc; protože nezaměstknáli on ohbité mysli své něčím užitečným, zaměstkná ona sama sebe ledačíms neužitečným, škodným, hříšným. Jakož zajisté na rolí z přirození dobré nejspíš ostí, trní, bodláčí a chamraď všeliká roste, tak v mysli jemné všelijaká všetečná, hříšná myšlení se zarozují, necháváli se jí oulehlí ležeti. A jakož mlýn točící se, nedáváli se mu zrna, aby mouku dělal, sám sebe stírá, a drtiny dělaje, neužitečně sobě předce práší, a někdy třeští, praští, láme se; tak mysl potočitá nemáli materie hodné k zpravování, jistotně se marností a bláznovstvím zanese, někdy tak dalece, že sama sobě zahynutí příčinou bude.

: vrchnost i poddaní, Potřeba vrchnostem vycvičenu býti, protože vrchnosti bez umění, moudrosti, zprávy, rozšafnosti což jsou než krávy Basanské [1]) vytylé? co, než koní do vozu zapřažení, vozataje však, rozumu, nemající? kdež jak se jede a veze, snadně souditi, a příkladové osvědčují. Poněvadž zajisté i učeným, rozumným, v dobré zprávě a bedlivosti vycvičeným, regiment do rukou dada, ještě bez toho sotva býti můž, aby leccos leckdes nechybovalo a nevyvíralo se; coť býti nemá, když zprávu nad jinými drží, kteříž ani sebe zpraviti neumějí, ani co to jest nerozumějí, ani rozuměti se neučili, obrové samorostlí, Goliášové křiklaví a sršlaví, pštrosové hloupí, sami svá vejce sem tam rozhazující a pošlapávající. Protož máli býti vrchnost hodná, zprávná, pleniti věci zlé a vzdělávati dobré umějící, musejí ti, kteří se k tomu strojí, všelijaké dobré zprávě vynaučeni býti, aby jí nejen rozuměli, ale i zvykli. Podobně poddaným, majíli nebýti hloupí pod břemeny oslíkové, neb zas bujní, kopaví mezkové, než lidé rozumní, rozumně, pro vůli boží a řád světa vrchnostem svým povolní, potřeba jich nejprv ku poslušenství okrotiti a vycvičiti; ne kyjmi, kladami, kabáty, [2]) vězemi, ale rozumem, protože tvor rozumný jsou.

[1]) Basan, později Batanea, kraj na vých. Jordánu, pastvami bohatý.
[2]) = vězení.

Zacházíli se s nimi jako s hovady, neúcta se v nich tak dobře jako v jiných složenému obrazu božímu činí.

Bohatí bez umění co jsou než vepřové v mlátě ležící? Chudí nevycvičení co než telátka a oslátka mizerná? ∴ bohatí i chudí,

Spanilý a krásný tělem bez umění co jest než papoušek peřím okrášlený, a štěbet, lidské řeči podobný, bez rozumu však, vynášející? aneb (jakž onen řekl) pošva zlatá, v níž se olověný meč chová? : : krásní i mrzutí,

Ovšem pak a nade všecko kněžím a učitelům církve cvičení potřeba, aby majíce jiné vésti, osvěcovati, brousiti, nebyli lampy bez oleje, svíce bez světla, mečové bez ostří, vůdcové bez očí atd. Tolikéž posluchačům, aby vůdce své znáti, cestu od nich ukazovanou pozorně znamenati i povolně za nimi jíti mohli. Summou tedy, všechněm lidem toho, aby rozumně vedeni a cvičeni byli, potřebí; protože, aby lidmi byli, potřebí; poněvadž i to patrné jest, že čím se kdo méně neb více vycvičí, tím méně neb více se hodí. Odkudž Šalomoun: „Kdo sobě moudrosti a cvičení neváží, bídný jest“, (Moud. 3, 11.) proto jmenovitě, že nikdy cíle svého nedojde. A mudřec: Talis est quisque, qualis ejus educatio. [1] : : kněží i posluchači.

Kapitola VII.

Že cvičení lidí v mladosti nejlepší jest, nýbrž v mladosti toliko býti můž.

Rozumíme tedy, že člověku a stromu jednostejný jest způsob. Jakož ovocný strom, hruška, jabloň, fík, rév sám od sebe sic růsti a zráti můž, však planý a s planým ovocem; ale máli sadové, sladké, dobré ovoce nésti, od rozumného štěpaře štípen, zalíván, ošetřován býti musí: tak podobně člověk v lidskou sic podobu sám od sebe, jako i každé hovado v svou, roste, ale v rozum lidský osvícenost, zkušenost, počestnost, pobožnost zrůsti nemůže, leč roubové poučování dobrých v něho se štěpují. Všecko štěpované hodnější, než samorostlé.

[1] Takovým bývá každý, jaké vychování jeho. (Kam strom ohýbáš, tam roste. Strom jak zroste, tak stojí. *Čel.*)

Štěpování lidí v mladosti se díti musí, nebo 1. zameškání nebezpečenství nese.

Nyní se ukáže, že takové štěpování za mladu býti má; čehož základ pater.

1. Nejistota života přítomného, jmenovitě že majíce odsud i my i dítky naše, nevíme však, kdy povoláni budeme. Mezitím zastíženu býti nepřipravenu, tak veliká škoda, že na věčné věky toho napraviti nelze. Tento zajisté čas k tomu oddán jest, aby člověk buď se milostí boží ubezpeče, na věky jí požíval, aneb Boha a účastnost jeho ztratě, na věky jí zbaven byl. Nebo jakož v životě matky formuje se člověka tělo, a to tak, že nevyneseli odtud všech již sformovaných oudů, nemožné jest potom jich dosáhnouti: tak když z života matky vyjda, v těle živ jest, formuje se mu duše v známost a účastnost Boha, a to tak, že nedojdeli zde s Bohem spojení, potom z těla vyjda, času a místa k tomu není žádného. O velikou věc tedy poněvadž činiti jest, potřeba pospíchati, nýbrž chvátati.

2. Celého věku tomu, co dělati má člověk, potřebí.

2. Byť i byla naděje delšího života, nýbrž by jím ujištěn byl, potřeba však časně začíti pro hojnost a rozšířenost věcí těch, v nichž cvičen býti má člověk. Veliký zajisté jest svět, široká země, vysoká obloha, hluboká propast, což my však uvésti v se všecko máme; mnoho jest všudy předivných tvorů, kteréž sobě však vypořádati máme; divná rozličnost forem a křtaltů, kteréž se nám do očí, uší a smyslů našich tisknou, a my se z nich vymotávati, a v harmonii sebe i všecko uvésti máme; důstojný, slavný, sladký, a však neviditedlný jest Bůh, jehož po nesčíslných, viditedlných šlepějích ve všech stranách hledati a nalézati máme. Summou, byť i nejdelší byl život člověka, má hojně co činiti přebíráním skladu moudrosti a pokladů nesmrtedlnosti shromažďováním atd. Protož kdo mnoho prospěti má, časně mu na všecko oči odevříti, a k chápání všeho smysly odemknouti potřebí.

3. V mladosti cvičení nejsnadnější, což se ukazuje podobenstvím vosku, stromu, houžve, vajec, koně atd.

3. Ovšem pak proto mládež do umění hned časně zavozovati sluší, že tu v prvním věku nejsnadnější k tomu přístup. Pueri celeriter res innumerabiles accipiunt, dicit Cicero. [1]) Nebo to všech přirozených věcí povaha, že se za mládí a za nova snadně ohýbají a formují, jak kdo chce;

[1]) Děti rychle věcem přečetným se naučí, praví Cicero.

zastaralé pak a zatvrdlé formovati se nedají. Vosk neb gyps za měkka se do všech forem velmi hladce líti neb rukama táhnouti a formovati dá; zatvrdneli, nedá se žádným způsobem formovati, jen se drobí a tře. Již pak oznámeno, že mozek lidský právě jako vosk jest, na němž všecky viděné, slyšené, makané atd. věci nejinak, než jako přitisknutá na vosku pečeť, se vyobrazují; a ten v pravdě za mladu vlhký a měkký, k přijímání pečetí způsobný jest, déle potom vysychá a zatvrdá, na němž rýpati neb tlačiti že nesnadno a nehladko přichází, samo zkušení ukazuje. — Tak strůmek za mládí se přesazovati, okleštovati, štěpovati, a jak chceš, ohýbati dá, ješto vyrosteli, a ratolestmi se zmocní, již jest veta. Podobně kdo houžve dělati chce, mladistvé dřevo vzíti musí; staré, zavilé, sukovité kroutiti se nedá. Chceli hospodyně kuřata míti, musí slepici na vejce nová, čerstvá nasaditi; ze starých a sleželých nebude nic. — Chceli rejtar koně naučiti jezditi, sedlák vola tahati, myslivec psa štváti, keyklýř nedvěda tancovati, zajíce bubnovati, papouška, straku, kosa mluviti, za mladu učiti musí; chtělliby starého koně nebo psa atd. k tomu vzíti, nezpraví nic. Protož i přípovídku máme: Starý pes k řetězu nepůjde.

Naposledy při samém člověku to se vidí, že máli práci nějakou tělesnou uměti, z mladu se jí naučiti musí, dokud prstové ohební a k navedení načkoli způsobní. Ku příkladu, kdokoli má písařem dobrým neb malířem neb krumpířem [1]) nebo krejčím neb kovářem neb muzikant atd. býti, naprosto se za mládi k tomu oddati musí, jinak se umění toho do smrti nezmocní, aby za mistra obstál, jistá jest věc. Odkudž ono přísloví: Čemu se nenaučí Jeníček, nenaučí se Jan. Podobně tedy v kom se pobožnost má vkořeniti, za mladu musí štípena býti; kdo má z nemravů a grobiánství otesán býti, za mladu otesáván býti musí; kdo mnoho v umění moudrosti prospěti má, za mladu mu oči odevříti a smysl odemknouti třeba, aby dokud chtivost živá, vtip jemný, pamět čerstvá, smyslové jadrní, jadrně všecko prohlédati, a hojnost rozumnosti sobě nashromážditi mohl.

Tělem člověk nic nemůž bez cvičení, ovšem tedy myslí.

[1]) vyšivač.

4. V mladosti se vycvičiti, nejstálejší věc jest, což se příklady ukazuje.

4. Jest věc nejstálejší. Nebo čím hrnek za nova navře, tím zapáchá, až se rozrazí. Vlna, jaké se barvy nejprv napije, takovou drží; přebarvovati se nesnadně dá. Strom jak zroste na výš, na šiř, přímo, pochylo, tak zůstává, dokud ho stává, by tisíc let, předělati ho již nelze. Houžev za mládi skroucená a loukot za surova ohnutá, když zatvrdnou, na kusy se raději polámí, nežby se k své přirozené rovnosti a přímosti navrátily.

A tak jest s lidmi naprosto: čemu za mládi zvyknou, to se jich do starosti drží, buď že dobré neb zlé jest. Primae enim impressiones haerent. [1]) Odtud jest, že mateřský jazyk, kterémuž sme se nejprv naučili, nejhlouběji nám vězí, že mnohé věci v mladosti stalé, mluvené, slyšané, lépe než co se teď někdy dálo, pamatujeme, že vad, kteréž se tehdáž nás přichytily, i po mnohém odučování, posavád zbýti nemůžeme atd. (Tak strany obyčejů skutek sám svědčí, že etc. V. Pansof. k. p. 1. A semť přináleží Kristvo podobenství dvoje. Matth. 9, 16. 17.)

5. Kdo se v mladosti nevycvičí, potom stracená věc jest.

5. Z čehož jde poslední veliká příčina, proč mládež hned, jakž rozumu užívati začíná, v cvičení moudrosti zavozována býti má. Nebezpečenství, nedějeli se to. Nebo poněvadž mysl živého a zdárného člověka tak málo jako i smyslové zevnitřní zaháleti může, půjde z toho jistotně, že nebudeli zaměstknána učením a cvičením, zaměstkná ona sebe sama, a z toho, co vidí, slyší, čeho se dotýká, čeho dopadnouti můž, sama sobě sbírati a skládati bude, protože jinak nemůž. Poněvadž pak svět, jakž písmo dí, ve zlém leží, čemu než zlému učiti se bude člověk od sebe sám? aneb aspoň, poněvadž se svými činy nespořádaný jest, velmi nespořádaně také mysl jeho mezi těmi věcmi motati se, tu i tam váznouti bude: odkudž ho potom jako z bahna, ne bez nesnadnosti, tesknosti, kálení, mazání (s obojí strany) dobývati přijde. A tímť jest, že lidi z mládí zmeškané tak pracno přichází literním uměním i mravům i ovšem pobožnosti učiti; odtud také jde, že svět neřádů jest plný naskrz, an tomu ani kněží ani vrchnosti zbrániti nemohou, když na pravém místě v začátcích života nebrání. Protož jak komu

[1]) První zajisté dojmy jsou trvalé.

dítky jeho a šťastný jejich zde i věčně způsob milé jsou, tak s nimi pospíšiti má, aby jeho strůmkové ráje božího časně, však příhodně a rozšafně, štěpováni, zaléváni, okleštováni, a k zdárnému v moudrosti, ctnostech a pobožnosti zrůstu vedeni byli.

Kapitola VIII.

Že mládež nejlép pospolu cvičiti, a tak že škol potřeba.

Rozumějíce již tedy, že mládež, strůmkové ráje božího jsouce, nemohou jako plané v lese dříví sami růsti, než že jakožto ovocní stromové sázíni, štěpováni, v zrůstu svém opatrně zpravováni býti musejí, vizmež, kdo a jak to činiti má.

Dítek cvičení Bůh rodičům poručil.

Náleží vlastně a předně práce ta rodičům, aby, co zplodili, to také odchovávali, ne na těle jen (nebo o to, jakožto špatnější zemskou částku, vždycky menší starost býti má), ale na mysli a rozumu, tím, čímž by rostli, je opatrujíce. To že Abraham činíval, Pán Bůh jemu svědectví vydal: Znám (prý) jej, že přikáže synům svým a domu svému, aby ostříhali cesty Hospodinovy (Gen. 18, 19). Což aby všickni jiní rodičové činili, poroučí Bůh v zákoně takto: „Budeš slova má často opětovati synům svým, a mluviti o nich, když sedneš v domě svém, když půjdeš cestou svou, a léhaje i vstávaje“ (Deut. 6. 7.). A svatý Pavel dí: „Otcové! nepopouzejte k hněvu dítek vašich, ale vychovávejte je v cvičení a v napomínání Páně“ (Efes. 6, 4).

Však poněvadž k tomu oni nevždycky stačují, obzvláštní na to jsou i mistři,

Ale že pak rodičové k tomu, aby dítky své zdárně cvičili, často jsou nezpůsobní, buď pro neumění a hloupost, že sami vycvičeni nejsou (Quodque parum novit, nemo docere potest [1]), buď pro nedbalství a lhostejnost (Nábal, ožralé nectné hovado, čemu dobrému koho naučiti má?), buď pro choulostivost (nebo Eli mnoho má následovníků, na syny kysele pohleděti nesmících), buď pro zaměstknání přílišná při obchodu a živnosti aneb na obecných úřadích,

[1]) Co kdo neúplně zná, jiného učiti nemůž.

(jako králové, páni, úřadné osoby, kupci sem tam jezdící a k dítkám svým stačovati nemohoucí); tou příčinou začat jest hned od starodávna obyčej ten, aby *osobám k tomu vybraným, pobožným, vážným, rozumným* mnohých rodičů dítky svěřovány a k cvičení oddávány byly. Tacíž jsou mládeže učitelé, mistři, školmistři, preceptoři, professoři, a jak kde slovou, sama pak místa, do nichž se k učení schází mládež, auditoria, scholae, ludi literarii, collegia, gymnasia, academiae etc. to jest slucharny, cvičírny, školy (líbeznice), literní hry, sbory, akademie a jinak nazývají se.

i místa, jenž školy slovou.

Původ a rozmnožení škol

Nejprvnější obecnou školu že nařídil po potopě Sem, Josephus píše, a ta že potom hebrejská škola sloula.

v Babyloně,

Brzo potom vyzdvihl školu hlučnou v Babyloně Nimrod, kteráž kaldejská sloula; a tu mládež jak v jiném umění, tak obzvláštně v hvězdářství cvičena bývala; v níž za Nabuchodonozora i Daniel prorok študoval, a všeliké moudrosti Kaldejských vycvičen byl. (Dan. 1.)

v Foenicii,

V zemi také foenické měli školy, začátek učení svého (jakž Josephus píše) ze školy hebrejské, t. od Abrahama, vzavše.

v Egyptě,

Tolikéž slavné školy měli v Egyptě; nebo se o Mojžíšovi svědčí, že vší moudrosti egyptské vycvičen byl. (Skut. 7, 22.)

v Israeli,

V lidu potom Israelském z nařízení božího školy po městech drželi levitové, mladé i staré zákonu božímu, jak čten a rozumín býti měl, vyučujíce. Kteréž školy až do Krista trvaly, v nichž i on a apoštolé učívali.

u Řeků,

Od egyptských Řekové formu škol vzavše, všudy po městech je vyzdvihli, obzvláštně pak v Athenách, kdež nejslavnější ze všeho světa školy byly, rozdílných mistrů, jenž filosofi, aneb mudrci slouli. Plato svou školu nazýval Academiam, Aristoteles Lycaeum, Zeno Stoam, a jiní jinak; odkudž zástupové učených lidí vycházeli.

u Římanů,

Od Řeků přestěhovaly se školy k Římanům, a od Římanů po vší Europě se rozešly, a to obzvláštně po přijetí křesťanské víry, věrnou péčí a obstaráním vrchností a biskupů pobožných. O císaři zajisté Karlovi Velikém svědčí se, že kterýkoli národ pohanský přemohl, hned jim kněží a učitele dal, chrámy a školy vzdělal, a učení pro mladé i

mezi křesťany,

staré nařídil. Tak kníže české Bořivoj víru křesťanskou přijav, nejprv v Budči školu hlavní, jiné menší všudy v obcech nařídil; až pak císař Karel čtvrtý, král český, v Praze akademii (léta 1348) fundoval, a po něm v říši jiní a jiní z knížat, až do našich časů, takže sama Germania za našeho věku (l. 1650) akademií (totiž škol hlučných, slavnými privilegiemi nadaných) třidceti šest měla, jinších pak menších škol po městech, městečkách, vsech bez počtu. až i v Čechách a říši.

A takť býti má naprosto; v každé dobře spořádané obci, buďže jest město, městečko neb ves, má býti škola, do nížby mládež všecka k cvičení oddávána, a tak pospolu vedena byla. Příčiny toho jsou: V každé obci má býti škola.

1. Řád dobrý. Nebo jestližeť sic ne všecko, čeho otec čelední v domě potřebuje, sám sobě doma strojí, ale řemeslníků užívá, proč ne i tuto? Ku příkladu: potřebujeli chleba, hledí on pekaře; o mouku mlynáře; o maso řezníka; o víno neb pivo šenkýře; o šaty krejčího; o obuv ševce; o stavení tesaře, zedníka; o radlici, podkovu, hřebík kováře; o klíč zámečníka atd.; nýbrž pro poučování se věcem spasitedlným máme chrámy; pro konání soudů a rozepří máme radní domy; proč tedy ne také školy pro mládež? An sviní, krav a jiného dobytka v dobře spořádané obci nepase sobě každý sám, ale pastýře mají, kterýž všechněm zároveň slouží, a jiní zatím jiné své práce volně konají. To zajisté jest fortel a čisté pracemi spoření, když se žádný nezaměstknává než jedním, jiného zase při jeho práci nechávaje, protože tak mnozí mnohým, a všickni sobě vespolek platně sloužiti mohou. 1. Pro řad slušný.

2. Potřeba; nebo poněvadž navrženo, že rodičové řídko sami buď umějí, buď mohou dítky své cvičiti, potřeba jest nevyhnutedlná lidi míti, kteřížby celé obci tím sloužili. 2. Potřeba toho.

3. Užitečnost; nebo byť i někteří rodičové sami s cvičením zacházeti uměli, lépe však jest mládeži v větším počtu pospolu býti, protože jim tu snázeji a liběji přichází učiti se, kdež jedni od druhých pochop berou, a jedni druhé brousí. Přirozené to zajisté, jíti, když jest s kým; stíhati, když jest koho; ucházeti, když jest komu. 3. Užitečné jest.

Tum bene fortis equus reserato carcere currit,
Cum quos praetereat quosque sequatur, habet. [1])

A ten věk (dětinský) více se příklady zpravuje, nežli zákony váže. Poroučíšli mu jen, málo se ho chytá; ukazuješli, co jiní dělají, dělati totéž bude, byť i mu neporoučel.

4. Přirození samo tomu učí

4. Naposledy, příklad toho nám a mustr dává samo přirození, kteréž co formovati chce, na jednom místě pospolu plodí a formuje, ku příkladu dříví v lesi, byliny po polích, ryby ve vodě, kovy v zemi atd. a to tak, že v kterém lese místo dáno jedloví, nebo cedroví, neb jinému dříví, tu pokolení to v hojnosti roste, jiné ne tak; v které zemi roste zlato, neroste jiný kov atd. Podobně v lidském těle, ač všickni oudové potrav každodenně přijatých účastnost míti musejí, však se jim nerozsýlá každému jeho částka, aby ji sobě zažíval, ale jsou jistá místa, jako dílny, v nichž se pokrm, pro potřebu celého těla zažívá, a teprv roznáší; žaludek formuje chylum, játra krev, srdce duchy životní, hlava nervy, a odtud se krve, duchů životních, nervů celému tělu dodává a dostává.

5. V řemeslných věcech toho ostříháme.

5. A zdaž i v uměních řemeslných, když rozumně postupovati chceme, téhož nečiníme? Zahradník opravdu ne tu, kde pláň státi najde, štěpuje, než vykopaje, nese ji sobě do zahrady, a tu jich na sta, neb i na tisíce maje, spolu ohražuje, zalévá, šetří atd. Tak ryb pro potřebu života doploditi se chtíce, zdali do rybníků plodu nedáváme? zdali čím větší štěpnice, ne tím zdárnější štěpové? zdali čím větší rybník, tím více a větších ryb neroste? — Protož jak rybám rybníků, a štěpům štěpnic, tak mládeži škol potřebí.

Kapitola IX.

Že do škol všecka mládež obracína býti má.

Školy mají býti veřejné, pro všecku mládež, protože

Školy pak býti mají nejen pro některou bohatší a přednější, ale pro všecku, urozenou i neurozenou, bohatou i chudou, obojího pohlaví mládež. A to proto že

---

[1]) Jen tenkráte komoň bujný hbitě z ohrady cválá,
Má-li koho stihnout, má-li koho sledovat.

1. všechněch lidí, co se jich na svět zrodí, jeden a týž jest cíl, lidmi býti, to jest tvorem rozumným, pánem tvorů, obrazem božím. Všechněm tedy v umění, mravích pobožnosti cvičení potřebí, aby skrze to k životu tomu k němuž se všickni ubírají, všickni strojeni a hotoveni byli. Nebo u Boha není přijímání osob.

1. všichni na svět narozenní lidé jsou,

2. Nevíme my, k čemu Bůh koho vyvolil, a k čemu užiti chce; to víme toliko, že častokrát z nejchudších, nejopovrženějších, nejnepatrnějších nádoby slávy své vyvodí. Protož my čiňme, jak slunce nebeské činí, kteréž celé zemi svítí, všecko osvěcuje, všecko zahřívá, aby co může živo býti, růsti, kvésti, ovoce nésti, ožívalo, rostlo, kvetlo, neslo.

2. nevíme, co z koho býti může.

3. Aniž se tu ohlédati třeba, že se někdo tupý, hloupý, k učení nezpůsobný zdá. Máme zajisté příklady, že někteří ku podivu zpozdilí velikého však umění předce docházeli, i vtipných za sebou nechávajíce, a tím že „Labor improbus omnia vincit“ [1]) dosti ukazujíce. Nýbrž jakož na těle někdo z mládi zdráv jest a zdárně roste, potom zneduživí a zákrskem bude, jiný naproti tomu z mládi krsá a kyše, potom z toho vyjda v jonáka zroste: tak na mysli někdo příliš brzo vtipný jest, a potom tupne, jinému nejprv těžce přichází, potom vpravě se, proniká všudy. — Mezitím však v zahradě rádi pospolu máme stromy, i ranní i pozdní i prostřední ovoce nesoucí; všecko se časem svým vyplácí, že tu daremně nestojí. Proč v škole také rannějších i zpozdilejších hlav pospolu trpěti nemáme?

3. i z hloupých hlav učení bývají.

4. Nemůže se také příčiny žádné ukázati, pročby ženské pohlaví (nech i o tom obzvláštně něco řeknu) od umění jazyků a moudrosti odměšováno býti mělo. Nebo rovně lidé jsou, boží obraz, jako i my, rovně účastnice milosti a království věku budoucího, rovně myslí k chápání moudrosti způsobnou obdařené, nýbrž vtipu jemností často nad nás poctěné; rovně jich k velikým věcem někdy (jako k zpravování lidí, krajin, panství i celých království, též k dávání králům a knížatům rad zvláštních, item k umění lékařskému a spomáhání lidem, nýbrž i k úřadu prorockému, poučování a vytrestávání skrze ně kněží a biskupů atd.)

4. I ženské pohlaví ke všelijakému umění moudrosti přáno má.

[1]) Práce neunavená všecko přemáhá.

Objectio solvitur.

užívá Pán Bůh. Proč tedy je abecedou samou odbývati, a dále potom od knih odháněti máme? — Bojíme se všetečnosti? Čím více je do prací mysli zavedeme, tím méně všetečnost (kteráž z prázdnosti mysli plyne) místa při nich nalezne. Však tak, aby ne ledajakás knih směsice jim — jako i mužské mládeži — do rukou byla dávána (načež že posavád pozoru nebylo, oplakání hodná věc jest), ale knihy ty a takové, kteréžby k rozumnému spatřování skutků božích a nabývání odtud moudrosti pravé, cností a pobožnosti platnou pomocí a prostředkem mocným byly. O čemž následuje.

Kapitola X.

Že mládež v školách všemu vyučována býti má.

Že školy, dílny lidí, mají i umění, i mravům, i pobožnosti učiti, základ toho trůj:

Moudře řekl, kdož k schválení škol řekl, že jsou (Humanitatis officinae) dílny lidí; tím se zajisté školám pravý jejich cíl, pravá povinnost právě vyjadřuje, lidi lidmi dělati. Coby to pak bylo, člověkem býti, víc než jednou již ukázáno, jmenovitě býti osvíceným, mravným, pobožným člověkem. A k tomuť trému, že všecka mládež zúplna vedena býti má, tuto ukázati potřebí. Čehož základ nepohnutý jest

1. předně v vécech samých, mezi nimiž postaveni sme, a s nimiž zaměstknání máme a míti musíme, všickni lidé;

2. v samých nás;

3. v Kristu Ježíši, dokonalém dokonalosti naší obrazu.

1. V samých věcech, kteréž se na tré dělí.

V věcech samých, co jich kromě sebe viděti a věděti můž člověk, nachází trého toho základ, tak že nemohou věci ty všecky jinak rozděleny neb rozloženy býti, než na tré, poněvadž

některé toliko k spatřování člověku předestříny jsou, jako nebe, země, a což v nich jest;

jiné jsou jemu k činění poručeny: jako řád, kteréhož ostříhati má i v sobě sám i kromě sebe mezi jinými tvory;

jiné naposledy jsou věci jemu ku požívání podané, jako jest milost a požehnání boží, zde i věčně.

Chceli tedy dosti učiniti těm věcem, mezi něž jako do amphitheatrum uveden jest, musí se učiti i znáti toho,

což mu k spatřování představeno, i činiti toho, což mu činiti poručeno, i požívati toho, čehož mu v sobě samém (jakožto studnici vší sladkosti) přeje milostivý ten učinitel a slitovník jeho, Bůh. — Ale rozestřeme sobě to trošku jinak, a plněji ještě, na tabuli.

Otázka jest: Čemu v školách mládež učiti náleží? Odpovídám: Všemu. Rozestření toho na tabuli.

A co pak to všecko? Odpovídám:

Všecko, co	v bytu jest; a to se má *znáti*; povinné jest; a to se má *činiti*; milost boží dává; a to se má *požívati*.

Umí tedy všecko, kdo	ví a zná, co a jak která věc jest ve všem světě;	a toť slove:	*osvícení* neb *umění*.
	snažuje se činiti, co činiti má v každé příčině;		*ctnost*.
	ostříhá toho, což jej milého činí Bohu;		*pobožnost*.

Ke všemu pak tomu jako přídavek, okrasa a korunka přistupuje *výmluvnost*, k tomu sloužící, aby člověk o všem tom trojím srozumitedlně, libě, pronikavě bližním svým vypravovati a je tím vzdělávati mohl. A však polože výmluvnost za umění částku, nebude než troje to stále předce zůstávati: umění, ctnost, pobožnost.

Kdo tedy chce nabyti:

I. *umění* neb *osvícení*, znáti musí — Pořádek všech svobodných umění:

A. Rozdíl věcí, jenž jsou:

a) Podstatné, bytnost samy v sobě mající; a ty jsou:

1. Duchovní: Bůh, angelé a duše; a o těch vyučuje *theologia*; — umění známosti,
2. Tělesné, všecko totiž, co viditedlné jest; a o těch vypisuje *physica* [1]);

b) Případné, v oněch toliko bytnost mající, jako jsou:

1. Počet. Tomu rozuměti učí *arithmetica*;
2. Velikost: na dýl, na šíř, na výš; což vystíhati učí *geometria*;
3. Figura, křtalt, krása. Té znáti učí *optica*;

---

[1]) = přírodopis. Naše „fysika" rozbírá se pod b) 3. 4. 5. 6 α. — „Šk. a Ž." 1871. str. 124.

4. Hlaholu rozdíly a libost; tomu učí *musica*;
5. Díla všelijaká vtipná; o nichž vypravující a jim poučující jest *mechanica*;
6. Místo v světě:
   α. vyšší, jenž jest obloha. Tu rozbírá a spatřuje *astronomia*;
   β. nižší, jenž jest země okršlek, kterýž prohlédá *geographia*;
7. Čas světa, strany
   α. běhu samého. Ten ukazuje *chronologia*;
   β. příběhů v něm rozličných. Ty vypravuje *historia.*

B. Způsob přemyšlování o nich; jemuž vyučuje *dialectica.*

:umění ctnosti, II. *Ctností* neb zprávy života kdo nabyti chce, musí věděti:

A. Jak se chovati sám v sobě, aby totiž ctnostmi spořádaný byl; jimž učí *ethica.*

B. Jak se chovati v společnosti:
   a) domovní neb čelední; o níž jest *oeconomia*;
   b) obecní zprávě obcí učí *politica.*

∴ umění pobožnosti, III. *Pobožnost* na čem záleží, učí *praxis theologiae.*

:: umění výmluvnosti. *Výmluvnosti* kdo nabyti chce, musí se učiti myšlení svá vynášeti:

Aa) Jazykem; což *mluviti* slove;
Ab) pérem; což *psáti* slove.
Ba) Vlastně; čemuž učí *grammatica*;
Bb) ozdobně; čemuž učí 1. *rhetorica,* 2. *poetica*;
Bc) mocně; čemuž učí *oratoria.*
C. Jazykem víc než jedním, totiž:
a) Mateřským, pro každodenní potřebu,
b) Cizím:
   α. Pro společnost národů; jako nám Čechům potřebný jest
      1. pro sousedství s Němci německý;
      2. pro konversací s jinými národy latinský.
   β. Pro knihy moudrost boží spasitedlnou původně v sobě zdržující, jako hebrejský a řecký.

Tak se hle věci samy dělí! tak naše okolo nich cvičení!

Pohleďmež již do sebe sami, jaký tu najdeme základ, že na umění, ctnostech a pobožnosti všecka naše dokonalost záleží; najdeme pak, buďže na podstatu duše naší, neb na cíl našeho stvoření a na svět uvedení pohledíme. 2. V sobě sami.

Duše naše, předně, poněvadž z Boha jest v nás vdechnuta, k Bohu zase patří a patřiti má, protože každá věc přirozenou svou mocí k svému původu se táhne. To tedy nejpřednější povinnost naše, zdržovati duši v Bohu láskou, nadějí, poslušenstvím atd., a to jedním slovem *pobožnost* slove. — Zase pak, tatáž duše má v sobě dvě hlavní moci: *rozum*, k uvažování a vystíhání mezi věcí a věcí rozdílů; a *vůli*, k oblibování a následování dobrého, zlého pak k utíkání. Musí tedy jak rozum k známosti pravé býti osvěcován, tak vůle k oblibování dobrého a k utíkání zlého formována; a to když se děje, nabývá se onímno *osvícení*, tímto *ctnosti*. Protož jakž se duše naše, jedna jsúc, trhati nemá a nemůž, tak se to, což jí v trojím tom napomáhá, trhati nemá. [1]

V podstatě duše naší, kteráž obrazem božím jsúc, má v sobě rozum, vůli, paměť.

---

[1]) Odstavec ten zní v „Didactica Magna“ poněkud jinak:
Animae essentia e tribus potentiis (quae increatam Trinitatem referunt) coagmentata est: *intellectu*, *voluntate et memoria*. Intellectus ad observanda rerum discrimina (per omnes usque minimas minutias) se extendit. Voluntas ad rerum optionem, proficuorum nempe electionem et noxiorum reprobationem, fertur. Memoria vero ea in quibus intellectus et voluntas sese unquam occuparunt, in futurum usum recondit, animamque dependentiae suae (quae ex Deo est) atque officii commonefacit, quo respectu conscientia etiam dicitur. Haec igitur munia sua facultates illae ut obire dextre possint, instrui eas plane necesse est talibus, quae intellectum illuminent, voluntatem dirigant, conscientiam exstimulent: quo intellectus acute penetret, voluntas sine errore eligat, conscientia avide omnia in Deum reflectat. Quemadmodum igitur facultates illae (intellectus, voluntas et conscientia) quia eandem constituunt animam, divelli non possunt, ita tria illa animae ornamenta, *eruditio*, *virtus*, *pietas*, divelli non debent. [Podstata duše z tří mocí (jež nestvořenou Trojici vyobrazují) složena jest: *rozumu*, *vůle a paměti*. Rozum k uvažování rozdílů věcí (do všech až i nejmenších podrobností) se táhne. Vůle k požadování věcí, dobrých totiž oblibování a škodných utíkání se nese. Paměť pak to, čím rozum a vůle se kdy zanášely, k budoucímu užitku uschovává a duši na odvislost (která

Proto sme tu, abychom sloužili Bohu, tvorům a sobě.

Opět pak pohledímeli, proč na svět uveden jest člověk, najdeme, že pro to jedno, aby sloužil Bohu, tvorům jiným, sobě; druhé aby skrze to a v tom rozkoše užíval.

Máli se pak člověk hoditi sobě, bližnímu, Bohu, musí pro Boha míti pobožnost, pro bližního mravy, pro sebe sám umění. Ač všecko to sic tak sloučeno jest, že jak pro sebe sám člověk nejen umělý, ale i ctnostný i pobožný býti má, tak bližnímu k užitku nejen mravové jeho, ale i umění i pobožnost přicházejí; a Bohu k slávě netoliko pobožnost, ale i umění i ctnosti obracíny býti mají, a v pravdě obráceny jsou.

Trojí může a má míti člověk rozkoš:

Rozkoší žádáli člověk (jakož k tomu jest stvořen, aby obrazem božím jsa, blahoslavenství jeho účastníkem byl), těch také plnost v tom trém záleží. Nahlédneme v to, a porozumíme, že jinak není. Rozkoš zajisté dvoje jest, těla a duše. — Rozkoš *těla* pravá záleží v zdraví těla, čerstvosti a síle oudů, v pochotnosti pokrmů a nápojů, spaní a odpočívání libém. Ale to kdo, jediné člověk středmosti oddaný, míti může? Nestřídmost zajisté (kterouž bláznivá hloupost lidská rozkoší nazývá) všecko tomu na odpor činí, zdraví zemdluje, nechutenství působí, oudů třesavost, chromotu, skrčení, bolesti těžké a nemoci dlouhé, i smrt dříve času přináší; ješto středmí dlouhověcí jsou, čerství jsou, veselé mysli jsou, šmakuje jim dobře všecko, by suchý chléb, zelí, voda bylo, snem libým odpočívají, vesele procitují, vesele práce konají. A tak tedy rozkoš pravá těla u středmých toliko jest.

Duše trojí míti můž rozkoš, jednu v věcech všelijakých vůkol sebe, druhou v sobě, třetí v Bohu.

v věcech,

Rozkoš v věcech jest libost ta, kterouž člověk osvícený v zpytování věcí rozličných má. Nebo, kamkoli se

---

na Bohu jest) a na povinnost její upomíná, v kteréž příčině svědomím se nazývá. Tyto tedy úřady své aby moci ony zastávati právě mohly, nutno jest vystrojovati je věcmi takovými, které rozum osvěcují, vůli řídí a svědomí pobouzejí, aby tak rozum bystře pronikal, vůle bez pochybení volila, svědomí žádostivě vše na Boha obracelo. Jako tedy moci ony (rozum, vůle a svědomí), které jednu a tutéž tvoří duši, trhati se nemohou, tak oněch tří duše ozdob *osvícení, ctnosti, pobožnosti* trhati nelze.]

obrátí, načkoli pohlédne, cokoli v uvažování své vezme, všude jakousi přelibou vnadu, k níž se mu srdce rozvírá, nachází. Nebo toť jest, což o moudrosti Šalomoun vyhlásil, že není trpký byt její, ani bolestné bydlení s ní, ale potěšené a radostné. (Moud. 8, 16.)

Rozkoš v sobě jest sladké to kochání, kteréž člověk ctnostný sám v sobě a vnitřní své spořádanosti má, kteráž libost větší ještě nad onuno jest, když člověk sebe ke všemu, co řád spravedlnosti káže, hotového a chtivého býti cítí, nýbrž skutečně sebe, že k řádu tomu stojí, svědom jest. Toť jest, o čemž se říká: Dobré svědomí hody ustavičné. v sobě,

Rozkoš v Bohu jest nejvyšší radosti stupeň, když člověk pobožný milostivého sobě cítě Boha na věky, tak se v tváři otcovské jeho kochá, že se v něm plápolající zase k Bohu láskou srdce rozplývá, aniž ví, co činiti, aneb čeho nad to žádati, jediné že na milosrdenství boží bezpečně se ulože, přelibě odpočívá, začátek věčného života dokonalý již v sobě maje. A toť jest ten pokoj boží, převyšující všeliký rozum, (Fil. 4, 7.) nadeňž nic vyššího ani žádáno ani myšleno býti nemůž. v Bohu.

A tak to tré, osvícení, ctnosti, pobožnost, tři studnice jsou, z nichž všickni nejdokonalejších rozkoší pramenové plně tekou.

Naposledy, troje to že při všech lidech vzděláváno býti má a musí, ukázal příkladem svým náš nejmilejší Spasitel, ten v lidském těle pro vyobrazení nám všeho na sobě formy [1]) zjevený Bůh. O něm zajisté jest napsáno, že prospívaje věkem a postavou, prospíval také *moudrostí a milostí u Boha i u lidí*; kdež patrně to tré pospolu vidíme. Nebo moudrost jest osvícenost mysli. Milost u lidí co dává, než mravů a povah ušlechtilá spořádanost? Milost u Boha co dává, než bázeň Páně, totiž upřímá, vnitřní, opravdová a vroucí pobožnost? — To tedy ciťme na sobě, co i na Kristu Ježíši; nebo on jest všeliké dokonalosti kontrfekt nejdokonalejší, a my k němu formovaní býti máme, protože on dí: Učte se ode mne. — 3. Třetí toho trého základ v Kristu Ježíši jest.

Protož nešťastně se to tré trhá, kdekoli se trhá. Nebo

[1]) t. j. aby nám na sobě všeho příklad vyobrazil.

Tedyť se to tré loučiti nemá.

umění co jest, neníli ctnostmi ozdobené? Qui proficit in literis et deficit in moribus, plus deficit, quam proficit. [1]) Co Šalomoun o pěkné bez rozumu ženě, to se o učeném bez mravů člověku říci můž: Zápona zlatá na pysku svině jest umění při člověku nectnostném (Přís. 11, 22.). Jak kaménků drahých do olova nesázejí, ale do zlata, a třpytí se oboje tím pěkněji, tak umění nemá se pojiti s grobiánstvím, ale s mravy dobrými, a bude jedno druhému ozdobou. K obojímu pak když přistoupí pobožnost pravá, vnitřní, způsobí dokonalost. Nebo bázeň Páně, jakož jest počátek a konec moudrosti, tak jest také vrch a koruna moudrosti a všelikého umění, protože plnost moudrosti jest báti se Pána (Přís. 1, Sir. 1, a jinde).

Kapitola XI.

Že škol pravých posavád nebylo.

Právě učeným a osvíceným býti jak veliká věc!

Pravá tedy škola jest, kde se vtip lidský známostí pravou všech věcí osvěcuje, povahy a obyčejové v ušlechtilou harmonii pořádají, srdce v Bohu mocnými kořeny zakládá, a k rozličné libé výmluvnosti jazyk formuje. Ach neníliž to velikého cosi, suď člověče, rozum sobě všelijakých věcí povědomostí tak napraviti a zpraviti, aby nic na zemi, nic pod zemí, nic u vodách, nic v povětří, nic na obloze, nic nad oblohou, nic v propasti tebe tajno nebylo, aby ty co, kdy, jak, proč jest a děje se, nevěděl? Neníli veliké, cokoli v svých uměních lidé mají, všemu rozuměti? aby i o řemeslných uměních lépe třeba a gruntovněji než sám řemeslník souditi a mluviti mohl? Neníli veliké, všecken světa okršlek tak v mysli nositi, aby se na rozličné jeho národy, krajiny, města, hory, řeky, zátoky, ostrovy atd., kdy chtěl díval? Neníli veliké, všech přešlých věků obraz tak před očima míti, aby rozličné lidského pokolení, národů, krajin, měst, osob atd. činy, příhody, proměny, války, potýkání, vítězství, summou rozličná předsevzetí, a v věcech daření neb nedaření, dle libosti spatřovati mohl? Neníli

[1]) Kdo prospívá v umění a hyne v mravech, spíše hyne než prospívá.

veliké, rozdílných národů knihy čísti, a co oni v svých pokladích mají, vyzvídati, tolikéž s nimi o věcech svých rozmlouvati moci? a to tak, aby i kořenům všech jazyků rozuměl, i jakoukoli rozkvetlou řeč kdykoli vyvésti uměl? Jsou v pravdě veliké toto věci. — Ale větší, sebe samého, i vnitř v povahách a náklonnostech svých, i zevnitř v obyčejích, činech a hnutích, tak spořádati, aby jako nástroj muzický řemeslně udělaný byl, jehož všecky struny dobře proti sobě vespolek znějí a libý od sebe zvuk dávají. Neb to jest a slove právě mravným a ctnostným býti na vše strany. — Největší pak nad oboje to jest, v Bohu věčných sladkostí vnadu cítiti, po té vůni jíti, s Bohem se pojiti, Boha v srdci pěstovati, a od něho pěstovánu býti. Tomu pak všemu učiti mají školy, všemu pravím bez výminky, protože humanitatis officinae slouti chtějí a mají.

Ale nad to ctnostným

a pobožným býti.

O způsobu pak a formě týchž škol dotknu, co doktor Lutherus (v svém k městům říšským o vyzdvihování škol učiněném napomenutí léta 1525) vinšoval, nýbrž vyhledával: předně, aby v *každém* městě, městečku, vsi škola byla, a to pro *všecku* mládež obojího pohlaví (jakž že býti má, napřed v kap. IX. prokázáno), tak aby i ti řemeslům a jiným zaměstknáním oddaní dvě hodiny každý den přicházeli, a vyučováni dostatečně náboženství, mravům a liternímu umění byli. Druhé, aby jiný snadnější a libější *metod* vynalezen byl, kterýmžby mládež nercili odhrožována nebyla od učení, alebrž vábena k němu, a jakž dokládá, aby jim nepřicházelo tížeji a tesklivěji v škole se učiti, nežli po ulicích běhati, v ráže neb ořechy hráti, třeba celý den. Haec ille. [1]

Dokonalé školy requisita. 1. 2.

Pěkněť to za potřebné vyšetřil veliký ten muž, pěkně radil! Ale kdeže která taková škola posavád byla? Kdo ji viděl?

Nedostatkové škol našich posavád.

I. Nebyly všudy. 1.

II. A kde byly, nebyly pro všecky, než pro některé, bohatší totiž, protože nákladné byly; chudší a zadnější byli zanedbáváni, a mezi nimi častokrát čistá ingenia míjela a mizela. 2.

---

[1]) Takť on.

3. III. Při těch pak, kdo k školám obracíni, tak tvrdého methodu užíváno, že školy vůbec za mučírny a lámání hlav držány, a mnozí zplašíc se od knih k verštatům a jinam prchali.

4. IV. Kteří zůstali, neb zůstati a cvičiti se dáti museli, při těch neopravdově, nerozšafně, neuměle, na opak a na ruby všecko téměř činěno. Co při nich nejpředněji vzdě-

Metodem hned v základu chybováno.

láváno býti mělo, na to nejpředněji zapomínáno, aby jmenovitě za základ všeho pobožnost a pravá boží bázeň kladena, zatím mravové a ctnosti, jako roubové ušlechtilí, v mládež štípeni, a teprv umění v ně uvozováno bylo. Vůbec pravím na to dvé přední zapomínáno, jak v domácích našich školách, tak i akademiích (anby vrch cvičení lidského, vrch dokonalosti býti měly), tak že odtud místo tichých, pobožných beránků, na větším díle divocí oslové, a neskrocení, bujní mezkové vycházeli, a místo spanilých, dobře spořádaných obyčejů a povah, šperkovné toliko kroje, a k bujné zdvořilosti a marnostem vycvičené oči, ruce, nohy vynášeli, na to, aby na nich jiní středmosti, čistoty, pokory, vlídnosti, vážnosti, trpělivosti, zdrželivosti atd. zrcadlo míti mohli, nic nemyslíce. Třetím toliko, literním cvičením, zanášely se školy. Ale jak i to? a s jakým prospěchem?

5. V. S takovým, že co za rok lidské mysli pochopiti dáno, v tom pět, deset i víc let mládež drželi (ku příkladu v latině. Ješto jinde leda kuchtík cizímu jazyku za rok se naučí; jaká to škol pochvala?) Co pěkně povlovně v lidskou mysl uvedeno, a jako penzlíkem vymalováno býti mohlo, to se do nich násilně tisklo a tlačilo, nýbrž tlouklo a hmoždilo. Co světle a zřejmě, jako z vyloupené skořepiny jádro, před oči se stavěti mohlo, to se tvrdě, zatemněle, zamateně a zamotaně, jako v pohádkách nějakých, přednášelo. Z čehož šlo, že

6. VI. Práce ta v školách vedená při řídkém za náklad stála, stálali však při kom, k zmaření přicházela na vět-

N. B. Bída a mizerie!

ším díle. Nebo i z akademií jen s omáčeným uměním vycházeli; právě učený, kterýžby podlé předloženého (co umění jest) navržení na průbě ostáti mohl, jeden z tisíce nebýval. A nad to pak u nás. Nebo z našich škol (hanba

se přiznati! pravdu však vyznati i svědomí i přítomné předsevzetí nutí) řídko kdo začátky nějaké podstatné vynášel. Na čtenářství a písařství mládež naše vynakládala svá školská léta a na koustěk při tom vokální muziky a arithmetiky. Uchytilli kdo drobet latiny neb němčiny, to za zvláštní kořist měl, a v tom věk mladosti strávě, dále a výše někam jíti neměl kdy, a nevěděl kudy, ba ani nerozuměl, že se jíti můž někam výše. Věc sama mluví, že jest tak, že se posavád mnozí, prohlédše na nedostatky své, za sebe styděti musíme, an toho již napraviti nelze. I řekne každý z nás:

O mihi praeteritos si referat Jupiter annos!

jak řekl onen, to jest [1])

Byť mi Bůh má pominulá
Navrátil léta zhynulá!

Ale takový vinš daremný jest; co pominulo, to jest tam. Žádný z nás zastaralých, aby léta jinak začíti, a jinak se k životu přistrojiti mohl, neodmladne; žádné na to rady není. Toto jediné pozůstává, toto samo možné jest, abychom dítkám a potomkům našim, co poraditi můžeme, poradili, a ukážíce jim, kde sme my neb vůdcové naši chybovali, tudy jim k vyhýbání týmž chybám cestu ukázali. Což se stane ve jménu a vedením toho, kterýž sám nedostatky naše nejen počítati, ale i napravovati, a tolikéž křiveniny naše přímiti a rovnati umí. Co tedy pozůstává?

Kapitola XII.

Že školy napraveny býti mohou a mají.

Zastaralé nemoci hojiti těžko jest, a téměř se za nemožné pokládá; a však nacházíli se kdo zhojiti slibující, zdali tím od sebe strká pacient? zdali netouží raději, aby ruky co nejdřív přičinil? zvláště když se vidí, že ne na nějakém zdání slepě, ale na rozumu podstatně předsevzetí své zakládá. Na to tedy bude v tomto našem neobyčejném předsevzetí ukázati napřed; co *slibujeme*, a jaký toho *základ* máme? Jak mnoho se tuto školám slibuje?

[1]) O kdyby uplynulá Bůh chtěl mi navrátiti léta!

Slibujeme pak školy tak spořádati,

1. Všemu učiti. I. aby *každý* člověk (leč komu Bůh mysli a rozumu nedal) *všemu* tomu, což při počátku hlavy desáté a jedenácté ukázáno, vyučen byl.

2 Do zrostu těla vyučiti. II. Aby, *než na těle zroste*, zrostl i na mysli, to jest do 24 let všemu, co člověku uměti možné jest, vyučen byl.

3. Bez bití a nucení, záhy a kratochvilně učiti. III. Aby se k takovému umění žádného bití, tlučení, mrskání, hmoždění, stonání a pláče nepotřebovalo, nýbrž všecko učení a cvičení samo, rádo, *mile a libě* šlo, aby člověk v umění tak snadně prospíval a rostl, jak snadně na těle sám od sebe bez oudů natahování, napomínání a jakéhokoli k tomu nucení roste, jen když se jak tělu pokrmu, nápoje, sna a jiných náležitých pohodlí, tak i mysli toho, čím se ona krmí, slušně a rozšafně dodávati bude.

4. Mocně všemu, hned z gruntu vyučiti. IV. Aby nejen povrchní bylo umění, říkání totiž a štěbetání něčeho po jiných, ale jeden každý aby sám věci každé hned *z nejhlubšího gruntu a základu* rozuměl, tak jistotně věda co ví, a uměje co umí, jak jist jest, že co vidí, vidí, a co drží, drží.

Budeli se to nemožné zdáti, nebude nové, protože nové věci za nemožné držíny bývají. Příklady. (1.) Ale tomu kdo uvěří dřív, než uhlédá? Nebo známa jest v té věci povaha lidská, že než se co velikého stane, diví se, jak to možné; a když se stane, proč se to dávno nestalo, vidouc, že snadné jest. Když Archimedes onen zástup lidí s lodí velikou, kterouž Hieron král byl udělati dal, a na moře uvedenou míti chtěl, násilně a daremně zacházeti vida, králi opatřiti to sliboval, aby ji sám král jednou třeba rukou na moře vpravil, žádný tomu věřiti nechtěl, nýbrž za smích to měli; až pak s podivením uhlédali. [1] — (2.) Podobně když Jan Faustus, impressorství nálezce, hlásati začal, že umění má, kterýmž jediný člověk za týden více knih nadělati můž, než prvé deset písařů za rok napsalo, a že bude pěkněji, a že exemplářové všecko jednostejní, a že jeden skorrigujíc všickni skorrigováni budou atd., zdali tomu kdo věřil, a jakby to býti mělo, rozuměl? Bez pochyby, žeť se to nejednomu žertem zdálo, a nebo chloubou marnou. Ale skutek ukazoval, a již to i děti vědí a vidí. —

---

[1] V Did. Mag. uvádí Kom. na místě tomto i Kolumba (odkrytí Ameriky a známý příběh s vejcem).

Kdyby Barthold Schwartz, kterýž střelbu ručničnou vynalezl, mezi střelce přijda, byl řekl: Vaše kuše, luky, praky za nic nestojí; já nástroj ukáži, kterýmž sám oheň, bez přičinění lidské síly, kamením, železem, olovem házeti bude, a dáleji, než vaši lukové, donášeti, a mírněji trefovati a silněji prorážeti, i veliké zdi porážeti atd., kdo z nich bylby ho nevysmál? Tak obyčejné jest, aby nevídané věci divnými a nemožnými se zdály! — Jako i Amerikánům nemožné se zdálo, aby člověk s člověkem nemluvě, než papírek toliko jakýsi od něho dostana, myšlením jeho vyrozuměti mohl, ješto u nás i ti nejhloupější o tom vědí. — Tak všudy. (3.) (4.)

Ardua visa olim risus sunt posteritati. [1])

Nejinakť bez pochyby bude i při tomto novém předsevzetí (an sme toho již něčeho zakusili), že se nejednomu mysl zastaví a zatočí: „Co to jest, že se lidé nacházejí, kteříž školám říkati smějí: ti vaši slabikářové, ti vaši Donátové [2]), ty vaše grammatiky, ti vaši dikcionářové, vaše ty dialektiky, summou všickni vaši apparatové, všecken váš učení způsob, nehodí se; meškáte, zamotáváte, trápíte, kazíte jimi mládež, a k další dokonalosti dokonale cestu sobě i jim zasekáváte; jinak to, jinak všecko býti můž; na čem vy deset let držíte, za rok se zpraviti můž; čím trápíte, to ze hry a kratochvíle jíti můž; čeho kuse necháváte, plně býti můž atd.“ — Protož se všecko to tak zřetedlně ukáže, aby každý rozumný tak jako před sebou svých deset prstů to viděl. Potom pak k rozměřování všeho částečně se přistoupí.

Že tedy možné jest člověku všecko uměti, a to snadně a mocně, tento (veřejně mluvě) jediný, mocný, dokonalý, nepřemožený bude *důvod*, *že k tomu*, *aby pobožným*, *ctnostným*, *rozumným a osvíceným byl*, *stvořen jest*, a tak že všecko to jemu jest přirozené. Cokoli zajisté kterému tvoru přistvořené a přirozené jest, to jemu nejen možné, ale i snadné i libé jest; tak že zhouba a trápení jeho bude, bráníli se mu toho. To však že možné jest, důvod že přirozené jest.

Ku příkladu: Pták že k létání stvořen jest, netřeba ho násilně k tomu míti, ani ryby k plování, ani zvířete Příklad toho 1. na živočiších,

[1]) Druhdy co obtížným se zdálo, je hračka potomstvu.
[2]) Jméno latinské mluvnice, Donatem jistým sepsané.

k běhání; samo přirození je vede, k čemu oddáni jsou, jak jen oudové jim jakožto nástrojové dospějí.

2. na bezdušných věcech. Tak vody, aby tekla, kam spád má; ohně, aby hořel, máli co mastného a suchého a průduch k tomu; kamene okrouhlého, aby se s vrchu dolů válel, hranatého, aby ležel; oka neb zrcadla, aby co mu představíš vidělo; semene, aby se vyklívalo, když je do vlahy dáš atd. nutiti netřeba: sama každá věc, k čemu od přirození způsobná jest, k tomu se nese, a nepřekážíli se, to dělá neomylně.

Že pak člověk ku pobožnosti, ctnostem, umění sám v sobě vlastní svou přirozenou moc, chuť a náklonnost má, tak jako voda k toku, oheň k plápolání, pták k létání, ryba k plování atd., to již v kap. V. zřetedlně ukázáno, a nových průvodů nepotřebuje. Toliko co tu některým na mysli vězí, aby povoliti věci té nemohli, to zpravme a objeckcí ty svrzme.

Odporové proti tomu se smítají

1. 1. Říkají: ne z každého prý dřeva můž býti fládr. Odpovídám: ale z každého člověka můž býti člověk, nepřistoupíli zkázce nějaký.

2. Nemůžli to pro porušení rajské býti? 2. Díšli (jakž mnozí říkají): vždyť jsou vnitřní naše moci pádem rajským porušeny! odpovídám: ale nejsou vzaty. I tělo jest porušeno a zemdleno, a však je předce k chození, běhání a prací rozličných hbitému konání navésti umíme. Nebo jakož Adam s Evou, hned jak stvořeni byli, i choditi, i věcem rozuměti a o nich mluviti mohli (totiž dokonalé jim a dospělé dáno i tělo i mysl), tak my po pádu ani rozuměti, ani mluviti, ani choditi neumíme, leč se naučíme. A však z toho nejde, aby se člověk jinak učiti nemohl než dlouze, pracně, na nejisto. Naučíli se, co k tělu náleží: jísti, píti, choditi, dělati to neb jiné, tancovati, fechtovati atd. bez tak příliš veliké práce, pročby i druhému nemohl, kdyby jen vedení dobré bylo? — Více ještě povím. Naučí koně koníř za čtvrt léta uměle šlapati, skákati, obraceti a točiti se, jak jezdec káže; naučí kejklíř nedvěda tancovati, zajíce bubnovati, psa zbraní se oháněti atd., naučí leda baba straku, krkavce, kosa, papouška lidská slova vypovídati, neb i melodie při tom zpívati atd., vše mimo přirození a dosti v krátkém času, jen když na to fortel ví. *A nemělby člověk ve všecko to, k čemu jej přirození, nedím připouští aneb vede, ale táhne, snadně zaveden*

moci býti? Hanba toho říci. Protož se odpírati tomu styďme, a raději na prostředky a cesty, jak se to státi má, myslme.

3. Díš: Sama věci nesnadnost působí, že ne všickni chápají. — Odpovídám: Jaká nesnadnost? Jestliž mnedle věc která v světě tak nebarevná, aby se v zrcadle obleskuouti a vyraziti nemohla? jen postavíšli mu ji příhodně. Jestli jaká věc, jenž by se na tabuli napsati neb vymalovati nemohla? jen píše a malujeli, kdo umí. Jestliž na světě semeno neb kořen jaký, jehožby země přijíti a zrůstu mu dáti nemohla? jen když kdo ví, kde, co, jak síti neb sázeti má. Přidám i toto. Není na světě tak vysoké věže, ani tak příkré skály, aby na ni kdokoli vylezti nemohl, jen zdělášli neb vyteseš mu stupně, a ohradíš je zábradly. Že tedy k vrchům umění lidských mnozí zdraví, čerství, chtiví nemohou, aneb s prací, stonáním, nebezpečenstvím, hlavy zavrácením, odpadáním, mozku lámáním lezou, nejde odtud, že by to lidské snažnosti bylo nemožné, než to, že schody nespořádané, nerovné, děravé, kusé, nebezpečné jsou (totiž metod zmatený); dobré, rovné, celé, plné, spořádané zdělaje, že můž kdokoli kamkoli nejvýše vyveden býti, patrné jest. 3. Nemůžli pro věcí samých nesnadnost?

4. Díš: A vždyť mnozí tupou mysl mají, jichž do ničeho vpraviti nelze. — Odpovídám: Sotvať tak zašpiněné neb zdrápané zrcadlo býti můž, aby vždy nějak, byť i temně, obrazů věcí nechytalo; sotva tak drsnatá tabule, aby se vždy nějak psáti a malovati na ní nemohlo. — Mezitím, jestli zrcadlo temné, vytříti a vypulerovati je; jestli tabule drsnatá, vyhladiti ji; a napraví se vždy něco, že se hoditi bude. Tak mládež vždycky můž cvičena, broušena, pulerována býti všecka, a budou se jedni vedlé druhých brousiti a pulerovati, tak že se všickni všemu naučí (nepohnutě na tom stojím, proto že grunt můj nepohnutý jest). — Ten toliko naposledy rozdíl se ukáže, že zpozdilejší tomu, čemu z gruntu učeni byli, vždy nějak rozuměti budou; vtipnější pak k takovému všelijakých věcí hned z nejhlubších gruntů zpytování zavedeni a v tom pocvičeni jsouce, čím dále tím hlouběji pronikati, tím ostřeji na všecko hleděti, tím pozorněji všecko spatřovati, tím víceji nových invencí nalézati budou, s nevypravitedlným mysli kocháním, slávy pak a moudrosti boží zjevováním. 4. Nemůžli pro některých hloupost?

Naposledy nechť jest tak, že se některá ingenia k študování nehodí, tak jako některé dřevo k fládru; pravé však všecko to, což přednášíme, bude o zdárných aneb aspoň zdravých hlavách, jakýchž z milosti boží vždycky jest (i v národu našem) větší díl. Příliš mdlého a k ničemu nezpůsobného mozku lidí málo vídáme, tak jako s nestatečnými oudy narozených (chromých, slepých, hluchých) nečasto. Slepóta, chromota, hluchota, outlost zdraví od nešetrného chování obyčejně pocházejí, jakož i nedostatkové mozku v Bohu a přirození viny nemají.

5. Nemůžli pro některých k učení nechtivost?

5. Ještě se pak namítá, že prý někteří způsobnost k študování majíce, nemají chuti, tak že hnáti je přes moc pracno, tesklivo a bez užitku jest. — Odpovídám: Takť se píše o jednom z filosofů, že dva discipule měv, jednoho pracovitého, však tupého, druhého vtipného, však lenocha, oba zahnal, protože jeden moha prospívati nechtěl, druhý chtěje nemohl. — Ale co pak, kdyby nechutí oněch ne jejich přirození vinno bylo, než preceptoři sami? Aristotelesť praví, že lidem jest přirozené umění žádati; což že pravé jest, v kapitole předcházející ukázáno. Než že někdy rodičové sami rozmazlením svým v lhostejnost je uvodí, někdy od zlé chasy ledacos postranního jim vstřelováno bývá, někdy oni sami tělesné řemesel neb dvořství vnady zacítíc, pravých mysli vnad necítí (jako jazyk hořkým něčím napuštěný sladkosti nerozeznává): tím to jest, že ignoti nulla cupido. [1] — Preceptoři pak, majíce, kudy tu v začátku co ucházi, vyšetřiti a napraviti, jak to dělají? Jestli mnedle kdo z nich, kdožby na to pomyslil, aby sobě, jako soustružník dřevo, prvé než strouhati začne, otesal? neb jako kovář železo, prvé než kovati začne, změkčil? neb jako soukenník, než vlnu přísti a tkáti začne, přepral, přebral, zšlahal a skrámploval? neb jako švec, nežli třevíc dělati začne, kůži vydělal, vymazal, vytáhl, vyhladil? atd., aby pravím, nejprv i preceptor discipule sobě povolného, chtivého, způsobného učinil, kdo z nich na to myslí? Každý jak to najde, tak naň vpadne; hned strouhá, hned kuje, hned přede, hned tká, hned na kopyta táhne, hned hladké

N. B. Nechuti k studiím při mnohých rodičové a preceptoři vinni.

N. B.

[1]) čeho kdo nezná, po tom nedychtí.

a stkvělé míti chce, a nedaříli se (a jakť má?), vzpouzí se, bije, tluče, hází. A divíme se, že jest někdo, jemuž se to příčí? div raději, že někdo takovou věc vystojí!

Ale příčina se dává, světleji něco o *rozdílu hlav* pověditi, a to podlé vtipu a povah. Někteří zajisté jsou ostrovtipní, jiní hloupí a tupí; někteří k učení chtiví, jiným od knih mysl odpadá k řemeslům, kupectví, myslivosti atd.; někteří povolní a ochotní, jiní svémyslní a zpurní. A z tohoť trojího rozdílu ingeniorum temperatura [1]) povstává. Nebo: Rozdíl hlav: že některé jsou

Vtipní, chtiví a povolní jsou dokonale způsobní; jimž netřeba než materie umění dodávati; porostou, že se jako na strůmek zdárně se vyzdvihující milo dívati bude. Prozřetedlnosti však potřeba, aby se vědělo, čeho, jak, pokud dodávati, aby se z počátku pojednou nevytáhli a nepřetrhli. 1. vtipné, chtivé a povolné, a ty jdou zdárně.

Druzí jsou vtipní a váhaví, bez zpoury však. Těm ostruhy třeba a častého užitku prací schvalování. 2. Vtipné a povolné, však váhavé.

Třetí jsou vtipní a chtiví, však k své vůli, aby, co se jim vidí, to dělali. O takových se vůbec málo smýšlí, a preceptoři je neradi mají; ale z takových bývají nejlepší, jakž Themistokles, kníže Athenské, říkával. Nebo že v mládenectví svém velmi plachých byl obyčejů, rodičům i preceptorům zpurný, potom když se proměnil, a moudrým člověkem byl učiněn, divícím se tomu některým pravil, že čím plašší v stádě hříbě, tím lepší v maštali kůň, když je kdo jen okrotiti umí. A toť se při Alexandrově Bucefalovi tak v pravdě ukázalo. Nebo když otec jeho Filipp koně jakéhos neobyčejné plachosti a hned žádného na sobě jezdce netrpícího, jakožto neužitečného, kázal pryč dáti, on litoval, že tak znamenitý kůň rosspereytrů neumělostí zmařen býti má, a vyžádav jeho sobě na svou práci, krotil jej hlazením a jinak tak daleko, že ho kůň i na hřbet pustil, a on s ním pomaličku proti slunci (aby ho stín nesplašil) jeda, naposledy v uzdu a na ostruhy vzal, a sem tam jezdě povolného sobě učinil, nýbrž potom jeho samého jediného, žádného nad něj neměv, ve všech svých bojích užíval. Kterouž historii připomínaje Plutarchus dokládá: Admonet nos equus ille, multa bene nata ingenia perire vitio insti- 3. Vtipné a chtivé, však svémyslné. A ty nejlepší. N. B. Příklad na koni. N B.

[1]) hlav uspořádání.

tuentium, qui equos vertunt in asinos, quia erectis et liberis imperare nesciunt. [1])

4. Povolné a chtivé, však tupé; ale ty jsou stálé.

Čtvrtí bývají povolní a chtiví, však zpozdilí a tupí. A takoví mohou předce, by za jinými, stačovati, pomáhali se jen mdlobě jejich i neukládáním přes moc, i podkládáním ruky, i snášením, jestližeby předce klesali. Takoví pozdě docházejí, ale stálejší jsou, jako ovoce pozdní déle

N. B.

leží. A jakož na olovu tíže se rýpá, stálejší však jest, než co se na vosku vyryje; tak tito i déle živi bývají (obyčejně) nežli ostrovtipní, i ne tak snadně zapomenou, čemu se jednou naučí.

5. Hloupé a nechtivé.

Pátí jsou hloupí a k tomu nechtiví. Však nejsouli jen zpurní, mohou ještě napraveni býti, toliko že k tomu velikého umění, práce i trpělivosti potřebí.

6. Hloupé, nechtivé, zpurné. A ty jsou nejhorší.

Šestí jsou hloupí a při tom zpurní. Z takových řídko co bývá. Však poněvadž každá v světě věc vždy se něčím přemáhá (jako diamant žádnému kladivu neustupující, kozlovou krví se rozpouští), a strom sám z sebe planý štěpováním ovocný bývá učiněn, nesluší ani tu dokonce pochybovati, nýbrž hleděti zpouru aspoň vykořeniti. Nepomůžli pak okrocování, věz, že jsou zavilé, sukovaté dřevo, z něhož darmo se pokoušeti kroutiti houžve, aneb obrázky strouhati. Cariosam terram neque coli, neque tangi oportet, napsal onen Cato, totiž země slatinné ani dělati, ani (pluhem) se dotýkati nesluší. Ale takový dokonce nepodařilý tvor sotva mezi tisíci bývá, což božím darem jest.

Summa všeho jest: Quales nascantur liberi, nulli in manu est: at ut recta institutione evadant boni, nostrae potestatis est, dí Plutarchus, to jest: *jaké se děti rodí, to v moci žádného není; ale aby dobrým vedením na dobré vyšli, to v moci naší jest.* Nebo umělý štěpař jakoukoli pláň vezme, hledí ji vésti, aby z ní štěp byl.

Že mládež, jakýchkoli povah jest, jedním metodem vedena býti můž, důvodové.

Že pak mládež, jakýchkoli povah jest, předce pospolu jedním a týmž pořádkem cvičena býti můž, důvodové toho jsou tito tři:

---

[1]) Učí nás kůň onen, že mnoho zdárných hlav zachází vinou učitelů, kteří z koní osly dělají, poněvadž bystrých a svobody milovných vésti neumějí.

1. Že všichni lidé, jakých pak koli obyčejů jsou, jedno předce lidské přirození mají, a jednostejné k tomu, aby lidmi byli, přípravy, zevnitř smysly, vnitř rozum, pamět, vůli atd. 1. Že všickni jednoho přirození jsou.

2. Že všickni k jednomu cíli, svatosti, ctnosti, moudrosti vedeni býti mají. 2. K jednomu cíli jdou.

3. Že ty rozdílné povahy nejsou jiného nic, než excessus a defectus naturalis harmoniae, totiž vystupování z přirozeného gleychu vzhůru neb dolů, na pravo neb na levo; tak jako neduh těla jest, když v kterém oudu horkost neb studenost, vlaha neb suchost z míry vystoupí. Ku příkladu: přílišná vtipu ostrost co jest, než par mozkových subtylnost a mektavost? [1]) kteréž nebudouli něčím stavovány, stahovány a ssazovány, rozprchnou se, a nechají mozku buď tupého neb zemdleného; jakž to vídáme, že lidé, při nichž se příliš brzy a prudce veliký vtip zjevuje, stálí nebývají, mrou brzy, aneb na těle i mysli umdlévají. Naproti tomu mysli tupost co jest, než par mozkových hustost a temnost, kteréž se častým a pilným mysli províváním rozháněti a vyjasňovati musejí? Svévolnost a zpoura co jest, než zbytečná srdce udatnost a tuhost, oslabování potřebující? Lenost a rozmařilost co, než přílišná srdce slabost, stužování žádající? Protož jakož lékařství těla to nejdokonalejší jest, kteréž non contraria contrariis opponit [2]) (nebo tak větší půtka bude), ale harmonii toliko a temperaturu uvodí, aby s jedné strany neubývalo, s druhé nevybývalo: tak mysli lidské nejdokonalejší lékařství bude method takový, kterýmžby excessy i defecty ingeniorum temperovány byly, [3]) aby se všecko okolo centrum pořádalo, a v harmonii pěknou uvodilo. Protož tento náš metod na prostřední hlavy strojen, jakýchž vždycky nejvíce jest. Subtylnější, poněvadž zdržování potřebují, aby se před časem nevytáhly, budou tu míti ham, [4]) vedlé jiných povlovně ve- 3. v harmonii jednu vedeni býti mají. N. B.

---

[1]) mektám = sem tam hýbám. (Je toto cosi neposedavého, rtuť vždycky *se mektati* chtící. Tekutá a *mektavá* voda. Třaslavost a *mektavost. Kom.*) [2]) odpornému odporu neklade. [3]) přebytky i nedostatky hlav se mírnily. [4]) úzdu. Ham = držadlo čehokoliv, instrumentum, quo aliquid tenetur. *Ros.* (Kolo u vozu *hamovati* [zavírati]. Střídmý žádosti *hamuje. Kom.*)

deni jsouce; tupějším pak, musejíli vedlé oněch dvojích popínati, netřeba se báti ztřeštění, protože tvrdší majíce mozk, tvrdší práci, bez ublížení sobě, snésti mohou.

Ale čas bude, na čem ten takový metod záleží, oznámiti.

Kapitola XIII.

Že na dobrém pořádku všecko záleží.

Svět a všecky věci jen řádem stojí, dokud stojí.

Rozvážíli se, co to jest, což svět tento i jednu každou věc v něm v dobrém, veselém, trvanlivém způsobu zachovává, najde se, že jiného nic, na prosto nic, než *řád*, jenž jest přednějších a zadnějších, vyšších a nižších, větších a menších, podobných a rozdílných věcí takové spořádání, aby jedna každá své vlastní místo, čas, váhu, počet měla. Protož filosofi řád *duchem a životem světa* (animam mundi) nazývali; a neníť jináč. Cokoli spořádáno jest, dokud spořádáno jest, dotud stojí dobře; vyjdeli co kde z svého pořádku a gleychu, není možné, aby stálo; ruší se, trhá, boří, ustává, zatíná, nejde, aneb jde různo a na kusy. Všeho světa příklady, přirozených i řemeslných věcí, ukázati se to můž. Nebo

Čehož příklad na

1. světu,

Co působí, aby svět světem byl, a v plnosti své stál? To, že všechněm jeho stranám a v týchž stranách postaveným tvorům řád vytknut, aby jedno každé svého času, místa, přirození ostříhalo. To dokud stojí, svět stojí.

2. času,

Co působí, aby čas v světě na léta, měsíce, dny a hodiny rozměřený, tak pořádně šel, a nikdy se nezmátl? Řád nepromenný oblohy jej vyvodí.

3. tělu lidském,

Co působí, aby tělo lidské tak divným nástrojem bylo, že ač nemá oudů bez počtu, prací však bez počtu konati může, a cokoli mu předivných věcí dělati přijde, ke všemu trefující se dostatečné nádobí v oudech svých nachází? Spořádanost předivná, přemoudrá, kteráž mezi týmiž oudy, i v jednom každém obzvláštně, se nalézá.

4. zdraví těla,

Co působí, aby s týmž tělem spojená duše pohodlně bydlila, zdraví a čerstvosti, bez bolesti a smrti, požívala? Řád životních par a vlhkostí v těle, kteréž dokud se srovnávají, a každá svého místa, míry, způsobu ostříhá, dotud

život a zdraví dobře stojí; rušíli se co, a z gleychu vystupuje, život a zdraví nemohou než trhati se, umdlévati, zalévati, hynouti.

Co působí, aby včely, mravenci, pavouci (ať o jiných živočiších mlčím) taková díla konali, že se i lidský vtip čemu podiviti, a nad čím strnouti má? Řád, kteréhož i mezi sebou vespolek i v díle samém jedno každé to živočíše ku podivu pilně ostříhá. 5. živočiších některých,

Co působí, aby král moudrý, jediná jsa osoba, celé však království (na sta tisíce lidí) zpravovati mohl? Co působi, aby ve vojště třeba sto tisic lidí jedinou hlavou se zpravovalo? co ta chce, aby dělali všickni? rozměřujeli ona dobře, aby bylo všecko dobře? Nic jiného než řád, že ta jediná hlava jiné pod sebou má, a ta každá opět pod sebou jiné, a ty zase jiné, až do posledního, a že všecko to řádem práv, kázně a bázně spojeno jest, aby hnutí jednoho hnutím všech bylo, stanutí jednoho stanutím všech. 6. království a vojsku celém,

Co to bylo, že Hieron tíhotu takovou, jíž mnoho set lidí uvládnouti nemohlo, sám jediný, jednou rukou i uzdvihnouti i přes veliký plac na moře vtáhnouti mohl? Příprava rozumná, to jest nástroj z mnoha válců, skřipců, rumpálů, provazů tak složený, že jedno druhému pomáhalo, fortele a síly přidávalo. 7. Archimedesovu nástroji,

Na čem střelba ta nynější násilná, hrozná a strašlivá záleží, než na umělém stemperování salnitru a síry, na zhotovení slušném přípravy, ručnice neb děla, na nabíjení a směřování rozšafném? Pořádek naprosto tu býti musí takový, že chybíli se v jednom, celá věc nedostatek trpí. 8. střelbě,

Co to jest, že se papír v impresí hbitě, pěkně, vlastně, pozorně a neomylně písmem naplňuje? Řád v formování, slévání, po kassách rozkládání, sázení, ošroubování atd. liter, a potom v strojení papíru, připínání, tlačení, sušení umělém. 9 impressí,

Nýbrž abych i hmotnějších věcí dotekl, co to jest, že vůz, dřevo a železo jsa, hbitě za konimi běhá, a ku přenášení velikých břemen místo ramen lidských, aneb ku přenášení jich samých místo stolic, lůžek, kolebadel užívati se dá? Nic než spořádání kol, os, vojí, korb, váh, držadel rozličných. 10. vozu,

11. lodi, Co to, že lidé dřevu se svěříc, na pusté a vzteklé moře se pouštějí i na druhou stranu země dostávají a vracejí zase? Nic než spořádaní v lodi dna, boků, zábradel, vesel, sloupů, bidel, plachet, kotví, kompasu atd. Roztrhneli, pukneli, zlámeli se co, nebezpečenství, zmítání a naposledy utonutí následuje.

12. hodin. Co to jest, že v nástroji tom, kterýž hodinami nazýváme, rozkované a rozstavené železo samo se hýbe? a hýbe harmonicky, minuty, hodiny, dny, třeba i měsíce a léta rozměřujíc? a to nejen očím zevnitř viditedlně ukazujíc, ale i uším pozorně vyhlašujíc? Co, že tentýž nástroj, kterou chceš hodinu, vzbuditi tě umí? co, že i světlo rozkřesati, aby ty oči odevra, již svíci před sebou hořící viděl? Co, že tentýž nástroj kalendáře místo zastoupiti, dny a svátky, nastávání a proměny měsíce, též běhy všech planet ukazovati můž? Co, že již i bez závaží a šnůr takoví nástrojové běh svůj konati umějí? Co působí, aby někteří z nich za dva, tři, čtyry i více dnů natahování nepotřebovali, nýbrž aby některý takový nástroj sám sebe vlastním během svým natahoval? Co ještě, aby žádného natahování nikdy nepotřeboval, a předce stále šel? Neníliž to vše velikého cosi? neníliž jako věc živá a nesmrtedlná, nic nejsouc než kov mrtvý?

N. B. Jak to za nemožné držáno. A zdali to předtím, než se spatřilo, rovně za tak nemožné, jako aby stromoví létalo neb kamení mluvilo, nebylo držáno? Děje se však, vidíme to všickni. To pak, což věci té mrtvé tak živá a tak divná hnutí dává, co jest? Nic než jediný řád: spořádání totiž všeho na jistou formu, míru, váhu, počet, tak aby všemu cíl vytknut byl, a k tomu cíli jdoucí prostředkové zřízeni, a vše jedno k druhému proporcí mělo, a jedno druhým se vázalo, a jedno druhému napomáhalo naskrz. Tak jde mírněji všecko, a lépe trefuje, než věc živá. Než rozsmekneli se co, neb přetrhne, neb přelomí, neb oslabne, neb zkřiví, by nejmenší kolečko bylo, neb zoubek, neb hřebík, hned buď všecko, buď na díle stane, a neb aspoň chybuje, a bez užitku se mate.

Tak se tu mocně ukazuje, že řádem všecky věci stojí.

I v škole tedy na řádu všecko záležeti bude. A tak tedy i didaktika na jiném nezáleží, než na rozměření dobrém a vlastním *času*, *věcí a způsobu* přednášení.

Takové rozměření trefímeli dobře udělati, nebude nemožnější člověka všemu naučiti, nežli vezma impresorské nástroje, dva neb tři rysy papíru za den pomalovati; postavě Archimedesův nástroj, domy, věže, náklady jakékoli zdvihati a přenášeti; vsedna na lodi, moře přeplouti a na nový někam svět se dostati atd. A půjde všecko to rovně tak snadně a lehce, jak snadně a bez násilí natažené hodiny svou vahou jdou; mile a libě, jak milo a libo jest na takový pěkný nástroj se dívati a jeho užívati; a tak na jisto, jako kdy takový dobře udělaný nástroj jíti můž. Ohledejmež tedy, budemeli tak moci školu, jako veliký hodinný nástroj, plný všech, jichžby se žádati mohlo, příprav, rozměřiti, sformovati a postaviti.

Kapitola XIV.

Že pořádek učení přirozený býti musí.

Začněme již (ve jménu božím) základů, na nichžby docendi et discendi methodus jako na skále založen býti mohl, dobývati. Kterýchž, poněvadž přirození napravovati chceme, ne jinde, než v samém přirození hledati musíme. Nebo pravé jest všelijak, že (Ars imitatur naturam, to jest) umění jde za přirozením, aneb mustr bere od přirození. Umění mustr od přirození bere. Vysvětlení toho příkladem:

Čehož pro důvod některý příklad připomeňme.

Vidíme rybu u vodě plouti. Přirozené to jí. Kdo ji v tom následovati chce, od ní mustr vzíti musí, t. také se na vodu polože, místo perutí rukou, místo ocasu noh užívati, a co ona peruťmi a ocasem, to on rukama a nohama dělati. Tak dovede, jinak nic. Nýbrž i lodí mustr odtud vzat. 1. ryby a plování,

Vidíme ptáka létati; přirozené to jemu. Chtělliby kdo následovati, křídlaby sobě také, k udržení jeho dostatečná, přistrojiti, připíti, a potom se, ažby uměl, cvičiti, jako Daedalus onen, musil. 2. ptáka a létání,

Vystiženo, že nástroj, kterýmž se z živočicha hlas dává, jest chřtán s rozdílnými vyššími a nižšími kroužky, a na vrchu čípek, zespod pak dmýchající do něho plíce. I vynalezeny jsou na ten mustr píšťaly, kejdy, varhany, 3. chřtánu a píšťal,

do nichž se dmýchá, a všelijaký zvuk, tlustý, tenký, i harmonie, jaká nejlibější býti můž, se vydává.

4. hřímání a střílení, Vystihl Bartholdus Niger alchimista, že to, což v oblacích bouchá, ohněm a kamením hází, jest zapálená síra s nitrem. I hledal téhož dělati, a trefil, tak že nynější naše střelba, totéž dělající, (hřímající, blýskající, ohněm, kamením, železem prskající) vynalezena.

5. vody a vodních strojů, Spatříno, že voda v nádobě o dvou hrdlech v jednom hrdle tak vysoko stojí jak v druhém, rovnosti po všech stranách šetříc; i naučili se s vrchu na vrch, skrze jakoukoli nížinu neb údolí, po trubách ji vésti, a ona tak vysoko na druhé straně vzhůru sama jde, s jak vysoka prvé byla sešla. To se uměním děje, však z základu přirození.

6. oblohy a hodin bicích. Hledíno na oblohu, že se vůkol světa točí ustavičně, a na rozličné okršlky rozdělena jsúc, rozdílné hvězdy a planety vodí, tak že odtud libá světu dnů a časů proměna povstává. I vynalezen v týž mustr touž oblohu vytvářející hodinný nástroj, také za den a za noc obcházející, a tím obcházením časy a chvíle rozměřující. Musil pak také z kol býti složen (jinak nebylo lze), nejen aby se jedno druhým táhlo, ale také, aby běh bez konce býti mohl. A muselo tu něco býti nepohnutého (jako v světě země jest primum quiescens), t. sloupkové a šroubkové rozliční, potom něco napřed se hýbícího, a jiné s sebou pojímajícího, jako v světě jest oheň primum mobile. Poněvadž pak tuto (v hodinách) nebylo lze poručiti něčemu hýbati se, a jiné za sebou točiti, tak jako Stvořitel světlům nebeským poručil, a pro vůli jeho děje se; tou příčinou se přirození na pomoc vzíti muselo, totiž váhy neb závaží. Nebo poněvadž všecko těžké dolů se táhne, přivěšuje se k hodinám olověná (neb kamenná) váha, a to na šňůru, kteráž okolo válce hlavního kola otočena jest, kterýmž váhy dolů se tlačením kolo to hlavní se obrací, a jiná s ním spiata jsouc, musejí za ním. — Aby pak to vše prudce neběželo, než pomalu, přidává se minuta, sem tam se vracující a běh zdržující. Straně pak, kteráž někdy jen vyrážeti má, přidávají se zámkové, kteříž se, kdy potřeba, zdvihají a zase zapadají. Což aby se náležitě svými časy dálo, rozměření kol, zoubků, kolíků atd. to působí. V těch, kde závaží není,

N. B. Rozebrání hodin bicích, jak z oblohy i základ jich i forma vzata?

jsou péra ocelivá, násilně stočená, a přirozenou svou mocí k rozmrštění se zase a zpřímění směřující. Ale to násilné rozmrštění poněvadž se (pro propletení kol s minutou a zámky) [1]) státi nemůž, musí se pomaličku rozcházeti a kola za sebou táhnouti. — A tak tu hle i základ všeho hnutí přirozený jest, i forma spořádání kol a běhů jejich z formy samého světa vzata.

A týmž způsobem forma učení (máli lidská mysl všecko, co se jí podává, snadně, mocně, hbitě bráti) z přirození vzata býti musí, a bude na jisto, aniž zmýlí. Poněvadž pak v kap. V. ukázáno, že mysl naše náramnou má k zrcadlu aneb oku podobnost, nýbrž jak oko nic není než zrcadlo živé, tak mysl nic než oko vnitřní: jisté jest, že se jedno druhým, a druhé třetím, milostně vysvětliti můž. Pohleďmež tedy, jak se tu co děje a díti musí. [2])

Mysl naše nic není, než vnitřní oko neb zrcadlo, kdež čtverého potřebí.

K spatřování věci potřebí jest nevyhnutedlně čtverého tohoto:

I. Oka dobrého. 1.

II. Objectum patrného (t. něčeho viditedlného). 2.

III. Světla. 3.

IV. Mírného věci proti oku postavení. 4.

Nedostáváli se třeba jedné z těch čtyr věcí, spatřování žádného býti nemůž. Nebo neníli oka, oč se věc opříti, a kde vyobraziti má? Jestli pak oko [3]) tmavé neb zaprášené neb zašpiněné, mdle se vyobráží. Nepředstavíli se oku věci té, kterouž chytiti má, jak ji chytí? A však nebudeli světlá, byť i věc do samého oka cpal, neuhlédá ji a nechytí. Naposledy však, nech oko, věc, světlo pospolu jsou, ještě nebude dosti, protože ještě míry a způsobu jistého potřebí, jak věc proti oku postaviti máš. Nebo dášli věc oku za hřbet, neuhlédá jí; pakli pobočně, slabě; nechášli jí státi opodál, tratiti se bude patrnost její; pakli

[1]) Zde snad v rukop. vynecháno slovo „rychle“, „prudce“. [2]) Vše, co tuto až do konce kap. následuje, nenalezá se v latinském zpracování didaktiky; za to přijat tam do kap. XIV. počátek naší kap. XV. až „Co se života lidského tkne, nejen tuto Hippokrates“ atd.

[3]) V rukopise stálo zde jakož i v celém tomto odstavci „zrcadlo“, kteréž slovo ale Kom. zpřetrhav, napsal vlastní rukou „oko“. Odtud ta jakási nesrovnalost.

příliš blízko přistrčíš, sama sebou oko zastíní, že se vyobraziti moci nebude. Item musí se oku nemnoho věcí pojednou cpáti, než jednu za druhou předstírati; tak stačí všechněm.

A takť jest rovně s vnitřním naším zrakem:

I. Zrcadlo jest mysl neb vtip učícího se.

II. Objectum jest Bůh a svět, to jest věci všelijaké, viditedlné i neviditedlné.

III. Světlo jest rozum, vnitřní to pravé světlo, mezi věcí a věcí rozdílu šetřící.

IV. Míra a způsob přednášení vtipu věcí, jest pořádek a metod slušný.

N. B. Učiti se nic není, než spatřovati.

To čtvero kdekoli se sbíhá, tak přirozené, snadné, libé jest učiti se, jako tělesně po věcech libých oči pásti; chybiti to nemůž, jestliže jen učedlník dobré zrcadlo, t. vtip dobrý přinese, učitel pak věcí užitečných mu dodávati, a světlo rozumnosti rozsvěcovati, a všeho míry jisté šetřiti umí.

Vtip, vnitřní zrcadlo, musí

1. *Zrcadlo* (*aneb oko*) *vnitřní, vtip*, přistrojil jednomu každému Bůh, jakž ráčil; opraviti tu nemá co člověk, kromě šetřiti tohoto trého: 1) aby drahé to zrcadlo před zašpiněním hájil; 2) zaprašovati se mu nedal; 3) třásti a viklati jemu se nedopouštěl.

1. vyčišťován býti,

Špína zrcadla našeho vnitřního, mysli naší, jsou žádosti nezřízené a vášně zlé, hned z dětinství v nás se zjevující: hněv, svévolnost, zarytost atd. Nebo to jest vnitřní srdce našeho zahnojování, kteréž tak zraku vnitřnímu překáží, jak zevnitřnímu hnojení a krhání očí. O čemž Šalomoun mluvě dí, že v nešlechetnou duši nevchází moudrost, a nepřebývá v těle podmaněném hříchu; proto že duch svatý, duch kázně, od myšlení nerozumných odstupuje atd. (Moud. 1, 4. 5). Musí tedy, kdo pravé moudrosti právě vyučen býti má, nejprv srdce své k čistotě a svatosti nastrojené míti.

2. před zaprašováním hájen,

Prach, vnitřního našeho zrcadla se přichytající a je zastěňující, jsou postranní, zbytečná, neužitečná, marná mysli zaneprazdňování, jakýchž každého člověka mysl vždycky plna jest. Jest zajisté mysl naše jako kolo ustavičně se točící, nýbrž jako mlýn ustavičně melící; jejíž nosiči, smyslové zevnitřní (zrak, sluch, košt, čich, takt), vždycky jí,

coby mlela, donášejí. Donášejí pak (nepřihlídáli k tomu vrchní zprávce, rozum) marného leccos, co kde uchytí, řídko věcí užitečných zrno, vždycky téměř marnosti plevy, ohrabky, písek, prsť, drtiny a ledacos. Tu pak se děje, jakž ve mlýně bývá, že se všickni koutové zapráší a zanesou. Protož tento vnitřní mlýn, mysl (jenž také zrcadlem a okem slove), před zaprášením hájiti, jest, mládeži daremnými věcmi se zanášeti nedopouštěti, ale hned časně tím, což k moudrosti pravé přináleží, je naplňovati.

Třetí tohoto vnitřního zrcadla výprava jest obránění mu třaslavosti a mektavosti. (Nebo na tekuté a mektavé vodě nesnadně se podobizna věci vyobrazí, na stojaté snadně; a komu se oči třesou, aneb sem tam házejí, málo zraku užive.) Protož musí mládež učena býti v řádu mysl držeti, aby netěkala sem tam, ale toho, co se kdy dělá, hleděti zvykala. Tak *navedené pacholátko, aby hříchů, marností, vrtkavosti prázdné bylo, bude právě ušlechtilá moudrosti nádobka.* 3. vrtkavosti se vystříhati.

II. Potud o zrcadlu a oku. — *Objectum*, máli býti patrné, musí býti celistvé a dobře barvené. Nebo mhla, pára a podobná chamraď, špatnou v sobě majíc podstatu, špatně se v zrcadle mohou opírati. Věci tedy, kteréž se mládeži přednášejí, ať jsou dobré, pravé, užitečné, libé, a budou se mocně mysli jímati. Objectum vtipu jakého se dodávati má?

III. *Světla rozumu* také potřebí. Nebo jakož po tmě člověk nic nevidí, aby mu co u očí se dělo, tak nerozsoudíli čeho rozumně, by mu o tom mluvil, neb ukazoval, nic věděti nebude, jakž při člověku spícím, aneb mysl jinde majícím, patrné, že všecko přehlídne a přeslechne; a tolikéž kdo někomu něco zamateně a zatemněle povídá, že [1]) se rozum rozvinouti, a toho v se přijíti nemůž. Jakož tedy, kdo v noci zraku lidskému něco ukázati chce, světlo rozkřesati, rozsvítiti, a potom tytýž utírati a vyjasňovati musí, tak chceli preceptor neumělému, a jako ve tmách sedícímu discentu poklady moudrosti ukazovati, musí jej sobě i ku pozorlivosti nejprv nastrojiti, aby s chutí a žádostí velikou přistupoval (což jak se státi můž a má, níže v kap. XVII. fund. II., a kap. XIX. comp. [2]) se oznámí) i potom všecko Světlo vtipu jest rozum.

---

[1]) protože. [2]) porovnání to s působením slunce.

rozumně předkládati (e principiis rationis deducendo omnia) [1]), aby vida viděl.

Metod učení pravý:

IV. Naposledy *způsobu* jistého potřebí *v přednášení věcí,* jenž záleží v těchto částkách:

1. všemu učiti,

1. Nestavěti nic za zrcadlo, všecko před ně, to jest, neukrývati před discipulem nic ze všech věcí, kteréž věděti má, ani naschvál, ani z zapomenutí. Protož i věrnosti i bedlivosti veliké preceptoru potřebí.

2. všemu ve všech částkách,

2. Nestavěti pobočně, než přímo proti oku; to jest, ukazovati nejen kraj aneb svrchek věcí, ale věci samy, jak nejplněji možné.

3. všemu z gruntu,

3. Neobraceti hřbetem k zrcadlu, než lícem; to jest, věc každou ukazovati z pravého jejího gruntu. (Omnia docere per priora, id est per causas.) [2])

4. všemu k skutečnému hned užívání,

4. Nejen zdaleka věc ukazovati, ale také blíže k spatření podati, to jest, čemukoliv preceptor učí, tak učiti, aby discipulus viděl, že to jsou života jeho se dotýkající a jako každodenní věci, jichž k tomu a k tomu, tu a tu bude potřebí. Nebo to se jímá, když k čemu co jest, discipulus vidí. Mluvíli se mu o věcech jako o něčem cizím, v Satranské tam někde zemi, on z daleka cosi znamenati bude, že se hmyzí, co pak jest, a k čemu, vlastně rozeznati moci nebude, a zapomene to zase hned.

5. všemu po stupních,

5. Ne mnoho pojednou na oči dávati, než povlovně jedno po druhém, to jest, nezasýpati mysli množstvím učení pojednou, než jedno po druhém přednášeti (uno tempore non nisi unum). [3]) Zrak zajisté jinak nemůž.

6. všemu až do dostatečného utvrzení.

6. Pomeškati se však s každou věcí před očima tak dlouho, ažby se zrak s ní seznámil, a ji po všech částkách dobře shlédl, jest s discipulem nejen přeběhnouti artes, leda se odbylo, než cvičiti ho na každé věci tak, ažby se jí zmocnil ve všech částkách. Tak sobě v prodleném času všecko vypořádati můž, a bude bez obtížnosti, libě, snadně, mocně a platně. —

Ai hle v přirození samém základ všeho toho, čehož se při vyučování dítek šetřiti má! A kdyby se šetřilo, jistě

---

[1]) ze zásad rozumových vše vyváděje. [2]) Všemu učiti na základě věcí předcházejících, to jest důvodně. [3]) jedním časem jen jednu věc.

by chybiti nemohlo (opětuji to), že jak snadně člověk do nějakého krásného palácu puštěn jsa, a chvíli sobě vezma, všecko, co tam jest, malování, řezby, čalouny a jiné rozličné ozdoby, prohlédati můž bez tesknosti, až by prohlídl všecko: tak snadně týž člověk do palácu světa puštěn jsa, všechny v něm rozstavené divné přípravy a činy prohlédati, a jim, až do vypořádání sobě všeho, vyrozumívati můž.

Však poněvadž co tak veřejně navrženo, ještě částečněji, světleji a jemněji ukázáno býti můž, pohleďme, jací z téhož základu přirození grifové vzati býti mohou, aby učení na jisto bylo, a to mocně, snadně, hbitě.

Kapitola XV.

Jak dělati, aby života k studiím dosti bylo. [1])

Libují sobě moudří Hippokratesa, starého lékaře, aphorism první, kterýž (lékařské umění v summu uvésti začínaje) tak položil: Ὁ βίος βραχὺς, ἡ δὲ τέχνη μακρὰ, ὁ δὲ καιρὸς ὀξὺς, ἡ δὲ πεῖρα σφαλερὴ, ἡ δὲ κρίσις χαλεπή, to jest: Život krátký, umění dlouhé, příležitost rychle mijející, zkušování nejisté, dovtipování nesnadné. Čímž pět překážek, pro něž řídcí k vrchům umění lidských vycházejí, jadrně vyslovil. Pět překážek snadného v moudrosti prospívání:

První jest krátkost života. Nebo začnouce živi býti a něčemu vyrozumívati, mřeme, a to, co se při nás ukazovati začalo, s námi. 1. života krátkost,

Druhá věcí, kterýchž uměti potřebí, náramná rozšířenost, jichž k vypořádání více by času, než ho na světě míti můžeme, potřebí bylo. 2 věcí rozšířenost,

Třetí nedostatek příčin a příležitostí dobrých, aneb jsouli kdy, rychlé jich mijení. Nebo nejlepší jest příležitost v mladosti, an věk ten obyčejně v hříčkách strávíme. Jiná příležitost dáli se kdy, než zvíme, usmekne se zase. 3. příhodnosti rychlé mijení.

Čtvrtá (ač u něho pátá) zatemnělost vtipu a soudu našeho, že nesnadně k jádrům věcí pronikati můžeme. 4. vtipu zatemnělost,

---

[1]) Nápis této kap. v Did. Mag. zní: „Fundamenta vitae prolongandae“ (kterak život prodloužiti). Rozbíráť se tam pouze věta na str. 80. ad I. položená.

5. vlastního vyšetřování plzkost.

Pátá, chtělliby kdo dlouhým vyšetřováním, jak toto neb onono jest, porozumívati, to že pracné jest, a k tomu nejisté. Nebo přehlídneli se co jednou třeba (což jak snadně se státi můž), všecka observací v nejistotu přichází aniž se kdy ubezpečiti lze.

Jak tomu vyhýbati?

Toto vše poněvadž všelijak pravé jest, mysliti potřebí, zda by jak napraveno býti mohlo. Napraveno pak býti nemůže, leč

života prodlužováním;
umění ukracováním;
příležitostí uchvacováním;
vtipu k snadnému chápání odvíráním;
místo nejistého vyšetřování jistého základu, kterýž by chybiti nemohl, užíváním.

A o tomť již mluviti a toho vyhledávati budeme tímto pořádkem:

I. Jak dělati, aby nám život nebyl krátký?
II. Jak dělati, aby učení na jisto bylo?
III. Jak dělati, aby snadné bylo?
IV. Jak dělati, aby mocné bylo?
V. Jak dělati, aby krátké a hbité bylo, abychom ho mnoho vypořádati mohli?

Na života krátkost slušili naříkati?

Co [1]) se života lidského tkne, nejen tuto Hippokrates na krátkost jeho naříká, ale to i sám Aristoteles činil, naturae exprobrans, quod cervis, corvis et aliis animalibus tanta vivendi spatia concedat, [2]) člověka pak, k velikým věcem narozeného že tak úzkými života mezemi obmezilo. Ale moudře odpovídá Seneca: Non brevem vitam accipimus, sed facimus; nec inopes ejus, sed prodigi sumus; vita, si scias uti, longa est. Item: Satis longa vita et in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocetur. Není nám (prý) krátký život dán, než my jej krátký děláme, protože jej nepotřebnými věcmi mrháme; sic kdybychom užívati života uměli, štědře se ho nám, i k největších věcí vykonání, dává. (De brevit. V. c. 1. et 2.)

---

[1]) V „Did. Mag." počíná teprv zde kap. XV. [2]) vytýkaje přirození, že jelenům, havranům a jiným zvířatům tak dlouhých věků propůjčilo.

Naše tedy jest vina, jestliže se nám k vykonání velikých věcí (to jest: k vyučení se všemu tomu, což že člověku náleží, v kap. X. ukázáno) života nedostává, protože jej sobě mrháme sami; a to způsobem dvojím: jedno mořením v sobě života, aby nám dříve času zhasl; druhé mařením toho ostatku v věcech neužitečných. Život sobě sami mrháme dvojím způsobem:

Píše zajisté Hippolitus Guarinonius, a dovodí, že každý člověk zdravý se na svět narodě, tak mnoho kořenů života v sobě má, aby kdo nejoutlejšího jest přirození, 60, kdo nejsilnějšího, 120 let živ býti mohl. Mřeli kdo před tím časem (jakož arci mře větší díl lidí v dětinství, pacholetství, mládenectví, mužství), že to nejde přirozením než nešetrností lidskou, pokažením totiž a porušením v sobě nástrojů života, z čehož násilná smrt následuje. 1. mořením ho v sobě,

Že by pak i to málo (třeba 20, 30, 40 let), kdyby se dobře vynakládalo, k velikým věcem stačovalo, na důvod jsou někteří v pokolení lidském, kteříž v nemnohém věku velikých věcí dovodili. Alexander Veliký ve třidcátém třetím létě věku svého umřel; a však čeho v těch krátkých létech nedovedl? Války mnohé vykonal, vítězství veliká obdržel, všeho téměř světa pánem učiněn, jména sobě nesmrtedlného dobyl, jakž by snad jiný tisíc let živ jsa nedovedl. — Joh. Picus Mirandulanus [1]) téhož věku ani nedošel; došel však v filosofii i theologii tak velikého umění, že zázrakem učiněn svému věku i následujícím. — Sám Pán a Vykupitel náš na svět poslán byv, ne více než 34 let v smrtedlném těle zůstal, a veliké dílo vykoupení šťastně vykonal, zdali ne na příklad nám (poněvadž všecko, co při něm bylo, tajemství bylo), že jaký se koli komu věk dostane, k vyřízení toho, což k věčnosti stačuje, dosti jest? 2. mařením ho věcmi neužitečnými

A protož na toto dvé mysliti jest, máli se v životě mnoho zpraviti: Dvojího tedy potřebí.

1. aby tělo před nemocmi a smrtí hájeno bylo,
2. aby mysl rozumně v práce byla zavozována.

Těla pilně šetřiti, před nemocmi a úrazy hájiti povinni sme proto: předně, že jest příbytek a stánek duše, a to jediný, kterýž rozbořili se, ona jiného nemajíc hned se Těla a zdraví pilně šetřiti proč máme? 1.

[1]) Giovanni Pico Mirandola.

z světa ven stěhovati musí; pakli se pomalu trhá, láme, boří, aneb třeba zamoká, hnije, nepohodlné v něm bydlení má. Abychom tedy na palácu světa (kamž milostí boží uvedeni sme) co nejdéle a nejpohodlněji pobyti mohli, stá-
2. nek ten svůj pilně opatrovati musíme. — Druhé i proto, že tělo nejen stánkem, ale i nástrojem jest duše rozumné. Duše zajisté, v těle jsúc, bez těla nic nemůž: ani slyšeti ani viděti, ani mluviti, ani z místa na místo přecházeti atd. nýbrž ani přemyšlovati; netoliko proto, že mysl všecku materii od smyslů bere (mysliti zajisté žádný nemůž, leč o tom, co někdy viděl, slyšel atd. aneb podobném); ale také, že též materie kde chovati nemá než v mozku, ani se s ní jak jinak obírati kromě podobizny věcí v mozku jako v zrcadle spatřujíc atd. Protož porušíli se mozek jakýmkoli způsobem, rozum se hned také ruší, aneb mate, aneb zastěňuje; rušíli se jiní v těle oudové a bolest působí, mysl hned také překážku má. Načež hleděl, kdo onen veršíček složil:

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano. [1])

Zdravá mysl v zdravém těle
Nejlepší klenot, věř cele.

Zdraví čím stojí? Dietou.

Zachovává se pak tělo naše v životu a zdraví dobrou dietou, jenž jest míra jistá všeho toho, což tělu ku pohodlí jeho přináleží. O čemž medici obšírně píší. Tuto navrhnu toliko něco, a to z základu přirození, příkladem stromu.

Dieta na čem záleží, příkladem stromu se ukazuje. 1. 2. 3.

Strom, máli v živosti, čerstvosti své zachován býti na dlouhé časy, musí 1. vlahu míti stále; 2. provívání často; 3. odpočinutí tytýž.

Strava má býti 1. skrovná,

Vlahu míti musí; nebo kdyby neměl, usvadl by; a však ne na zbyt, nebo přílišná mokrost kořen hnojí a zkázu přivodí. Tak i tělu potřebí pokrmu a nápoje; bez toho ono státi nemůž, protože hladem a žízní život vadne, schne, mře; však tak, aby nebylo přecpávání a přelívání, než jen ku potřebě; čím mírněji a skrovněji bude, tím jistší a lepší zažívání. Čehož kdož vůbec nešetří, kazí v sobě život a zdraví, a umoří se dříve času. Kdyby všecky lidi, co jich před časem z světa schází, přehlídl, jeden v tisíci sotva se najde, kterýž od hladu umřel, všichni téměř od přepl-

[1]) Prosme, by zůstával bujarý v bujarém těle duch náš.

ňování. Nebo smrt jest od nemoci, nemoc od zlých vlhkostí, vlhkosti zlé od nezažívání, nezažívání od zbytečnosti, že se tak mnoho do žaludka cpá a leje, že převařovati stačiti nemůž. Obzvláštně pak študentům, kteříž se nevypracují, středmosti potřebí, chtějíli zdrávi býti. — A však nejen skrovná, ale i prostá potrava býti má, protože přirození na maličku přestává, podlé pak přirození živu býti nejlépe jest. Stromu, nechť jest jakkoli vzácný, nezalévá zahradník vínem neb mlékem, než čím Bůh nařídil, vodou. Šetřiti tedy i rodičové mají, aby dítek mlsům neučili a zdraví jim nekazili. Není zajisté nadarmo zapsáno, že Daniel s tovaryši svými, mládenečkové spanilí z královské krve, byvše oddáni k učení, při vodě a vaření prostém zdravější, tlustší, a (což více jest) rozumnější byli, nežli všickni, kteříž z královského stolu opatření své měli. (Dan. 1.) Ale o tom částečněji na svých místech. 2. prostá.

Provívání také musí míti strom a občerstvování větrem, deštěm, mrazem, sic bez toho mdlí a chřadne; nýbrž postavilliby strůmek a bylinu někam, kdeby ho vítr docházeti nemohl, neb v teple ustavičném, zatchne se a usvadne. Týmž způsobem lidskému tělu občerstvování potřebí, a to procházením, probíháním, pracemi, hrami a jakýmkoli těla pohybováním a cvičením. Cvičení těla proč potřebí, a jaké býti má?

Naposledy *odpočinutí* stromu potřebí, aby ne vždycky zevnitř kvetl, rostl, ovoce nesl, než také někdy zevnitř odpočina, sám v sobě vnitř zažíval a se sílil. Protož nařídil Bůh, aby za každým létem následovala zima, v kteréž by dříví, byliny i země sama odpočívala; tolikéž lidem poručil, aby každého sedmého léta zemi (t. vinicím, rolím, zahradám) odpočinutí přáli. (3. Mojž. 25.) — Tak podobně lidem dal noc k odpočívání po prácech; a však i mimo čas odpočívání nočního obmýšleti se má a musí, aby tělo, jako i mysl, při prácech svých tytýž odpočinutí a vydchnutí mělo; což se děje zábyvkami nějakými. Nebo poněvadž mysl lidská i tehdáž, když se jí od prací popustí, zaháleti nemůž, musí předce něco býti, čímž by zanešena byla, aby se čas nemařil, a mysl spolu s tělem občerstvení měla. A to již něco veselého býti musí, jakož rozprávky, žertové, hry, Odpočinutí tělu i mysli potřebí, a jak?

muzika, malování, a cokoli smyslům těla libé a pohodlné jest, však bez hříchu.

Toho trého kdo šetří (jí a pije středmě, tělo pracemi cvičí pilně, pohodlí a občerstvení jemu dodává rozšafně, jak přirození káže), není možné, aby živ, zdráv, čerstev nebyl na dlouhé časy, samu příhodu a moc boží vymíníc. Protož naučiti se tomu, jak v míru jísti i nejísti, spáti i bdíti, pracovati i odpočívati, velikou jest pomocí dlouhého života a zdraví, i bez léků. —

Následuje o šetrném času života užívání.

Času života jak šetrně užívati, aby se mnoho vypořádalo.

Málo se cosi zdá třidceti let; vyřkne se to pojednou, a však mnoho jest v nich dnů, ovšem hodin; i pomalíčku jda, může se v tom času daleko přijíti. Stromu jak zrostem přibývá, dívaje se naň, neuhlédáš, protože pomalíčku a nepatrně roste; a však (když jen roste) každý měsíc ho něco přibude, ovšem každý rok, že ve třidcíti létech veliký bude. Týmž způsobem jde zrůst těla našeho; nevidíme, když roste, vidíme, když zroste.

A nejinakť jest i s pracemi mysli; málo k málu přidávaje, toliko přidávaje, nashromáždí se jistě v krátkém čase víc, nežby věřiti mohl. Nebo když na stromě každý rok z každého pupence jedna toliko ratoléstka aneb proutek vyroste, dřív třidcíti let bude míti na sta, ba na tisíce větších a menších ratolestí, listů pak, květu, ovoce bez počtu. A neměl by člověk ve dvadcíti aneb třidcíti létech také vyrůsti? Porozvrzme sobě to malíčko.

Rozvržení času na léta, dny a hodiny.

Den má 24 hodin; ty pro potřebu života a zdraví na tré rozděle, budeš míti osm hodin k spaní, osm k jídlu, procházkám, rozprávkám, hrám a rekreacím jakýmkoli, osmť zůstane ku práci, kterouž bez nesnadnosti a tesknosti konati můžeš, každou hodinu platného něco zpravě. Počítej pak do téhodne šest dnů (sedmého celého k odpočinutí zanechaje), bude v týmdni ku práci hodin 48; v roce pak budeš jich míti dva tisíce, pět set a sedmdesáte šest. Co pak v desíti, dvadcíti, třidcíti létech? Kam to hle vyjde, když se pomalíčku jen, předce vždycky kráčí? Protož práv jest Seneca, že *život tomu, kdo ho užívati umí, dlouhý jest a*

k jakýmkoli velikým věcem stačuje. Na tom jen záležeti již bude, uměti života užívati, a to, což se v něm zpraviti má, uměti pořádati. O čemž následuje.

Kapitola XVI.

Jak dělati, aby učení na jisto bylo?

Pěkné jest Pána našeho promluvení u sv. Marka: „Tak jest království boží, jako kdyby člověk uvrhl símě v zemi, a spal by, a vstával by ve dne i v noci, a semeno by vzešlo a vzrostlo, jak, on neví. Nebo sama od sebe země plodí, nejprv bylinu, potom klas, potom plné obilí v klasu, a když sezrá úroda, přičiní srp.“ (Mark. 4, 26. etc.) Čímž ukazuje, že Bůh jest, kterýž dělá všecko ve všech, člověk aby jen símě poučování dobrých v srdce své přijímal, že se ujímati bude, a poroste všecko samo, tak že nezví, jak rozroste. Protož i při cvičení mládeže na tom toliko záleží, abychom my seménka poučování dobrých dobře rozsívati, a strůmky boží štěpovati uměli; zrůst a požehnání od Boha bude. Bůh dává prospěch a zrůst,

K rozsívání pak a štěpování umění že potřeba, skutek sám svědčí. Nebo když neumělý štěpař zahradu vysazuje, větší díl štěpů mu poschne, a co se ujme, zdařením více nežli uměním jeho bývá; ale rozumný a zkušený štěpuje na jisto, věda kdy, kde, jak, proč dělati neb nedělati má, aby mu chybiti nic nemohlo. Ač chybiti sic i jemu můž, a chybuje, protože aby se někde něco nepřehlídlo, neb nedohlídlo, aneb sic příhoda nepřišla, bez toho těžce býti můž. Ale nyní se o nedopatření neb příhodě nemluví, než o umění, jak ono jíti má, aby jisté bylo. když lidé rozumně sejí a štěpují.

Poněvadž tedy v školách na větším díle všecko se posavád na zdař-se dělalo, a žádný říci nemohl: Já toho mládenečka v tom a tom čase tam a tam přivedu, tak a tak vycvičeného postavím atd. — pohleďme, jakby umění to duchovního štěpařství na jistý nějaký základ postaveno býti mohlo, aby nechybovalo. Cvičení mládeže nemá býti na zdař-se, než na jisto.

Ten pak základ jiný býti nemůž, než přirozený, aneb od přirození vypůjčený (jakž v kap. XIV. ukázáno), což

prohlédneme, a sobě to příkladem předně ptáka, mladé vysedajícího, potom umělého a šlepějemi přirození kráčejícího stavitele, malíře a štěpaře vysvětlíme, a hned při každém punctu nezprávy školské podotknouc, *regule nápravy* odtud vyvedeme. [1])

FUNDAMENTUM I.

[*Nic v nečas.*

Přirození pilně šetří času každé věci příslušného.

Ku příkladu: pták mladiti se hledí ne v zimě (vystydlo by mu hnízdo, a mladá zmrzla), ani v letě (horkem tu prahne a umdlévá všecko), ani na podzim (moc a život všech věcí tu s sluncem jde dolů, a než by je odchoval, přišla by zima); než z jara, když život všech věcí okřívati počíná. A to opět po stupních. Nejprv za chladna ještě

[1]) Odstavec ten jasněji *Did. Mag.*:

Istud vero fundamentum cum esse non possit aliud, quam ut has artis operationes ad normas operationum naturae quam accuratissime accomodemus (ut Cap. XIV. vidimus), eja, scrutemur naturae vias in exemplo avis pullos excludentis: cujus vestigia quam feliciter imitentur arboratores, et pictores, et architecti, dispicientes, facile, quomodo etiam juventutis formatoribus imitandae sint, videbimus.

Quae si alicui nimis humilia, nota, trita videbuntur, is meminerit, nos id nunc agere, ut ex quotidianis illis et vulgo notis, quae in natura et arte (extra scholam) bono successu fiunt, ignotiora illa, quae scopus noster petit, deducamus. Et sane, si nota sunt illa, e quibus praeceptis nostris ideam sumimus, eo evidentiores etiam fore conclusiones nostras speramus.

[Ten pak základ poněvadž jiný býti nemůž, než abychom tyto umělé skutky dle vzorů působení přirozeného co nejlépe upravili (jak v kap. XIV. ukázáno), tedy zpytujme cesty přírody v příkladu ptáka mladé vysedajícího; jejíž šlepějemi jak šťastně kráčejí štěpaři a malíři a stavitelé, prohlédajíce, snadno uhlédáme, kterak jimi i vzdělavatelům mládeže kráčeti nutno.

Což jestliže se komu příliš nízkým, známým, otřepaným viděti bude, nechť pomní, že nám zde o to jde, abychom z běžných těch a vůbec známých věcí, jež v přírodě i umění (kromě školy) s dobrým prospěchem se dějí, ony věci méně známé odvodili, na kterýchž nám tuto záleží. A v pravdě, jestliže známy jsou věci ty, z nichž, co zákonův našich, svou ideu odvozujeme, doufáme, že tím zřejmějšími i naše závírky se stanou.]

v životě počíná (protože mu to tam nastydnouti nemůž); když se trošku oteplí, sází vejce do hnízda; opět když tepleji, vysedá je, aby živý tvor pomalíčku světlu a teplu zvykal, až i zvykne.

Tak stavitel (šlepějemi přirození kráčeje) znáti musí, kdy dříví káceti, kdy cihly páliti, kdy grunty klásti, kdy stěny hnáti, kdy mazati atd., aby vše v čas bylo. Napodobení.

Tak ovšem zahradník ne ledakdys a ledajaks dělá, ale jistým časem a pořádkem všecko. Neštěpuje v zimě, protože tu vlaha u kořenu sedíc, vzhůru k zavlažování roubu nepůjde; ani v letě, protože tu vlaha do ratolestí již vstoupila, v kořenu jí málo; ani na podzim, protože tu vlaha dolů do kořenu stupuje; ale z jara, když vlaha z kořene se rozcházeti a vzhůru hnáti začíná. Tolikéž i potom, cokoli při štěpu konáno býti má, toho se čas jistý znáti musí, kdy oklešťovati, kdy hnojiti atd., proto že i sám strom své časy má, pupenců hnání, rozkvetání, zelenání se, ovoce atd.

Proti tomuto základu dvojnásobně se hřešilo v školách: Pochybení ve školách.

1. Nebraním začátku cvičení, když čas pravý; někteří brzo příliš, jiní pozdě příliš k študiím přistupovali.

2. Nerozměřováním potom študií takovým, aby vše jedno za druhým přirozeně, jako po stupních šlo.

Neb dokud dítě nemluvnětem jest, cvičiti ho nelze, protože kořen rozumnosti hluboko ještě vězí. V starosti jest pozdě, protože rozumu a paměti zase již uchází a ubývá. U prostřed věku nesnadno, protože se moc rozumnosti po leda věcech rozprchla, sbírati ji těžko. Šetřiti se tedy má věku mladého, když vlaha života a rozumu vzhůru jde: tehdáž se všecko ujme, všecko vkoření.

Z toho jde, že Náprava trojí.

I. Cvičení školské v jaře života začínati se má, to jest v dětinském věku, protože dětinství jara, mládenectví leta, mužství podzimku, starost a sešlost zimy podobnost má.

II. Ranní hodiny k študiím nejzpůsobnější jsou, protože opět ráno jara, poledne leta, večer podzimku, noc zimy podobnost nese.

III. Všecko učení má podlé pochopitedlnosti věku roz-

měřeno býti; k čemu kdy vtip způsobný jest, tehdáž aby v to zavozován byl.

FUNDAMENTUM II.

Materii před formou. *Přirození sobě hotoví materii, dřív nežli formovati začíná.*

Ku příkladu: pták, když sobě podobný létavý tvor vyvésti má, nejprv sobě z krůpěje krve své v životě svém položí zárod, aneb kolikkoli jich; potom se stará o hnízdo, kamž by je schránil. To sobě zhotově, a vejce snesa, teprv se na ně usadí, a pořád již zahřívá a formuje.

Napodobení. Tak moudrý stavitel, nežli stavěti začne, nejprv dříví, kamení, cihly, vápno a jiné potřeby shledává a sváží, aby nedostatkem potom práce psována neb meškána nebyla.

Podobně malíř, kontrfekt dělati maje, plátno sobě přichystá, na rámec rozepne, fundamentum položí, barvy sobě rozdělá, penzlíky zhotoví atd. a teprv pak maluje.

Tak zahradník, nežli začne štěpovati, musí zahradu, pláně, rouby a nádobí všelijaké míti; a ne aby teprv dělati začna odbíhal, a toto onono shledával. Sic pokazí tytýž.

Pochybení. *Proti tomuto fundamentu hřeší se v školách:*

1 1. Že potřeb všelijakých (tabulí, forem, knih atd.) zhotovených míti nehledí, nýbrž teprv, když čeho třeba, shledávají, diktují, vypisují atd. Což, když preceptor neumělý aneb nedbalý jest, mizerně se děje; jakoby lékař pokaždé, když lékařství dáti má, teprv po horách, lesích, polích běhati a shledávati chtěl, maje pohotově již všecku apatéku míti.

2. 2. Že i v těch knihách, kteréž mají, nešetří tohoto přirozeného pořádku, aby materia šla napřed, a za ní forma; všudy téměř naopak se děje; ješto jakť se pořádati má, když není co?

(a.) Ku příkladu: řeči učí bez věcí, a dříve než věcem, to jest: nejprv do grammatiky a lexiků zavodí, a teprv kdysi po létech do fyziky, mathematiky atd., ješto věci sou podstata, slova případek jejich; věci sou tělo, slova oděv toho těla. Protož napřed věci uvozovány býti mají

(b.) v rozum, a potom přiodívány řečí. — V jazycích také ne

od lexiků aneb autorů začínají, než od grammatiky, ješto lexika a autores materii dávají, to jest slova, jimž grammatika toliko formu přidává, to jest: pořádání a vázání jich. — Naposledy in disciplinis napřed tlačí artes, scientias et prudentias za nimi, ješto tyto res, onyno modum rerum tradunt. [1]) (c.)

Z toho jde, že majíli školy z gruntu napraveny býti, musejí Náprava.

I. Knihy a všecko zhotovené míti dostatečně.

II. Věcem učiti předně, a za tím řeči.

III. Žádnému jazyku neučiti z grammatiky, než z textů autorů hodných.

IV. Reales disciplinas ante organicas. [2])

FUNDAMENTUM III.

Přirození bere k věci své materii způsobnou, aneb ji sobě, aby způsobná byla, strojí. *Materia způsobnou se činí.*

Ku příkladu: pták ne na ledaco v hnízdě sedne, než na to, z čeho pták býti můž, t. na vejce, k nimž přimísíli se kámének, neb něco, vyhodí to. Potom pak na vejcích sedě, sedí pořád, a je dotud zahřívá, až se i sformují.

Tak stavitel dříví dobré vybera, ještě je vysuší, oteše, na fošny pořeže; též plac přihotoví, vyčistí, grunty nové založí, aneb staré, aby se hodily, stvrdí. Napodobení.

Tak malíř hledí míti dobré plátno, dobrý základ, dobré barvy atd.; pakli nejsou, napraví je sobě jak můž, a nechá nejprv dobře uschnouti; potom pak ještě utře, uhladí, a všelijak způsobné sobě učiní.

---

[1]) Naposledy při naukách napřed tlačí umění, vědy a moudrost teprv za nimi, ješto tyto o věcech, onyno o způsobu věcí jednají. *Did. Mag.*: — (d.) Tandem, regulas inabstracto praemittunt, demumque illas subjunctis declarant exemplis: cum tamen lux praecedere debebat illum, cui allucetur. [Konečně, pravidla v způsobě odtažité napřed uvozují a na to je připojenými příklady vysvětlují, ačkoliv by předce světlo mělo předcházeti před tím, komu se svítí.]

[2]) *Did. Mag.* dodává: V. Exemplaque (praemitti) regulis. [Příklady dříve než pravidla.]

Tak zahradník 1) hledí pláň dobrou stromu ovocného a dobře vkořenělou vzíti; 2) musíli ji z lesa do zahrady přenésti, udělá to, a vykopaje přesadí ji i s kořeny; 3) neštěpuje však, chceli na jisto, leč až vidí, že se vkořenila; 4) tutouž pláň, nežli do ní roub vsadí, oklestí, a ratolestí všech obnaží, nýbrž zetne, a neb pilkou zřeže všecko pryč až do kořene blízko. Pročpak to? Protože kdyby ratolestí nechal, onyby všecku vlahu do sebe pily, a roub, málo jí dostávaje, usvadnouti by a uschnouti musel. Aby tedy on živost měl, jiné plané ratolesti ustoupiti musejí.

Pochybení. *Hřešeno proti tomu v školách*, ne tak sic hloupých a tupých připouštěním (poněvadž dle fundamentu našeho všecka mládež připouštěna býti má), jako více

1. Nepřesazováním jich do štěpnice, to jest neoddáním jich cele k učení, aby kdo začne, držán v tom byl až do konce.

2. Že rouby umění, mravů, pobožnosti štěpovati se pokoušeli dříve, než sama pláň vkořeněna byla, to jest, dříve než mysl k chtivému učení nastrojena a zažžeta.

Při některých sic z přirození jest jakási živost a k učení chuť, a toť jsou sazenice samy z sebe hodné; ale při jiných kořenů těch není; pomáhati se jim teprv musí, aby umění opravdově zamilovali, a vlahou moudrosti zapájeti se žádali. Což jak se státi má, níže navrženo bude.

3. Že před štěpováním mládeže neoklešťovali, to jest mysli od postranných zaneprázdnění, slušným v kázeň, bázeň a řád jich pojímáním, neodvozovali.

Náprava Protož napotom

I. Kdo se škole oddá, ať se přitom stále drží, dokudž neprojde, co projíti má.

II. Kterému koli umění se přistupuje, mysl discipulů nastrojena buď, aby s žádostí přistupovali (o čemž plněji Kap. násl., Fund. II.).

III. Překážky discipulům ať se všecky odejmou (o čemž plněji v Kap. následující Fund. II.).

FUNDAMENTUM IV.

Přirození jednoho času jednu toliko věc dělá nejpředněji. *Nic neděje se na překot.*

Ku příkladu: pták nesnese všech vajec pojednou, ale po jednom, jak jich mnoho. A když na nich sedí, ač na všech spolu sedí, však nejprv zahřívá toliko, potom obrací, potom prokluvávati pomáhá, potom mladé krmí, pak létati učí atd., vše časy svými.

Podobně stavitel, když jeden dům začne, na té práci trvá, až dodělá, a když zakládá grunt, nedělá střechy, ani když stěny pořádá, střechou se zanáší. Napodobení.

Tak malíř nedělá deset neb dvadcet kontrfektů spolu, ale jeden; byť pak i mezitím někdy druhému neb třetímu fundament strojil, neb jiného něco, vždy přece jedna sama práce přední a hlavní jest.

Podobně zahradník nesází roubů do několika plání spolu; ani, sázíli do jedné dva (jestliže je snésti a uživiti můž), spolu, ale vše jedno po druhém, aby se nemátlo.

Neřád tedy byl v školách, že při mládeži několiko věcí spolu začínáno, k několikerému spolu hnáni byli. Nebo kdo neví, že v klasích každé téměř hodiny, celého dne, jiná lekcí byla? Ješto neníližto matení? Který švec tak dělá, aby pět neb šest bot spolu šíti se pokoušel, a na každé kousek udělaje odložil, a jinou chytil; a tu opět odlože, jinou, a tak pořád chytal a pouštěl, až do vypořádání? Který pekař tak dělá, aby jednak jednu, jednak druhou žemli do peci sázel, a zase vynímal? tak aby každá několikrát tam a ven musela? Smáli bychom se, kdybychom to viděli. A proč pak sami v školách tak směšně děláme? Proč se od nich grifům neučíme? Švec jistě, dokud jedné boty neušije, druhé nezačíná. Pekař, dokud se mu jedno neupeče, druhé nesází. Pochybení.

Tak tedy nechť jest i v škole. Dokud se neupeče grammatika, nech počká dialektika; dokud se nevkoření latina, nech počká řečtina atd. Sic bude jedno druhému překážeti, protože Náprava.

Pluribus intentus minor est ad singula sensus. [1])

[1]) Jedno drží mysl hůř, ku věcem je-li napnuta více.

Znal to vtipný muž Jos. Scaliger, protož nikdy nepracoval než v jedné věci jeden čas; a to myslí celou, až ji dokonal. Ku příkladu, když se řecky učil, odložil všech jiných knih na stranu, toliko řecké authory evolvoval, [1]) až se všech zmocnil; tak potom židovsky, chaldejsky, a jiné jazyky; tak Artes jednu za druhou, pokaždé samu. [2]) Tak sobě všecko, co lidé v uměních svých mají, sám vypořádal, všecko z fundamentu uměl, a zázrakem učených učiněn; a kdokoli ho v tom následovati ohledal, ne nadarmo ohledal.

A tak tedy

V jeden čas v jedné věci toliko ať pracuje discipulus.

FUNDAMENTUM V.

Vnitřek spíš.

Přirození začíná působení své od vnitřku.

Ku příkladu: pták neformuje napřed pazourů, neb peří, neb kůže; než napřed vždycky vnitřnosti se formují, potom teprva zevnitřní křtalt.

Napodobení.

Tak štěpař ne k kůře povrchu roub přilepuje, aniž pobočně toliko nějak s ním se vrtá, než rozštípí tělo pláně až do vnitřnosti k jádru, a to učině, vpustí tam roub hned za vlahy co nejhlouběji, obrovnávaje však jej pěkně, aby se s rozštípeným snětem čistě, plně spojil a slehl; tak se ujímá. -- Malíř, poněvadž svrchek jen maluje, o vnitřnosti obrazu svého se nestará. Ale hojič ran, chceli dobře zhojiti, musí nezačínati povrchu, aby se rána toliko sstupovala, než hojiti z gruntu.

Podobně strom sám, když se mízou země napájí, krmí a sílí, nejprv a předně napájí kořen, pak teprv snět a ratolesti, naposledy květ a ovoce. A všady se míza rozplývá ne po kůži neb kůže zevnitř, ale po prostřed vnitř. A protož jak štěpař nepolévá ratolestí, než zalévá kořen, a živočich potravy ne oudům zevnitřním dává, než žaludku, a on zažívaje jiným rozsylá oudům: tak rovně mládeže učitel kořene umění když dobře šetří, jiné všecko poroste

---

[1]) spisy čítal. [2]) umění jedno za druhým, pokaždé samo.

jistotně. Kořen pak umění *rozum* jest aneb soud; snět s ratolestmi *pamět* jest; květ s ovocem hbité nabytého umění *užívání jazykem neb pérem.*

Hřeší tedy ti preceptoři, kteříž discipulům jen čísti, říkati a z paměti se učiti káží, bez vysvětlování jim věcí. Nebo to dílo neužitečné jest, aneb aspoň nejisté; někdy se něco ujme, na větším však díle neujme se, podeschne a spadne zas. Item chybují, kteříž sic vysvětlovati chtějí, ale trefiti v to, aby kořen rozumnosti rozštípili, a naučení mocně vsadili, neumějí. Nýbrž hmoždí se s vtipem discipule tak hamižně, jako když kdo místo dlátka kyjem neb palicí pláň rozštípiti chce. Pochybení.

Protož Náprava.

I. Vždycky napřed rozum a soud formovati sluší a teprv zatím pamět, jazyk, ruku.

II. Vyšetřovati má preceptor všecky fortele, jak a čím se mysl discenta snadně odmyká, a užívati jich. (O čemž v kap. násl.).

FUNDAMENTUM VI.

Přirození, cokoli formovati začíná, toho sobě veřejně nejprv celou podobu udělá, a potom teprv po částkách vydělává. *Veřejné spis.*

Ku příkladu: když má z vejce pták býti, neformuje mu přirození nejprv hlavy, neb oka, neb pazourů, neb péra atd. než zakalí celé vejce, roztáhne a protáhne žilky naskrz, aby se delineací a základ celého těla udělalo; a to již pomalíčku po všech stranách formuje, až se podobnost ptáka udělá, že se vidí, co hlavou, co tělem, co křídlem atd. býti chce; to teprv v každé částce k dokonalosti vede, až dovede, naposledy pak peřím ozdobí.

Tak stavitel nejprv sobě celého domu, z papíru neb dřeva, mustr udělá, a tu, potřebali co, opravě, podlé toho staví. Potom pak sám dům také tak staví, že nejprv základ, stěny, střechu postaví; zatím vyplňuje dveřmi, okny, kamny, lavicemi atd., naposledy teprv ozdobuje řezbami, malováním, čalouny atd. Napodobení.

Tak malíř kontrfekt udělati maje, ne od ucha, oka, úst,

začíná, než celý obličej neb celého člověka uhlem navrže; a vidíli, že proporcí oudu proti oudu dobře stojí, teprv toho barvou potvrdí, veřejně ještě; pak po částkách živými barvami vyplňuje. — Podobně rypák [1]) obraz udělati maje, nejprv špalek z hruba oteše, potom drobněji, aby již cosi k obrazu podobného bylo, a teprv formuje oudy, naposledy maluje.

Tak zahradník, štěpovati maje strom, vezme roub, z kteréhož by se strom celý ihned založiti mohl. Nebere zajisté roubu o jednom pupenci, než celou za rok vyrostlou ratoléstku, z níž by, kolik pupenců má, tolik se ratolestí hlavních založilo a rozrostalo.

Pochybení. N. B. Z toho jde, že se zle děje, když se umění jakéhokoli po kusích jen utrhuje a discentům podává, aneb když preceptor zaveda discipule do jednoho umění, v tom samém ho, bez jiných, dokonalého učiniti chce.

Tak zajisté nám dělávali preceptoři naši, dialektiku třeba, rhetoriku, metaphysiku atd. hned nejprvé s komentáři a divnými otázkami, grammatiku latinskou se všechněmi anomaliemi, řeckou pak i s dialekty do nás cpajíce, ani sme nic, co se to dělá, nevěděli.

Náprava. Náprava tedy toho neřádu napotom bude taková:

I. V mysli k cvičení oddaného dítěte má se hned z místa zakládati universalis eruditio [2]), to jest taková všeho delineací, aby následující učení nic nového nebylo, než částečnější toliko toho, což nejprv založeno, rozvínání. Tak zajisté na stromu, by on sto let rostl, nových ratolestí nepřibývá; nejprv toliko narostlé se rozrostají a zahušťují.

II. Každá lingua et ars tradovati se má nejprv per simplicissima rudimenta, totaliter tamen; za tím per praecepta et exempla; po třetí per systhemata plena adjunctis anomaliis; naposledy teprv per commentarios, potřebali jich však. Nebo kdo věci z pravého gruntu vyrozumí, commentárů sám nepotřebuje; a potřebujeli kdo jiný, nadělati jich dosti umí. [3]) N. B.

---

[1]) rytec, sochař. [2]) všeobecné vyučování. [3]) Každému jazyku a umění vyučovati se má nejprv dle zcela jednoduchých a všeobecných základův, avšak v celosti; za tím skrze pravidla a

FUNDAMENTUM VII.

Přirození se nezamotává, ale po svých stupních pořád kráčí. *Vše po stupních.*

Ku příkladu: ptáka formování má své jisté stupně, jichž ani přestavovati, ani přeskakovati nelze. V jinou se zajisté chvíli zakládají kosti, v jinou se rozdělují žíly, v jinou se zhušťuje maso, v jinou potahuje kůže, v jinou roste peří atd. A starý pták, když mladého létati učí, nežene ho pojednou z hnízda, ale cvičí pomalu, nejprv nad hnízdem křidélka roztahovati, potom nad týmž hnízdem se pozdvihovati, pak okolo hnízda se pouštěti, to z ratolesti na ratolest létati, potom z stromu na strom, teprv z hory na horu, naposledy kdekoli pod nebem volně a bezpečně se proletovati.

Tak štěpař díla svého stupně míti musí; pláň najíti, vykopati, přesaditi, oklestiti, rozštípiti, roub vsaditi, sevříti zas, obvázati atd., vše jiná a jiná práce jest, ničeho se vypustiti, ničím druhého předstíhati nelze. A když se to tak po stupních pilně dělá, řídko chybiti může. Napodobení.

Zle tedy se v školách děje, když sobě a discipulům celého učení nerozdělí preceptoři místně, aby se naskrz všecko, co za čím jde a jíti má, vidělo. — Druhý neřád, že sobě také času nerozměří, kdy kterou věc zpraviti chtějí a mají na konec. Protož sobě to často matou, k něčemu chvátáním a něčeho míjením. Jako když před grammatikou do poésí, před dialektikou do rhetoriky atd. vedou; někdy také ante theoriam praxin exigentes, id est, styli exercitia urgentes [1]), dřív než jim slov s potřebu dodali, aneb je construovati naučili. Pochybení.

Protož náprava bude: Náprava.

I. Všech studií veřejnost na jisté classes, co z čeho, a za čím jíti má, rozděliti, tak aby nic jedno druhému nepřekáželo, nýbrž cestu stlalo a svíci rozsvěcovalo.

---

příklady; po třetí skrze úplné soustavy s připojenými výmínkami; naposledy teprv skrze výklady, potřeba-li jich však. Nebo kdo věci důkladně vyrozumí, výkladův sám nepotřebuje; a potřebuje-li kdo jiný, nadělati jich dosti umí. [1]) před theorií cviku žádajíce, to jest na cvičení-se v slohu naléhajíce.

II. Rozměřiti čas co nejpilněji a nejplněji, nejen na léta a měsíce, ale i na dny a hodiny.

III. Šetřiti rozměření takového stále, aby se ničeho nemíjelo, ale všecko po svých stupních šlo.

FUNDAMENTUM VIII.

Nepřestávati, dokud se nedokoná.

Přirození jak začne, tak nepřestane, až dokoná.

Jako pták začna na vejci (naturae instinctu) [1]) seděti, nepřestane, až ho vysedí. Nebo kdyby přestal, třeba na půl dne, vystydlby zárod, a zkazil se. Tolikéž, když se vyloupí, nepřestává ho zahřívati a pokrmu dodávati dotud, dokudž se život nessílí, péří nezroste a samo to již také dokonalým ptákem nebude.

Napodobení.

Tak malíř kontrfekt začna, nejsnáze jej pořád vede, aby barva na barvu přicházejíc, lépeji se temperovaly a mocněji usazovaly.

Týmž způsobem stavení domu nejlépe jde pořád. Sic přestaneli se, dešť, vítr, slunce, psují začatou věc, a ostatek potom ne tak užitečně se přilepuje, a jest všecko kuse, nestále, nehladce.

Tak štěpař, jak ruky k štěpu přičiní, odjímati nemusí, dokudž ku konci nepřivede. Musí zajisté, jak roub vezme a pláň rozštípí, hned vsaditi za vlahy. A aby vítr k vysušování vlahy nemohl, musí zahraditi a obecpati všecky díry, skuliny a průduchy, dole, nahoře, i po stranách, zemí, nebo drnem, nebo mechem, a aby to neodpadlo, obvázati, i přihlídati a opatrovati dotud, dokudž se rozštípeniny vlahou samého stromu nezalejí a nescelejí, aby se pevně ujalo.

Pochybení. N. B.

Odkudž patrné, že se zle děje, když mládež jednak se do školy dává, jednak strhuje, a k jinému obrací. Item, když preceptor při discipulích jednak toto, jednak onono začíná, a ničeho pořád čerstvě k cíli nevede, až i toto, když sobě každé hodiny něco jistého nevezme, cožby na konec při učedlnících zpravil, a k jejich prvnímu prospěchu přidal, aby přibytí něčeho jemu a jim patrné bylo. Dobře se za-

---

[1]) pudem přirozeným.

jisté říká v přísloví: že se za tepla železo kovati má, protože dášli mu vychladnouti, darmo na ně kladivo dokládaje, hňusiti se s ním budeš; musíš znovu zahřívati, a tím hned i času ubude i železa, proto že čím častěji do ohně chodí, tím se více pálí.

Protož — Náprava

I. kdo škole oddán, stále při tom zůstávej, dokudžby v člověka osvíceného, mravného, pobožného sformován nebyl.

II. Škola buď v místě pokojném, od hluku a překážek vzdáleném.

III. Co se podlé rozměření dělati má, děláno buď od docentů i discentů [1]) *jadrně, živě, stále.*

IV. Emansiones et evagationes (quocunque praetextu) nemini concessae sunto. [2])

FUNDAMENTUM IX.

Přirození pilně odporným věcem vyhýbá. — *Odpornému vyhýbati.*

Jako: pták, na vejcích seděti začna, nedá k nim větru studenému, ovšem dešti neb krupobití. Item hady, dravé ptáky, a jiné škůdce, co na něm jest, odhání.

Tak stavitel dříví, cihly, vápno atd., pokudž možné, v suše chová, a co vystaví, to aby zase bořeno neb vikláno bylo, nedopouští. — Napodobení.

Podobně malíř k měkkému ještě obrazu větru, zimy prudké, ohně, prachu, ruky cizí atd. nedopouští.

Tak štěpař, aby mu štípku nového kozel, zajíc neb jiné zvíře buď ohlodávati neb zlámati nemohlo, tyčkami jej neb košem ohrazuje.

Zle se tedy děje, když se mládeži hned z počátku otázky a disputací, a tak pochybování o tom, čemu se učiti mají, přednášejí. Nebo to což jest, než strůmek v nově vsazený a vkořenění potřebující, viklati? Pravdivě zajisté Hugo napsal: Nunquam ad rationem veritatis intrabit, quisquis a discussione coeperit erudiri. [1]) — Pochybení.

---

[1]) učitelův i žákův. [2]) Vynechávati a opouštěti školy (pod jakoukoliv záminkou) nikomu nebudiž volno. [3]) Nikdo k důvodu pravdy nevnikne, kdo s pochybováním vyučovati se začne.

Item když se jim knih ledajakýchs nespořádaných, ovšem bludných, lživých, oplzlých, též i tovaryšstva zlého nebrání.

Náprava.

A protož potřebí:

I. Knih žádných, kromě z nichž se učí, do rukou jim nedávati.

II. Ty knihy tak zpravené míti, aby nic nebyly, než trichtýř moudrosti, ctností, pobožnosti.

III. Tovaryšství postranních jim nedopouštěti.

Kapitola XVII.

Jak dělati, aby učení snadné bylo?

Nepostačí, aby učení na jisto bylo; hleděti jest, aby snadné bylo.

Znaje tak preceptor práce své pořádek, opatrovati musí, aby učedlníku to, což se při něm koná, odporné a tvrdé nepřicházelo, ale *snadné a libé.* V čemž opět od přirození mustr vzíti přičiníme se; kteréž poněvadž chovance své (stromy, byliny, živočichy i naše vlastní těla) tak povlovně, lehce, libě i počíná, i rodí, i krmí, i vede, že bez všelijaké bolesti a trápení, nýbrž s libostí zvláštní zažívají, rostou, sílí se: i námť to opatřiti jest, aby týmž způsobem mysl mládeže štěpována, zavlažována, chována a vedena byla k volnému a veselému v uměních prospívání. Prohlédněmež opět, jako i prvé, po částkách, jak tu co přirození dělá.

Fundamentů toho deset.

FUNDAMENTUM I.

Materia čistá se bere.

Přirození vždycky od nezačatého začíná, a pakli co začato jest, to nejprv zkazí.

Ku příkladu: Když pták na vejce sedá, musí v něm nebýti zárodu žádného, než materie prázdná, čistá, čerstvá; sic bylli již prvé zárod jaký v tom vejci, nic z ného nebude; zkaženo býti musí, a jiné hledáno.

Napodobení.

Tak stavitel chceli postaviti dům nový, musí míti plac k tomu prázdný, aneb starého něco zboře, uprázdniti sobě.
Podobně malíř nejlépe na tabuli prázdné a hladké ma-

luje. Bylali tabule prvé již pomalována neb pokálína a poškrtána, vymazati se a vyhladiti musí, aby věc z gruntu svůj vlastní začátek měla. (Jako i kdo do nádoby něco líti úmysl má; nechceli, aby se mu pokazilo, nádobu nejprv dobře vypláknouti musí.)

Tak zahradník nejlépe na tom štěpuje, což stromem ještě nebylo, t. na pláni. Pakli chce na strůmku neb stromu, musí mu nejprv ratolesti všecky odjíti, a tak jej ku přijetí nové formy způsobiti.

(A toť jest, proč Aristoteles privationem inter principia rerum [1]) počítal, že hned nemožné jest, aby forma nová v materii místo našla, leč první ustoupí.)

Z toho jde: předně, že pacholátkům nejsnáze přichází učiti se věcem dobrým, dokud mysl ještě jiným zanešena není, t. j. hned jakž se rozum zjevovati začíná; čím se déle cvičení nezačne, tím jim tíže. — Druhé, že jim ani mílo, ani prospěšno býti nemůž, když jednak jeden, jednak druhý preceptor je chytá, jednak tím, jednak oním pořádkem. — Třetí, že neuměle dělají, kteříž pacholata a mládenečky odrostlé k cvičení berouce, nezačínají od mravů a ctností, aby je povahy v uzdu pojímati, a sebou vládnouti učili, než hned je do literního umění vedou. Ješto koníř prvé koně udidlami sevříti a povolného sobě učiniti musí, nežli ho tak a tak formuje. Protož dobře Seneca: Mores primum, mox sapientiam disce, quae sine moribus male discitur. [2]) A Cicero: Philosophia moralis praeparat animos ad satus accipiendos etc. [3])

Pochybení. 1. 2. 3.

A tak tedy

Náprava.

I. učení nejlépe časně začíti, dokud mysl jako tabulka prázdná, ke všemu způsobná.

II. Nejlépe jest, aby učedlník v jednom umění jednoho toliko učitele užíval v jeden čas.

III. Cvičení se nejlépe od formování mravů a povah začíná.

---

[1]) odnímání k počátkům věcí počítal. [2]) Mravům prvé, pak teprv moudrosti se uč, neboť bys bez mravů marně jí se učil. [3]) Filosofie mravoučná připravuje duši k přijetí semene.

FUNDAMENTUM II.

Materia tak se nastrojuje, aby formovati se dáti chtiva byla.

Přirození vždycky materii tak nastrojuje, aby formovati se dáti chtiva byla.

Ku příkladu: ptáček, když v vejci živ býti začne, zsílí se, pomáhá sobě z něho sám, klube, láme, drápe, tiskne se. Vytlače se na prostranno, rád jest, když ho matka, sedíc na něm, zahřívá; rád, když krmí, sám ústka odvíraje, a chtivě, co se mu do nich pustí, požíraje; rád, když ho na vyhlídnutí neb prolítnutí pustí, rád, když ho létati učí, létati ohleduje; rád potom lítá, summou rád a s chtivostí k tomu, co jemu náleží, pospíchá.

Tak zahradník opatrovati musí, aby štěp opatrně štípán jsa, a vlahy i tepla dosti maje, rád spanile rostl atd.

Pochybení.

Zle tedy činí, kteří učedlníky bez chuti přece bezděk nutí, a do nich mimo vůli jejich cpají; ješto jaký užitek? Nepřijímáliť žaludek s chutí pokrmu, a cpá se přece, nic odtud pojíti nemůže než nechutenství a vývratek, aneb nezažitost a neduh. Naproti tomu, když lační žaludek, bere chtivě, co mu koli dáš, a zažívá dobře, a obrací v krev a mízu života. Protož dobře Isokrates: ἐὰν ᾖς φιλομαθὴς, ἔσῃ πολυμαθής: Budešli se rád učiti, mnoho se naučíš.

Náprava.

A protož

I. chuť k učení má v mládeži všelijakým způsobem rozněcována býti: protože

Kdo co dělá s chutí, mile,
Práce jest mu kratochvíle.

II. Způsob předkládání jim všeho takový býti musí, aby jim všecko učení nepřicházelo jinak, než jako hra a kratochvíl.

Nerozvážlivě pověděl Demokritus, že studiorum radices amarae, ale fructus dulcis. [1]) Máliť býti ovoce sladké, kořen hořký býti nemusí. Ale bezpochyby, žeť to podlé zvyklého způsobu mluví, když preceptoři jinak přednášeti neumějí než v pohádkách, ani jinak vábiti, než ferulí, pěstí, metlou. Komužby to nezhořklo? Ale mohou se najíti

---

[1]) Že kořen (počátek) učení hořký, ovoce ale že sladké

s pomocí boží takové cesty, aby mládeži nic hořčeji nepřicházelo učiti se, nežli perník a cukr jísti, neb ořechy louskati, neb jahody sbírati, neb v ráže, koně, panny hráti, neb po jarmarku choditi, lelky sbírati, neb rozprávek nějakých libých poslouchati, protože všelijaká umění rovně nejsou než vnady vtipu lidského, lahůdky a rozkoše přelibé, když se jen ve formě cukru, hry, divadla, rozprávek přednášejí, to jest tak, jakž věk ten chápati můž. Sic i cukru se tak neopatrně dávati můž, že se dítěti zoškliví, aneb se na něm nemoci dojí; i hra mu přesednouti můž, kdyby ho k ní ne v čas a nemírně doháněl. Summou každá dobrá věc máli dobrou, chutnou, zdravou zůstati, dobrému chce užívání. [1])

Zaněcuje se pak v mládeži chuť k učení od rodičů, od preceptorů, od školy, od věcí samých, od metodu, a od vrchností. Kterak chuť k učení v mládeži zaněcovati.

Rodičové mají před dětmi učení a učené lidi vychvalovati, diviti se, a jak to pěkné věci jsou, vypravovati. — Item slibovati dětem, budouli se pilně učiti, pěkné knížky, šaty atd. Obzvláštně pak preceptora toho, kterémuž dítě oddati strojí neb oddali, vychvalovati, jak to znamenitý, učený, vlídný, otcovský muž. (Nam amor et admiratio vehementes sunt affectus ad imprimendum imitandi studium.) [2]) Mohou mu i po dítěti někdy něco na schvál vzkázati neb poslati. Tak se stane, že se ani cvičení, ani cvičitele děsiti nebudou. 1. Rodičové. (1.) (2.) (3.) (4.)

Preceptoři pak, budouli k mládeži vlídní, ochotní, otcovští, žádným způsobem jich od sebe, slovem, ani přísným vzezřením neodhánějící, ale raději všelijakou přívětivostí k sobě vábící, laskavě s nimi někdy promlouvající; slibující též neb dávající někdy žemličku, ořech, jablko, knížku atd. Item, jestliže někdy pochválí, pohladí, políbí, popěstují; rodičům po nich něco vzkáží; někdy k sobě vezmou, nějaké malování, sphaeram, [3]) instrument jiný atd. ukáží, a tak summou k discipulům svým, jejich věku, vtipu, povahám formovati se budou, získají je sobě snadně. Tím 2. Učitelé. (1.) (2.) (3.) (4.) (5.)

[1]) Odstavec tento v Did. Mag. schází. [2]) Neboť láska a podivení prudké jsou city ke vštípení horlivého následování. [3]) kouli zemskou.

se zajisté mládeži srdce ukrádá, aby třeba raději u preceptorů někdy, než doma seděli.

3. Škola sama. Škola sama má býti místo veselé, plné pastvy očím, vnitř i zevnitř. *Vnitř* má býti pokoj světlý, čistotný, ozdobený malováním po všech stranách, buď že kontrfektové jsou lidí zvláštních, neb tabule zemí, krajin, měst neb historií nějakých památky, neb emblemata [1]) nějaká. *Zevnitř*, aby byl i plácek pěkný k hraní (poněvadž se toho zvláště mladšímu věku tytýž dopouštěti má) i zahrada nějaká, do níž časem uvozováni, a jim stromoví, byliny, kvítí ukazovány býti mohou. Tak dějeli se, roste jim mysl, aby do školy jako na jarmark, kdež vždycky něco nového uhlédati a uslyšeti troufají, rádi chodili.

4. Věci. Věci samy jímají mysl mládeže, když jsou světlé a pěkné, ovšem pak libé: jakéž se vždycky serioribus studiis proměšovati [2]) mají každý den.

5. Method přirozený, Method všeho musí býti předně přirozený. Nebo cokoli naturale, to rádo jde. Vody, aby dolů tekla, prositi netřeba; udělá to sama ráda, jen jí posluž a odhraď. Ptáka vypusť z klece, nebude ho pobízeti třeba, aby letěl. Oku krásného něco ukaž (krása pak od harmonie jest), anebo uchu libé nějaké melodie a symphonie podej, netřeba jich bude nutiti k hledění a poslouchání, spíše někdy zdržovati. Na čem pak přirozený method záleží, i v předcházející kapitole již navrženo, i v následujících regulích kapitoly této

libý. se oznámí. — Druhé, aby metod libý byl, má někdy cukrovou opatrností oslazen býti, totiž, aby věci potřebné pod způsobem rozmlouvání, pohádek, podobenství (parabolí neb fabulí), až i hádání a zápasení společného přednášíny byly. O čemž o všem na svých místech plněji.

6. Zprávcové školy. Vrchní zprávcové školy také napomáhati mohou k rozněcování chuti, přítomností někdy při zvláštnějších aktích, a ovšem při promocích, a to pilnějších schvalováním, i dárků nějakých rozdělováním, však (N. B.) bez přijímání osob.

---

[1]) vykládání. [2]) k vážnějším věcem přiměšovati mají každý den.

FUNDAMENTUM III.

Přirození sobě maličký a prostičký, veřejný však a plný začátek klade. *Vše z vlastních zárodů.*

Ku příkladu: z čeho pták býti má, to se v kuličku svine, a škořepinkou popne, že se to i v životě lehce nositi, i na tom snadně seděti můž; a však jest to tak sformované, že odtud pták vyrůsti můž, protože základ tam jeho jest. — Strom, jakkoli veliký býti má, shrnuje se však v jediné ovoce svého jádro všechen, kteréž do země dadouc, vykleje se, a strom odtud vzroste. Tak bylina v seménku jest celá, a z seménka vyrostá celá, a roste sama již v jakoukoli velikost.

Tak stavitel, dům postaviti maje, nejprv sobě z papíru neb dřeva mustr udělá, podlé čehož potom stavení formuje rozličné k tomu ozdoby přidávaje, třeba bez konce. — Tak zahradník nesází v pláň celého stromu, než maličký toliko roub, a však z něho strom roste. Napodobení.

Bůh toho také v zákoně svém mustr ukázal. Nebo nejprv obsáhl všecko v desíti slovích, t. přikázaních. Exod. 20. Potom široce to rozveda, zase v summu shrnouti rozkázal vůli svou, sliby a pohrůžkami ohraženou, a to v způsob písně pod rytmy, aby se jí snáze naučiti mohl k dobrému zpozdilý lid. Protož je Mojžíšovi napsati i jim vydati poručil. Deut. 31, 19. atd. Čímž ukázán příklad všelijakých compendií veršů memorialních [1]) a podobných mdloby lidské pomocí.

Ach jak se proti tomuto těžce v školách hřeší! ach, jak řídcí rouby sázejí a semena rozsívají! Větší díl preceptorů, i za nejprozřetedlnější jmíni býti chtících, byliny sejí, a stromy sázejí, to jest pro fundamentalibus principiis variarum conclusionum chaos discipulis ingerunt, a tím všecka umění zastěňují a nesnadná činí; ješto jak jisté jest, že ex quatuor elementis mundus constat formis tantum variatus, tak jisté jest, že eruditio ex paucissimis constat principiis, z nichž (cognitis differentiarum modis) nesčíslné Pochybení veliké.

[1]) veršů pamětních.

množství porismat, sententií a conclusí vyvstává, [1]) rovně jako na stromu z jednoho kořene na sta ratolestí, a na
N. B. tisíce tisíců listí a ovoce zrůsti můž. Ach kéž se Bůh smiluje, a dokonale někomu oči odevře, aby rerum nexus dobře spatřil, i jiným je ukázati mohl! My učiníme, co budeme moci, nepochybujíc, že ostatek skrze jiné učiní Bůh.

Náprava. Tuto znamenejme, že

I. každé umění má se co v nejkratší a nejveřejnější regule obsáhnouti.

II. Každá regule co nejkratšími a nejsvětlejšími slovy pověditi.

III. K každé reguli množství příkladů, jak se jí užívati má, přidati.

FUNDAMENTUM IV.

Snadnější dříve. *Přirození postupuje od snadnějšího k nesnadnějšímu.*

Ku příkladu: když se vejce zakládá, neformuje se napřed škořepina, než napřed samo vejce, potom okolo něho mázdra, kteráž na vítr vyjdouc, teprv stvrdne. — Tak když potom pták ptáčka létati učí, nejprv ho naučiti musí (aneb počkati, až by se naučil) na nožičkách státi, pak křídélka roztahovati, tož se přizdvihovati a třepati, teprv se vznášeti nad hnízdo a okolo hnízda proletovati, však se zase do hnízda (jako centrum) vraceti, naposledy, když se utvrdí, teprv volně pod nebem létati.

Napodobení. Tak tesař učí se nejprv dříví sekati, pak tesati, tož srubu dělati, pak chaloupku neb stodolu uměti postaviti, teprv domy, věže atd., vše po stupních, od menšího k většímu, snadnějšího k nesnadnějšímu, jakž i malířské i jiné každé umění jde.

---

[1]) Větší díl učitelův i za nejprozřetedlnější jmíni býti chtících, byliny sejí a stromy sázejí, to jest místo základních pravd směsici rozličných závírek žákům do mysli cpají, a tím všecka umění zastěňují a nesnadná činí; ješto jak jisté jest, že ze čtyr živlů svět sestává, ve způsobách toliko rozdílný, tak jisté jest, že vyučování v nemnohých záleží zásadách, z nichž (po seznání způsobu rozdílů) nesčíslné množství následků, průpovědí a závěrů vyvstává.

Tak štěpař musí nejprv uměti štěpy znáti, potom přesazovati, pak lámati rouby, teprv sázeti, a to opět nejprv domácí, potom cizozemské, můžli je míti.

Proti přirození tedy děje se v školách, že 1. latinskému jazyku z latinské grammatiky učí, což tak mnoho jest, jakoby židovskou grammatiku židovským jazykem předkládal, aneb malířskému učedlníku jak barvy tříti má, arabsky povídal; 2. že latině učiti se majícím lexica latino-vernacula [1]) cpají, ještoby naproti tomu býti mělo, protože se nemají učiti z latiny češtině, než z češtiny latině; protož podlé mateřského s oním neznámým známeni býti mají, a ne naopak. Sic jest to právě tak, jako kdybych já se někoho na cestu ptal z Prahy do Benátek, a onby mi tak povídati začal: z Benátek přes zátoku do Triestu neb do Aquileje, do Palmy, do Colorádo atd., totiž povídalby mi zpátkem z Benátek do Prahy, načež já se neptám. Nemůž to než confusum býti. 3. Že české mládeži často preceptory cizí dávají, kteříž jim toho, čemu disciputi porozuměti mají, pověděti a vysvětliti neumějí, a tak hledí jeden na druhého co zevel, a stavějí Babylon; jeden toto praví, druhý onono rozumí; mysl leccos nejistého lapá, když tak jen dovtipováním s obojí strany proti sobě šermují. Mizerná věc. 4. Že jedněmi grammatickými praecepty (ku příkladu Ramovými) všecku mládež, českou, německou, francouzskou, uherskou atd. latině učiti chtějí, an každý ten jazyk obzvláštní svou k latině proporcí má, jíž se šetřiti musí, máli se podlé přirození postupovati, a podlé známého neznámému učiti.

Pochybení rozličné. 1. 2. 3. 4.

Náprava tedy bude, aby napotom

Náprava.

I. Preceptor a discipul byli téhož jazyka rozumějíce sobě.

II. Všecko, co se k vyrozumění přednáší, ať se jazykem srozumitedlným děje.

III. Každá grammatika i lexikon ať se k tomu jazyku formuje, kterýž discipulovi přirozený jest, aneb sic již prvé dobře známý.

IV. Cokoli se předkládá, čte, z paměti učí neb říká, neb examinuje, vždycky ať známý jazyk jde napřed, a druhý za ním.

---

[1]) slovníky latinsko-české.

V. Kdo se cizímu jazyku učí, po stupních ať to jde; aby se mu totiž učil nejprv rozuměti, potom psáti a teprv mluviti.

N. B. *VI. Věci samy tak se pořádati mají, aby napřed to, což známe, a každodenně v rukou neb očích jest, potom to, co na blízce, a teprva, co vzdálené, předkládáno bylo.* [1])

FUNDAMENTUM V.

Přestávati na mále. *Přirození se nepřetěžuje, přestává na mále.*

Ku příkladu, z jednoho vejce nežádá míti dvou ptáčat; přestane, když se jedno podaří.

Napodobení. Tesař na jednu podvalu dvou stěn nestaví, protožeby se snad základ podvrátil, a zřítilo se všecko.

Tak zahradník na jednu pláň tří, čtyr neb více roubů nesází, než jeden; pakli pláň silnější, dva.

Pochybení. Roztržitost tedy jest, a neužitečné, nýbrž škodné discipulů obtěžování v školách, že každého roku, ba každého téhodne, nýbrž každého dne několikero rozdílné studium se předkládá; naprosto jakoby štěpař několik roubů spolu sázel, a zase dobýval, a zase sázel, co se lépe ujíti chce, zkoušeje. Ale to co než směsice? Nebo překáží jedno druhému, a naposledy byť se ujali všickni ti roubové, nebudou však jen zákrskové.

Náprava. Pohodlí tedy discentům bude
v jeden čas jednu toliko věc dělati hlavně.

---

[1]) Did. Mag. dodává:

VII. *Exercendi sunt pueris primum sensus* (hoc enim facillimum), *tum memoria, mox intellectus, tandem judicium.* Ita enim gradatim illa se insequuntur, quia scientia a sensu incipit, et per imaginationem transit in memoriam, tum per inductionem singularium formatur intellectus universalium, tandem de rebus satis intellectis fit judicium.

[*Cvičiti se musí u žáků nejprvé smysl* (toť zajisté nejsnadnější), *na to paměť, pak rozum, konečně soud.* Neboť tak po stupních jedno za druhým kráčí, poněvadž vědomost počíná smyslným názorem a obrazností přechází v paměť, pak indukcí jednotlivých věcí tvoří se rozum k chápání veškerenstva, konečně o věcech dostatečně poznaných stává se soud.]

FUNDAMENTUM VI.

Přirození na se nekvapí, povlovně jde. Vše povlovně.

Ku příkladu: Pták aby zahříváním v vejci život zanítil, nesází ho do ohně, než přirozenou svou povlovnou teplostí zahřívá dotud, dokudž se nevykline. Aniž potom, aby dospívalo, spěšně cpá neb leje do něho mocí, protožeby zacpal a zadusil spíše, ale pomalíčku, prozřetedlně, jak outlý žaludeček stačovati můž.

Tak stavitel polože zdí základ, nežene díla prudce vzhůru, než raději nechává dobře všeho se ssedati a vysychati, a bývá věc stálá. Sic kvapíli s dílem, spodek ještě neusazený a nevyschlý snadně ustupuje, a všecko se na hromadu suje a boří, jakž příkladové jsou. Protož žádné veliké kamenné stavení za rok vyvedeno býti nemůž; po vůli jíti musí. Napodobení.

Tak zahradník nežádá, aby mu štěp za měsíc vyrostl, aneb hned toho neb druhého roku ovoce nesl; protož ho nebere často do rukou, nezalívá vždycky, netopí mu, než nechá, aby vedlé přirozeného slunečného zahřívání rostl, jak stačiti můž.

A takť rovně dětinský, mdlý žaludeček často a pomalu krmen býti musí, jako i neduživým srkati raději lékaři než píti velí.

Trápení tedy mládeže bylo to, což se v školách dálo: Pochybení.

1. Že šest, sedm, osm hodin každý den ve škole mívali, nýbrž privatně ještě také hnáni byli. 1.

2. Že zasýpáni a zalíváni byli nemírně výklady a komentáři rozličnými, nemírně diktováním a z paměti se učením obtěžováni. Ješto tak tuze mládež hnáti, co jest než kaziti? Tím zajisté způsobem aneb se jim studia zoškliví, aneb mysl ztupí, že potom, by chtěli, nebudou moci. An se kůň přetrhne neb zvášní, když se mu přeloží; a nádobku mášli s úzkým hrdlem (k níž podobna jsou ingenia [1]) mládeže), musíš nelíti pramenem, než po krůpějích. Sic co zpravíš? Přetékati bude na darmo; a čím víc mimo, tím méně do 2.

---

[1]) přirození darové.

nádoby. Protož hloupý jest, kdo mladé učí ne podlé toho, jak oni chápati mohou, než podlé toho, jakž sám mnoho cpáti můž.

Náprava. A protož pohodlí bude discentům:

I. Co nejméně hodin za den k studiím obraceti, přes čtyry jistě ne.

II. Co nejméně pamět jich obtěžovati, nihil nempe nisi fundamentalia memoriae infigendo. [1])

III. Ve všem se ku pochopitedlnosti věku a prospěchu formovati. Malé věci malým, větší větším náležejí.

FUNDAMENTUM VII.

Nic násilně. *Přirození ničeho netiskne ven, leč dozrá.*

Ku příkladu: Zárodu z vejce netlačí dotud, dokudž se dokonale nesformuje a nezsílí. Aniž ho potom k létání má, leč mu peří naroste; aniž ho z hnízda žene, leč když se létati naučí.

Tak na štěpu pupenců dříve nežene, leč až je vlaha z kořene vzhůru se tlačící tlačí; aniž týchž pupenců odvírá, leč až se v nich listí s květem sformuje; aniž květu smítá, leč až se ovoce založí a kůrkou obtáhne; aniž ovoce odmítá, leč až dozrá atd.

Pochybení. Násilí se tedy mládeži děje: 1. Když se k tomu, k čemu
1. ještě vtip nedospěl, nutí. 2. Když se jim něco bez dosta-
2. tečného nastrojení, vysvětlení, ukázaní, buď z paměti učiti, neb dělati poroučí.

Náprava. A protož napotom

I. nic nedělati při mládeži, čeho věk a vtip nedopouští, nýbrž nežádá;

II. Nic ať se jim v pamět nevkládá, čemu rozuměti z gruntu dobře naučeni nejsou.

III. Nic ať se jim dělati neporoučí, čeho jim mustr dokonale ukázán není.

---

[1]) nic totiž leda věci základní do paměti vštěpovati.

FUNDAMENTUM VIII.

Přirození sobě pomáhá, kolika způsoby může. *Vše názorně.*

Ku příkladu: V vejci má zavřenou přirozenou horkost; kteréž kdyby nebylo, zárodby býti nemohl. A však pomáhá zevnitř také i slunečnou teplostí, i peřím sedícího na něm ptáka. A když se ptáče vylíhne, starý ho vždy předce zahřívá, dokudž samému peří nezroste; a krmí, dokudž samo sobě hledati neumí, a létati učí, dokudž neumí, a tu pomáhá jak můž. Ukazuje mu létáním okolo něho, a hlasem ho k témuž nabízí, a bera ho přizdvihuje, aby se křídlama třepati učilo; potom ho na hřbet vezma, s ním okolo hnízda lítá (na čápích to vídáváme); pak někdy popustí a zase podejme, a všudy na pomoc mdlobě přispívá, až do zsílení.

A takť i chůvy, dítě choditi učící, činí. Nejprv učí je státi, aby nožičky stavěti zvyklo, pak postupovati trošku, tož kráčeti. A to nejprv pod paže je berouc, pak na vodidlách držíc, tož do vozíčka sázejíc, naposledy (když trošičku utvrzeni jsou, ne dokonce však) za ruku vodíc. A když je mluviti učí, nejen mu věc jmenuje, ale i ukazuje, a ono teprv chápá.

Nemilostivý tedy jest preceptor, který vhodě discipulovi něco, ani mu toho dokonale nevysvětlí a neukáže, ani udělati nepomůže, než samého se s tím namáhati, stonati, potiti se nechá, a když chybuje, s ním se bije a tluče. Ale to co jest, než rasování mládeže? naprosto jako kdyby chůva s dítětem, na outlých nožičkách ještě se třesoucím, a bez podpory hned klesajícím, natloukati se chtěla. Jináč nás přirození učí, jmenovitě dotud mdlobu snášeti, dokud síla nepodejde, aby pak podešla, tomu rozšafně napomáhati. Pochybení.

A protož napotom Náprava.

I. bití žádného ať není pro učení. Nebo neučíli se kdo, ne on tím, než preceptor vinen, že ho k učení chtivého učiniti, a jemu rozšafně předkládati neumí.

II. Čemu se koli discipulové učí, všecko jim tak světle předkládati sluší, aby to jako prsty své před sebou viděli.

III. Aby pak to v nich vázlo, užívati sluší v přednášení jim všeho všech smyslů, kterýchž jen užíti možné. Ku příkladu N. B.

sluchu a zraku, jazyka a ruky vždycky spolu. To jest, nejen jim z úst v uši povídati, co potřebí, ale i malovati před oči; a oni hned ať se učí a ohledují i toho vypovídati, i psáti neb malovati, i učiti, a to dotud, až to v uších, v očích, v rozumu, v paměti, v ruce uvázne. A pro tu příčinu, co se koli v které klassí traktuje, [1]) ať se po stěnách též classy rozvěsí, i textem nejpřednější též discipliny buď disposicí neb axiomata položíc, i figurami a obrazy rozličnými líbezně očím představíc. Quod incredibile quantum et delectet et penetret, sitque tum adjumento impressionis tum robori. [2]) — Item, cokoli slyší přednášeti a vysvětlovati, to všecko sami ať zapisují; nýbrž byť i tlačené ty knihy měli, ať je přepisují. Což proč a jakby se dáti mělo, níže při vypisování a formování classí se ukáže.

FUNDAMENTUM IX.

Vše pro život. *Přirození nic nevyvodí, kromě co se hned ukazuje, k čemu jest.*

Ku příkladu: když ptáčku formuje křídla, tu se hned vidí, že k létání, nohy k běhání, pysk k zobání atd. Tak na stromě cokoli roste, všecko jest k něčemu atd.

Ergo přidá se učedlníku snadnosti, jestliže čemu ho koli učíš, hned jemu, k čemu to jest v životě obecném a při všední potřebě, přátelsky ukážeš. Všudy na prosto to býti má, v grammatice, dialektice, arithmetice, geometrii, fysice atd. Nebo bez toho, by ty mu, jak chceš mluvil pilně, bude se mu, jakoby o nějakých amerikanských zámořských věcech vypravoval, kteréž kdo ví jsouli in rerum natura, a kdo ví, jak je to tam, zdáti. Ale ukážešli k čemu co jest, ne jinak než jakoby mu to do rukou dal, hned to
N. B. i uhlédá i spamatuje, nýbrž dělati hned to bude. Ergo *nihil nisi ad praesentem usum.* [3])

---

[1]) čemu se koli v které třídě vyučuje. [2]) I neuvěřilby, kterak cosi takového těší a vniká, a nejen ke vštípění, nýbrž i k upevnění vštípeného napomáhá. [3]) Ničemu neuč, čehoby, k čemu užíváno býti má, hned neukázal.

FUNDAMENTUM X.

Přirození všecko na jednu formu dělá. *Vše jedním způsobem.*

Ku příkladu: Jaké jest jednoho ptáka rození, takové všech, nýbrž všech živočichů; málo něco rozdílu jest strany místa, času a zevnitřního způsobu.

Tak v zrostlinách, jak se jedna bylina v semeni počíná, rodí, roste, tak všecky; jak se jeden strom štěpuje, pučí, kvete atd., tak všickni a vždycky. A jaký jest na stromě jeden lístek, takovéž všickni na tom stromě; a jaký letos, takovýž přes rok i vždycky.

Matou tedy náramně mládež, a jí študia těžká činí rozličností metodů, nejen že autorové rozdílní jsou s rozdílnými methody, ale že jeden a týž (ku příkladu Ramus) jiným methodem grammatiku vede, jiným dialektiku atd., ješto to vše na jednu formu býti můž, všecko, pravím, ad harmoniam universi. Ale jakž jinak bylo možné, když se přirozených základů míjelo? **Pochybení.**

Protož napotom **Náprava.**

I. jeden metod ať jest na všecky jazyky, a jeden na všecky artes, kterýž jaký bude, in informatorio scholae classicae se uhlédá.

II. V jedné a též škole ať jest všech cvičení jeden pořádek.

III. Knih editiones, [1]) *pokudž možné, všech jednostejné.* Tak nebude matení, trhání, zatínání nikoho nikdež; půjde všecko, jako mazaný po rovině vůz.

---

[1]) vydání.

Kapitola XVIII.

Jak dělati, aby učení mocné bylo a hojný prospěch neslo?

Obyčejné učení věc povrchní. Příčina toho

Není dosti, *snadně* prospívati; než aby to, v čem kdo prospívá, *mocné a trvanlivé* bylo. Nebo multi multa discunt, pauca sciunt. [1]) Proč to? Protože se učí a zapomínají zas. A řídký jest, kdožby se k tomu přiznati nemusel; tak ta věc obecná. Kdybychom zajisté všecko uměli, co sme jak živi slyšeli, četli, a skrze hlavu nám prošlo, coťby nás mnoho moudrých a učených bylo! Že pak není, patrné odtud, že řídčicí vodu vážíme, ana vytéká vždycky zase.

Rada tomu.

Ale můžliž tomu jaká rada býti? Může: *Půjdemeli zajisté opět in scholam naturae* [2]) *na naučení*, naučíme se tam, jak dělati, aby nejen to, čemu se učíme, stálé bylo, ale také abychom víc, než se naučíme, uměli; to jest, aby učedlník ze školy vyjda nejen něco z perceptorských diktat neb od jinud vyříkati uměl, ale aby sám z gruntu věcem všechněm vyrozumíval, a věděl, což ví, ne pro něčí vypravování, neb podlé domnění toliko, ale podlé pravdy, a vedlé toho jemu samému čím dál tím víc se oči odvíraly.

Způsobů desatero.

Pohleďmež tedy, jak přirození dělá, když jadrného, celistvého, trvanlivého něco vyvésti chce.

FUNDAMENTUM I.

Nic daremného nezačínati.

Přirození nic daremného nezačíná, ničeho budoucně potřebného neopouští.

Ku příkladu: ptáčeti budoucímu při formování jeho nezakládá šupin, plýtví, rohů, noh čtyr neb víc atd., protože mu ničeho toho potřebí nebude. Zase pak co míti musí, hlavu, srdce, křídla, nohy dvě atd. toho mu formovati nezapomene.

Tak přirození stromu neformuje sobě očí, uší, noh,

---

[1]) mnozí mnohým věcem se učí, a předce málo vědí. [2]) k přírodě do školy.

jazyka, ani peří, chlupů atd., protože mu nic potom není, než kůru, lýko, běl, stržen atd., protože toho potřebu cítí.

Tak kdo užitečnou roli, vinici, štěpnici míti chce, neseje a nesází koukole, kopřiv, vrbí, trní a bodláčí, ale zrostliny užitečné a vzácné. — Podobně kupec, když mnoho zboží z zámoří přivézti chce, nenaplňuje lodí kamením, neb hroudím a blátem, neb plevami, ale koupí drahou. O čemž Němci říkají: Am Besten ist der beste Kauf, t.: Na nejlepším prý nejlépe se vydělá. A zajisté, kdo nerozumí, že zlatníci, jubilíři, aksamitníci atd. bohatší bývají, než jarmarečníci, hrnčíři, šindeláři, mazáči? A proč to? Protože s dražšími a zištnějšími věcmi zacházejí. [1]) Napodobení toho v pracech ručních,

V školách tedy a ve školách,

I. cokoli se dělá, ať slouží a napomáhá budoucímu životu. Nebo zevnitřní (po tento život) cvičení malého jest užitku (1. Tim. 4, 8). Ea discenda sunt in terris, řekl Hieronymus, quorum scientia perseveret in coelos. [2])

II. Pakli co pro tento také život v mládež uvodíme, takové aspoň býti má, aby budoucímu nepřekáželo, a bylo z věcí opravdových, užitek celému životu v pravdě nesoucích. Nebo co po fraškách a básních? co po povětrném leda věcí umění? leč abychom místo jádra plevami vycpáni, a místo tuku dýmem vyduti byli? Co po takovém umění, jemuž se, k dalšímu věku přijda, odučovati třeba? aneb aspoň, na něž sic zapomenouti přijde? Ach život náš kratičký má hojně, čímby byl vyplněn! na to myslme. A toť již na rozměření školám samých svatých, dobrých, počestných, pravých, užitečných věcí záležeti bude; o čež další naše s pomocí boží bude práce. jimž na rozměření jen opravdových věcí záležeti musí.

FUNDAMENTUM II.

Přirození nic nedělá bez základu neb kořene. *Nic bez základu.*

Ku příkladu: nemáli vejce žloutka, jenž jest zárodu

[1]) Did. Mag. uvádí i zde za příklad stavitele, místo kupce. [2]) Takovým věcem učiti se třeba na světě, řekl Hieronymus, jichžto vědomost by potrvala do nebe.

kořen, neformuje ptáčete. Nemáli seménko jádra, nekline se. Pakli má, vždy nejprv kořen dolů pouští, a teprva vzhůru v nať.

Tak štěp neb pláň, nevkořeníli se dolů dobře, vzhůru neporoste. Pakli kdy roste a zelenati se začne bez kořene, vadne však zase a usychá. Protož štěpař šetřiti musí, aby roubů, leč na strůmek kořen mající, nesázel.

Napodobeni. Tak stavitel nestaví nic, leč základy položí, aby stavení na čem státi mělo; sic se oboří zase.

Podobně malíř každému malování fundament dáti hledí; sic se barvy otírati, opadati, blednouti a zacházeti budou, a práce v nic.

Pochybení. Zle se tedy při učedlníku práce začíná bez základu.
1. Což bývá, když: 1. nenastrojí ho, aby cíle svého žádostiv
2. byl, t. člověkem býti toužil; 2. když ho sobě povolného a pozorlivého neučiní; když se mu idea generalis toho, k čemu ho zavodí, v mysli nevymaluje, aby sám on, k čemu přistupuje, z místa věděl. Tím zajisté způsobem, když discipulus dělá bez chuti a bez pozoru a bez rozumu, čemu se naučiti má?

Náprava. Protož napotom:

I. K jakémukoli se studium přistupuje, to na nejvýš schváliti (užitečnosti, potřebnosti, ušlechtilosti, snadnosti atd. jeho vyjádřením), aby učedlník opravdové k němu chuti nabyl.

II. Ideam linguae vel artis, to jest Epitomen generalem, vždycky napřed v mysl uvésti, aby in particularibus versantes vždycky věděli a rozuměli, kde jsou, a co dělají. [1]) To bude pravý a dobrý základ všeho.

FUNDAMENTUM III.

Základy hluboké. *Přirození kořeny hluboko pouští.*

Ku příkladu: žloutek nejhlouběji v vejci vězí, nejprv se formuje, vitalia membra[2]) z něho se dělají. Bylina, strom,

---

[1]) Představu o jazyku neb umění, t. j. všeobecný jeho přehled vždycky napřed v mysl uvésti, aby pak žáci, v jednotlivých částkách pracujíce, vždy věděli a rozuměli, kde jsou a co dělají.
[2]) životné oudy.

čím hlubší kořeny má, tím pevněji stojí, tím více vlahy pije; sic strom, kterýž má kořeny pod drnem, snadně se větrem vyvrací.

Z toho jde, že jak chuť k učení opravdová vzdělána býti musí při učedlníku, tak idea neb epitome napřed mocně vložiti, aby preceptor k dalšímu částečnému předkládání ani nepřistupoval, dokudby toho veřejného rozložení dobře vkořeněného neviděl. Nebo jak sceleton jest základ celého těla, tak veřejná delineatio artis [1]) jest základ jeho.

Pochybení toho náprava.

FUNDAMENTUM IV.

Přirození všecko z kořene vyvodí, odjinud nebere nic.

Vše z kořenů vlastních.

Ex. gr. Peří, kterým pták odín býti má, ne z jiného ptáka bere, než z vnitřností jeho vyvodí. Tak na stromu list, květ, ovoce ne odjinud, než z samého stromu vyrostá. Neb ačkoli vlaha dešťová přichází, neb zahradník přilévá, však musí všecko skrze kořen projíti, a teprv do ratolestí, listů, ovoce jíti. Protož i štěpař, ač odjinud nese roub, však ho tak připojiti musí a přivštípiti, aby on přirosta, z kořene vlahu bral, a odtud zrůst měl, ne aby se mu listí a větvoví odjinud přilepovalo.

Tak stavitel, cokoli staví, tak stavěti musí, aby stavení na svém vlastním základu a v svých úhlech tak leželo, aby bez pomocí zevnitřních svou vlastní mocí a pevností stálo. Potřebujeli pobočních podpor, pilířů, sloupů, za nedokonalé se soudí, a bez nebezpečenství skácení není.

Napodobení v stavitelství,

Tak kdo cisternu dělá, neporoučí vody od jinud snášeti a nalévati, aniž na dešťovou jen čeká, ale z studnic živý pramen majících ji vede, aby se přebrati nemohla.

Z toho fundamentu jde, že vyučovati mládež není přednášeti jim z rozličných authorů hromady slov, frazí, sentencí, smyslů všelijakých atd., a tím je vycpávati, ale *odvírati jim rozum*, aby z něho samého jako z pupence listí, květ, ovoce, ratoléstky vyrostaly, a druhý rok opět z pu-

a ve školách.

[1]) všeobecnými rysy naznačené umění.

penců každé ratoléstky tolikéž, a tak pořád až do zrostu dokonalého.

Pochybení ve školách převeliké.

Čehož se jistě posavád v školách nedělalo. Nevedli mládeže k kořenům umění, ale z authorů jen ratoléstky utrhujíce, jimi je obvěšovali; aniž studnici rozumnosti v nich složenou odkopávali, ale potůčky cizími toliko zavlažovali.

N. B.

To jest, neukazovali, jak všecky věci samy sebou a v sobě jsou, ale jak o nich tento, onen, třetí, desátý píše; tak že největší umění bylo, povědomu býti, co kdo o čem smyslí a soudí. Na čemž ustrnouc mnohý [1]), dál nešel, a nevěděl kam, jen že se v autořích válel, a odtud opiniones, phrases, sententias [2]) vybíraje, umění své v hromadu lípal [3]), tak z cizích potůčků svou cisternu naplňuje. Ale Horatius, vida tu neužitečnou pracovitost, volá: „O imitatores, servum pecus“! — Právě servum pecus, cizí břemena nosící hovádka!

Povrchního umění pozlátko.

Nebo proč se mám cizím peřím odívati, maje své? Proč cizím zrakem hleděti, maje svůj? Proč cizím rozumem rozuměti, maje vlastní svůj?

Příčina toho chybný method.

Že pak to dělali, cizíma nohama chodili, cizíma očima hleděli, cizím rozumem rozuměli, z cizích studnic pili posavád, důvodem jest method omnium artium [4]), kterýž takový jest, že neodmyká studnic, a jak z nich praménekové plynou, neukazuje, než ukazuje v autořích praménky, a po těch na zpět jíti káže k studnicím. Ve všech uměních to viděti. Nulla dictionaria vulgaria docent loqui, sed intelligere; nulla grammatica sermonem componere, sed resolvere; nulla phraseologia phrasium artificiose componendarum et variandarum rationem monstrat, sed phrasium tantum confusam farraginem objiciunt. Nemo physicam oculari demonstratione et experimentis docet, omnes textus Aristotelici aliusve recitatione. Mores nemo per internam affectuum reformationem format, sed per externas virtutum definitiones et divisiones superficie tenus adumbrat. [5]) Ukáže

---

[1]) t. j. na čemž přestávaje mnohý. [2]) mínění, způsoby mluvení, propovědi. [3]) V Did. Mag. 23. takto: Hinc factum, ut plerique nihil agerent, nisi quod per autores sese volutando, phrases, sententias, opiniones excerperent, scientiam centonis instar consarcinantes. [4]) method všech umění [5]) Žádný slovník neučí obyčejně mluviti, nýbrž rozuměti; žádná mluvnice neučí řeči sklá-

se potom (bohdá), když se specialní metod artium předkládati bude.

A divná jistě věc, že v tom od starých lépe není prohlédnuto aneb to posavád napraveno, cum certum sit tam tardorum profectuum hic causam residere verissime. [1]) Nebo který tesař tak činí, aby učedlníka svého bořením stavěti učil (t. stavení rozbíraje, kde se co čeho drží, ukazoval), než ukazuje mu, jak se co staví, totiž rozměřuje, otesuje, vrtá, zdvihá, klade, pojí, stahuje atd. Nebo kdoť stavěti umí, tomu bořiti nebude žádný kunst [2]), rovně jako tomu, kdo šíti umí, párati; ješto bořením stavěti, a pářáním šíti žádný se na věky nenaučí. Řemeslníci věcem svým lépe učí.

Jakož pak že se metod v školách nenapravil, toto čtvero zlé z toho šlo: Zlé z toho jdoucí čtvero.

Jedno, že umění mnohých na nomenclatuře se stavovalo a stavuje, to jest že názvy a pravidla všelikých umění říkati sic umějí, co se pak tím v pravdě míní, a k čemu to jest, nemnoho rozumějí. 1.

Druhé, že žádného umění není scientia universalis [3]), než vše kusá a látaná, toho kouštěk, onoho kouštěk, a vše různo. 2.

Třetí, že byť kdo potom zpáteční tou cestou proti pramenům vzhůru k studnicím chtěl (jakož mnozí jadrnější se pokoušejí), přichází jim to těžko, jako proti proudu plovati, a s nemnohým také užitkem. Nebo napivše se z ledajakéhos kaliště neb bahna, i čistou potom vodu sobě kálejí, i samu studnici zanečišťují. Čehož při sobě sami pocifujeme, kteříkoli čistší ty praménky moudrosti před sebou v pravdě vidíme, a však jich v čistotě požívati pro předešlé mysli zakalení a zašpinění nemůžeme. Protož také ne tak 3.

---

dati, ale rozbírati; žádná kniha neukazuje, jakby způsoby mluvení uměle se skládaly, a tak neb onak se jinačily, nýbrž jakousi míchaninu takových způsobů mluvení předkládá. Nikdo neučí přírodopisu očitými důkazy a zkouškami, každý jen slov Aristotelových anebo něčích jiných z paměti povídáním. Mravův nikdo vnitřním žádostí napravováním nešlechtí, nýbrž zevnitřními ctností výměry a rozvrhy povrchně nastěňuje. [1]) jelikož jisté jest, že v tom právě příčina tak zdlouhavých prospěchů leží. [2]) nic těžkého. [3]) nauka všeobecná.

sobě, jako po nás jdoucím je ukazujeme, a k nim cestu strojíme.

4. Čtvrté zlé, ze zlého posavád užívaného metodu jdoucí, toto jest, že umění to z autorů jiných sebrané, podobné jest vystavenému na posvícení sedlském stromu (májoví jemu říkají), kterýž ač zeleným větvovím, kvítím, ovocem, věnci, šátky atd. obvěšen jest, však poněvadž toho z kořene vlastního nemá, nemůž nésti ovoce, a co naň navěšeno, to usvadnúc oprší. Ale člověk ex fundamento doctus [1]) jest strom na svém kořenu stojící, svou vlastní vlahou se napájející, vždycky stále, a čím dále tím silněji rostoucí, zelenající se, kvetoucí, ovoce nesoucí.

Náprava. Summou tedy, máli to napraveno býti, a umění vlastními kořeny v mysli mládeže mocně se zakládati i šťastně rozrostati, musí napotom

I. Nihil autoritate, omnia rationibus, to jest: Nic pro něčí vypravování [2]), všecko smyslem a rozumem vlastním.

II. Nihil methodo analytica, omnia synthetica [3]), to jest: Nic nezačínati od ratolestí, všecko od kořene.

FUNDAMENTUM V.

Vše článkovitě. *Přirození, čím dokonalejší dílo obmýšlí, tím zřetedlněji na jisté články rozděluje, protože kde rozdílu není, tu směsice jest.*

Ku příkladu: strom, čím rozloženější má kořeny, tím mocněji stojí; čím rozrostlejší ratolesti, tím lepší zřetel a veselost dává. Podobně živočich, čím který více příhbí má v oudech (jako kůň, jelen atd.), tím hbitější jest k běhu; slon, že příhbí v nohách nemá, těžce chodí.

Následování hodno. Z toho jde, že *při vyučování mládeže všecka slova a všecky věci tak vlastně a pozorně rozestříti se musejí, aby nikdež nic zamotaného nezůstalo*, a quid pro quo se nebralo; zvláště pak v počátku, dokud se soud neutvrdí. A protož převelice mnoho na tom záležeti bude, aby všecky školské knihy, od nejnižších slabikářů začnouc, ad hanc naturae methodum accuratissime [4]) zhotoveny byly.

---

[1]) dokonale učený. [2]) poněvadž to někdo vypravoval. [3]) nic methodem analytickým, vše synthetickým. [4]) vedlé přirozeného způsobu toho co nejpilněji zhotoveny byly.

FUNDAMENTUM VI.

Přirození v ustavičném zrůstu jest; nikdy nejde zpět, nikdy nestojí, nikdy první opustíc nového nezačíná, ale jen předešlé všecko nového přidáváním rozmáhá a sílí. *Vše v ustavičném zrůstu.*

Ku příkladu: v zárodu ptačím co se začalo formovati hlavou, nohou, křídlem atd., to se již nemění, ale tak zůstává, sílí toliko, a čím dál tím dokonaleji formuje. — Podobně ovocný strom, co mu koli ratolestí naroste, neodmítá jich, ani vlahou neopouští, ale krmí a živí, a aby se v jiné ratolesti rozrostaly, působí (vymíně toliko šupinky některé okolo pupenců a ovoce: kterýchž dokud potřebuje, dotud je drží, když nepotřebuje, odmítá).

Protož v škole Následování hodno.

I. spořádati tak studia, aby se nikdy nic zapomínati, ani, čemu se jednou naučí, v stranu dávati nemohlo, ale všudy *jedno z druhého vyrostalo, jedno na druhém se stavělo, jedno druhým se tvrdilo ustavičně.*

II. Cokoli se předkládá, všemu místně vyrozuměti, všecko plně v pamět vložiti, přidržíni býti mají discipulové.

Nebo poněvadž v tomto přirozeném metodu všecky předcházející věci všech následujících základem býti musejí, nelze jinak. A sic Quintilianus napsal (lib. 11, c. 2): Omnis disciplina memoria constat, frustraque docemur, si quidquam eorum, quae audimus, praeterfluat. [1]) Čehož užitek druhý ten bude, že jak vtip častým broušením se zostří, tak pamět častým jí naplňováním se rozšíří. O čemž pěkná jsou Lud. Vivis slova: „Prima aetate exerceatur memoria, quae excolendo augetur; multa ei commendentur, cum cura et saepe. Nam illa aetas laborem non sentit, quia non expendit. Ita extra laborem ac negotium dilatatur memoria, et fit capacissima." (Lib. 3. de tradendis Discipl.) Et in „Introd. ad sapientiam" dí: „Memoriam quiescere non sines. Nihil est, quod aeque labore gaudeat et augeatur. Commenda ei quotidie aliquid; quo plura ei commendabis, hoc

---

[1]) Všeliké učení v paměti záleží, i darmo se učíme, jestliže, co slyšíme, jde mimo.

N. B. custodiet omnia fidelius; quo pauciora, eo infidelius.[1]) Čehož přirozený příklad ukázati se můž. Strom zajisté, čím víc vlahy pije, tím silněji roste, a aby víc a silněji pil, k
N B tomu se způsobuje. Protož prvnímu věku v této částce naprosto neodpouštěti (jen však s rozumem), základem bude hojného a mocného v uměních prospěchu.

FUNDAMENTUM VII.

Vše v ustavičném spojení.

Přirození všecko spolu pojí a váže ustavičně.

Ku příkladu: když ptáčka formuje, tak formuje, aby se jedno s druhým všecko pojilo, každá kost s kostí, žílka s žílkou atd. naskrz. Item kdekoli jest spojení jaké, všudy jest coby suk neb uzel, aby se rozčesnouti nesnadně mohlo; takoví svazové jsou v kloubích a okolo příhbí atd.

Podobně jest na stromu. Z kořene vyrostá snět, ze sněti se rozrostají ratolesti, z ratolestí ratoléstky, z ratoléstek roubové, z roubů pupence, z pupenců list, květ a ovoce, tak že by na tisíce ratolestí, na tisíce tisíců listů a ovoce bylo, není však všecko to než jeden strom; a kdekoli se co rozrostá neb vyrostá, všude jest suk.

Napodobení. Tak i v stavení musejí nejen všecky půdy, stěny, stropové jedno druhým se držeti a tvrditi, ale i každé v stěně, půdě, stropu dřevo a dřevko, každý ve zdi kámen a kamének tak s jinými vázati, aby na svém místě vězelo a odtud se nehýbalo; k čemuž klamrové, hřebové, klíště, zátesy atd. napomáhají.

Následování hodno. Z toho jde:

I. že všecka studia po všecken život tak spořádaná býti mají, aby byla Encyclopaedia,[2]) jako strom na svém kořenu stojící. Čehož mustr, dá Pán Bůh, v pansofii naší ukážeme.

---

[1]) O čemž pěkná jsou Ludvíka Vivesa slova: „Za prvního věku jest cvičiti paměť, kterážto broušením se tuží; nechť se jí mnoho vštěpuje, snažně a často. Neboť věk ten necítí namáhání, protože nerozvažuje. A tak bez namáhání a práce šíří se paměť a pochopnou se činí.“ — A jinde dí: „Paměti odpočívati nenechávej. Nic není, co by podobně jako ona prací se kochalo a prospívalo. Den co den v ni něco ukládej; čím více v ni ukládati budeš, tím vše zachová věrněji, a čím méně, tím nevěrněji.

[2]) aby byla celkem.

II. Že čemukoli se učí člověk, nemá nic býti jako přílepek postranní, ale vše jako z kořene prv založeného a z ratolestí prv rozložených vyrostající věc. Což jak býti může a má, aby všudy a vždycky jedno z druhého šlo, to se v následujících knihách při specialním všeho rozměření (bohdá) ukáže, a dokonale teprv didaktiky této užitečnost uhlédá.

III. Že se všecko, čemu se kdo učí, dobře tvrditi, a jako hřebíky zaraziti, klamry a klíštěmi stahovati má, aby mocně trvalo; což se děje docendo per causas [1]), to jest, když se nejen, jak co jest a býti má, ukazuje, ale také proč tak jest a býti musí, a jinak nemůž.

Scire enim est, rem per causas cognoscere. [2]) Ku příkladu, kdyby otázka byla, lépeli se dí *cunctus populus* či *totus populus?* dím *cunctus.* Nedoložímli proč tak lépe, zapomene na to discipulus snadně. Ale doložímli, že *cunctus* jest quasi *conjunctus*, protož *totus* že se lépe dí o věci, která sama v sobě jedna celá jest, *cunctus* pak o hromadě neb pospolitosti nějaké, na to již zapomenouti nesnadné bude, lečby příliš hloupý byl. Podobně disputují grammatici, proč se říká: *mea refert*, *ejus refert?* to jest: proč v první a v druhé osobě ablativa se užívá (nebo tak vůbec smýšlejí, že ablativus jest), v třetí pak genitiva? Já odpovídám, že proto, že *refert* jest contractum *ex res fert*, a protož že se říkati musí *mea res fert*, *tua res fert*, *ejus res fert*, toliko že se prostřední *s* vypouští; a tak *mea, tua* že nejsou ablativi, než nominativi. Zdali tu discipulovi svíce nerozsvítím? Summou toto míním, aby originationes omnium vocum, a fundamenta omnium in artibus et scientiis regularum ukazovány byly. Quod praeter jucundissimam delectationem insignem quoque habetit usum; solidissimae quippe eruditioni viam sternet. [3])

Učiti důvodně co?

N. B.

Ergo

omnia doccantur per causas (to jest, všeho příčiny znáti a zpytovati ať se učí discipulus).

Závírka.

---

[1]) udáváním příčin. [2]) Věděti zajisté jest, věc důvodně poznávati. [3]) Slovem toto míním, aby původy všech slov a základy všech v uměních a vědách pravidel ukazovány byly. Což kromě nejpříjemnější zábavy i značný přinese užitek, jelikož to důkladnému vzdělání cestu stláti bude.

FUNDAMENTUM VIII.

Vše souměrně.

Přirození mezi kořenem a ratolestmi proporcí šetří.

Ku příkladu: jak se podzemní kořen silně nebo mdle rozkládá, tak rovně nad zemí strom neb bylina, ne více ne méně. Nebo kdyby strom vzhůru silněji rostl, kořen, mdlejší jsa, neudrželby ho a vyvráceníby jisté následovalo; pakliby do kořenu jen všecko rostlo, byloby bez užitku, protože strom nese ovoce, ne kořen.

Následování hodno.

Chcemeli tedy, aby mládež pevný kořen umění *vnitř* měla, spořádati to bude:

I. aby všecko v soud a paměť vkládáno bylo;

II. všecko (pro plnější jistotu) do knih (locos communes) zapisováno.

Chcemeli pak, aby ratolesti *zevnitř* mocně se rozkládaly, přidržeti je:

I. aby čemukoli kdo vyrozumí, hned tomu jiného učil, aby se umění při každém, a skrze něho i při jiném, tak množilo, jak na stromě ratolesti, kdež každá ratoléstka hned zase jiné z sebe vypouští po všem stromě.

II. Čemukoli se kdo naučí, hned aby myslil k čemu to obrátiti v životě svém, aby nic nadarmo (jako strom žádného mrtvého pupence nedává) v sobě nenosil; což jim příklady těmi i jinými ukazovati přijde.

Protož při rozměřování všech studií šetřiti se musí, aby praecepta a exercitia [1]) vždycky v tak jisté proporcí proti sobě stavena byla, aby nemohlo než jedno druhým se tvrditi. -- Ale o exerciciích následuje.

FUNDAMENTUM IX.

Vše cvikem neustálým.

Přirození hýbáním častým se čerství a sílí.

Ku příkladu vejce zahřatá přebíráním a obracením; ptáčka živého hýbáním, vstáváním, ústek, nožiček, křidélek roztahováním, pozdvihováním se, létáním, až do zsílení.

---

[1]) pravidla a cvičení.

Tak strom, čím víc větrem se provívá, tím čerstvěji roste, tím mocněji se vkořeňuje; nýbrž rostlinám k dobrému jest příval, krupobití, hřímání, blýskání atd.; protož krajina hřímání a větrům poddaná, mocnější dříví vyvodí, jiná mdlejší, jako Aegypt.

Tak stavitel musí k dílu svému pouštěti i slunce i vítr, aby vysušováno a stvrzováno bylo dílo jeho. Napodobení.

Tak kovář, chceli železo stvrditi a k ostrosti připraviti, musí je tytýž z ohně do vody dávaje i rozhřívati i studiti, změkčovati i tvrditi.

Z toho jde, že není možné zmocniti se v žádném umění, leč skrze časté repetování, examinování, ohledávání, pokoušení a cvičení. Tedy i ve školách.

A protož

Repetici a exercitací[1]) *ustavičné býti musejí každého dne a každé hodiny.*

Kdo oku lidskému něco chce v noci ukázati, musí nejprvé světlo rozsvítiti, potom věc tu před oči podati; naposledy držeti ji a obraceti tak dlouho, ažby se zrak dokonale s ní seznámil. Tak kdo mládež (jejíž mysl ještě jako zrcadlo ve tmách sedí) osvítiti a vyučiti chce, tohoto trého nevyhnutedlně užívati musí: nejprvé pověditi co nejsvětlejšími slovy, co chce aby učedlník rozuměl, a to bude praeceptum; potom ukázati mu toho příklad, dva, tři, a to bude exemplum; naposledy repetovati to s ním tak dlouho, ažby i vyrozuměl, i mluviti o tom i dělati to uměl; a to bude usus.[2]) A tak trého jest potřebí: praecept, exemplí a usu neb exercitací.[3]) Praecepta při každé věci (nejen v literním umění, ale i v mravích a pobožnosti) co jak jest aneb býti má, ukazují; exempla příkladů vedením to vysvětlují a zřejmé činí; exercitaci aneb cvičení to, čemuž se porozumělo, v rozumu a paměti tvrdí, a k užívání toho hbitost dávají. Trého potřebí. 1. 2. 3.

Bez pravidel býti nemůže, proto že ony jsou jako složení těla z kostí (sceleton) v každém umění. Bez exemplí býti nemůž, protože ony jsou jako maso vyplňující tělo, Důležitost toho trého.

---

[1]) opakování a cvičení. [2]) cvik. [3]) pravidel, příkladů a cviku neb cvičení.

aby podstata byla. Bez exercitací býti nemůž, protože ona tomu všemu život a hýbání dávají.

Proč to tré spolu jíti musí.

Bez praecept z samých exemplí šťastný býti musí vtip, aby věcem vyrozuměl (jakž na některých řídkých *αὐτοδιδάκτοις* [1]) vídáme. A co dím? Však také někteří neobyčejný zrak mívají, že i v noci vidí; ale takoví řídcí.) Ovšem pak řídcí jsou, kteříby z samých praecept bez vysvětlování skrze exempla chápali (což odtud jest, že věci snáze, vždycky na ni pohledna, nežli o ní slyše, vyrozumí). Protož praecepta a exempla vždycky spolu jíti musejí. Oboje to však bez cvičení, to jest, častého opětování a ohledování, dotud, dokudžby se neutvrdil, nic nedává než theoriam, to jest, povědomost bez umění, jakouž měl onen, řemeslu kovářskému celý rok samým díváním se učící. Nebo že se pilně díval, spatřil a naučil se, jak se železo hřeje, kuje, obrací, táhne, štiká, aby to neb ono z něho bylo; spatřil to pravím a naučil se, protože to často vídal; ale že ruky nikdy nepřičinil, dělati potom sám chtěje, nic neuměl, a umění jeho na domnění se stavilo. — Podobně ševcovský, krejčovský neb jiný učedlník, by pět let u mistra stoje, jak on co měří, krájí, stříhá, obrubuje, ssívá, hladí, presuje, se díval, neohledujeli a necvičí ku práci té sám svých rukou, nic uměti nebude. Zdáti se mu sic bude, že umí; bude o tom i mluviti uměti; ale káželi mu kdo co udělati, nebude věděti, kam rukou hnouti. Protož musí mistr kovář učedlníku kladivo do rukou dáti, mistr švec učedlníku změřiti, zkrájeti, zstříhati, (byť pak i pokaziti něco přišlo), též šidla a dratvy, jehly a nití něco podrati poručiti; tu teprv učedlník učedlníkem, a brzy potom i mistrem bude. Nebo Ovidius práv jest, že solus et artifices qui facit, usus erit. Item což jiný řekl: Nemo quidquam recte facit, nisi correctus saepius.[2]) Item nemo non errat, nisi qui quam saepissime erravit; to jest že žádný neumí neblouditi, leč kdo bloudíval často; item že žádný dobře dělati neumí, leč kdo často napravován byl. Učedlník zajisté každý od

Příklady.

[1]) samoucích. [2]) Ovidius práv jest, že jediný, kdo umělce činí, jest cvik. Též co jiný řekl: Nikdo nic právě nedělá, leda byv častěji napravován.

kazu začíná; přirozené to, protože kdo nikdy nekazí, nikdy neumí, kdo pak často ohleduje, často kazí, a často napravován jsa, omylům vyrozumívá, a vyhýbati jim zvyká.

A tak tedy o tom trém (praeceptis, exemplis, usu) [1], jak skrze ně mládež vésti, z gruntu se věděti musí; že totiž praecepta mají býti krátká, exempla světlá, usus častý. Nebo o praeceptech Horatius tak napsal: Jaká býti mají praecepta,

Quidquid praecipies, esto brevis, ut cito dicta
Percipiant animi dociles teneantque fideles. [2])

Čím kratší tedy a srozumitelnější praecepta, tím lepší.

O exemplích Seneka tak: Longum et perplexum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla. [3]) Čím víc tedy a světlejších příkladů, tím lépe. exempla.

O exercitací Vegetius tak: Omnes artes omniaque opera quotidiano usu jugique exercitatione proficiunt. [4]) Čím tedy častší cvičení, tím jistší prospěch. A z tohoť fundamentu jak knihy školy naší, tak i pořádek cvičení užitečně bohdá spořádáme. exercitací.

FUNDAMENTUM X.

Přirození se rozkládá a množí, kolikerým můž způsobem. *Vše kolikerým způsobem můž.*

Ku příkladu: Na stromě, kolik jen pupenců vytlačiti můž (na tisíce jich), tolik tlačí, a z každého aby nová ratolest byla, obmýšlí. Tak v živočichu každý oud žádostivě vlahu pokrmu pije a zažívá, a převaře ještě, jiným zase dodává; tak se všudy jedno druhým živí, sílí, množí.

Z čehož jde, že máli v študiích mocné prospívání býti, musí študent Následování hodno.

I. vždycky umění žízniti, a odkud může, ssáti je, to jest, žádostivě a pozorlivě poslouchati, čísti, zpytovati, a na všecko, čemu nerozumí a neb nedokonale rozumí, ptáti se.

---

[1]) pravidlech, příkladech, cviku.

[2]) Jestli učíš čemu, buď krátký, aby tvá slova rychle
Duch pochopil vtipný a v věrnou paměť uváděl.

[3]) Dlouhá a nejistá jest cesta pomocí pravidel, krátká a působná pomocí příkladů. [4]) Všeliká umění a všeliká díla každodenním konáním a stálým cvičením prospívají.

II. Přežívati a zažívati dobře, totiž v knihy a v pamět všecko pilně vkládati.

III. Sdělovati se hned zase s jinými, totiž učiti jiné všemu, čemu se sám naučí.

Soud učených mužů o tom.

Čemuž dobře rozuměl, kdo onyno verše složil:

Saepe rogare, rogata tenere, retenta docere,
Haec tria discipulum faciunt superare magistrum. [1])

Item ten, kterýž řekl: Multa ego didici a praeceptoribus meis, sed plura a condiscipulis, a discipulis autem plurima. [2]) Nebo kdo jiné učí, nejen to, čemu se sám naučil, v sobě obnovuje, ale i velmi mocně tvrdí; a nejen to, čemu prv rozuměl tvrdí, ale i k vyrozumívání jinému a jinému sobě oči odvírá. Protož Thriverus napsal: Nemo potest multa scire, nisi qui multa consuevit docere. [3]) A jiný: Scientis signum est posse docere. [4]) Protož slavný muž Joachimus Fortius o sobě píše, že co kdy slyšel neb četl toliko, to mu dříve měsíce vždycky zase všecko vyplynulo; čemu pak jiné učil, to všecko tak jisté vždycky zase před sebou měl, jako ruce své; a že nevěří, aby mu to leč smrt vzíti mohla. Protož radí a napomíná, aby každý študent míti hleděl, kohožby všemu tomu, čemu se sám učí, učil, by ho prý sobě za peníze koupiti, a na to pohodlí svému ujmu naložiti měl.

Jak to do škol zavésti.

Ale můžeť se to jinak zpraviti, jmenovitě, aby každý preceptor své discipule k tomu přidržel. Což takto býti můž. Strávě preceptor půl hodiny v předkládání lekcí, druhé půl hodiny stráviti se můž v repetování též lekcí od samých discipulů, a to tak, aby komu preceptor poručí (jen od vtipnějších začínaje), hned vystoupil, a totéž co slyšel, jako sám již preceptor, obnovil; po němž druhý, třetí, čtvrtý (však bez pořádku, jednak ten, jednak onen, jak preceptor potřebu uzná) vystoupiti, a totéž dělati můž, dokud času stačuje.

---

1) Časté tázání, dobrá paměť a sdělování,
To tré žáka činí schopným k mistra překonání.

2) Mnohému já naučil se od učitelů svých, však více od spolužáků, od žáků ale nejvíce. 3) Nikdo nemůže mnoho věděti, leč kdo sám mnoho učíval. 4) Umělého znamení jest, že učiti umí.

Z toho cvičení pater veliký užitek půjde: Užitek toho cvičení pater

1. Učiní sobě preceptor discipule pozorlivé. Nebo poněvadž to hned repetovati přijíti má, a každý toho tak dobře na sebe jako na jiného čekati musí; musí, by nechtěl, pozor dáti, aby věci dobře vyrozuměl, a nic nepřeslechl. Jakož pozorlivost, když jí mládeneček za některý rok v škole zvykne, zvláštní na něm bude klénot po všecken čas života. 1.

2. Zví preceptor pokaždé na jisto, porozumělili všickni tomu, což přednášel, čili nic. A najdeli se co jináč (jakož bez toho řídko býti můž), to hned napraví, tak že bude tím jist býti moci, že pochopeno jest. 2.

3. Když se tak několikkrát každá lekcí obnoví, i ti nejhloupější disciputi do ní se vpravují, aby s jinými zároveň táhnouti mohli. 3

4. Samým tím repetováním touž lekcí sobě všickni v pamět uvedou platněji, nežby se s ní privatim dosti dlouho trápili, tak že na noc jen a ráno ji sobě obnovíc, jakoby ji našli, bude, a tím způsobem všechněm jako ze hry učiti se přijde. 4.

5. Naposledy, když tak na učitelskou stolici discipulus puštěn bývá, dává to nejen mysl a chuť k učení, ale i smělost a udatnost k brání před lidmi do úst počestných věcí. Což samo veliké jest. 5.

Můž i krom školy to býti, aby jedni s druhými o materii té, kterouž kdy v lekcí mají, konferovali, zvláště jadrnější zpozdilejším vždy to vysvětlujíce. K čemuž i přidržeti je preceptor má napomínáním a Corypheů [1]) nařízením. Bylliby v tom kdo neživý postížen, ovšem pyšný a zpurný, že by tázán třeba a žádán jsa od condiscipule poučiti ho nechtěl, to přísně trestáno býti má. Jak cvičení to i krom školy zavésti.

Scriptionis exercitium [2]) takové býti můž: předně aby každý svou lekci vždycky domů přijda přepsal do obzvláštní k tomu založené knihy; což trvati bude per totam vernaculam et classicam scholam [3]) pro příčiny čtyry: Cvičení v písmě dvojí. 1.

1. Juvabitur impressio. [4])

---

[1]) dozorců. [2]) v písmě cvičení. [3]) přes celou národní i latinskou školu. [4]) Napomáhati se bude lepšímu vštípení.

2. Manus exercebitur in callographia et ταχυγραφία. [1])
3. Orthographia sensim formabitur et firmabitur. [2])
4. Testimonio erit, didicisse omnia haec, et quidem perdidicisse. Non enim perfunctorie quidquam percurri poterit, než pokud mysl ruce utíkati stačuje. [3])

2.] Druhé dobré bude, aby ranní lekcí každý po obědě nejprv tak prostě přepíšíc, hned zatím ji slovy jinými, pak epistolice neb carminice [4]) co nejkratšími a nejvybranějšími slovy a exemply sepsal; a to preceptor při začátku popoledních exercitií přehlédnouti neb přeslechnouti, a kde potřeba přiopraviti může. O čemž v particularním všeho rozměřování plněji.

Kapitola XIX.

Jak dělati, aby učení krátké a hbité bylo?

Dobréť jsou to, dí někdo, ale pracné, dlouhé, obšírné věci. Nebo k takovému veřejnému a plnému ve všem člověka vycvičení kolik preceptorů, kolik bibliothek, kolik let neb věků stačovati může? — Odpovídám: Pravéť jest, což řekl Hippokrates, že *umění dlouhé* jest. Jest zajisté tak dlouhé, široké a hluboké, jako sám svět, jejž sobě v mysl uvésti máme. A však pravé také, že se dlouhé věci stahovati, a v krátkost uvozovati mohou.

Věci dlouhé že se stahovati mohou.

Velikýť jest nebe i zemi obsahující svět; a však jej Bůh na maličkou hromádku shrnul v jednoho člověka, a člověka opět v maličkou krůpěji krve, jako i celý strom v každém jadérku, celá bylina v každém nejmenším zrnku se zdržuje, a odtud vyrostá. To se přirozeně děje.

A co pak že i přirození ještě uměním posilováno býti může? Jakož není neznámé, že zahradníci semena tak strojiti umějí, aby ve dvou dnech od vsetí, nýbrž dříve vzejdúc, pod sebe kořeny, nad sebe v nať mocně hnala? Kdo neví,

---

[1]) Ruka pocvičí se v krásopisu a rychlém psaní. [2]) Pravopis čím dále tím více se upraví a utvrdí. [3]) Důkazem bude, že tomu všemu nejen se naučili, ale *úplně naučili*. Neboť nelze bude čeho s větším spěchem konati, než pokud mysl ruce utíkati stačuje.
[4]) na způsob listu neb verše.

že tkadlci na tisíce tisíců nití hbitě proplétati, a řemeslná díla, nástroje k tomu majíc, hotoviti umějí? Kdo neví, že mlynáři na tisíce tisíců zrn obilných hbitě potírati, a mouku od otrub tak čistotně oddělovati umějí? Kdo neví, že tesaři nevelikými presy, skřipci, rumpály atd. domy třeba zdvihají? (anby toho sic bez fortele sto jonáků nedovedlo.) Kdo neví, že soukenníci váhou, kteráž libru sotva váží, kameny a centnéře vážiti umějí? — A což aby sobě sami učení k hbitému a vtipnému ve svých věcech postupování žádných fortelů a grifů vymysliti neuměli? Odstup to. Ohledejme tedy. A poněvadž začátek hojení jest vyrozuměti nemoci, rozvažme, co to bylo, což posavád umění dlouhým činilo, že mnohý, od kolíbky do šedin v školách jsa, ještě všech umění neprošel, ba do některých jak živ ani nenahlédl?

Neduhům škol napřed vyrozuměti potřebí, totiž co práce školské tak dlouhé a zamotané činilo?

Příčiny pak pravdivé jsou tyto:

1. Že nebylo jistého cíle vytknuto, a

1. Nevytknutí cíle,

2. jistých prostředků vyměřeno, k němuž a jimižby každý nepromĕnně veden a doveden býti mohl. Což z předcházejících věcí patrné.

2. nespořádání prostředků,

3. Že což v přirození spojeno a jako spiato jest, nehledělo se toho také při učení spolu bráti, a jako spínati, než po různu se to vedlo. Ku příkladu: všudy učili nejprv čísti, potom teprv po roce kdyžsi neb po dvou psáti. Item v latinské škole učili slovům a řeči bez známosti věcí, tak že všecka mladá léta jen v grammatice a lexicích strávena a potom teprva v hojnějším věku k filosofii poušťěli. Item nutili dítky jen učiti se, učiti jim nedovolovali nikdá; ješto to vše (čísti a psáti, slovům i věcem rozuměti, učiti se a učiti jiného) tak spolu býti a jíti má, jak v běhu nohy vzdvihati a stavěti, v rozpravě poslouchati a odpovídati, ve hře míčové házeti a lapati.

3. trhání spolu se držících věcí,

4. Že se nic z pravého fundamentu nevedlo a na prameny nerozvodilo, tak jmenovitě, aby všecko umění, jako z jednoho kořene vyrostající a na ratolesti se rozrostající strom, před očima stálo; než hledělo se na artes jako na nějakou hromadu dříví neb roždí atd., kdež se nic, co se čeho drží, neznamenalo. I chytal jeden to, druhý ono, an vše různo bylo.

4. nevedení jich z gruntu a kořene,

5. Mnoho bylo methodů; každá škola měla jiný, ba

5. neustanovení methodu,

každý preceptor jiný, nýbrž jeden a týž preceptor při každém umění a jazyku jiný; a což nejhoršího, jeden a týž v jedné a též věci jednak tak, jednak jinak; protože když se na základ přirození nepřišlo, method ten ustanoven býti nemohl, viklal se vždycky, a před očima učedlníků i učitelů se mátl. Odkudž zatemnělost, nejistota, jinak a jinak jedné a též věci ohledávaní a při ní meškání, naposledy, když jedno tak drsnatě šlo, jiného se zdaleka štítění a hrození, že se mnohý mnohého ani netekl.

6. nevedení discipulů spolu.

6. Mnoho bylo v školách práce, a to roztržité příliš. Nebo na větším díle každý z učedlníků jiné dělal, a s každým obzvlášť pracováno. Což, byloli mnoho discipulů, neskonalá téměř práce byla, na niž mnoho času vycházelo; aniž bylo možné, aby, než se vypořádali, aneb někteří zaháleti, aneb vhodiloli se co komu zatím k dělání, pracně se s tím sami hmožditi nemuseli. Preceptoru pak nemožné bylo, aby se neunavil, aneb umělli sebe šetřiti, na odbyt nedělal.

7. přemožování lekcími.

7. Pakli bylo více preceptorů (jakož každá trochu vyšší a přednější škola více jich měla), co bylo než trhání? jeden toto, jiný jiné vedl; každou téměř hodinu přes celý den jiná lekcí byla, a každý svým methodem. Čímž nemohla než mysl mládeže náramně matena býti.

8. roztržitost knihami.

8. Naposledy, i v jednom a témž umění jeden a týž preceptor dovoloval jiné a jiné knihy míti; ten toho autora pěstoval, onen onoho, aneb třeba jeden a týž rozdílné. A zdálo se, že čím kdo víc autorů, do nichžby nahlédati, a z nich bráti mohl, má, tím větší má pomoci: a ono pak tím větší matení.

A protož nebylo divu, že přeřídcí všecka umění prošli; nýbrž div byl, jestliže se kdo z těch labyrintů vymotal, quod non nisi divinioribus ingeniis contingebat.[1])

Náprava těch neřádů odkud vzata býti musí?

Napotom tedy, aby se takovému mizernému motání a matení vyhnouti mohlo, napraviti to potřebí bude. V čemž za příklad sobě z přirození samého vezmeme hanc immotam naturae legem: Quod per pauciora fieri potest, ne adhibeantur plura.[2])

---

[1]) což jen vtipnějším hlavám se dařívalo. [2]) V čemž za příklad sobě z přirození samého vezmeme tento nepohnutý přírody zákon: Co menšími prostředky učiniti lze, k tomu netřeba užívati větších.

Za příklad pak vezmeme nyní slunce nebeské, kteréž velikou a jako neskonalou povinnost má, po všem širokém okršlku země paprslky rozsílati, všechněm živlům, podzemním kovům, pozemním, hmyzícím se (na zemi, v zemi, u vodách, v povětří) živočichům, rostlinám (an každého pokolení na tisíckrát tisíc tisíců jest) světla, tepla, živosti, čerstvosti, síly dodávati; a však ono všemu tomu stačuje, všecku povinnost svou každý rok sobě vypořádá. Vizme tedy, jak ono v čem postupuje. Slunce nebeské jak delá?

1. Slunce, samo jediné jsúc, zahřívá ne jeden toliko strom, ale celou zahradu spolu, nýbrž celou krajinu a celou zemi. 1. Samo dělá všecko,

2. Jedněmi a týmiž paprslky všechněm svítí; jedním a týmž oblaků sehnáním a zase rozpuštěním všecky zavlažuje, jedním a týmž větrem všecky provívá, jedním a týmž mrazem všecky projímá a občerstvuje atd. 2. jedněmi prostředky všecko,

3. V jeden a týž čas po celé zahradě, nýbrž krajině, jaro, léto, podzimek, zimu dělaje, působí, aby všecky zároveň zrostliny se pučily, všecky zároveň kvetly, všecky zároveň ovoce nesly (ačkoli jedny nad druhé rychleji dospívají). 3. v jeden čas všecko,

4. A dělá to vše jedním a týmž pořádkem, jak lůni tak letos, tak přes sto let; jak jeden strom tak druhý všecko z kořene v sloup a ratolesti, pod kůrou dřevo, a v dřevě stržni; jaké formy jeden pupenec, květ, list, ovoce atd., takovéž druhý, třetí, stý atd. neproměnně vždycky. 4. jedním pořádkem všecko,

5. A vede jednu každou věc ze semene neb kořene jejího vlastního, v kterémž zavinuto jest nepatrně všecko, a odkudž potom, zarodíc se samo vyrostá, a v ratolesti a prameny se rozrostá všecko. 5. vše z kořenů vede,

6. A cokoli spolu býti má, spolu vyvodí, květ s listem, dřevo s kůrou, ovoce s šupinami atd. 6. co spolu býti má, spolu vede,

7. A vede všecko po jistých stupních, tak že jedno z druhého samo jde, a vždycky jedno druhému cestu strojí. 7. po stupních však,

8. Naposledy všeho nepotřebného se vzdaluje, a neb narosteli co, odmítá je. 8. nepotřebnosti odmítá.

Podle tohoto příkladu, jestliže Tak v škole

1. Jeden toliko preceptor bude v jedné škole, 1. jeden preceptor,

2. Jedny toliko knihy v jedné materii, 2. jedny knihy,

3. jedna práce v jeden čas, 4. jedním metodem všecko,

3. Jedna toliko práce v jeden čas se všechněmi,

4. Jedním metodem všecky discipliny a všickni jazykové,

5. vše z kořenů,

5. Všecko z fundamentu, krátce a mocně, aby se jen rozum jako klíčem odmykal, a věci před ním samy se rozvínaly,

6. vše spolu co můž, 7. vše po stupních,

6. A půjdeli všecko, co spolu jest, spolu;

7. A to tak, aby čemu se dnes učí, to zítřejším věcem základ dávalo, naskrz.

8. nic nepotřebně.

8. A budouli se pilně nepotřebné věci odměšovati.

Budeli (pravím) toto vše, okolek všech umění že rychle obejde, o tom tak málo pochybovati třeba, jako že slunce každý rok svět sobě vypořádá. Čemuž ponévadž sotva kdo odepře, než raději, jak by toho dovedeno býti mohlo, tázati se bude, k tomu přistupme.

PROBLEM I.

Jak to může býti, aby jeden učitel celé škole stačil?

Preceptor ať 1. s žádným samým nepracuje, než se všechněmi spolu,

Aby jediný preceptor celé škole jedné stačil, by na sta discipulů bylo, nemožné nebude, když všickni spolu v jedné materii, v jeden čas, a z jeděnch knih cvičeni budou. Protož jak slunce nebeské nesstupuje k každému stromu neb bylince obzvlášť, než z daleka stojíc, veřejně osvěcuje a zahřívá všecky, a ony do sebe světlo a teplo pijí: tak preceptor s žádným samým nikdy nic ať nepracuje, než se všechněmi spolu, totiž na kathedře nejvýš stoje (na nějž oči i uši všech obráceny budou), ať jim mluví, ukazuje, píše a maluje před oči co potřeba, a bude se jímati zároveň všech grifů. Toliko bude potřebí, uměti je sobě pozorlivé učiniti, aby za to majíc, že ústa preceptora jsou (jakož jsou) ta studnice, odkudž a kudyž k nim všelijaká moudrost plyne, kdykoli se tato studnice odvírá, zvykali nádobku uší a pozoru hned podstavovati, aby nadarmo nic neplynulo. Tak když preceptor stále užitečné věci, jednu každou, kde jí místo a čas, vynášeti, a discipulové stále na ústa preceptorova pozor dávati budou, nepodobné k víře, jak snadně, spěšně, mocně všickni, co jich jest, prospívati mohou.

2. pozorlivé sobě discipule činí.

Dovésti sobě pak toho preceptor, aby pozorlivé učedlníky měl, takto může: Pozorlivé učiniti discipule kterak?

Předně nedopouštěti, aby když on co mluví, oni mezi tím šeptati, neb přesedávati, neb se tlačiti, neb pod se hleděti, neb někam zevlovati měli; než jak oči preceptora po nich jdou, tak oči všech jich na něj aby obráceny, a jako v něj vetknuty byly, k tomu je přidržeti. 1. Pozorem na ně ustavičným.

Druhé napomáhati jim k vyrozumívání a v pamět vkládání ne jedním jen smyslem, sluchem, než i zrakem, malováním jim před oči (t. na tabuli), co se jen malovati a psáti můž; též i třetím smyslem, taktem [1]), poručením jednomu, druhému, třetímu vyvstati, a totéž buď promluviti, neb napsati. In Physicis někdy mohou i ostatní dva smyslové, košt [2]) a čich, ku pomoci brány býti. 2. Smyslů jinak a jinak odvíráním.

Třetí, vpadnouti leckdys můž uprostřed své řeči preceptor s otázkou jednak na toho, jednak na onoho. Ty, neb ty, co jsem nyní řekl? O čem mluvím? Jak jsem to vypověděl? Bylliby kdo postižen, že nepozoroval, hned na odivu jiným trestati; tak se při všech bedlivost brousiti bude. Podobně, když na jednoho otázka jest učiněna, hned na druhého, desátého, třidcátého pro odpověd skočiti, bez opětování otázky, vše k tomu cíli, aby, co se jednomu mluví, všickni poslouchali; co se s jedním pracuje, všickni užiti hleděli. 3. Dotázkami, jak kdo co pochopil, častými.

Čtvrté, dovoleno býti má, aby když preceptor odmluví, kdo chce, co chce, se zeptal, buď že čemu nedobře vyrozuměl, aneb že mu sic něco na mysl přišlo, buď tu za lekcí, neb před tím prvé. (Nebo se privatních dotázek nedopouští; kdokoli se oč s preceptorem raditi chce, publice [3]) ať to činí, aby se hodilo všechněm.) Kdo tak často hýbá, zvláště užitečným něčím, pochváliti ho, jednou i víc, před jinými, aby se i v jiných chuť dělala. Pakli kdy žádný se neptá, sám preceptor nech se jednoho, druhého, desátého zeptá, jak tomu neb onomu srozuměl; tak aby po každé lekci chvílečka takovými dotázkami strávena byla; znamenitě to pozorlivost brousí. A takové pozorlivosti za některý rok v škole zvykna mládeneček, bude to na něm 4. Otázek discipulům dovolováním.

---

[1]) hmatem. [2]) chuť. [3]) veřejně.

zvláštní klénot po všecken život, že cokoli dělati bude, všecko myslí přítomnou, jadrnou, opravdovou dělati a všecko, co kde před ním jest néb se děje, sám, nečekaje aby se do něho cpalo, chápati a jímati bude. A takové školy majíc, jakžbychom znamenitých lidí míti neměli? Nech to rozváží, kdo rozvážiti umí.

Objekci: Musíli preceptor předce k každému dohlédati? Odp Musí. Však 1. skrze decuriony a efory.

Díli někdo: A vždyť přihlídati k každému potřebí, dobřeli sobě lekcí píše, jak sobě švarně knihy chová, vyslýchati je z paměti říkající, a podobné; k čemuž, když mnoho disciplů, mnoho času a práce potřebí. — Odpovídám: Na všecko jest rada. Předně, ať sobě preceptor školu rozdělí na decurie, a v každé decurii nejvtipnějšího jiným vystaví za inspektora, kterýž jakožto poručný preceptor neb pedagog jiných hleděti bude, aby všickni jako vždycky přítomni byli, aby pozorovali, aby švarně knihy i všecko chovali, aby dobře napsané měli, aby, co z paměti uměti mají, uměli, před každou lekcí je sám vyslýchaje.

2. Sám zrakem a sluchem, veřejně však.

Preceptor toliko jako k víře přihlídaje, při každé lekcí jednomu neb dvěma (bez pořádku) dictata a excerpta přečísti káže, nejen rozvláčitě a distincte[1]) ale i textovně[2]) doložením punktů, kommat atd., jiní pak do svých hledíc, ať opravují. Můž i nahlédnouti jednomu neb dvěma (zvlášť, kterým nedověřuje), a kdoby koli v nedbalství postižen byl, trestati.

3. Někdy i obzvlášť. jen serio.

Ale o tom, jak preceptor v škole plný řád míti můž, aby všecko, co jíti má, plně šlo, níže v obzvláštní kapitole vypsáno bude.

PROBLEM II.

Jak to býti můž, aby se z jedněch knih učili všickni?

Jedny toliko že mají býti knihy v jedné materii a to v celé škole, toho základem jest toto axioma[3]), že objectorum pluralitas distrahit sensum, to jest: že čím kdo čeho více před sebou má, tím při tom roztržitější jest. Protož
1. veliké compendium[4]) bude, všelijaká školní náčiní

[1]) zřetedlně. [2]) doslovně. [3]) zásada. [4]) veliká výhoda.

neb nářadí (tabule, předpisy, slabikáře, vokabuláře, grammatiky, colloquia, summou knihy a nástroje všech umění) zhotovené míti, protože když preceptor teprv tabulky dělati, předpisy formovati, precepta a textu výklady diktovati a podobné věci shledávati teprv má, příliš to mnoho času vezme, a nemůž býti než všecko jinak a jinak, a na větším díle hak mak. Protož dobré bude, všecky knihy, co se jich koli ve všech klassích škol potřebuje, s hotovými výklady tištěné míti. Tak zajisté, co se na diktování času vynakládá, užitečněji se na vysvětlování, repetování, examinování a skrze rozličné příklady v mysl vkládání obrátiti můž; a netřeba se báti, aby kdo zle psal, a na nejisto se potom učil; netřeba ani s přehlédáním času mařiti, a bude všecko na jisto. [1. Knihy s hotovými výklady tištěné míti.]

(Aniž kdo mysli, že by se tak preceptorům příliš hovělo. Nebo jakož český kazatel, když text český z biblí přečta vysvětlí, a užitek jeho posluchačům k poučení, napomenutí, výstraze, potěšení ukáže, dosti učiní povinnosti své, by on pak sám toho textu v židovské řeči nevykládal, než jiní. Nebo posluchačům na tom nic nezáleží, jako i discipulům na tom, preceptorli jim sám z své hlavy co vykládá, či kdo jiný to učinil, když jen co míti mají, mají; nýbrž jest to jim i preceptorům daleko užitečnější, aby hotové bylo všecko.)

2. Tak škole dobré knihy a jiné zprávy opatříc (aby žádného v tom nedostatku nebylo), dobře učiní preceptoři, aby jiných, postranních zatím ani do rukou bráti discipulům nedopouštěli, protože čím méně jiné v očích, tím více tyto v mysli budou; nezmýlí to. 2. Knih postranních žádných nedopouštěti

3. Dobře také bude, aby knihy všecky byly jedné edicí v celé škole, aby se i stránky i řádky, i všecko srovnávalo, a to jak pro allegování, tak i propter memoriam localem [1]), aby v ničemž žádného nejmenšího ani matení, ani meškání nebylo. Za kterouž příčinou při každé přední a hlučnější škole (aneb aspoň nedaleko odtud) impressí míti potřebí bude. [2]) 3. Knihy ať jsou jednostejné.

---

[1]) a to jak pro doslovné uvádění, tak i pro paměť místní.

[2]) V Did. Mag. Komenský dodává:

Tales ergo *libelli ad nostras facilitatis, soliditatis, compendii-*

PROBLEM III.

Jak to býti muž, aby v jednu a túž chvíli jedno a též dělali všickni?

[Proč užitečno jest, aby v jednu chvíli jedna toliko materie traktována byla.

Užitečné že jest, aby v jednu chvíli jedna toliko materie traktována byla v celé škole, odtud patrné jest:

---

que leges, conformandi erunt pro omnibus scholis, omnia plene, solide, accurate, continentes: ut sint verissima totius universi (in animis depingendi) *imago*. Et quod valide opto, et urgeo, omnia proponentes *familiariter et populariter*, ut discentibus omnino ministrent lucem, facientem omnia sua sponte, etiam nullo magistro, intelligi.

Quo *fine eos in dialogorum forma potissimum concipi cupiam*. Ea quippe ratione (1) et res et stylum facilius licet puerilibus adaptare ingeniis, ne sibi vel impossibilia, vel ardua et difficilia nimis imaginentur: cum *nihil familiarius, nihil naturalius sit colloquio*, quo sensim sine sensu homo perduci potest quocunque. Ita comici omnia sua, de moribus prolapsis, ad populum commonefaciendum observata: sic universam suam philosophiam Plato, sic permulta Cicero, sic totam theologiam Augustinus, tradiderunt, ad captum condescendentes. (2) *Colloquia excitant, animant, fovent attentionem*, idque ob quaestionum et responsionum varietatem, earundemque varias occasiones et formas, intermixtis subinde, quae oblectent; imo ab ipsa colloquentium personarum varietate et mutatione, non solum animus fastidio levatur, sed ad plura se extendens audiendi fames excitatur. (3) *Firmiorem facit eruditionem*. Nam quemadmodum certius memoramus rem gestam, quam vidimus ipsi, prae illa, quam recenseri audivimus solum; ita discentium animis tenacius haerent, quae per modum comoediae vel colloquii (cum hic non tam audire quam videre nobis videamur) quam quae nuda recitatione a praeceptore narrari audimus: quod experientia probat. (4) *Cum major vitae nostrae pars conversatione constet, compendiose admodum eo manu ducitur juventus, si non intelligere tantum utilia, sed et de iis varie, eleganter, graviter et expedite, disserere adsuescat.* (5) *Serviunt tandem dialogi repetitioni faciliori*, etiam privatim inter discipulos.

[Takové tedy *knihy — upravené dle našich zákonův o snadnosti, moci a krátkosti učení — budou se muset zhotoviti pro všecky školy, obsahujíce vše úplně, mocně, právě, aby byly co nejvěrnějším obrazem veškerenstva* (jež se v duších malovati má). A čeho si toužebně přeju a na čem stojím, jest toto: knihy ty nechť vše přednášejí *srozumitelně a prostonárodně*, aby žákům

1. Že když okolo jedné a též věci pracují mnozí, snáze pospolné mezi žáky aemulationes, jenž jsou diligentiae calcar, se zaněcují [1]), a jeden od druhého pochop bere. 2. Jest všechněm lépe, protože jeden druhým se ostří. Nebo když jeden sám neb nemnozí preceptora poslouchají, leccos mimo uši a mysl uteče, to tam: ale když všickni spolu, neztratí se nic; každý něco chytí, a potom při společném všeho repetování všecko se najde, všecko všechněm k užitku bude. 3. Snáze jeden na druhém vitium, chybu, omyl, nedostatek uhlédá, než na sobě sám; a když při jiných omyly

---

byly světlem, kteréž samo, i bez učitele, všem věcem vyrozuměti pomáhá.

Protož přál bych si, aby sepsány byly pokud možná ve formě dialogické. Neboť tímto způsobem 1) lze i obsah i způsob vypravování dětskému duchu snáze přizpůsobiti, a děti nemusejí se příliš namáhati s věcmi, jež pochopiti jinak jim nemožno, nebo těžko a nesnadno. *Nic zajisté není důvěrnějšího, nic přirozenějšího nad rozmluvu.* Pomocí její dovésti se může člověk znenáhla, aniž toho pozoruje, k cíli svému. Tím způsobem přednášívali divadelní herci vše, co v nákaze mravů byli zpozorovali, chtějíce tak lid napomínati; způsobem tím napsal Plato veškeru svou filosofii, Cicero velmi mnoho kněh, Augustin celou theologii, jen aby snáze srozumitelnými se stali. 2) *Rozmluvy probouzejí, oživují, udržují pozornost*, a to za příčinou rozmanitosti otázek a odpovědí, i rozličných k nim (otázkám) příležitostí a jich způsobů. Může se též sem tam připojiti zábavná poznámka. Ano i ta rozmanitost a střídání rozmlouvajících osob odjímá jednak mysli nechuť, jednak k četnějším věcem pozor obracejíc, vzbuzuje žádost, uslyšeti vždy něco nového. 3) *Učení se způsobem takovým stává se pevnějším.* Neboť jako si snáze pamatujeme tu událost, kterou jsme sami viděli, než onu, o které jsme jen vypráděti slyšeli, tak i v mysli žákův pevněji se udrží to, co způsobem divadelní hry nebo rozmluvy (zdáť se nám, že v případě tom ne tak slyšíme, jako spíše vidíme), než co pouhou přednáškou od učitele vypravovati byli slyšeli — jakž zkušenost učí. 4) *Poněvadž největší část našeho života ve stýkání-se s jinými záleží, navádí se k věci té mládež snadným způsobem aspoň tak dalece, že si navyká nejen užitečným věcem rozuměti, nýbrž i o nich rozmanitě, ozdobně, mocně a snadně rozmlouvati. 5) Rozmluvy slouží též k snadnějšímu opakování,* i soukromě mezi žáky.]

[1]) pospolné mezi žáky horlení, kteréž ostnem bývá pilnosti, se zaněcuje.

napravovati vidí a slyší, přijde to i jemu samému k užitku. Protož hejtman, vojáky nové sobě cviče, nepáře se s žádným jedním samým, než do pole je sobě (jak mnoho jich má) vyveda a spořádaje, všechněm spolu, jak kterou zbraň do rukou bráti, jak se s ní zatáčeti, jak doražeti, odrážeti atd. ukazuje. A napravujeli v něčem jednoho obzvlášť, nedělá toho v koutě někde, ale tu přede všemi, aniž dá jiným zatím zevlovati, než poroučí hleděti, aby jednoho cvičení všech cvičení bylo. Summou, jak pekař jedním zaděláním a zatopením mnoho žemliček, a cihlář mnoho cihel peče, též impressor jedním formy nasazením množství knih tlačí, a jedním korrigováním všecky korriguje: tak preceptor jedněmi lekcími a exerciciemi velikému množství discipulů spolu sloužiti můž; jen když se všickni spolu vedou, a v jedné a též materii vždycky všickni pracují.

A jak to býti můž? 1. Ale jak to pak býti můž? Tak, aby preceptor nepřijímal mládeže do školy leckdys, než jednou v rok, a to všecku k škole dospělou mládež celé obce v jeden den, tak jako slunce jednou v rok, z jara, se všemi zrostlinami
2. spolu práci začíná. Potom potřeba preceptoru, aby všecko tak na dny a hodiny rozměřené měl, jakžby stačovati mohli všickni. O čemž plněji v kap. XXVI.

PROBLEM IV.

Přirozený method jen jeden.

Jak to býti můž, aby jedním metodem všecky discipliny a všickni jazykové vedeni byli, to se v kapitolách následujících XX. XXI. a XXII. zřetedlně ukáže.

PROBLEM V.

Jak mládeži rozum krátce a hbitě odvírati?

Ab uno, ad unum, per unum omnia.

Ab uno, ad unum, per unum omnia.[1]) Kdo to všudy ukázati umí, ten rozum na všecko jako klíčem odemknouti umí, to jest, kterak všecko z jednoho terminu vyvstává, k jednomu cíli jde, a jednou cestou. Tak zajisté svět od

---

[1]) Z jednoho, k jednomu, skrze jedno všecko.

jedňoho Boha jest, z jedné materie (mrákoty) postavený, jedním ohněm (světlem) spořádaný, k jednomu cíli (aby obrazem byl slávy jeho) obrácený. Tak lidské pokolení z jednoho člověka Adama, jemuž jediná přidána pomocnice Eva, a z nich již popořád všickni k jednomu cíli. Tak na stromu z jednoho kořene jeden snět, a z něho ratolesti nesčíslné, a však jedno z druhého všecko přirozeným pořádkem atd. Týmž způsobem rozum lidský jisté své základy a kořeny má v maličkém počtu (principia vocat), kteréž jen obživíc dobře, na jisté ratolesti a neskonalé samy se rozrostati budou, a to čerstvě a hbitě.

Aby pak tomu všickni mládež cvičící i sami rozuměti, i v mládež to uvoditi mohli, potřebí bude knihy všech umění novým metodem sepsati, a to *tak, aby tytéž knihy kratičké, a však k pravému, snadnému a hbitému každé věci před oči předestření dostatečné byly, a právem klíč rozumu slouti mohly.* Velikými zajisté rozdutými bucefaly mládež vycpávati, k žádné platnosti není. Více lidskému žaludku pastvy dá skyva chleba a trunk vína, nežli koryto plné plev a vody. Lepší v měšci peníz zlatý jeden, nežli olověných plný pytlík. An to Bůh ukázal, když prorokům svým knížečky malé, popsané však vnitř i zevnitř, pozříti dav (jakž se Ezechielovi a Janovi stalo), naplnil je uměním velikým. To zajisté nepromĕnně pravé zůstává, což v kap. V. oznámeno, že člověk sám v sobě má všecko, a nepotřebuje, aby do něho vnášíno bylo cokoli (sicby neskonalá práce byla, nýbrž nemožná); než potřebuje toliko, aby mu klíč podán byl, kterýmž by se mu smysl odemknul, a světlo, při němžby spatřoval všecko. To když se při něm zpraví, může k spatřování božských i lidských skutků i k čtení jakýchkoli kněh puštěn býti; bude již rozuměti všemu sám od sebe.

Knihám jadrným před rozdutými přednost dáti

PROBLEM VI.

Jak dělati, aby se jednou prací dvoje neb troje věc dělala?

Že se může v jeden čas, a jednou prací několikero spolu zpravovati, toho příkladů přirozených v celém světě

Příklady, že se může v jeden čas několikero

spolu zpravovati.

plno máme. Strom zajisté jednoho a téhož jarního času i pod zemí roste i nad zemí, i na šíř se sílí i na výš, i květ zakládá, i listí i ovoce formuje i jádro v něm, a šupinu neb skořepinu okolo atd. Podobně se při formování a zrostu živočicha děje. Mezitím každá stromu částečka, každý v těle oud více než jednu povinnost má. Nohy zajisté i člověka zdvihají, i nosí, i stavějí, i obracejí rozličným způsobem. Ústa jsou i vrata tělu, i mlýn potravy potírající, i trouba, kdy potřeba, znějící. Plíce dýcháním svým i srdce ochlazují i mozek občerstvují, i v chřtánu napiatém hlahol dělají atd.

Čiňte to tedy i školy;

A že totéž může býti i v vyučování lidí, aby každé práce dvůj neb trůj užitek byl, toho sám mistr nebeský Duch svatý v písmě svém zřetedlný příklad ukázal. V kterémž ačkoli přední věc jest uvozování v srdce lidská známosti a bázně boží, a však při tom i všelijakých ctností zrcadlo, i politické, domovní a válečné zprávy mustr, nýbrž i řemesla rozličná, i historia pravá, i geographia, i fysika i metafysika, dialektika i rhetorika ušlechtilá atd. obsažena jest, tak že právě jest universi epitome [1]), jakž Triumphus biblicus Alstedii ukazuje, a všickni právě osvícení to poznávají, že o čemkoli kdo přemyšlovati neb psáti začne, na všecko v písmích i regulí i příkladů se dosti najde; čehož žádná jiná kniha v světě nemá.

o čemž pravidlo veřejné,

Může tedy a má v cvičení mládeže tak postupováno býti, aby každá hodina a vedená v ní práce víc než jeden užitek nesla. Což se stane, jestliže vždycky relatum a correlatum (t. co s čím spiato jest aneb se drží) spolu brána budou, ku příkladu: rozuměti věcem a slovům, čísti a psáti, učiti se a učiti jiného. Protož napotom

a zvláštních tré:
1. Věci a slova spolu.

1. věci a slova tak spolu vésti, jak se víno s sudem vozí, meč s pošvou nosí, dřevo s kůrou, a ovoce s šupinou roste. Kterému tedy koli jazyku učiti se bude mládež (i mateřskému), sloužiti se jím musí, aby cokoli jmenovati slyší a čtou, hned také rozuměti věci tím vyznamenané mohli, což podlé položených již regulí nesnadné nebude. A zase, cokoli vidí, slyší, cítí, jakýmkoli způsobem, aby

---

[1]) krátký přehled veškerenstva.

to vypovídati se učili, přidržeti je; aby se vždycky rozum a jazyk spolu brousil.

2. Čísti a psáti (vždycky a v každém jazyku) také spolu jíti má. Při dětech zajisté, kteříž nejprv do školy obraceni jsouc, mateřskému písmu učiti se mají, nemůž platnější vymyšlena býti buď ostruha neb nástraha, jako aby liter znáti nejinak, než skrze psaní jich učeni byli; protože k malování dětem přirozená jest chuť, a mezitím duplici sensu vis imaginativa juvatur [1]). — Podobně když se plněji potom a pěkně již psáti učí, ne na jiném, než co sic bez toho v pamět uvésti potřeba, ať se učí; o polovici ubude práce. Ku příkladu, když se latině, řecky, hebrejsky učiti mají, čísti napřed se naučiti potřeba; pravda jest. Ale na čem? Zdali na leda textu, jemužby nerozuměli? Nikoli, ale vzíti k tomu materii, kteréž bez toho potom učiti se přijde, totiž deklinací a conjugací, na těch se lámati čtením i psaním toho, až se oboje čistě otře. Z toho půjde čtver užitek: Předně, čísti se naučí, a to snáze než na jiném textu, poněvadž se jen koncové slov mění: čímž se potom i pozornost sama tím lépe brousí. Druhé, oblomí sobě v cizím tom písmě ruku. Třetí, naučí se signifikaci některého toho slova. Čtvrté, formu deklinací (anby se jim bez toho obzvlášť učiti přišlo, a nebyloby bez nesnáze a tesknosti) v pamět sobě jako ze hry uvede. A téhož se per omne studiorum genus [2]) šetřiti můž, aby se, dělaje to, což se dělati má, následujícímu brána odvírala, a tak jedné každé práce dvůj a trůj užitek byl. — O, jak to přeušlechtilé compendium! [3])

2. Čísti a psáti spolu.

Rada velmi pěkná.

N. B.

3. O učení sebe i jiného, vždycky spolu, ukázáno v kap. XVIII. fund. IX.; což, poněvadž nejen k mocnosti, ale i hbitosti prospívání napomáhá, sem také přináleží.

3. Učiti sebe i jiného, vždycky spolu.

PROBLEM VII.

Jak dělati, aby všecko po stupních šlo?

Mustr toho ukázán v kap. XVI. fund. V., VI., VII., VIII., a v kap. XVIII. fund. V., VI., VII. A podlé toho

Všeliké umění po stupních.

---

[1]) dvojím smyslem obraznosti se napomáhá. [2]) při všelikém způsobu učení. [3]) přispoření.

mustru sformování býti musí všech nových těch, o nichž mluvíme, školských knih, s připojením k tomu pro školmistry jisté a neomylné zprávy, jak jich užívati, a všeliké umění rozkošně po stupních v mládež uvoditi mají.

PROBLEM VIII.

Kterak věci nepotřebné odměšovány býti mají?

Může se mládeži i na samých věcech něco uspořiti, nezanášeje totiž žádného tím, k čemuž mu přirození způsobnosti nedalo. Nebo jakož zrostliny jiné a jiné své povahy mají, některá chce vlhku, jiná suchu, některá zemi mastné, jiná písčité, některá roste na výš, jiná na šíř atd., jak dříví některé jest měkké, jiné tvrdé, některé se dá táhnouti, neb štípati, neb na houžve kroutiti, neb v nádoby strouhati, neb hladiti, neb rýpati atd., jiné nedá: kůň jeden má patrnější k tahu sílu, jiný k běhu čerstvost, jiný k jezdění obratnost, jiný k boji udatnost atd.; jak pes jeden se hodí do fraucimoru na klín, jiný k vratům na řetěz, jiný ovčáku k stádu, jiný k myslivci, a to opět jiný k slídění, jiný k honění, jiný na ptactvo povětrní, jiný na ptactvo vodní: týmž způsobem vtip hlav lidských k jinému a jinému jest. Někdo ke všemu jemný jsa, k muzice jest „asinus ad lyram“; jiný k aritmetice, jiný k poesii, jiný ku písařství, jiný k jinému ani mysli ani vtipu nemá.

Příklady.

Jakož tedy daremné jest z chrta chtíti vyžlence udělati, aneb z vyžlence chrta, daremné rukávního psíčka k stádu dávati, daremné stádního k myslivci atd., item jakož daremné jest pokoušení, z osyky houžev kroutiti, z borovice šály strouhati, z fládru obrázky rýpati, eben štípati atd., protože každá ta věc ne k tomu jest (aniž může všecko ke všemu býti, protože k věcem rozdílným rozdílných povah a náklonností potřeba; žádný pak mimo to, což mu dáno, vzíti sobě nic nemůž): — i člověka tedy k tomu, k čemu ho přirození nevede, přes moc přece chtíti hnáti, jest s přirozením daremně zápasiti; (Docens enim naturae famulus est, non dominus; confirmator,

Tedy i člověka nehnati přes moc k tomu, k čemu ho přirození nevede.

confirmator, non reformator)[1]) aneb se nic nedovede, aneb nic zvláštního. Protož lépe jest, k čemu koho přirození nevede, z toho jej propustiti, v naději, že se to jinou stranou nahradí, jakož obyčejně bývá. Neb když se na stromě jeden roub neb ratolest zčesne, ostatní rostou tím mocněji. A když žádný k ničemu přes moc a vůli svou nebude hnán, nebude míti, cožby se mu příčilo, a dlouhou dělalo chvíli; s chutí a hbitě půjde mu jiné všecko.

Kapitola XX.

Specialis *scientiarum* methodus,

t. krátké obnovení, jak snadně, mocně a hbitě člověk naučen býti můž, *znáti* čehokoli.

Složmež to již v summu, aby pospolu zřetedlně stálo všecko, a nejprvé, jak se snadně, mocně a hbitě *učiti* máme znáti věci; potom jak snadně, mocně a hbitě *dělati* všecko, jak snadně, mocně a hbitě *v jazycích* prospívati, jak snadně, mocně a hbitě *v mravích* cvičiti, a naposledy i *v pobožnosti.* (Praménky v řeku spojiti.)

K nabývání *známosti věcí* přináleží osvěcování vtipu, aby jemně bral, co se mu poskýtá, všecko, a zostřování paměti, aby, co chopí jednou, stále zdržela.[2]) (K nabývání *známosti věcí* přináleží I. osvěcování vtipu, II. zostřování paměti.)

Vtip lidský snadně osvítíš, aby i nejskrytější věci chápal, jestliže (1. Vtip kterak osvítiti?)

1. pokaždé discenta nastrojíš, aby k spatřování věci s chutí, žádostí a pozorlivostí přistupoval. Což schválením jemu vzácnosti, užitečnosti, líbeznosti věci té, k níž přistupuješ, nenesnadně se zpraví; (1.)

2. po stupních ho povedeš od věcí bližších k dalším, a známějších k neznámějším. (2.)

---

[1]) Neboť učící jest sluhou přírody, ne pánem; utvrditelem, ne přetvorcem. [2]) Připodobnění mysli k oku neb zrcadlu, jež v českém zpracování Didaktiky čteme v kap. XIV., naležá se v Did. Mag. teprv na tomto místě.

3. 3. Jestliže jemu všecko, co chopiti má, vymalované (nemůžli sama živá věc tu býti) před oči postavíš, makati, voněti, koštovati, slyšeti mu každou věc dada, aby vlastními svými smysly jí se dotýkaje, s ní se seznámil.

4. 4. Jestliže mu teprv o ní vypravovati budeš, což jest, odkud, k čemu, kdy, jak, proč, pokud se jí užívá atd., vše řečí krátkou, prostou, srozumitedlnou.

5. 5. Jestliže se tytýž zeptáš, rozumíli, a aby to sám obnovil, poručíš; kdež nepochopilli čeho právě, plněji mu to vysvětliti, a opět po druhé i po třetí zexaminovati (vše přátelsky, vlídně, domácky), příčina bude.

6. 6. Naposledy, jestliže ho vždycky od veřejnosti k částečnosti povedeš, napřed ouhrnkem celou věc předkládaje, a potom ji drobněji po částkách rozbíraje dokonce, a neb pokud třeba.

Tak vyrozumí všemu, aniž možné bude nevyrozuměti. Nic mu nebude tak subtilného, ani tak tvrdého, čehoby nepronikl; nic tak vysokého, ani tak hlubokého, čehoby nedosáhl; nic tak širokého ani tak dlouhého, čehoby neobsáhl.

Lidského těla umělé skeleton.

Ku příkladu: o složení lidského těla veliké knihy se píší, a znáti je za nemalé umění se drží, a na samo to mnoho času se vynakládá, ješto to naším metodem ani těžká ani dlouhá práce nebude, takto: Vezmi z anatomie skeleton těla lidského (anebo místo kosti z dřeva je udělati dáti) a napsati na každé kosti černidlem zřetedlně jméno a povinnost její; udělati za tím z jirchy vnitřní oudy, jazyk, jícen, žaludek, střeva, játra, srdce, plíce, ledviny, slezinu atd., každý v té míře velikosti a podobě, jak v těle jest, a napsati opět, co jak slove. Týmž způsobem, z jirchy také udělati se mohou žíly, arterie, nervy, svazové, musculi [1]) a opět jmény svými vyznamenati; naposledy potáhnouti celé tělo koží. Tuhle přiveda Physicae discipulum, jedno za druhým rozvínaje, ukáže mu povlovně všecko; a on jako ze hry vyrozumí všemu. Jakžby to chybilo? jen že na přistrojení toho práce, nákladu, a ovšem pilnosti a prozřetedlnosti potřebí bude.

---

[1]) svaly.

A takovéť vtipu broušení bude i paměti ostření; nebo čemu kdo jednou právě místně vyrozumí, na to zapomenouti nesnadno jest, protože se to hluboce v mozk vrýpí a vštípí. A však předce obzvláštní na cvičení a tvrzení paměti gryfy míti sluší, zvlášť tu, kdež se mnohým a rozličným věcem učiti přijde, a nebezpečenství jest, žeby jedno druhým tytýž zastíněno, ba zavaleno a zasuto býti mohlo. II. K tvrzení paměti

Trůj pak jest prostředek k tvrzení paměti: prostředek trůj.

Malování [1]) 1. Malování.
Zapisování } všeho, s čím se kdy zachází.
Repetování.

O zapisování dobrá jest observací Ludovici Vivis (lib. de trad. Discipl.) těmito slovy: Utilissimum est, quae memoria continere cupimus, ea scribere. Neque enim aliter infiguntur stylo in pectus, quam in chartam; quia videlicet attentio in eo, quod scribimus, diutius immoratur. Item persuadeant sibi omnes, quod revera est, nihil ad amplissimam eruditionem perinde conferre, ut et multa, et multum scribere, multum atramenti et chartae perdere. Přeužitečné prý jest, co sobě v paměť uvésti chceme, psáti to. Aniž zajisté jinak to vázne na srdci než na papíru, protože pozorování při tom, co píšeme, déleji se mešká. Za to tedy nech mají všickni, že k nabytí hojného umění nic tak nenapomáhá, jako mnoho a často psáti, mnoho papíru a černidla pokaziti. — A protož nařízeno býti musí, aby cokoli se v školách žákům přednáší (hned od té abecedy začna), to všecko oni psali, jmenovitě, nejen co preceptor před oči jim na tabuli psáti bude, po něm píšíce, ale i vlastní ty své tištěné knihy, z nichž se učí, přepisujíce, a ovšem, cokoli dále potom kdy potřebného ukazovati bude preceptor, všecko z úst mluvícího pérem uchvacujíce. 2. Zapisování.

[1]) Původně stálo v rukopisu takto: „Dvůj jest prostředek k tvrzení paměti: Zapisování, Repetování.“ Proto také v dalším textu této kap. ničeho se o malování nedočítáme. Později však připsal Kom. vlastní rukou „malování“, a pod čarou poznamenal: „O malování částečněji výš. Zvláště historie a fabule. Co se namalovati nemůž, teprv zapisování.“

a na papír uvodíce. Což jak by se dáti mělo, aby nic s sebou nesnadnosti a tesknosti neneslo, než libost raději, ukáže se v informatorium školy české i latinské, kdež se věci té i líbeznost i mnohotvárná užitečnost očitě spatří.

3. Repetování. Ve škole. Kterak? *Repetování* také potřebné jest, protože se ráz na penízi některým udeřením lépe než jedním neb druhým vyrazí. Protož co preceptor chce, aby dobře spamatováno bylo, to při každé lekcí předně sám jednou, po druhé, po třetí vypoví. Druhé, totéž hned také jednomu, druhému, třetímu atd. (a jiní ať poslouchají) obnoviti poručí. Třetí, chvílku jim dá k uvedení sobě tichým repetováním v pamět. Čtvrté, hlasitě zase a z paměti již říkati poručí. — Podlé čehož nikdy víc na lekcí preceptor ať nepředkládá, než co se za čtvrt hodinky dostatečně předložiti a vysvětliti můž. Druhé čtvrt hodiny ať je examinuje, vyrozumělili. Třetí čtvrt hodiny ticho buď, a každý tomu na pamět se uč. Naposledy, jeden po druhém z paměti to říkejte. Tak nebude možné, aby hluboce v paměti vždycky neuvázlo všecko. — A však ještě nařídí jim každé soboty repetování, aby jeden druhého vybídnouti, a s ním se o to, kdo víc a lépe z věci téhodne toho předkládaných pamatuje, ohledati mohl; kdež kdo pilnější bude shledán, pochvalu odnese. Čímž netoliko se všecky zvláštnější věci obnoví, ale také k opětování sobě privátně podnětem to bude.

Doma. Kterak? K kterémuž privátnímu repetování rada se jim dávati má (aby na všecko pravidlo jisté bylo) kdy a jak to dělati mají, jmenovitě *večer* a *ráno*. Večer má každý pilný študent, vezma knížky své, přeběhnouti všecko to, co toho dne slyšel, psal, četl, z paměti se učil, a na to Pánu Bohu se pomodle spáti jíti, tak však, aby co nejpilnějšího z těch věcí jest, to sobě nejpředněji v mysl vzal, a s tím i na lůži ještě se obíral, ažby usnul. Nebo, co se tak u večer paměti svěří, to ona ráno jakoby našla. O čemž L. Vives tak dí: Cubitum iturus lege vel audi aliquid dignum, quod memoriae mandetur, et de quo salubre ac jucundum sit per quietem somniare, ut etiam nocturnis visis discas et fias melior, to jest: Na odpočinutí jíti maje vždycky čti (neb slyš) něco pamětihodného, o čemžby i sníti se užitečné a milé bylo, a ty i z nočních vidění prospěch bral. Jakož

co jiného míní v žalmu David, že prý „i v noci vyučují mne ledví má“? (Žal. 16, 7.) Protož ráno procítě, a Bohu za ochranu poděkuje, hned se na včerejší věci navrať, je myslí přebíhaje, sobě obnov.

Takové toto tolikerým způsobem věcí, jednou vtipem pochopených, opětování, nemožné jest, aby jich v paměti dobře ustanoviti nemělo, zvláště když podlé metodu tohoto všech věcí, na nichž umění moudrosti záleží, takové spořádání, sjetí a spětí bohdá bude, aby nemohlo než jedno na druhé staveno, a samo jedno druhým tvrzeno býti.

Kapitola XXI.

Specialis methodus *artium*,

t. jak snadně, mocně a hbitě člověk naučen býti můž, *dělati* čehokoli?

Kůň k tahu, pták k letu, a člověk ku práci, říkávali staří. Protož není dosti prohlédati v školách věci, a jak co v světě neb v knihách jest, vyrozumívati. Práce také, a to rozličné, uměti potřeba rukama, nohama, jazykem, hlavou, srdcem atd. A nezle Vives: Theoria rerum facilis est et brevis, nec praeter oblectationem quidquam adfert: usus vero arduus est et prolixus, mirabiles ferens utilitates, t. že známost věcí snadná a krátká jest, a mimo líbeznost více nic nepřináší; ale známosti k skutku vedení to že pracné a dlouhé, však mnoho s sebou užitku nesoucí jest. — Nic méně i dělati se všeho, k čemu stvořen jest člověk (oudy jen zdravé maje), snadně naučí, jestliže mu: K umění tého potřebí.

1. Ne od makovice stavení začínati, než od gruntu, poručíš, to jest, nebudeš mu toho, seč ho ještě není, ukládati, než od malička začínaje, po stupních ho povedeš; takť půjde do všeho šťastně. Nemožné jest malířství od dělání kontrfektů začínati, možné a snadné od dělání punktů a lín; odtud zajisté přijde k spojování jich a šetření jedné proti druhé proporcí, též k reysování domů, věží, stromů, živočichů prostějších, a tak vždy dál a výš, vše po zvůli. A podobnou prozřetedlností musí s každým učedlníkem v kaž-

dém umění postupováno býti; jinak nebude než těžké, tesklivé, daremní a neužitečné kvaltování a hmoždění.

2. 2. Snadná bude učedlníku každá práce, jestliže mu všeho, co kdy dělati má, zřetedlný mustr ukážeš, aby odkud začíti, kam směřovati, kudy vésti má, vždycky jasně viděl. Tu samo ho přirození, aby se toho chápal, povede, protože žádná opice povahy té, všecko co jiného dělati uhlédá, po něm dělati, hlouběji v sobě nemá, jako člověk, jen když, jak se co dělá, věděti můž. Protož preceptor, večkoli kdy učedlníky zavozuje, nejen jim psanou neb malovanou toho formu dáti, ale také sám, jak se co dělá, pokaždé vždycky zřetedlně ukázati, a tak vždycky ve všem jim živým mustrem býti musí; a uhlédá, že po něm rádi s chutí všecko dělati budou, lečby kdo nepodařilý byl, jemuž by do ničeho nebylo; ale i takovíť snad v živé dílně živých lidí občerstvují, aneb metla také něco napomoci můž.

3. 3. Naposledy, poněvadž snadně v každé práci prospěje ten, kdo ji často dělá, aby tedy učedlníci rádi často dělali, napomůž k tomu toto, aby se jim k cvičení jejich dávala materia libá, s nížby se jim nercili nestýskalo, alebrž rozkoš z ní měli, a ona je sama k sobě vábila. Taková pak materia jsou věci jim prvé již na díle známé a k každodennímu užívání přináležející, též k věku a stavu obzvláštně se trefující.

Aby kdo dobře a vlastně každého díla dělati se učil, potřebí: 1. Mustru co nejdokonalejšího.

Dobře pak a vlastně aby se každého díla dělati učil, k tomu také trého potřebí:

1. Exempláře aneb mustru co nejdokonalejšího. Nebo kdo se z zlého učí, jak se dobře naučiti má? Prtákem bude ne písařem neb malířem dobrým, kdo se z leda písma, z leda malování škrtati učí. Protož dokonalost hned z místa naměřovati se musí, ačkoli jí hned z místa vyhledávati nelze.

2. První práce a pilnosti velice pozorlivé

2. První okolo předloženého mustru práce a pilnost velice pozorlivá býti musí, aby ani nejmenším trhem (pokudž nejvýš možné) nechybil. Nebo co se tu chybí, těžce se dále potom napraví, protože každá věc, jakou nejprv vezme formu, tu drží, přeformovati se nesnadně dá. A protož tu preceptorům pilnosti potřebí, aby nejprvnějších lineament dobře dělati učili; tomu zajisté když se naučí, další

věci snáze, a samy přicházeti budou. Nekvapiti tedy s žádnou věcí v počátcích, než pomalu, znenáhla, povlovně, toliko ať dobře; a musí tu preceptor neliknovati se k každému osobně přihlídati, a jak nástroje do rukou má bráti, jak kdy držeti, obraceti, vésti, jak všecko zpravovati a napravovati, ukazovati. Nebo taková tato první bedlivá pilnost hojně se potom vynahradí.

3. Ohledovati každé věci, až se poddá.

3. Ohledovati každé věci dotud, až se poddá, a opětovati ji dotud předce, ažby na jisto a hbitě působiti mohl; a bude vyhraná.

Kapitola XXII.

Specialis *linguarum* methodus,

t. jak se snadně, hbitě a mocně *jazykům* učiti.

Řeči ne bez věci.

Řeči že se spolu s věcmi učiti máme, ukázáno v Kap. XIX., Prob. VI., a však poněvadž jazykům ne spolu, než jednomu po druhém se učíme (i znajíce již věci), obzvláštních na ně grifů potřeba.

V jazyku zmocniti se po stupních čtyrech.

Kterémukoli jazyku dokonale se naučiti a pilně v něm zmocniti chceme, ten sobě musíme rozděliti na čtyry jako věky:

Dětinský,	v kterémž se učiti přijde mluviti jazykem tím	jakkoli, leda byl pořádek;	a každé to opět	nejprv rozuměti;
Pacholecí,		vlastně a právě;		potom psáti;
Mládenecký,		ozdobně a krásně;		pak teprv mluviti.
Mužský,		mocně a pronikavě;		

Aniž jinak než po těch stupních jda, k celosti a plnosti kterého jazyka přijíti možné jest, a neboť bude spletené, kusé, nedokonalé všecko, jakž při sobě na větším díle poznáváme a oplakáváme, kdo sme tak vedeni nebyli.

Každý pak ten věk opět musí míti tři jako stupně: nejprv zajisté cvičí se uši, aby rozuměly; potom péro, aby psalo; pak jazyk, aby mluvil. První to jest nejsnadnější, druhé těžší, třetí nejtěžší. Vyrozuměti zajisté cizí řeči každý

můž, trochu při tom pobuda; psáti jest již tíže, však že se chvílka vzíti, pomysliti, lexiků a jiných pomocí užiti můž, ne tak těžko; mluviti pak, poněvadž to ex tempore[1]) býti musí, a toho, aby slova i phrases na poskoku byly, potřebí, nejvyšší jest stupeň. — Ukáži toho příklad na jazyku latinském, kterémuž se podlé nynějšího v světě způsobu co nejdokonaleji vynaučiti musí, kdo učeným býti chce. Ten k začátkům míti musí:

V jazyku, latinském:

Tirocinium.

Rudimenta neb Tirocinium, kdež nejobyčejnějších a nejsprostějších slov a frazí některé sto do dialogu (s českým všudy výkladem) uveda, připojí se k tomu kratičká jazykem českým zpráva o čtení a vyslovování, deklinování a conjugování latinských slov. — Toto se nejprv pořád čísti bude po třikrát, pro seznámení se s tím, obvyknutí v čtení a vyrozumění. Potom se to po kousku bráti bude, jak mnoho se který den a hodinu v pamět uvésti můž; declinací a conjugací přitom (místo argument) exercitujíc. Naposledy potřetí to do rukou vezmouc, po stránce, dvou, třech, z paměti říkati, a jazyk již latině žvatlati přivykati bude.

Seminarium.

S tím dva měsíce strávíc, přijde se k seminarium latinae linguae, všecka již slova téhož jazyka, jak se co kde vlastně jmenuje a vypovídá, obsahující; s českým opět také vlastním výkladem dáno v ruce bude, s připojením k tomu plnější již grammatiky a lexika česko-latinského; kdež seminarium po kousku v pamět vkládaje, grammatiku pak a obojího usum překládáním každodenním z češtiny do latiny jiných a jiných věcí cvičíc, a v tom osm neb nejdél devět měsíců se pomeškajíc, uhlédá se, že při dobíhání roku učedlník nejen v knihách jiných latinských běžných všecko rozuměti, ale i bez chyb škodných všecko z latiny do češtiny, a z češtiny do latiny přeložiti, nýbrž také všecka téměř myšlení svá jazykem latinským srozumitedlně vynášeti moci bude; a tak dřív roku latiny se zmocní.[2])

[1]) ihned.

[2]) Co poznámku Kom. dodává: N. B. Toto poněvadžby se buď nemožné neb k dovedení nesnadné někomu zdáti mohlo, doložím aspoň

K ozdobné latině přistrojiti se můž Viridarium (Florilegium), obsahující v sobě Dialogos de rebus omnibus, Viridarium.

---

o lexiku, jak náramně mnoho na něm záležeti můž, kdyby dobře zpraven byl; jakž zpraveného posavád ještě nevíme v žádném jazyku. — Předně zajisté všickni posavád v češtině, němčině atd. dikcionáře psali, latinu jen do svého jazyka překládajíc, ješto mládeži české Lexicon Latino-Bohemicum (aneb německé Latino-Germanicum) dávati, jest tak mnoho jako kdybych někomu z Čech do Vlach jeti strojícímu cesty pořádek ne od Prahy k Římu, než od Říma k Praze dal, a tím se jemu zpravovati poroučel. Tu zajisté poněvadž nestojí kam od Prahy nejprvé se hnouti, než kam od Říma (kdež on ještě nebyl, a míst těch povědomosti žádné nemá), nač mu to bude? — Díš: může ten cesty registřík zpátkem čísti, od spodu začna. Odpovím: a pročež mu tedy neudělal tak, jakž ho užívati má? Nač jest to tak hrozné ὕστερον πρότερον? Mezitím není možné, aby to s takovým užitkem bylo. Nebo dámli poutníkovi přímé cesty vyznamenání, odkud, kam a kudy, půjde snadně, vždycky před očima, to což míti má, maje, každý vrch, les, věži, řeku, zátoku atd. přímo-li k ní směřovati, či na pravo neb na levo nechati, a kam se uhnouti, podlé ukázání svého vida. Sic podlé onoho opačního, více za sebe než před sebe, račím obyčejem, hleděti musí, a to ne bez mnohem větší a zamotanější práce, a tytýž ještě ne bez omylu. Ale takovéto Dictionářů strojení ratoléstka jest veřejného toho a hlavního, v kap. XVIII. fund. IV. ukázaného omylu, že všecko posavád methodo analytica děláváno bylo. To tedy při lexicích veliký jeden omyl (na nějž sám Gregorius Knapius, polský lexicographus, prohlédna, vydáním Lexici Polonico-Latini jej napravil) se nalézá, pro nějž nemožné jest mládeži platně a hbitě prospívati.

Ale díš: I však u nás také na to prostředek jest. Zdali Rischelius při latinském dikcionáři českého registříku, po němž se všecko najíti můž, nepoložil? Zdali M. Adam Sylvam quadrilinguem, kdež čeština všudy napřed stojí, nevydal? — Odp. Tak jest, stalo se oboje příkladem Němců, když to tak v svém jazyku prvé zpravili, a naši jejich šlepějemi jdouc, touž podobně věcí svým posloužili. — Ale tu opět dvůj přenáramně veliký zůstává nedostatek, pro nějž všecko to instituování víc než kusé jest. Předně zajisté, od žádného není celý mateřský jazyk proti celému latinskému shledán. Protož v žádném tom dikcionáři, nedím polovice, ale ani třetí, ani čtvrtý díl slov a frází českých není; jakž snadně pozná, kdo náš (bohdá) dikcionář s jinými těmi srovná, aneb sám toho rozumně ohledá. Chtělliby se zajisté kdo uprázdniti, a vezma před sebe některou knihu českou (ne podlé latiny psanou, než právě českou, jacíž

methodo seminarii, sed prolixius et phrasi varia figurisque grammaticis et rhetoricis ornamentis omnibus intermixtis: ut nempe totum linguae artificium hic prostet. K čemuž se místo praecept připojí traktat de elegantiis, quae sunt 1. Lexicae: videlicet idiotismi latinae. 2. Grammaticae figurae, nimirum ellipses, pleonasmi, enallagae etc. 3. Historicae, nempe adagia. 4. Poeticae: rhytmus et metrum.

Thesaurus. Naposledy půjde Thesaurus (Viridarium universale), mající v sobě praecepta nova de verborum copia et delectu, loco formalis; materialis v. loco vezmou se před ruku autorové právě latinští, z nichžby se té mocnosti a pronikavosti řeči nabývalo: Senecam, Ter.ntium, Plautum, Caesarem, Ciceronem, Sallustium, Livium, Horatium, Virgilium etc., a za tím jakékoli autory.

Týmž způsobem i čeština (a komu toho potřeba, i

---

sou starých spisové, a zejména Husovy, Chelčického, Michalcovy, Augustovy, Blahoslavovy atd. knihy, rozmlouvání Valaucha s Petrkou, Labyrint světa atd.), čisti je, a co tam slov a frází najde, těch v dikcionáři neb Sylvě hledati, nalezne to, co pravím, nedostatek hrozný, a to nejpotřebnějších a nejplatnějších slov neb způsobů mluvení; tak že z češtiny do latiny ničeho nelze překládati, z latiny pak do češtiny kuse, tvrdě, nevlastně, tak že to ani české ani latinské nebude.

Nebo i ten jest druhý v týchž dikcionářích nedostatek, že ani ta slova a způsoby mluvení, kteráž shledána jsou, nejsou tak místně a jadrně vyložena, aby s výkladem tím všudy obstáti bylo; často leda se věchtem díra zastrčila, ledcos ledkams. Čehož se na ujmu a zlehčení předků a preceptorů milých nic nemluví (požehnaná buď památka všech, kteříkoli upřímně vlasti tím, čím mohli, sloužili), ale proto, že máměli sobě z nedostatků pomáhati, vyrozumívati jim musíme. Ne pojednou vysypá dary své Pán Bůh; po stupních moudrost jeho vždycky a všudy kráčí. I naše invencí, ač předešlých nedostatků mnoho napraviti mohou, novými však a jemnějšími invencími že zastíněny býti mohou, víme: a že bohdá skrze discipule naše budou, naději sobě děláme.

Lexiku tedy žádáme takového, podlé něhožby i latinské všelijaké knihy do pěkné, libé, dokonalé češtiny snadně a ze hry překládány, i zase cokoli českého do pěkné latiny (a to ještě buď Ciceronovým, neb Plautovým, neb Tacitovým atd. stilem, jak kdo chce) uvozováno býti mohlo. Jakýž lexikon již začat, a požehnáli milý Bůh života, dle možnosti dokonán bude.

němčina) k nabytí v ní dokonalosti, předkládati se musí. A na češtinu sic pro školní naši mládež bystré prostředky již míti budeme, skrze něž se bohdá snadně k tomu poslouží, aby se nám Plautové, Ciceronové, Virgiliové atd. v jazyku našem množili; na němčinu také aby pro naši českou mládež pomoci nějaké platnější než posavád byly, na to myslíme.

V řeckém a hebrejském dosti bude míti Tirocinium a Palaestram. A na těchť se cvičení jazyka při mládeži naší v školách našich staví.

Budeli komu vlasky, hišpansky, fransky uměti také potřebí, latině uměje, za málo některý měsíc tomu se naučí, zvlášť vyjdeli methodus instituendi Ph. Claumii, kterýž vlaskému jazyku nevíce než 1 měsíc, hišpanskému tolikéž, franskému půl druhého dává, a ovšem peregrinujíc k tomu do těch zemí. Též budeli kdo chtíti syrský, kaldejský a arabský připojiti, z hebrejského k nim volný přístup bude.

Přijde pak v jazycích nejvíc pamět brousiti, víc než in scientiis et artibus; nebo se na větším díle všecka slova, frases, sentencí, periody, nýbrž celé knihy v pamět uvésti musejí, aby kdykoli, o čemkoli psáti a mluviti potřebí, na poskoku byly. Což sic nemálo práce i času potřebuje, a však se lekati toho netřeba; protože pamět není jako sklenné hrdlo, kteréž, jaké jest, také zůstává, roztáhnouti se nemůž; ale jest jako ústa neb žaludek živočicha, kterýž čím více v se přijímá (jen rozšafně), tím více potřebuje a žádá, protože se sílí. Tak štípek malý pomalíčku vlahu země pije; však čím víc pije, tím víc roste, a aby více píti mohl, k tomu se způsobuje. Protož mladého věku z paměti se učením šanovati netřeba, nýbrž šanovati škoda jest. Ludvík Vives o tom tak: (Lib. 3. de trad. discipl.) Prima aetate exerceatur memoria, quae excolendo augetur. Multa ei commendentur, cum cura, et saepe. Nam illa aetas laborem non sentit, quia non expendit. Ita extra laborem ac negotium dilatatur memoria, et fit capacissima, to jest: V prvnímť jest věku cvičiti pamět, kteráž broušením se množí; protož jí mnoho poroučej, pilně a často. Nebo věk ten práce necítí, protože nerozvažuje. Tak bez práce a zaměstnání rozšiřuje se pamět a prostranná uči-

V jazycích nejvíc pamět brousiti přijde.]

něna bývá. Tentýž in Introduct. ad Sap. Num. 180. dí: Memoriam quiescere non sines. Nihil est quod aeque labore gaudeat et augeatur. Commenda ei quotidie aliquid; quo plura commendabis, hoc custodiet omnia fidelius; quo pauciora, eo infidelius, to jest: Paměti odpočívati nedej. Nic není, což by tak rádo v práci bylo a prospívalo. Svěř jí každý den něco. Čím jí více svěřovati budeš, tím toho ostříhati bude věrněji; čím méně, tím nevěrněji.[1]) — A takovéto paměti cvičení že i dále potom v mužském věku trvati má, svědčí Cicero, tak pravě: Exercenda est memoria ediscendis ad verbum quam plurimis et nostris scriptis et alienis.[2])

Fortel pak k snadnému slov, frází, sentencí spamatování tento jest znamenitý a zkušený: aby text latinský do češtiny sobě přelože, hned zase (autora daje v stranu) z českého svého do latiny překládal, a potom zase autora vezma, podlé něho výklad svůj napravil. Tak zajisté slovo slovem, phrasis phrasí se vážíce, a společně se ohledajíce, jako ze hry se v pamět loudí a tam váznou.

O repetování, kterýmž se všecko v paměti tvrdí, v kap. XX. oznámeno.

Kapitola XXIII.

Methodus *morum* in specie.

Jak obzvláštně *mravům* prospěšně učiti.

Mravů dobrých mládež nabývá

V mravích a ctnostech mládež cvičiti, není nesnadné, poněvadž sme v kap. V. prokázali, že všeliké harmonie kořeny v sobě má člověk, jestliže se

1. časným v ně zavozováním,

1. cvičení časně začne, dřív než se nezpůsobové a nectnosti hnízditi začnou.[3]) Nebo neoseješli z jara časně rolí, vydá sic ona byliny, ale jaké? Koukol, ostí, bodláčí, kopřivy a jinou chamrad; jíž mášli úmysl kořeny podtrhati, snáze to zpravíš, časně podoraje a semenem dobrým zemi

[1]) str. 119. [2]) Cvičiti se má pamět učením-se do slova co nejvíce spisů, a to i našich i cizích. [3]) viz kap. V. „O mravích a ctnostech“, a kap. VII.

zaměstnaje (aby onyno místa, vlahy, síly a zniku neměly), nežli potom jednu po druhé tu neřest (an tě bůsti, píchati, páliti konečně budou) vytrhati chtěje. A zdaž sic nevíme, že čím hrnek nejprvé navře, tím zapáchá vždycky? lahvice také vodou napitá, vodnatost vždycky drží; každé víno v ní vyvětrá. Vlna, kterou barvu nejprvé chytí, tu drží; přebarviti se nedá. Vosk a gyps za měkka se formují snadně, a ráz jaký chceš na sobě vytisknouti dají; než jak zatvrdnou, darmo jest předělávati je; protož první a převeliký, na němž všecko skoro záleží, fortel jest, hned z maličkosti dítě k dobrým povahám a obyčejům vésti.

2. To pak vedení nejpředněji na tom záleží, aby dobré příklady ustavičně před očima měli. Doce facienda, sed faciendo. Uč je činiti činěním; nebo děti opičátka jsou; co uhlédají, dobrého neb zlého, hned dělají. Protož rodičové, chůvy a čeládka středmě, mírně, vážně, k sobě vespolek uctivě, a všelijak mravně a ctnostně vésti sobě mají, pro dítky; ovšem pak preceptoři nejvýbornější z lidí býti musejí, obyčejů a povah líbezných a pravé ctnosti zrcadlo, protože se k nim jistotně discipulové formovati budou. 2. příkladu dobrého jim dáváním,

3. Připojovati se však mohou i poučování, aby vždy rozumně, co dělají, dělali, a že se tak dělati má, věděli. Kteráž poučování mohou se konati buď vlastními slovy aneb podáváním pěkných povědění z písem a mudrců, aby se jim z paměti učili. Nebo Šalomoun dí, že slova lidí moudrých jsou ostnům podobná a hřebíkům vbitým (Eccles. 12, 11.); a tím ukazuje, že jak se hřebíkem něco zaráží, aby se neviklalo, a ostnem se hovádko k tahu neb běhu pobádá, tak pověděními jemnými k běhu ctnosti mysl zdárná se nejen tvrdí, ale i ponouká. 3. slovy jich při tom poučováním,

4. A jakož příklady a napomínání k ctnostem stále jim obmýšleti sluší, tak zase naproti tomu příklady zlé a řeči neb slova nákažlivá všelijak od nich vzdalovati. Nebo poněvadž jsouce porušeni, sklonnější sme z přirození ke zlému, nebezpečenství jest, aby se zlé raději nechytalo než dobré, kdyžby se oboje na oči a mysl jim pouštělo. Protož všeliké nákaz příčiny od nenaprzněného ještě věku s pilností odháněti, veliká opatrnost bude; jako jsou tovaryš- 4. nepříkladů odvracením,

stvo zlé, řeči oplzlé, knihy neužitečné, až i zahálka všelijaká. Lidé zajisté, nic nedělajíc, zlého dělati se učí, protože mysl prázdná býti nemůž, a nezaneseli se něčím potřebným, prázdnými, marnými, ničemnými věcmi sama sebe zanáší.[1]) Pro kterouž příčinu dobré jest, aby vždycky v něco zavozovány byly děti, aspoň ve hru nějakou, kterážby zdraví těla aneb čerstvosti mysli napomáhala, a za tím čas, kterýžby zahálkou se byl strávil, minul. Když poodrostou a v ctnostech se pozmocní, ne tak jim škoditi moci bude, cokoliby potom (poněvadž z světa nelze) zlého viděti, slyšeti, čísti jim se dostalo. Jakž onoho mládenečka příklad ukazuje, kterýž u Platona mudrce vychován byv, když se k otci svému dostal, a u něho (mezi jinými nezpůsoby) smích a chechtání nemírné spatřil, podivil se, a že on toho u Platona neviděl, pravě, navrátiti se odtud pospíšil. Totoby sic mohlo býti, aby preceptor sám některé nezpůsoby (zvláště k nimž mládež sama z sebe náchylna) ukazoval, a jak to mrzuté jest, stěžoval; ku příkladu, na jedné noze co čáp státi, podepra bradu seděti, sem tam zevlovati, na lidi prstem ukazovati atd. A k té potřebě dobrý jest grobián, takové nevycvičených lidí nemravky pospolu a žertovně ukazující; nedalliby kdo na se pozoru, aby týrán býti mohl.

5. pomocníky při tom,

5. A poněvadž sami řídko tak bedlivi býti můžeme, jakž potřeba, neškodí rodičům za pomocníky sobě přivzíti buď z dítek starších, neb čeledínů vážnějších, kteřížby i v nepřítomnosti jejich na mravy pozor dávali. Preceptoři pak mohou v každé klassí pomocníky zříditi z discipulů svých, o čemž viz v kap. XXVI. plněji.

6. kázní rozšafnou.

6. Naposledy, poněvadž bázeň a ostýchání při mladých býti musí, majíli na cestě ctnosti zdržáni býti, kázně také k cvičení mládeže nevyhnutedlně potřebí. Nebo kde není kázně, není bázně. A kázeň, pravím, že býti musí, ne tak pro učení (kteréž když se náležitým pořádkem vede, samo z sebe vnadou a libostí jest lidské mysli, a nucení žádného nepotřebuje), jako pro mravy; aby jmenovitě otec, matka, pěstoun, preceptor, kdekoli co neslušného vidí, ne-

[1]) str. 42.

trpěl, ale hned napomenul, okřikl, přemrštil, jak potřeba. Nebo poučování, světlo a cesta života jsou domlouvání vyučujícího, dí Šalomoun. Přísl. 6, 23.

Ctnostem pak učeni musejí býti všechněm, žádné nevynímajíc, vnitř i zevnitř.

Vnitřní hlavní ctnosti jsou: opatrnost, středmost, udatnost a spravedlnost. — *Opatrnosti* pravým o všech věcech poučováním nabývati budou snadně, poněvadž rozdíl pravý mezi věcí a věcí všudy uměti dělati, všeliké opatrnosti základem jest. — *Středmosti* a mírnosti zvykati budou v jídle a pití, snu a bdění, prácech a kratochvílení atd., aby všudy, čeho kdy čas, a pokud míra, užívati se učili, jinak nic. — *Udatnosti* cvičení bude v přemáhání samých sebe a skrocování žádostí, vášní, netrpělivosti, hněvu atd. slovem zvykáním po jiného raději vůli choditi, než po své, a posloucháním ochotným starších, ve všem, co poroučí, byť proti rozumu a mínění jejich bylo. Nebo ne nadarmo Lactantius napsal: Qui equos recte alunt, eos primum docent parere freno; pueros igitur qui instituere vult, primum assuefaciant, ut dicto sint audientes. [1]) Takť jest v pravdě: Rossbereiter nezpraví při koni nic, jestliže ho sobě nejprv nepojme v uzdu, aby se mu nejinak, než po jeho vůli obracel. (Viz o tom Sirach v kap. 30, od 1. do 14.) — Naposledy *spravedlnost* v nich kořeny klásti bude, budouli učeni a přidržíni, aby žádnému neškodili, žádného neuráželi a nekormoutili vědomě, nýbrž každému, co jeho jest, oddávali, pravdu vždycky milovali a mluvili, lži a lsti utíkali, v hod, seč komu mohou činili atd.

Zevnitřní ctnosti budou zvyklé mezi lidmi vlídnosti ceremonie, uměti k vyšším pokorně a uctivě, k rovným šetrně, k nižším přívětivě, ke všechněm ochotně se míti, přicházející vítati, k nimž sami přicházejí pozdravovati, pozdravujícím děkovati, a to jak kde sluší, s klobouku snětím, ruky podáním, políbením, pokloněním, v stranu ustou-

---

[1]) Kdo koní dobře hledí, nejprvé je učí býti uzdy poslušnými; mládež tedy kdo vyučovati chce, přede vším k tomu nechať ji navykají, aby poslouchala na slovo.

pením atd. též prozřetedlným poselství přednešením, a zase šetrným, načby tázán byl, odpověděním, a podobně.

K tomu všemu mladého sobě milostně navésti můž, kdo napřed položených v kapitole této regulí šetří.

Kapitola XXIV.

Methodus pietatis,

t. jak obzvláštně pobožnosti svaté mládež učiti.

Na pobožnost největší v školách pozor býti má,

Apoštolské napomenutí, abychom pečovali, kterakby duch i duše i tělo bez úhony chováno bylo (1. Thess. 5, 23), v tomto o vedení mládeže uvažování tak na pozoru býti má, abychom, co mezi tím trojím nejpřednějšího jest, k tomu nejpředněji směřovali. Nejpřednější pak jest duše, obraz nesmrtedlný nesmrtedlného Boha. Jakož tedy o chování těla v kap. XV., a o formování (skrze umění a mravy) ducha neb mysli v kapitolách následujících až posavád. mluveno: tak již o ozdobě duše, to jest *pobožnosti* svaté, se promluví.

Kteráž ačkoli boží dar jest, a z nebe se působením Ducha svatého dává, poněvadž však týž Duch svatý pomocníky míti chce, kteřížby rajské jeho strůmky viditedlně štěpovali, zalévali, oklešťovali (1. Kor. 3, v. 6. 8.), spravedlivé jest, aby oni práce a povinnosti své způsobu a pořádku vyrozumívati se snažovali.

protože

Předně pak, aby vždy všech, kdo to čísti budou, mysl na věc tuto obrácena byla, ještě to obnovím, že všecko *mládeže cvičení od pobožnosti se začínati, i po veškeren cvičení čas nejvyšší na ni pozor* obracín býti má. Čehož důvodové tito jsou:

1. pobožnost nejdále patří,

1. Co nejpřednější jest, napřed jíti má. Nejpřednější pak jest to, což nejpřednějšímu našemu cíli, věčnému totiž s Bohem spojení, nejpředněji napomáhá, jenž jest pobožnost. Nebo písmo dí, že proroctví přestanou, jazykové utichnou, umění v nic přijde, ale láska zůstane na věky (1. Kor. 13.). Co tedy k věčnosti patří, nejhlouběji a za základ všemu jinému kladeno býti má.

2. Nejsnáze jest pobožnost nejprvé štípiti v srdce lidské, dříve než se ono marnostmi nějakými zanese a zaplaví. Tak jako snáze oheň hasiti v jiskře, než se rozhoří, a vodě tok zastaviti zacpáním pramene, než potom děláním hrází; a snáze vyčistiti od koukole obilí, když růsti počíná, než potom: tak i vzdělávání pobožnosti, an i s tím ještě práce bude, podrostající zlé výstřelky vytínati. 2. nejsnáze se nejprvé vštípí,

3. Nádobu, do níž drahou mast klásti míníš, vyčistiti nejprv potřebí: sic se zasmradí, zkyselí, zkazí. (Sincerum est nisi vas, infundas quidquid, acescit.) Duši tedy svou, do níž moudrost shromažďovati máš úmysl, napřed musíš vyčistiti, nechcešli, aby umění tvé smradem pýchy a marnosti zohaveno bylo. 3. k nabývání jiných umění srdce nastrojuje,

4. Kdokoli k cvičení moudrosti přistupuje, potřeba mu vůdce a učitele, Ducha svatého, kterýž sám dokonalým učitelem jest a slove a uvodí ve všelikou pravdu. „Ten pak duch, svatý jsa a duch kázně, utíká lsti, a odstupuje od myšlení nerozumných, protože přicházející nepravostí přemožen bývá. V duši nešlechetnou nevchází moudrost, aniž bydlí v těle podmaněném hříchu.“ (Sap. 1.) Protož host ten, učitel nebeský, napřed hledán, zván, uvozován, však do příbytku čistého, býti musí. 4. vůdce moudrosti, Ducha sv, dosahuje,

5. Pán Bůh zákonem všecky prvotiny sobě přivlastnil; zdali tedy ne prvotiny věku našeho také? Obzvláště pak pozorování hodné jest, co o štěpování stromů byl nařídil. Slova jsou tato: „Když v zemi své nasázíte všelikého stromoví, ovoce nesoucího, tedy obřežete neobřezání jeho, jenž jest ovoce jeho. Po tři léta budete je míti za neobřezané; nebude jedeno. Čtvrtého pak léta buď posvěceno k chválení Hospodina, a pátého teprv léta sami z něho jísti budete, aby vám Hospodin rozmnožil úrody jeho. Nebo já jsem Hospodin, Bůh váš“ (Levit. 19, 23. atd.). 5. jest prvotinami srdce našeho,

Co že to medle? Zdaliž Bůh o stromy pečuje, čili na prosto pro nás to praví? Pro nás jistě. (Viz 1. Kor. 9, 9. 10.) Což tedy to jest? Po tři léta zamítati ovoce, čtvrtého roku posvětiti je Hospodinu, pátý teprv sobě? a budeli to činěno, že rozmnoží úrody naše? — Toto jest: Strůmkové ti, v zemi izraelské štípení jsou mládež v církvi zrozená. První tři léta jsou léta mladosti; v nichž, co

se s námi rodí a roste, divočina jest (rovně jako při jiných ven z církve zplozených), kteráž se odřezovati a preč odmítati musí. Potom prvotiny snažností našich dány mají býti Bohu, a teprv pak, co k životu tomuto patří, toho hleděti. Ten pořádek budeli ostříhán, slibuje Bůh rozmnožovati při nás dary své; a naposledy právem svým toho vyhledávaje, poroučí, aby se tak dálo. Nebo (prý) „já jsem Hospodin, Bůh váš.“ Jinak tedy nelze.

6. má zaslíbení největší,

6. Sama pobožnost zaslíbení má přítomného i budoucího života (1. Tim. 4, 8. Mat. 6, 33.). Obzvláště pak zjevování tajemství samým bojícím Pána se slibuje. (Žal. 25, 14.). A za touť příčinou bázeň boží počátkem, kořenem, studnicí, pramenem, korunou moudrosti se nazývá. Což i pohané znamenali; protož Cicero řekl: Deum cole, et omnia facies divino instinctu, t. Boha cti, a bude tě vnukáním svým říditi. To zajisté rozum sám ukazuje, že kdo se k světlu obrací, od světla osvěcován bývá; čím blíž tím víc. Bůh pak světlo jest.

7. dává mysl veselou při delších pracech,

7. Radí nám rozum náš i písmo svaté, abychom „pracem svým přiměšovali vždycky veselost srdce, protože ta jest život člověka“ (Syr. 30, 23.). Již pak veselosti žádné na světě větší není a býti nemůže nad veselost svědomí dobrého v Bohu, pro kterouž se člověk pobožný stromu při vodách živých štípenému, vždycky se zelenajícímu a vždycky kvetoucímu (Žal. 1, 3. a 92, 13.), naproti tomu pak nepobožný vřesu, na poušti, v místech vyprahlých vadnoucímu (Jer. 17, 6.) přirovnává. A protož pobožnost všech našich snažností, všeho potěšení, vší moudrosti, všeho života, přítomného i budoucího, začátkem, základem, kořenem, podporou jsouc, napřed jíti má nepromĕnně.

8. jest vrch dokonalosti; protož nejvýš, jako terč všeho, stavena býti má.

8. Naposledy z pohanských mudrců příkladu totéž mocně vyvodím; mezi nimiž, kteří nejvýš v moudrosti přišli, Socrates, Plato, Seneca, Epictetus, Cicero, na to též přicházeli, nač naposledy Šalomoun, aby se o formování srdce k vůli Bohu starali, což knihy jejich ukazují. Nýbrž sám disputator Aristoteles všecken život v hlubokém toliko filozofování stráviv, při smrti zvolal: *Ens entium miserere mei! O tý, kterýž jsi bytnost bytností, smiluj se nade mnou!* Protož, co tento při smrti teprv uznal, nač jiní ti po

dlouhých teprv zápolích přišli, my proč bychom našim z místa hned za cíl a terč nevystavovali? *Tak Bůh káže, tak rozum velí, tak potřeba nutí; nelze jinak.* Na tom stůj neproměnitedlně, ať školy naše křesťanské chrámové pobožnosti a Ducha svatého dílny jsou!

Amen, Ježíši Kriste, Amen, Amen.

V čem pobožnost záleží?

Pobožnost (krátce mluvíc) jest ochotné, libé, ustavičné srdce našeho po Bohu se obracení. Což se děje *myslí, vůlí, skutkem.* Pobožnost po Bohu obrací

Myslí se po Bohu obracíme, když na něj, jakožto svého učinitele a zdržovatele, dobrodince a otce, v němž živi sme, hýbeme se, i v bytu trváme, ustavičně pamatujíce, ve všem všudy, cokoli vidíme, slyšíme, okoušíme, cítíme, a čeho se dotýkáme, šlepějí moci, moudrosti a dobroty jeho šetříme. mysl,

Vůlí, když jej svrchovaným svým dobrým býti poznávajíce, z vnitřností srdce milujeme, po ničem na tom světě víc, jako po milosti a přízni jeho, netoužíce, ničeho na tom světě víc, jako rozhněvání a nemilosti jeho, se nelekajíce. vůli,

Skutkem, když ve všem vůli svou vůli jeho poddáváme, a všecky povahy své k jeho božským ctnostem tak formujeme, aby čistoty a svatosti, spravedlnosti a milosrdenství pravý, právě vyražený boží obraz při nás se skvěl. — Blahoslavený, kdo toho trého dojde. skutky.

Jaký toho základ?

Máli pak to tré v mládež uvozováno býti mocně, musí se pravý toho základ věděti, jenž jest trůj: *písmo, svět a sám člověk.* (Scriptura, natura et providentia particularis.) Pobožnost jde z zpytování písem, skutků božích, svědomí.

V písmě musíme poznávati Boha, jakéhož se nám zjevil v hlasu svém; v světě, jakého se nám vyobrazil v skutcích svých; v nás samých, jakého se nám okazuje v dobrodiních a soudech svých; ač všecko to sic tré pů-

vodně se Duchem božím v písmích svatých vyjevuje, potom vlastním skutků božích spatřováním rozumu našemu rozvíná, naposledy vnitřní čitedlností srdce stvrzuje.

A protož musí to býti, aby všickni učedlníci pobožnosti napřed a nejvíce hleděli písem svatých. Co zajisté Hyperius řekl, že (in scriptura nascitur Theologus) se Theologus v písmě vyléhnouti musí, to svatý Petr šířeji obrací na všecky boží syny, že „znovu zrozeni býti musejí z neporušitedlného semene, živého slova božího, zůstávajícího na věky." (1. Petr. 1, 23.) Tato tedy svatá kniha, biblí, v školách křesťanských Alpha i Omega býti musí, aby všickni křesťanští mládenci příkladem Timothea od dětinství písma svatého znajíce, a slovem víry vykrmeni jsouce, moudří byli k spasení. (1. Tim. 4, 6. a 2. Tim. 3, 15.) — Zatím potom teprv místo bude filosofii, protože tehdáž teprv rozumné bude a užitečné všelijakých božských i lidských skutků spatřování a vším tím svědomí svého vzdělávání.

Jaké cvičení?

Pobožnost při člověku vzdělává se a zdržuje

Co veliký muž D. Martin Luther řekl, že tria faciunt theologum, meditatio, oratio, tentatio, [1]) to my sem obrátiti můžeme a musíme (nebo jiné cesty není), že právě pobožného křesťana činí toto tré: *přemyšlování, modlitba, pokušení.*

1. přemyšlováním častým,

Přemyšlování jest písem svatých, skutků božích a dobrodiní božích časté, bedlivé, nábožné při sobě zpytování a rozvažování. Což jak se užitečně konati má, mládeži ukázati potřebí bude, jakož při částečném potom vypisování, co kterému věku přísluší, ukazovati se nepomine. Summa jest: aby se učil všudy šetřiti a porozumívati, že všech věcí počátkem, prostředkem i dokonáním jest Bůh sám; protože z rady vůle jeho plyne všecko, buď že co činí on sám, buď že aby se dálo, dopouští; mocí a moudrostí jeho že jde a řídí se všecko; k slávě milosti a spravedlnosti jeho že musí vyjíti všecko.

2. modlitbami,

Modlitba jest časté, a jako ustavičné k Bohu vzdy-

---

[1]) Tři věci činí theologa: přemyšlování, modlitba, pokušení.

chání, a to jak pro posilování srdce v Bohu a vážení odtud potěšení a radosti, tak i pro dosáhnutí (dosahování) při všech věcech rady a pomoci. Nebo na tom stojí, že my „nic nemůžeme sami z sebe, jakožto sami z sebe, ani pomysliti něco dobrého, ale všecka naše dostatečnost toliko z Boha jest.“ Musíme tedy učiti se o všecko vždycky k Bohu patřiti, tak jako oči služebníků k rukám pánů obráceny jsou (Žal. 123), tak aby každý z nás ve všem vždycky Boha se dokládaje, naprosto více s Bohem nežli s lidmi času trávil. Což snadně býti můž, jestliže nejen se k modlitbám uprázdně, na kolenách kleče, ruce zdvihaje, hlasem volaje (což obzvláštního místa a času vyhledává), ale při jakékoli práci, v jakémkoli hluku, leže, stoje, chodě, sedě, mluvě, poslouchaje, a cokoli dělaje, na Boha vzpomínati, láskou, nadějí a žádostí k němu se vznášeti budeš. Nebo toť jest, což o Enochovi zapsáno, že stále chodil s Bohem (Gen. 5.).

Pokušení jest průba a examen, jak mnoho člověk v pobožnosti prospěl, vyjevující; a jest troje: lidské, ďábelské, božské. Lidské: vlastní a cizí. — Vlastní zkušování sebe samého tytýž v svědomí, chováli se ve všem vedlé vůle boží, čili se někde něco, a jak mnoho nedostává. Cizí: přátelské i nepřátelské. Přátelské, předložených někdy na to i jiné vytazování aneb nepatrným způsobem v pilnosti, věrnosti, tichosti atd. zkoušení. Nepřátelské, když nás kdo nenávidí, podhlídá, sočí, pomlouvá, utrhá, loupí, trápí jakýmkoli způsobem. Ve všem tom, hle, musejí mladí osvěcováni býti, aby věděli i sami sebe jak v ustavičné stráži svědomí držeti, i jakýmkoli bližních svých průbám obvykati, věříce, že i když nám Bůh člověka po boku neb nad hlavu sází, toho darmo nečiní. Ovšem pak jak ďábelská pokušení znáti, jak božská od nich rozeznávati, a v obojích jak se trpělivě, stále, tiše, vroucně chovati, aby věděli a uměli, k tomu jich nastrojovati potřeba. Což vše níže na svých místech bohdá činěno, a forma všeho toho v každé škole ukázána bude. 3. pokušením.

Kapitola XXV.

Že majíli právě křesťanské školy býti, pohanské knihy odbyty býti musejí.

Místo pohanských knih písmo sv. do škol uvedeno býti musí.

Nevyhnutedlná káže potřeba, čehož sem v předcházející kap. navrhl, o tom šířeji promluviti, že chcemeli právě křesťanské školy, pravé pobožnosti dílny míti, musíme knihu boží, biblí, do škol uvedouc, všecky naproti tomu pohanské knihy ze škol vyobcovati; jinak svého při mládeži cíle nedojdeme.

1. To samo od Boha jest (immediate) lidu božímu dáno.

Předně zajisté nevyhlásil Bůh lidem žádné jiné školy, kromě v síňci své, u úst svých, to jest v písmích svatých. Tak zajisté mluví Bůh: „Slyš Izraeli! Hospodin, Bůh tvůj, Bůh jeden jest. Protož budou slova ta, kteráž já přikazuji tobě dnes, v srdci tvém, a budeš je opětovati synům svým, a mluviti o nich, když sedneš v domě svém, i když půjdeš cestou, léhaje a vstávaje. Uvážeš je za znamení na ruce své, a jako náčelník mezi očima svýma. Napíšeš je také na veřejích domu svého, a na branách svých“ atd. (Deut. 6, 4. atd.) A u Izaiaše: „Slyšte nebesa, a pozoruj země; nebo Hospodin mluví“ (Iz. 1, 2.). „Já, Hospodin, Bůh tvůj, učím tě, aby prospěch bral, a vodím tě po cestě dobré“ (48, 17.). Item, „nemáliž se lid na Bohu svém dotazovati?“ (Iz. 8, 19.). A Syn boží dí: „Zpytujte písma.“ (Jan. 5.) atd.

2. Jest dáno za světlo rozumu lidského.

2. Vyhlásil Bůh slovo své za dokonalou reguli života, a za dostatečné rozumu světlo. Nebo tak skrze Mojžíše lidu svému mluvil: „Viztež, naučil jsem vás ustanovením a soudům! ostříhejtež jich tedy a čiňte je. Nebo toť moudrost vaše a opatrnost vaše před očima národů, kteříž slyšíce ustanovení toto, řeknou: Jistě lid moudrý a rozumný jest národ tento“ (Deut. 4, 5.). A k Jozuovi: „Neodejdeť kniha zákona tohoto od úst tvých, ale přemyšlovati o něm budeš dnem i nocí: nebo tehdáž šťastný budeš na cestách svých, a tehdáž opatrný budeš.“ (Joz. 1, 8.) A skrze Davida: „Zákon Hospodinův dokonalý, občerstvující duši; Hospodinovo svědectví pravé, moudrost dávající neumělým, osvěcující oči“ atd. (Žal. 19.) Až i skrze apoštola: „Všeliké písmo od Boha vdechnuté užitečné jest k učení, aby dokonalý byl

člověk boží“ (2. Tim. 3.). — Což podobně všickni nejosvícenější svatí muži znávali i vyznávali. Chrysostomus dí: Quidquid vel discere vel ignorare opus est, in scripturis discimus. [1]) Cassiodorus pak: Scriptura in scola coelestis etc.

3. Mimo to zapověděl Bůh lidu svému zjevně, jinam se na učení obraceti. Takto praví Hospodin: „Cestě pohanů neučte se. Nebo ustanovení národů těch jsou pouhá marnost“ (Jer. 10, 2.). A opět: „Neníliž Boha v Izraeli, že jdete dotazovati se Belzebuba boha Akaron“ (4. Král. 1, 3.)? Item. „Nemáliž se lid na Bohu svém dotazovati? Protož, k zákonu a k svědectví. Pakli nechtí, nevzejde jim záře“ (Iz. 8, 20.). — Proč to? Protože všeliká moudrost ode Pána jest, a s ním toliko zůstává na věky. Jedenť jest sám moudrý, hrozný velmi, sedící na trůnu svém. Sic kořen moudrosti komu jest zjeven? a důmyslnosti její kdo vyrozuměl (Syr. 1.)? Ač světlo nebeské vídali, cesty však umění nepoznali. Není slýcháno v zemi kananejské, ani vídáno v Téman; ani synové Agar, kteříž vyhledávali rozumnosti, ani kupci Máranští, vykladači pohádek, nepoznali cesty moudrosti. Ale ten, kterýž ví všecko, povědom jest jí, a vynalezl ji rozumem svým. Vyhledal všelikou cestu umění, a dal ji Jakobovi, služebníku svému, a Izraelovi, milému svému (Baruch 3.). Neučinilť tak jiným národům, protož soudu jeho nepoznali (Žal. 147.).

3. Bůh ku pohanům na učení se obraceti nedá,

4. Pakli se kdy od zákona jeho k vnadám postranním obracel lid jeho, nemlčel k tomu Bůh, ale to stěžoval, nejen jim za největší nesmyslnost pokládaje, že studnici moudrosti opouštějí (Bar. 3, 12.), ale za dvojnásobní zlost, že opouštějíce pramen vod živých, kopají sobě cisterny prázdné (Jer. 2, 13.). Tak skrze Ozeáše naříkaje, že se s pohany a ustanoveními jejich milkují, dokládá: „Toho pak, což jsem jim zvláštního napsal v hojnosti v zákoně svém, neváží sobě, rovně jako věci cizí“ (Oz. 8, 12.). — Hle co tuto mluví Bůh! že věci zvláštní v zákoně napsány jsou, a to v hojnosti. Bohuliž věřiti nebudeme? Pamatujme raději, co Mojžíš o zákonu řekl: „Není daremné slovo toto, abyste jím pohrdnouti měli; ale jest život váš“ atd. (Deut. 32, 47.)

4. nýbrž proti tomu zuřivě horlí.

---

[1]) Cokoli buď se učiti buď nevěděti třeba, z písem se učíme.

5. Nejmoudřejší v světě lidé, to jest svatí boží, odtud toliko moudrost svou brali.

5. Protož pravá církev, a všickni právě pobožní, ani neměli, ani nežádali jiné školy, kromě slova Boha nejvyššího, a měli moudrost nade všecku moudrost světa. David zajisté, král moudrý a prorok veliký, odkud umění a moudrosti nabyl, vyznává v žalmu 119. v. 98. atd. „Nade všecky“ prý „nepřátely moudřejšího mne činíš přikázaními svými; nebo mám je ustavičně před sebou. Ano i nade všecky své učitele rozumnější jsem učiněn; nebo svědectví tvá jsou má přemyšlování. I nad starce opatrnější jsem. Z přikázání tvých rozumnosti sem nabyl. Protož všeliké bludné cesty nenávidím.“ Item „Svíce nohám mým jest slovo tvé, a světlo stezce mé. Svědectví tvá jsou mé rozkoše a moji rádcové“ atd. Podobně Šalomoun, z lidí nejmoudřejší, vyznává: „Hospodin dává moudrost, z úst jeho pochází umění a opatrnost.“ (Přís. 2, 6.) Podobně Jesus Sirach, předivnou moudrostí se stkvící, v předmluvě své osvědčuje, že ne od jinud, než ze čtení zákona a proroků jí nabyl. Protož i plésávali svatí boží nad zákonem, „v tom světle božím vidouce světlo“ (Žalm. 36.). „Blahoslavení sme, Izraeli,“ dí Baruch, „že, které věci líbí se Bohu, známé jsou nám“ (Bar. 4, 4.). A apoštolé: „Kam od tebe půjdeme Pane, a ty slova věčného života máš?“ (Jan. 6, 68.)

6. Pakli se jinak dálo, církev hned zacházela.

6. Příkladové všech věků a běhů osvědčují, že kdykoli se církev od těchto studnic Izraelských k cizím praménkům uchýlila, vždycky to začátkem bludů a zavedení bývalo. Což o staré Izraelské církvi z častých božských skrze proroky na to žehrání zřejmé; o křesťanské pak nové církvi také z historií patrné, že dokud apoštolé a náměstci jejich samo čisté slovo boží vedli, dotud přesnost víry trvala, a muži boží velikým božím světlem se stkvěli. Ale když se pohané hromadně do církve obraceti začali, a skrze nebedlivost strážných mnoho pohanských kněh do církve se vloudilo a vtrousilo, tak že všecky školy jimi opanovány byly, nač nepřišlo, žalostný pod Antikristem posavád církve způsob svědčí. Ztracen byl klíč rozumnosti a umění u těch, kteříž jej míti se domnívali; světlo víry v srdcích lidských zatemněno; smyslů zcestných a bludů slepých pohanských, proti zřejmému božímu slovu, ve všech artikulích se rozplodilo; roztržek a sekt po všech stranách hojně povstalo;

láska ustydla, pobožnost pravá utuchla; summou jménem křesťanským přioděné pohanství všudy panovalo. Pohrůžka zajisté Pána nebe i země dojíti musila, „aby, kteří pohrdli zákonem a svědectvím, neměli záře“ (Iz. 8.), ale „naplněni byli duchem chropotu, a měli zastřené oči proroci i knížata jejich, tak aby jim všeliké vidění bylo jako kniha zapečetěná. A poněvadž bázeň jejich, kterouž se báli Boha, byla z přikázání lidských pošlá, zajíti musel s nimi Bůh, tak jakž se osvědčoval divně a zázračně, aby zahynula moudrost moudrých a opatrnost opatrných vymizela“ (Iz. 29, 10. 11. atd.). Právě to se i na nich naplnilo bylo, což o pohanských mudrácích pověděl Duch svatý, že „marní učiněni jsou v myšleních svých, a zatmíno jest nemoudré srdce jejich. Měvše se za moudré, blázni učiněni jsou“ atd. (Řím. 1.). — Protož máli šťastně církev obnovena, a od bludů vyčistěna býti, jinak se to státi nemůže, jediné aby pohanské knihy, jako na onen čas v Efezu, na hromadu snešeny, a spáleny byly; tak by teprva mocně rostlo slovo Páně, a vkořeňovalo se (Skut. 19, 19.); tak by se naplnilo, což prorok dí: „že všickni vyučeni budou od Hospodina“ (Iz. 54, 13.), kdyžbychom se ne od lidí, a to ještě slepých pohanů, než od Boha samého všickni učiti začali. N. B.

7. Sedmé, důstojnost nás křesťanů a dítek našich nedopouští nám tak se opomítati, abychom s nečistou pohanskou zběří tovaryšiti se měli. Nebo co? však pak dítkám knížecím za preceptory nedávají fatkářů, šprochýřů, kratochvílníků, a podobných lehkých lidí; ale osoby vážné, vzácné, moudré, ctnostné. A máme my dědicům výsosti, Kristovým bratříčkům, za vůdce dávati oplzlého šprochýře Plauta? nečistého sodomáře Ovidia? bezbožného athea Luciana? žertovného kejklíře Diogenesa? slepého šermíře Aristotelesa? básnivého rapsoda Plinia? chlubného Cicerona? Ach, dosti sme bláznili, již přestaňme; dosti sme se mámiti dali, již prohleďme, aby se nám a potomkům z mrákoty zase zasvítilo světlo boží. Procul hinc, procul este profani! [1]) Bůh dítkám svým dokonalou v domě svém N. B.

7. Důstojnost naše křesťanská pohrávání toho s pohany netrpí.

[1]) Daleko odtud, daleko buďte pohané.

(církvi) odevřel školu; kdež rektorem a diktatorem jest Duch jeho svatý; professoři a mistři patriarchové, proroci a apoštolé, všickni pravou moudrostí osvícení, všickni neméně příkladem než slovem svítící, svatí muži; kdež učedlníci jsou toliko vyvolení boží, vybrané prvotiny z země Bohu a beránkovi; spolu pak učedlníci jsou angelé, knížatstva a moci na nebesích (Efez. 10.); kdež cokoli se přednáší, umění jest pravé, jisté, dokonalé, nade všecky důmysly vlastního mozku, a všecko k užitku a potřebě přítomného i budoucího života se vztahující. Nebo ústa boží toliko jsou ta studnice, z níž všeliké moudrosti pramenové vyplývají. Tvář boží jest blesk ten, z něhož se paprslkové světla pravého vyrážejí; hlas boží jest kořen ten, z něhož ratolesti rozumu vyrostají a rozvínají se. Protož blaze těm, kteří k tváři boží patří, kteří na ústa jeho pozor mají, kteříž hlas jeho v srdce pouštějí! protože to jediná jest k dojití moudrosti pravé, nebeské, věčné cesta, mimo niž jiné není.

Pohrůžky boží těžké jsou proti reliquiím pohanským.

8. Připomenouti také tuto náleží, jak se ve figuře Bůh onomu lidu svému osvědčoval, a co z toho pošlo, když neuposlechli. „I vyplení před tebou Hospodin národy ty atd. ale ty rytiny jejich ohněm popálíš; nepožádáš stříbra a zlata, kteréž v nich jest, aniž ho sobě vezmeš, aby nebylo tobě osidlem. Nebo ohavnost jest Hospodinu Bohu tvému; ty tedy nevnášej ohavnosti do domu svého, aby nebyl i sám proklatý“ (Deut. 7. 22. 25. 26.). A v kap. 12. (v. 30 atd.) „Kdyžby vyhlazeni byli od tváři tvé, vystříhej se, aby neuvázl v osidle, jda za nimi. Nevyptávej se tedy na bohy jejich, říkaje: Jak oni činili, tak já učiním. Neučiníš tak Hospodinu Bohu svému atd., ale což já přikazuji vám, toho ostříhati budete; nepřidáte k tomu, aniž co z toho ujmete.“ Což ač jim potom, po vítězství, Jozue připomínal, a aby hned modly všecky složili, a od sebe preč dali, napomínal (Joz. 24, 23.), oni však když toho neučinili, stalo se podlé pohrůžky boží, že v osidle tom zvázli, a v modlářství ustavičně ubíhali, až právě do zkažení království Izraelského i Judského. A nemělibychom my býti moudřejší, a cizím neštěstím se kajíc pohanským osidlům vyhýbati? — Knihy nejsou modly, dí někdo. Odpověď: Ale jsou

pozůstalosti pohanů, kteréž vyhladil Bůh před tváří lidu svého křesťanského, jako i tamto; a však nebezpečnější reliquia než tamto. Tamto toliko jímáni byli ti, jichž zhlupělo srdce (Jer. 10, 14.), tuto i nejmoudřejší v nebezpečenství jsou (Col. 2, 8.). Tamto zbylo dílo rukou lidských (jakž to často Bůh, bláznovství lidem vytýkaje, připomíná), tuto dílo vtipu lidského. Tam stříbro a zlato, libé očím, tuto moudrost rozumu tělesného, příjemná tělu. — A co, že nejsou knihy ty modlami? komuž pak k vůli Julian císař Krista opustil? kdo Lva desátého papeže tak zmámil, aby historii o Kristu fabulí býti pravil? čím duchem nadchnut jsa Sadolét kardinál, Bemba, biblí čtoucího, těmito slovy: Tantum virum non decent istae ineptiae,[1]) pamatoval? Co moudré Italy, Hispany, a jiné z knih pohanských toliko moudré, na atejství přivodí? O byť i mezi námi nebývalo těch, jimž Cicero, Plautus, Ovidius, Catullus, Martialis nad příliš voní, a od písem po sobě táhnou! — Díli kdo: Jiným pak čtení těch kněh neškodí; pobožnými křesťany předce jsou. Odpovídá apoštol: „Víme, že modla nic není; ale ne všech jestiť to umění. Protož viz, aby umění tvé nebylo k urážce mdlým“ (1. Kor. 8, 4. 7, 9.). Ačkoli tedy Bůh milosrdný mnohé před pobleskami zachovává, my však vymluveni nejsme, jestliže nástrahy takové, ličidlem rozličným důmyslů lidských ušperkované, oči a srdce neopatrných jímající, a do satanových osidel zaplétající, trpíme. Mlčme; boží rady raději poslechněme, blesku domnělého stříbra a toho zlata mámiti se nedejme, do domů svých ohavností nevnášejme, osidel sobě nedělejme! Nečiňme nevěrně Hospodinu Bohu svému; slávy jeho (slávy moudrosti) rytinám nedávejme; Dágona k arše jeho nestavějme; moudrosti té, kteráž jest shůry, s tou, která z dola jde, nesměšujme; ale toho, co přikázal nám Hospodin, ostříhejme, nepřidávajíce a neujímajíce.

9. Naposledy, neuposlechnemeli rady boží, k zahanbení nám budou v den soudný onino Efezští, kteříž, jak je světlo moudrosti boží obešlo, hned své pohanské všetečné knihy popálili (Skut. 29, 19.). A nynějšího času cír-

---

[1]) Na tak velkého muže nesluší se takové tlachy.

kve řecké, kteréž ačkoli vlastním svým krásným jazykem od pohanských předků svých (filosofů a poetů) sepsané mají knihy, proto však, že ne z ducha Kristova, ale z ducha světa pošly, a moudrostí rozumu lidského, porušeného, ne moudrostí boží pravou naplněny jsou, čísti jich v školách svých nedopouštějí; nýbrž toho tak pilně brání, že dopustilliby se kdo čtení jich, z církve vyloučen, a teprv, když skutečně napraví a knih těch se zhostí, do církve zase přijat bývá. O čemž náš p. Harant v Putování svém svědčí v dílu prvním, na st. 376. — Ačkoli tedy církve řecké, barbarství a slova božího zanedbávání mezi sebe pustíc, v škodlivou při mnohých věcech hloupost a pověry uběhli; skrze to však pohanských knih se vystříhání zachoval je Pán Bůh před velikým antikristovým svodem, aby se omámiti a tak daleko od apoštolské pravdy zavésti nedali. Protož v té věci naprosto následování hodni jsou. Nebo vzdálíc od sebe pohanství, vdálíme světské mámení; a přidámeli (nad onyno pěkněji) v božím slovu cvičení, (nad onyno i všecky jiné) moudrosti a rozumnosti pravé nabývati budeme, protože v božím toliko světle vidí se světlo (Žal. 36, 10.). A protož „všickni, kteří ste z domu Jakubova, pojďte, a choďme v světle Boha našeho“ (Iz. 2, 5.).

Odporové proti tomu světa a těla, i odpověď na ně.

Ale rozvažme také, co proti tomu převrácený rozum světa říká, a čím sobě postranní ty pohanské vnady libují.

1. U pohanů jest moudrost. R.

1. Jest prý veliká v knihách filosofů, oratorů, poetů složena moudrost.

Odpovídám: Hodni jsou oslepení, kdo od světla odvracejí oči. Není sic nová v světě věc, že se sově soumrak svítáním, a tma noční polednem zdá; aleť jiní, jasnějším zrakem obdaření tvorové jinak vědí. Ach člověče marný, kdokolis se do lidských mrákot zahleděl! Pozdvihni k Bohu očí, a uzříš jiné světlo; však jestližeť Bůh lupiny, kteréž zastěňují zrak tvůj, aby pravého blesku neznamenal, sejme. — U Boha toliko pravé jest světlo: u lidí blyštíli se co, jiskřičky jsou, kteréž jim v jejich tam tmách svítily, a něčím se býti zdály; nám, poněvadž svíce hořící (slovo boží) do rukou dány, co po jiskrách? Nebo, buď že dišputují o světu, o věcech přirozených, nic nejsou než

povrchní důmyslové, domněuí, hádky. *Vitrum lambunt, pultes non attingunt*, jakž se znají sami. Ale v písmích sám světa Pán o svých skutcích velebná tajemství vynáší a z nejhlubších gruntů všech viditedlných i neviditedlných tvorů základy odkrývá. Mluvíli o ctnostech filosofi, a úsilnou o dobré sformování člověka, domu, obce práci vedou, co jiného činí, než co pták s oblepenými křídly, k letu se zdvihaje, a třepá se, nikam však nemoha? Ale v písmích k ctnostem jsou poučování pravá, probuzování mocná, pronikavější nad meč, a prostupující až do kostí a mozku, na všecko však příkladové živí. — Pakli ku pobožnosti vésti chtějí pohané, k bezbožnosti, pověrám, slepotě vedou, protože jinak možné není, když oni Boha pravého nepoznali, ani vůli jeho nevyrozuměli, ani jiných cest jeho neznají. „Tma přikrývá zemi, a mrákota národy; nad Sionem vznáší se Hospodin, a sláva jeho vidí se.“ (Iz. 60, 2.) — Protož, ačby zapovědíno nebylo nám synům světla, k těm synům tmy někdy přistoupiti, a podívajíc se na bídné jejich mrákoty, politovati jich: to však nesnesitedlné jest, že se u ohně jejich zhřívati, a jiskrami jejich svítiti sobě chceme. (Huc apponendum Isidori testimonium e Palyanthea Langii p. 10. 41. in specie pak Aristot. v. judicium Melanch. in Hypothes. f. 16. 6.)

Obj. 2. A vždyť nás písmo filosofii neučí; pro theologii dáno jest. 2. U pohanů jest filosofie, ne v bibli. R.

Odpověď: „*Studnice moudrosti jest slovo Boha na výsostech přebývajícího*“ (Syr. 1, 5.). Pravá filosofie nic není, než známost pravá Boha a všech skutků jeho, kteráž nikdež jinde kromě v písmích dokonale se nepředkládá.

Což z nemalé částky Joh. Henr. Alstedius in suo Triumpho biblico ukázal, kdež základy omnium artium et scientiarum philosophicarum [1]) z samé biblí vyvedl. A jistě předivné jest Ducha svatého v biblí mistrovství, že nejpředněji sic k známosti a bázni boží směřujíc, při tom však i základ všech věcí, přirozených i řemeslných, i forma všeliké dobré zprávy srdce, domu, obce, školy, církve, i pořádek běhu a příběhů světa a příhod rozličných příklady

[1]) všech umění a nauk filosofických.

hojně a dostatečně předkládá; čehož všeho stín sotva u filosofů jest. Kdyby jen Bůh Ducha svého svatého v té míře někomu dáti chtěl, aby všecka ta nesčíslná tajemství dokonale rozvíjeti, a jiným ukazovati uměl! Na to však čekati nepotřeba, ažby taková dokonalost byla; proto že i nedokonalí v boží škole dokonalejší jsou nade všecky v světě, dokonalostí se chlubící. A poněvadž moudrý jeden theolog napsal, že moudrost Šalomounova záležela v tom, že legem Dei deduxit in domos, scholas, aulas (t. zákon boží rozvedl do domů, škol, obcí a dvorů); my budemeli místo pohanských škart zákonu božímu mládež učiti, ke všechněm povoláním a obchodům odtud regule bráti, co než Šalomounovu, to jest pravou a nebeskou moudrost v ně uvoditi budeme?

3. Knihy latinské aspoň pro latinskou řeč čísti se musejí.

Obj. 3. Aspoň tedy Terentia, Plauta, Cicerona atd. propter stylum čísti budeme. Nebo odkudbychom se sic latině a oratorii učili?

R. 1. Nebezpečno to, nestojí práce za náklad.

Odpověď: Protoli medle, aby děti naše mluviti se učili, po krčmách, smetištích, záchodích, hampejsích, voditi je budeme? Nebo kudy sic Terentis, Plautus, Catullus, Ovidius atd., než po takových ohavných místech, vodí? co než šprýmy, povyky, žrádla, freje a prostopášnosti všeliké, ukazují? či není člověk sám z sebe dosti k zlému klopotný, že mu mrzkostí všelijakých formy ukazovati, podněty v srdce trousiti, a tím k peklu předce dostrkovati musíme?

Díš: Vdžyť není všecko zlé v těch autořích!

Odpověď: Ale se zlé vždycky snáze nás chytá; protož mládeže tam pouštěti, kdež zlé i dobré pospolu jest, nebezpečno, an jed od škůdců života nedává se sám o sobě těm, jimž se strojí, než co v nejlepším víně, co v nejlahodnějších krmích, neb konfektích; a protoť moc svou provodí k záhubě tomu, kdož ho do života dostane. Tak i ďábel, vrah pokolení našeho, chtělli nás zkrásti, pekelné tráveniny své cukrem výmluvnosti a zdvořilosti pohanské obaliti musel; a my o tom vědouce nerozvržeme mu předce vražedlného jeho krámu?

Díšli: Nevšichniť tak oplzlí jsou: Cicero, Virgilius, Horatius atd. jsou počestní.

Odp.: Ale předce pohané slepí, od Boha pravého k nebohům, k Jupiterovi, Marsovi, Neptunovi, Venuši, Fortuně a jiným (ješto Bůh řekl: „Jména bohů ani nepřipomínejte, aniž bude slyšáno z úst tvých.“ Exod. 23, 13., čehož David ostříhal Žal. 16, 4.), též k hadačství a pověrám svou i čtenářů mysl zavozující; toho, což při mládeži kořenem moudrosti býti má, prázdni jsouce, a naprosto jinými věcmi, nežli ducha Kristova mínění jest, discipule své naplňujíce. Kristus volá ku pokoře; tito slávu a pověst osladčují. Kristus chce míti krotké, tito činí vypínající se a bujné. Kristus holubí sprostnost přikazuje; tito schytralostem a ouskokům učí. Kristus poroučí stydlivost; tito k žertům, šprýmům, prostořekosti cvičí. Kristus dověrně libuje; tito při všem pochybování, disputací, hádky strojí. Summou, „jaké jest obcování světla s temnostmi? a jaké srovnání Krista s Belialem? a jaký díl věrnému s nevěrnými? a jaké spolčení chrámu božího s modlami?“ (2. Kor. 6.) „Běda každému, kdo pohorší jednoho z maličkých věřících,“ dí Kristus (Mat. 18, 6.) Běda tedy také, kdo pohoršení vzdáliti moha, nechává ústrků takových před nohama maličkých Kristových, dítek křesťanských.

Mezitím, co pak tak krásného jest v pohanských těch knihách, což je tak jímá, a čehož by v nebeských našich nebylo? Zdali sami pohané okrasám slov rozuměli? Ach Duch svatý tu jest mistr nejdokonalejší, jehož slova dražší jsou nad zlato, sladší nad med, ostřejší nad meč na obě straně ostrý, a nad ostny a hřebíky probíjející zeď, a těžší nad kladivo rozrážející skálu, jakž svatí boží mluvívali, a posavád pobožní pocitují. Samili pohané paměti hodné, utěšené historie měli a psali? Plná jich biblí naše, zvlášťnějších, divnějších, pravdivějších, nežli oni mají. Samili tropy, allegorie, allusí vésti umějí? Vrch toho jest u nás. Malomocný to soud, který sobě Alann a Farfar, řeky Damašské, nad Jordán a vody Izraelské libuje (4. král. 5, 12.). Krhavé to oči, kterýmž Olympus, Parnassus, Helikon milejším jest, než Sinai, Sion, Hermon, Tábor, Olivetská hora, divadlem. Zalehlé to uši, jimž Orfeovy, Homerovy, Virgiliovy húsle nad Davidovu harfu liběji znějí. Porušený to appetit, kterýž sobě nektar, ambrosiam, et fontes ca-

R. 2. Ozdob řeči více v písmích sv.

stalios[1]) nad mannu nebeskou a studnice Izraelské zachutnává. Porušené to srdce, které se více jmény Jupitera, bohů a bohyní, Musarum et Charitum, nežli jménem Hospodina zástupů angelů a archangelů, knížat a panstva, trůnů a mocí kojí. Slepá to naděje, která in campis elyseis raději než v ráji božím se prochází, a rozkoše spasenců prohlídá. Nebo tamto všudy fabule, básně, stín pravdy, tuto podstata, jistota, pravda neomylná.

R. 3. Co v pohanských knihách pěkného jest, vybrati se to má a do kněh našich uvésti.

A nechť jest tak, že mají něco bystrého, což se i nám hoditi můž, phrases jadrné, a nejedny sentencí mravné. Zdaliž však proto hned k nim musíme? Zdali nemohou synové izraelští aegyptských obloupiti a jim zlaté jejich klénoty pobrati? Mohou, dovolil Bůh; právem nám, synům církve, dědictví všech pohanů náleží.

Díš: Tedyť musíme jíti a bráti ty věci?

Odpovím: Manases a Efrain, když se užívati mělo dědictví pohanů, šli zbrojně, však sami muži, dětí nechavše v místě bezpečném, kteréž jim již byl dal Pán (Joz. 1, 14.). Tak tedy i my čiňme, a pro kořisti pohanů mdlé mládeže neposýlejme. Nebo co, kdyby nám děti naše nepřátelé zbili? neb poranili? neb pozajímali? Ach, máme příkladů žalostných hojně, jak mnohé filosofia Kristu odjala, a na zahynutí přivedla. Protož nejlepší rada jest zbrojné oděnce poslati, a dáti pobrati a odnésti, a mezi dítky Izraelské, bez nebezpečenství jejich, rozdělovati ty kořisti, to jest: vybrati z autorů pohanských sentencí pěkné, a rozděliti, ku které co materii náleží, po disciplinách. K čemuž Bůh někoho z učených vzbuditi a nastrojiti rač.

R. 4. Pakli kteří autorové v celosti zůstati mají, vybrati je.

Naposledy, měllиby kdo z pohanů v osobě vlastní k dítkám křesťanským pouštín býti, nechby byl Seneca a Epictetus, jakožto kteříž nejméně pověr, nejvíc pravdy mají, a k regulím křesťanské filosofie nejblíž přistupují. Protož to ďábel tak opatroval, aby v křesťanských školách oni ani místa nenalezli (nebo nikdež proponováni nejsou, ačkoli nejvíc skutečné moudrosti mají). Poněvadž tedy je ďábel, protože jemu platně nesloužili, vymustroval; neměliliby od nás poctěni, a do škol (však pozadu) pouštíni býti, toho k vyš-

---

[1]) ambrosii a zdroje kastalské.

šímu soudu zanechávám. Erasmus sice (muž ten, kterýž u prostřed Antikristových temností svíci jazyků a umění svobodných rozsvěcovati začal), povolilby; kterýž k tomu, aby křesťanská mládež v písmě svatém hned vypěstována byla, radě, dokládá potom: Quod si immorandum sit profanis literis, equidem id fieri malim in iis, quae propius affines sunt sacris libris. (Eras. in Theol. Comp.) [1]) A i to opatrně, vypustíc, kde tam co modlářstvím, jako jména bohů, zapáchá, neb zlé některé a bezbožné pohanů obyčeje připomíná (poněvadž se i tím mysl mladá naprzniti můž). S tou výminkou dovoloval Bůh panny pohanské izraelským pojímati, aby jim nejprv vlasové a nehtové byli ostříháni a roucho změřeno (Deut. 21, 12).

Naposledy, nechť jest tak, nech jest volno celé pohanské knihy čísti, nebráníme, vědouce jakým privilegium Kristus věřící v sebe (aby i hady bráti mohli, a pililiby co jedovatého, aby jim neškodilo Mar. 16.) ohradil. To však vždy zůstati musí, že ještě u víře outlé dítečky boží mezi hady metány býti nemají, ani jim před časem podávati příčin, aby smělou opovážlivostí jed do sebe ssáti se pokoušeli. K tomu ani hned s užitkem mládeže autorové ti proponováni býti nemohou tomu věku, protože ani Cicero ani Virgilius, ani jiný žádný nepsal mládeži toho, co psal, ale lidem soudu dospělého. Nač tedy jest mládež tím obtěžovati, čeho ještě nechápají? Uchopí marnost a hřích; věcí vyšších, kam co patří, neuchopí. Tisíckrát víc prospěje v dospělém věku přečísti Cicerona jednou, než se mu v mladosti z paměti třeba naučiti. Mladé zatím v písmě sv. cvičiti nejkřesťanštější věc bude.

Obj. 4. Říkají, kteří Satanovu proti Kristu při vedou: Písmo jest na mládež ještě věc vysoká; dávají se jim zatím jiné knížky do rukou, až by soudem trošku dospěli. Ale to řeč jest nemoudrých, neznajících písem, ani moci boží. Což se několikerým způsobem ukázati můž. Předně, Timotheus na onen čas slovoutný muzikant, když mu kdo učedlníka přivedl, tázal se vždycky nejprv, učilli se již

4. Písmo jest pro mládež vysoké, jiné se jim zatím knížky dávati musejí. R. 1.

[1]) Kdyby pak obírati se bylo knihami světskými, radil bych, aby to byly ty knihy, které příbuznější jsou knihám svatým.

prvé? Řeklli, že neučil, přijal ho na mírnou mzdu; paklí se učil, dvojnásobní mzdu jmenoval, proto prý, že dvojnásobní s ním bude práce: jedna, odučiti ho, co se od zlého mistra zle naučil, druhá, učiti ho teprv znovu. My tedy, majíce vyhlášeného lidskému pokolení mistra, Krista Ježíše, kromě něhož žádného jiného mistra míti nemáme (Mat. 23, 8), a kterýž řekl: „Nechte dítek, ať jdou ke mně, a nebraňte jim“ (Mar. 10), co předce je nejprv, proti vůli jeho, jinam povedeme? Leč se bojíme, aby při nich Kristus nezahálel, příliš snadně je nauče! protož je nejprv po kolika jiných verštatích, ba (jakž sem řekl) psincích a hampejsích, povláčíme, a teprv je naprzněné a pokažené povedeme Kristu, aby je sobě formoval? Ale komu hůř, nežli nebohým nevinným dítkám? kteréž, aneb s odučováním se tomu, čím nejprv zapáchli, po všecken život zápasiti musejí, aneb od Krista prostě odstrčeni, a satanu k mustrování dáni bývají. Nebo coť se Molochovi obětovalo, o to se Kristus s ním tahati má? Ach hrozné jsou to věci! Pro milosrdenství boží prosím, nechať kněží, vrchnosti, a na komkoli to záleží, prohlédnou, a mládež křesťanskou, Kristu zrozenou a na křtu oddanou, k Molochovi voditi nedopouštějí.

R. 2. Druhé, klam jest, což praví, že písmo svaté vysoké, subtylné, nesrozumitedlné jest tomu věku. Nebo zdali Bůh slovu svému, jak ono vtipu našemu vysoké jest neb není, nerozuměl, když rodičům, aby je předkládali dítkám svým, a o něm s nimi mluvili dnem i nocí, poroučel? (Deut. 31, 11. 12. 13.) Zdali nepraví David, že ono jest, „moudrost dávající neumělým?“ (Žal. 19.) Nenazýváliž to Petr svatý „mlékem znovu zrozených dítek božích, k tomu, aby jím rostli, daným?“ (1. Petr. 2, 2.) Ach mléko jest slovo boží, znovu zrozeným dítečkám božím náležející. Pohanské pak matlaniny, co jsou u přirovnání slova božího? Skořepiny, kůry, pecky, kosti, pohlodky, tvrdých zubů potřebující, a ještě třeba i ty hmoždící. Protož Duch svatý skrze Davida dítek do své školy volá: „Poďte dítky, bázni Hospodinově vyučovati vás budu.“ (Žal. 34.)

R. 3. Naposledy, jsouť hlubokosti v písmě, pravda jest, ale takové (jakož sv. Augustin řekl), v nichž slonové světa (filosofi) tonou, beránkové Kristovi (pokorné dítky boží)

plynou. A třebali je po jednou na hlubinu vésti? Zdaž to po stupních jíti nemůž? Nejprv okolo břehu, poučováním je katechismu; potom dál, v známost jim uvozováním historie stvoření, vykoupení, posvěcení; pak jiné historie písma; tož mravné propovědi, naposledy tajemství víry, z zákona, proroků, žalmů, vše kdy čeho čas. Tak „od dětinství známosti písem vyučováni jsouce, i před nákazami světa zachováni budou, i moudří učiněni k spasení skrze víru v Krista Ježíše“ (2. Tim. 3, 15.). Nebo kdoť tak Bohu oddán bývá, a u noh Kristových sedě, moudrosti té, kteráž s hůry jest, nastavuje ucha svého, nemožné jest, aby Duch sv. své milosti, pomoci a požehnání k nabývání umění a rozumnosti pravé vylévati neměl.

A protož závírka nechť jest angelskými slovy: Nemůže dílo stavení lidského trpíno býti na tom místě, kdež se počíná město nejvyššího ukazovati (2. Ezdr. 10, 54.). A poněvadž Bůh chce, abychom my slouli „stromové spravedlnosti, štípení Hospodinova,“ proto prý „aby on oslaven byl“ (Izai. 61, 3.), nemusejí tedy dítky naše býti strůmkové štípení Aristotelesova, Plautova atd.; sic ortel pohotově jest: „Všeliké štípení, kteréhož neštípil otec můj nebeský, vykořeněno bude“ (Mat. 15, 13.). — Ulekni se, jestliže kdo proti Bohu mudrovati, a proti umění božímu vzpínati se nepřestáváš! (2. Kor. 10, 5.)

Kapitola XXVI.

O kázni škol. [1])

Pravda to jest: *škola bez kázně, mlýn bez vody.* Nebo odejmešli mlýnu vodu, stane; odejmešli škole kázeň, oslabne; rovně jako rolí nepleješli, chamradí obilíčko hubící roste; strůmek, neklestíšli, neokopáváš, neošklubuješ, vlkovatí atd. A však z toho nejde, aby škola bití a křiku plna býti musela; než bedlivosti a pozorlivosti že plna býti musí, při učedlnících i učitelích. Kázeň zajisté co jest, než kázaní, neb poroučení, aby řád ostříhán byl? A však se vůbec rozumí skutečné nad řádem ruky držení, a k němu

Kázeň školám nevyhnutedlně potřebná

[1]) Srovn. kap. XXIII.

přidržení slovy ostrými neb trestáním přísným. Musí tedy mládeže vůdce troje toto znáti: proč? oč? a jak kázně při dítkách užívati.

Pro jaký cíl se vésti má?

Kázeň zajisté aneb trestání má se konati při tom, kdož zhřešil; ne proto, že zhřešil, než proto, aby napotom nehřešil. Protož bez vášně, hněvu a nenávisti, povlovně a rozšafně konati se má, aby sám ten, kdož trestání přijímá, že se to z lásky k němu děje, poznati a skrze to tím více se zahanbiti a k výstraze sobě to vzíti musel.

A oč? ne o neučení, než o nectnosti.

Nemá pak v škole kázeň nikdy býti o učení, to jest o nepochopení neb nezpamatování neb neudělání něčeho. Nebo již ukázáno, že se to musí opatřiti, aby učení milé a libé, jako hra mládeži bylo, načež také grifové napřed ukázáni. Neopatříli se toho, aby mysl jich za svou vnadou jdúc, sama s libostí všecko chytala, daremné jest. A jistě cpaní, strkání, vtloukání v ně toho, od čeho jim mysl odpadá, daremné jest; i lépe hned všeho nechati, než tak cvičiti. Protož v té částce přívětivosti a mnohé snášelivosti potřeba, zvláště při počátečních; jakéž rozšafnosti příkladem svým nebeské slunce učí, kteréž ne hned z jara, na mladistvé, outlé zrostliny hřívá, aniž jich z počátku hned pálí a praží, než zahřívá pomalíčku, potom teprv, když dorostají, a símě neb ovoce dozrává, ostřeji dojímá. Podobné opatrnosti zahradník užívá, že na mladé ratoléstky kosíře nepouští, proto že rány ještě netrpí. Aniž muzikant citary, loutny, regálu, že mu trochu škřípí, a pojednou ho natahováním zpraviti nemůž, zahazuje aneb naň pěstí bije. A takť jest i každý počáteční v každém umění; než se mu smyslové, rozum, jazyk, prstové s věcí seznámí, snášení potřebuje. Potřeba pak i tu při někom ostruh; může se to bez mrskání se a natloukání s discipuly zpraviti; někdy slovem tvrdším, pozahanbíc ho před jinými v nedbalství. Někdy říci: Bopomozi tomu neb onomu, on pilně vždycky pozoruje a všecko zpamatuje: hledělbych také tak! Někdy ho vysmáti: hanba, tak snadné věci nevěděti, neb neuměti! Item zříditi jim každého téhodne, aneb aspoň každého měsíce disputaci pro loco [1]), kdežby každý nižší kohokoli

[1]) veřejné hádání o místo.

z vyšších vybídnouti, a ve všem tom, čemu se předtím učili, examinovati mohl. A tu uháďáli ho, ať opanuje místo jeho, a druhý s hanbau ať dolů jde, tak jedněm zahanbení pokutou, druhým pochvala a poctivost odměnou, a k další pilnosti podnětem bude. — Jen aby se tím buď hříčky nedělalo, neb vášní neprovodilo, než opravdově a vážně postupovalo, preceptor hleděti má. Můž však někdy jednomu hanbu jeho stížiti, druhého ctnost pochváliti, vše rozšafně, aby nebylo s popouzením žádného.

Které nejvíc věci trestány býti mají při mládeži?

Naproti tomu zuřivé trestání býti má pro tři věci: 1. Pro nepobožnost, oplzlost, rouhání, a cokoli proti přikázaním božím čelí. 2. Pro zpouru, když kdo poručením preceptorovým, neb kohokoli ze starších, zhrdaje, naschvál nečiní, co činiti má. 3. Pro pýchu a zúmyslnou lenost neb závist, když kdo od spolutovaryše požádán jsa, poučiti ho nechce. První zajisté ten výstupek Boha uráží, druhý základ všech ctností (pokoru a poslušenství) podvrací; třetí prospěchu hbitému v uměních překáží. Co proti Bohu čelí, nešlechetnost jest, kteráž přísným trestáním vyvraceti se má; co proti lidem a sobě samému, neslušnost, kteráž se žehráním a trestáním napraviti můž; co proti Priscianovi (o čež mnozí nerozumně nejvíc horlí), to maz jest, kterýž preceptor rozumný lehkým strichem (někdy zasmáním) smazati a setříti umí. — Kázeň tedy k tomu a taková ať jest, aby uctivost k Bohu, ochotnost k bližním a ku pracem živost, ve všem pak tom upřímnost a sprostnost zachována byla.

Jakým způsobem kázeň konati?

Způsobu pak nejlepšímu kázně učí slunce nebeské, kteréž zrostlinkám země slouží: 1. vždycky světlem a teplem; 2. často deštěm a větrem; 3. někdy toliko hřímáním a blýskáním, ačkoli i to jim k dobrému přichází. Tak tedy i mládeže vůdce dítky zpravovati a napravovati má.

1. Příkladem ustavičným, sám na sobě živý toho, co se dělati a nedělati má, obraz vždycky dávaje. Čehož není-li kde, daremná jest všecka další práce.

2. Slovy milými, buď že napomíná, neb poroučí, neb se domlouvá o něco, a žehře, neb i kárá a tresce, aby to vše činěno bylo duchem otcovským, ke vzdělání, ne k zkáze

směřujícím. Necítíli takové milosti k sobě discipul, snadně sobě kázeň zlehčí a proti ní se zatvrdí.

3. Pakli kdo zavilý jest, a povlovnější taková slovná kázeň nestačuje, teprv se přijíti můž a má k skutečnému trestání metlou neb jinak; však vždy to obmýšleje, aby zahanbení víc než rány bolelo, a jiní také hanby takové víc než bití aby se báli. Bez toho ani tato přísnější kázeň k užitku nebude. Protož aby discipulům nezvetšela, nečasto jí užívati; než když se užive, opravdově užiti; an lékařství, užíváli se často, přivykne mu přirození, a obrátí je sobě jako v pokrm, že potom neoperuje.

Summa všeho jest, že pěknými slovy a ostrým trestáním v bázni zdržována býti má mládež, a že onoho užívati stále, tohoto někdy toliko z přinucené potřeby, však i tu aby přísnost vždycky zase v lásku směřovala, a všelijaké kázně závírku činila. Nebo (ať ještě příkladně vysvětlím) kdoby zlatníka viděl samým tepáním a bitím obrázek sličný udělati? Žádný nikdá, lépe se leje do formy. Aniž zůstaneli při něm co zbytečného viseti, kladivem opět na to pere, než otlouká kladívkem, neb klíšťkami uštikuje, neb pilníkem odpilovává, vše opatrně; naposledy pak vždycky předce zase hladí.

Též kdo ryby lapati chce nevodem, nejen s jedné strany olovo přivěšuje, kteréž by jej hřížilo, ale přivěšuje k druhé straně houbu stromovou, kterážby mu zplývati pomáhala. Tak tedy podobně, kdo s mládeží chce loviti ctnosti, s jedné strany je zůřivostí k bázni a pokoře shýbati, s druhé přívětivostí k veselé ochotnosti pozdvihovati musí. Šťastný, kdo v to umí trefovati!

Naposledy při všem tom dobře se kázni a počestnosti poslouží, jestliže se pacholata mužům, děvčata ženám rozumným, vážným, počestným k cvičení dávati budou. Protož pro druhé pohlaví školy obzvláštní a pod zprávou matron rozumných ať jsou; lečby kde v malé obci malý příliš mládeže počet byl; tu by spolu cvičeni, však vždy aspoň classemi od sebe odděleni býti mohli.

Kapitola XXVII.

Rozložení cvičení mládeže podlé stupňů věku lidského na čtyry školy. [1])

Smýšlejí vůbec, aniž omyl jest, že člověk na těle do dvadcátého čtvrtého neb pátého léta roste, potom se zastavuje, protože na výš postava dále nejde, toliko že oudům ještě síly, tělu pak celému zmužilosti a ukázalosti přibývá. A podlé tohotoť zdá se, že velmi případně to, co k zrostu mysli přináleží, vystihnouti můžeme; jmenovitě, že i ona k vycvičení svému dosti času má do těch let, čas ten dvadcítičtyrletní na čtvero rozdělíce: dětinství, pacholetství, mládenectví, jinošství, tak totiž, aby prvních šest let člověk v klíně mateřském strávil, druhých šest let v škole obecní preceptorské, třetích šest let v škole latinské, jazykům cizím a svobodným uměním se uče; čtvrtých šest let v akademii a peregrinacích. [2])

Člověk do 24 let roste na těle, i na mysli.

Pro cvičení člověka čtyry školy, každá mající šest let.

Tyto čtyry školy kdoby dobře prošel, nazbyt hojně času má k nashromáždění všelijaké moudrosti a umění, kteráž jej milou Bohu i lidem nádobou, a užitečným církvi neb politii [3]) nástrojem učiní; jen když se dobře spořádá, co se v které té škole dělati má, a jak. — O prvním v této kapitole se promluví, o druhém v jiných didaktiky této kapitolách již ukázáno veřejně, částečně pak in libellis informatoriis jedné každé školy a klasy její potom se ukáže.

Člověku tedy na svět narozenému první škola jest klín mateřský, první preceptoři jeho matka s chůvou, inspektoři pak otec a pěstounové. Z této školy nežli vyjde člověk, učen a naučen býti má *rozuměti* mateřské řeči, a též ji výslovně mluviti, pokud totiž vtip jeho sahá. *V mravích* pak cvičen a vycvičen býti má tak daleko, aby uměl přímě státi, rovně choditi, rukama, očima a jinými oudy trhů šaškovských se vystříhati, ostýchati se starších, báti se kázně, poslouchati rodičů bez provozování vašní a zlosti, a co k tomu podobného; *v pobožnosti* pak tak daleko zaveden býti, aby Boha na nebi býti poznával, modliti

1. Škola mateřská.

[1]) viz předmluvu. [2]) cestování. [3]) státu.

se jemu každý den (a to na kolena klekaje, ruce spínaje, oči zdvižené neb špuštěné maje, bez sem tam zevlování) zvykal, víru svou vyznávati, i ji v nejpřednějších artikulích (o Bohu Otci, Synu, Duchu sv., o hříšnosti své a hříchův odpuštění, o smrti a vzkříšení, i životu věčném) vyrozumívati uměl, přikázání boží z paměti říkal, též otázkám některým snadnějším z katechismu (Co jest Pán Bůh? Co jsi ty? atd.), až i veršíkům některým malým z písní naučen byl. — To vše zdali tomu věku nemožné jest? Zdali šestileté pacholátko neb děvčátko tím vším stkvíti se nemůž? Můž v pravdě lehoučce, povolně, milostně tak daleko přivedeno býti. Ale jak při tom postupovati, to se na svém místě ukáže.

2. preceptorská, Druhá škola jest městská neb obecní, kdež nařízení k tomu mistři a preceptoři shromažďující se mládež v literním umění, mravích a pobožnosti cvičí. V této škole také pobyti šest let dosti bude, protože mohou povlovně naučeni býti: 1. čísti a psáti česky, pěkně, vlastně, hbitě; 2. zpívati melodie všelijaké skrze počátky muziky; 3. počítati všelijaké běžnější počty; 4. může v ně uvedena býti (skrze naschvál k tomu zhotovené knihy) summa všelijakých lidských umění i známostí nejpřednějších božích skutků, historií a příběhů světa atd., vše podlé pochopitedlnosti věku toho; tak však, aby se to s dalším věkem samo jim rozvíjelo, a oni potom teprv časem svým plněji užitku cvičení toho vyrozumívali. Naposledy grammatika česká, a jiné věci k vyrozumění z gruntu jazyku svému sloužící, předkládati se mohou, což jim i k utvrzení orthographie české velice napomáhati bude, i cestu znamenitě strojiti k latinské a jiných jazyků grammatice. — *V mravích* tu cvičení bude, aby uměli pokorně, poslušně, bedlivě, rozšafně, švarně, vážně, pravdomluvně, vlídně a uctivě sobě počínati. *Pobožnost* tatáž jako doma, však v hojnějších stupních, jim i předpisována, i od nich (přidržením preceptorů) ostříhána býti moci bude.

3. latinská, Třetí škola bude latinská, v níž mládeneček od 12 do 18 let se pomeškaje, naučiti se můž volně: předně jazyku latinskému dokonale, řeckému pak a hebrejskému tak daleko, aby bez tlumočení v onom zákon nový, v tomto starý

čísti mohl; zatím v uměních všemu tomu, cožkoli k základu filosofie, theologie, mediciny a jurisprudentie přináleží, jmenovitě totam artium encyclopaediam; kdež obsaženo bude nejen slovoutné to od starodávna sedmero umění (grammatica, dialectica, rhetorica, arithmetica, geometria, musica a astronomia), pro kteréž titul magisterství v akademiích dáván býval, ale i jiná: physica, geographia, chronologia a historia. Fysica zajisté nejpřednější jest filosofie díl, a nejslavnější skutků božích divadlo; kdež učena bude mládež naše znáti podstatu světa (jakž Šalomoun mluví) a moc živlů a složení tvorů, též rozdíly kmenů, povahy živočichů, přemyšlování lidská atd. Předkládati se jim bude také geografia, aby sobě v mysli vymalovali okršlek země a moře s krajinami a ostrovy v nich ležícími a jména jejich. Též chronologia, aby chopili pořádek věků světa, a historia, aby nejpřednějších příběhů v světě a proměn pokolení lidského, zvláště církve a národů přednějších, ne nepovědomi byli. Naposledy připojeno bude umění výmluvnosti, aby připomenutým věcem nejen rozuměti, ale i o nich rozumně, libě, mocně, latině i česky promlouvati mohli.

K formování *mravů* v tomto věku můž předkládána býti dokonalá již ethika křesťanská, aby znali původ a základ, příčiny a rozdíly všech ctností atd. Při umění pak *pobožnosti* naučiti se již z písem sv. mají jisté a neomylné cestě spasení, skrze zřetedlnou povědomost pravého smyslu artikulů víry a pravého mínění přikázání božích a vyjevené v nich vůle boží.

Což vše zdáloliby se komu přílišné v tom věku, nech ví, že na to z milosti boží takoví budou a jsou již prostředkové, aby všecko to v těch šesti létech tak snadně při mládeži zpraveno bylo, jak snadně matka za prvních šest let dítě své jísti, píti, běhati a švitořiti naučí.

Čtvrtá teprv škola bude akademie, kdež mládenec v jazycích a uměních čistě projatý na svobodu bude puštěn, „ut per omne authorum genus libere feratur" [1]), též aby peregrinováním (potřebali) jazyků cizích, německého, vlaského, franského známosti došel, aneb se plněji v nich

4. akademie.

[1]) aby po vůli všeliká písma procházel.

utvrdil, a při té příležitosti s muži jinde slovoutnými v známost vešel. Naposledy přiložili kdo k fakultě kterékoli (buď theologii neb medicině atd.) mysl, z týchž ostatních akademických šesti let několik jich vezma, dosti času míti bude.

Skrze ty kdo dobře projde, dokonalý bude.

A tak mládenec, skrze tyto čtyry školy prošlý, bude jako spanilý, urostlý, rozložitý strom, plný nejen listí a větvoví, ale již i ovoce rozkošného. V šesti létech zajisté pacholátko bude podobné štípku zdárně vkořeněnému, a již ratoléstky rozumu a cností rozkládajícímu. Ve dvanácti létech mládeneček podobný strůmku plnému pupenců, v nichž co se zavinutého kryje, ačkoli ještě neviděti, k rozvinutí však že se již všecko strojí, viděti. V osmnácti létech mládenec podoben bude rozkvětlému již, očím krásu, a chřípím vůni dávajícímu, ústům pak jisté již ovoce slibujícímu stromu. Ve čtyrmecítma létech bude jako ovocem již dozrávajícím obvěšený strom, jehož sbírání čas přišel.

Podlé tohoto tedy rozměření musí býti

Kde která ta škola býti má? Jak se spořádati?

1. Škola mateřská v každém domě, kde Bůh dítky dává. Obecní česká v každém městě, městečku, vsi bez výminky (kde pak v městě více far jest, v každé osadě jedna); latinská v každém větším městě; akademie v jedné zemi jedna.

2. Musí býti všech prací rozměření takové, aby se každý rok, měsíc, den, hodinu vědělo, co dělati po všech školách.

3. A na všecko míti zhotovené knihy, pro učitele i učící se, aby všickni každý rok na jisto provedeni a dovedeni byli k uloženému cíli.

Úředníků škol potřeli.

4. A aby se všecko tak dálo, potřebí těch, kteříby dohlédali, a nade vším ruku drželi, jmenovitě scholarchů, kteříž také curatores scholarum t. opatrovníci neb úředníci škol (neb školdozorci) slouti mohou.

Částečnější všeho rozměření v dalších informatorních knihách se uhlédá.

Kapitola XXVIII.

Uvážení, jakby u nás takové školy šťastně vyzdviženy býti mohly.

Kdo až potud věci tyto prohlédaje přišel, nepochybně že, jakby to šťastný způsob byl, kdyby takovými školami naplněna byla která země, vidí. Než jak pak dělati, aby to v mozku neb na papíře nezůstalo, ale k skutku přivedeno bylo? Nebo již od sta let na neřády škol a metodů naříkáno, a od třidcíti teď obzvlášťně, jakby napraveny býti mohly, razeno. A co platno? Zůstaly posavád, jaké byly. Začalli kdo co privatim, nešlo to, ustal hned; a steskna sobě, aneb vysmán byv, nechal tak, tak že ne bez příčiny Jo. Caecilius horlí, tot saeculorum decursu neminem ausum tam barbaris collegiorum academiarumque consuetudinibus mederi t. že žádný neduhům škol a akademií platného nepodal lékařství. Platného pravím; nebo podávalit, jakž sem řekl, ale bez užitku, tak jako někdy lékaři snažně léky strojí i podávají, ale bez platnosti. Jakož pak lékař, chceli nejen hojiti, než také zhojiti pacienta, musí jemu netoliko dobré temperatury lék přistrojiti, ale i čas a způsob užívání jeho dokonale předepsati: protož, co se nám vidí, jakby se naše milá vlast těchto poskytnutých pomocí ujíti a jich platně k šťastnému zastaralých neduhů svých zhojení užiti mohla, toho v sprostnosti srdce oznámiti neopomineme. Čeho potřebí, aby obnova škol k cíli přivedena býti mohla?

Všecka pak nesnadnost na těchto punktích leží: Osmera tohoto.

I. Kdo se toho ujíti, kdo začíti má?

II. Odkud bráti plat na školy a školní mistry?

III. Kde nabrati preceptorů tak rozumných, a tak mnoho?

IV. Kde nabrati knih těch nových, novým tím metodem psaných?

V. Jak možné všecku mládež přidržeti ke škole? poněvadž mnozí rodičové chudí sou, odkudž dítek vychovávati, ovšem na ně nakládati, nemající; jiní sou robotní, dítek svých doma a na poli ku pracem živnosti potřebující atd.

VI. Kde vzíti rozumné scholarchy, kteřížby na všecko pozor dávati, a nad tím ruku držeti uměli a mohli?

VII. Poněvadž tím metodem nelze než s malými začíti, co pak s odrostlejšími dělati?

VIII. Naposledy, jak opatřiti, aby to vše stálé bylo, a nercili neustalo samo od sebe, alebrž sílilo se, a vždycky víc školám našim světla, řádu, síly přibývalo?

Na jednu každou věc co nejkratčeji se odpoví.

Ujíti se této věci povinni jsou kněží

I. Komu stráž nad církví poručena, tomu i nad školami, protože ony semeništěm církve jsou. Poručena pak jest církev *kněžím a vrchnostem.*

Kněžím a učitelům, aby radili, napomínali, probuzovali k vzdělávání církví a škol. Protož Eliáš a Elizeus obcházeli a visitovali školy prorocké v Betel, v Jalgala, v Jericho. (2. Reg. 2.) Tak Origenes v Alexandrii hlučnou křesťanům školu začal, z níž veliké množství učitelů vyšlo. Tak mistr Jan Hus škol zvláštním milovníkem a vzdělavatelem byl. Tak Dr. Luther léta 1525 stavů říše k vyzdvihování a pilnému opatření škol vůbec vydaným spisem horlivě napomínal. Tak nyní kněží, děkané, konsistoř nade všecko největší péči sem obrátiti mají, aby k čemu se z milosti boží tak mocná brána odvírá, to jejich pobízením šťastně cíle dojíti mohlo.

a vrchnosti.

Vrchnostem pak poručeno jest vychovávati církev a školy. Protož chovačkami a pěstouny od Boha samého nazváni jsou. (Iz. 49, 23.) Ukazují pak příkladové, že kdykoli pobožní králové, knížata, panstvo pěstováním tím neobmeškali, Pán Bůh žehnal, a kvetlo všecko, jakž pod Davidem, Šalomounem, Jozafatem, Ezechiášem, Zorobabelem atd. bylo. Konstantin císař, když křesťanům po všem světě náboženství osvobodil, osvobodil i chrámy a školy, nýbrž nákladem svým vyzdvihovati poručil. Karel Veliký, kterýkoli národ k víře obrácen byl, hned jim také školy nařizoval, aby víra křesťanská tím mocněji se vkořeňovala, a bylo tak. Po založení od Karla Čtvrtého (otce vlasti) akademie Pražské v nemnohých létech dal Bůh mistra Jana Husa a jiné nástroje své, kteříž v mrákotách panujícího Antikrista odkryvše, světlo pravdy národu našemu zase rozsvítili. V říši také, když na horlivou žádost a

napomenutí Dr. Luthera od knížat a měst škol nemálo vyzdviženo, rozmnožili se učení lidé velmi, k slávě celému národu jejich, a obdržáno tím, že jezuitští svodové a praktiky ne tak prudce jíti mohly. Protož i *našich vrchností ta povinnost bude, aby každá na svých gruntech domácí školy vyzdvihla; o obecních celá obec společně raditi povinna bude.* Tím Bohu milou věc učiní, církvi pak a vlasti užitek veliký způsobí, nýbrž i sobě; sobě tím způsobem to opatrujíc, aby lidí k službám a úřadům hodných dostatek míti mohli.

Páni tedy a kněží o školách zároveň raditi povinni jsou, proto že od Boha k tomu zavázáni jsou, nýbrž i sami pro sebe, jeden stav pro druhý. Neb žádný na světě stav s druhým spokojenější není, jako učení s urozenými. Oboji zajisté jsou netoliko jádro lidského pokolení, ale i podpora, poněvadž oboji obcím, městům, národům dáni jsou, aby zprávu drželi, jedni poučováním, druzí ochranou, jedni radami moudrými, druzí rozkazy slušnými, oboji příkladem a kázní řád zdržujíce. Nýbrž i sobě stav tento jeden druhému napomáhá. Nebo učení a zpráva jejich potřebují pokoje, kterýž pod a od vrchností mají. Vrchnost pak pod břemenem prací svých potřebuje pomoci, kterouž od lidí moudrých míti mohou. Nebo to jsou ty holi a podpory regimentů (Iz. 3, 1.), to ostnové váznoucí a hřebíkové vbití (Eccles. 12, 11.), nýbrž mečové ostří a střely vypolerované (Iz. 49, 2.). Protož vy, páni milí, nejsteli sami břitvy, býti však máte brusové, ty, kteříž okolo moudrosti pracují, vlídností, štědrostí, napomínáním, dohlédáním k jadrnosti brousící; a budete milí Bohu, jako setník onen, o němž Pán Kristus svědectví slyše, že školu Židům vystavěl, zamiloval ho a zázrakem zvláštním k němu lásky dokázal. (Luk. 7, 5.)

A to společně, a proč?

II. A z tohoť se již rozumí, že otázka o náklad na školy a školmistry nepotřebná jest. Nebo *vrchnost je opatřiti povinna.* Povinna pravím opatřiti, aby mezi lidem jim svěřeným učení a cvičení bylo, a veřejně bylo pro všecky, a bylo darmo. Tak zajisté Bůh opatřil, aby slunce darmo všechněm tvorům svítilo, oblakové darmo všecky svlažovali, vítr darmo všecky províval; vrchnosti pak na místě božím jsouce, boží následovníci býti mají. — A zdaž

Náklad na školy odkud býti má?

nevede k témuž i horlivých předků příklad, kteří na klá-
štery co nenadali? protože tehdáž v klášteřích se dálo v literním umění cvičení, knih přepisování, v ctnostech prospívání. Činěnoliť jest to, aby někteří toliko zachováni byli pobožní, učení, ctnostní, a knihy aby se množily, neb zachovány byly, což tedy nám z milosti boží tyto jistší prostředky (ne aby někteří, než všickni broušeni byli) majícím, učiniti nesluší? — A však nevelikých nákladů potřeba. Nebo ne to, abychom krmíků pro zahálivé, tučné opět břichy nadělali, obmýšlíme; ale toliko, aby ti, kdožby z milosti k Bohu a mládeži práce ty podnikati chtěli, povinnost preceptorskou při čem konati měli. Protož školmistra ve vsi snadně uživí, když z důchodů svých páni (an je sobě někteří nad slušnost zvýšili) něco ulevíc, na ně obrátí. A poněvadž nebudou než čtyry hodiny za den práce, bude moci jakýkoli řemeslník, neb písař, neb zvoník, to jest člověk odjinud již díl vyživení mající, k tomu stačiti, tak aby ne všudy naschvální rektor chován byl, a na něj celý náklad šel. Staveníčko pak k škole vystavíli sama třeba vrchnost, což tu velikého bude? Však na ovčírny, pivováry, stodoly, pazderny své víc nakládají. — Díli rozum: To jest jiná, odtud důchody mají! A což odkud Pánu Bohu důchod jde, tu všelijak ruku zavřeme? „Cti Hospodina z statku svého (dí písmo) a z nejpřednějších věcí všech úrod svých; i budou naplněny stodoly tvé hojností, a lisové tvoji mstem oplývati budou." (Přísl. 3, 9.)

Na školy městské hlučnější, i české i latinské, více bude nákladu potřebí, protože rozdílné classes rozdílné učitele míti musejí; ovšem pak na akademii. Ale na to již prvé jsou 1. školy na větším díle vystavené, zvláště akademických a jesuitských kollegií několik. 2. Důchodové týchž kollegií a škol. 3. Důchodové klášterští také ne jinam než in usus sacros [1]) obráceni býti mohou, t. na školy, na vychování alumnů církevních a na vychování sirotků chudých atd., tak že rozšafně to rozměříc, veliká odtud veřejným školám bude pomoc. — Potřebíli pak mimo

[1]) na svaté potřeby.

to ještě kde co, nastrojí Bůh ducha některých, že se nebudou liknovati vylíti nardové masti i vlasů k namazání a vytírání noh Paně, jakž příklady v jiných zemích (kde se lépeji, co sapientiae studia jsou[1]), soudilo) máme. V Frankreichu zajisté léta 1631 Hugenoté (když jim král, co z nařízení pana otce jeho na študenty vycházelo, odjal) svolili patý díl důchodů svých dávati jedenkaždý, jen aby vždy mládež ku potřebám církví a obcí cvičena byla. V Anglii někteří páni, dva neb tři statky mající, jeden na vychování študentů pouštějí; jakž učinil léta 1632 N. N.[2]) Samuelovi Hartlibiovi, že jemu zámek svůj N.[2]) i s opatřením z důchodů vyživení, aby tam se dvadcíti urozenými mládenečky bydleje, študií hleděl, pustil. Časté také tam jest, jako i v Hišpanii a Italii, že bohatí páni, neb kupci a měšťané, bez dědiců scházejíce, aneb sic dědicům ještě s potřebu nechávajíce, díl statku buď na študenty, neb na scientiarum augmenta t. na nové inventa, poručníky na to zřídíc, odkazují; jakž i u nás slavné paměti pan Petr Vok z Rožmberka, a v Slízku p. Jiří Šenajch atd. učinili. Ještě pak jest tentýž Bůh, kterýž srdce lidská kloniti umí.

III. Kde pak naberem preceptorů takový zástup? Kde nabrati preceptorů, zv. z počátku?

Odp. Z počátku snad nesnadnosti něco bude, napotom nic. Nebo v patnácti létech jediná dobře spořádaná škola na sta lidí učených, kteříž se jiným za vůdce hoditi mohou, dá, když každý skrze všecko proveden jsa, všeho povědomosti nabude, a tak z každého učedlníka mistr býti moci bude. Mezitím pak udělati, jak na ten čas možné, vzíti jakéhokoli mládence, neb muže, neb starce, třeba od řemesla neb od pluhu, jen kdyžby čísti a psáti uměje, zkušený byl (načež se nejvíc hleděti musí) v pobožnosti a povahách dobrých; půjde to, protože když knihy žákům dobré i o užitečném jich užívání plná zpráva bude, nebude snadné, zmýliti se neb chybiti; zvláště kdyžby scholarchové a visitatorové rozumní byli, aby jim to ukázati, a potom přihlédati uměli.

---

[1]) učení moudrosti jest. [2]) V rukopise vynechána tu na řádce delší prostora, stačící as na jedno neb dvě slova. Chtělť Kom. bez pochyby jména ta později připsati.

Kdo a jak zhotoviti má knihy novým tím metodem?

IV. Co se knih dotýče, totoť suk největší, proto že to základem všeho; budouli ty zpraveny, o jiné bude tak snadno, jako o zavěšení a natažení hodin, když od mistra dobře udělány jsou. Protož abychom se nezdáli jiným něco nemožného ukládati, co nejtěžšího jest, tomu svá podstavujeme ramena, a takých knih podlé metodu naturae spořádání na svou práci berem, silné té ku Pánu Bohu jsouce naděje, že poněvadž ukázal věci takové, požehná, aby dosaženy byly: skrze nás, jak bývá v počátcích možné, skrze pak potomky a učedlníky naše všecko plněji. Načež i regule jisté pohotově máme, aby věděli i jiní po nás všecka tato inventa jak dále vésti, ažby se bohdá k dokonalosti té, jaké nám pod nebem příti chtít bude Pán Bůh náš, přišlo. — To o spisování knih. Aby pak týchž knih dostatek a švarně a correcte tlačeno, a všechněm školám dodáváno bylo, v tom impressorská bedlivost, za to máme, nic neobleví, jimž také my regulí a pomocí jistých podati nezanedbáme.

Jak dělati, aby všecka mládež do škol obracína býti mohla?

V. Jak pak dělati, aby všecka mládež k školám obrácena byla? Strany mateřské a obecní školy nesnáze není. Když sobě každý z rodičů knížečku (o umělém a rozšafném dítek až do šestého léta vedení sepsanou, a „Informatorium školy mateřské“ nazvanou) koupí, dosti světla viděti bude, jak dítě své rozumně vypěstovati má. — Do školy pak obecné (poněvadž preceptorům platiti nebude žádný privátní,) cožby neposýlali dítek svých všickni rádi? A zdaž jich před dvanáctým létem k hrubé službě a práci potřebují? A byť potřebovali, na čtyryť je hodinky odpustiti mohou, jindy celý den doma je majíc. Nadto ve vsech, času letního, jestliže kteří děti ku pasení dobytka neb pohánění obracejí, mohou se jim hodiny dvě aspoň naříditi, o poledni, aby k školmistru dojdouc, poučeni byli, a toho, což sobě i na poli čísti a v pamět vkládati mohou, vysvětlení přijali. — Podobně bude s mládeží městskou při škole latinské, že i na lekcí docházeti, i krom hodin těch čtyř rodičům a pánům svým sloužiti mohou.

Co s mládeži naprosto chudou a sirotky obzvláštně činiti?

Jeden pozůstává k rozvázání suk: Co s dětmi lidí naprosto chudých, aneb s sirotky chudými dělati? jak ty místem a stravou, aby při škole držáni býti mohli, opatřiti?

Odp. doufejme Bohu a králi svému, že strany sirotků lepší než před těmito časy řád bude ustanoven, aby tak jako hovádka opuštěni nebyli. Co dím jako hovádka? Však hovado každé má pána, a byť ztraceno bylo, najde se, kdoby se ho ujal; tito pak jako smeti a povrhel bývají. Oznámíme však, jak soudíme, žeby to opatřeno býti mohlo. Troje na to pěkná rada.

1. Předně, aby lidé, jimž Bůh stateček dal, dítek nedal, od scholarchů napomínáni, od vrchností pak, byloliby potřeba, přidržíni byli, sirotče nějaké neb chudých lidí dítě pro boží odplatu chovati a do školy posýlati. Nebo dávalilit páni psy poddaným robotou chovati, proč ne sirotčata raději?

2. Nemáli kdo než jedno dítě, může přivzíti druhé chudé k němu, bohatí pak kolik synů, tolik chudých pacholat, kolik dcer, tolik děvčat chovati mohou. A to ne nerádi. Nebo toho čtver zvláštní užitek bude. Předně zajisté ctí tím Boha z statku svého. Druhé, dobývají tím sobě a svým dítkám božího požehnání (nebo není možné, aby Bůh takové lásky bez odplaty nechati měl). Třetí, napomáhají dítkám svým, kteříž vedlé oněch (zvláště byliliby, jakž často bývá, vtipnější aneb věkem a prospěchem trochu napřed mající) k broušení se dobrou pomoc, k zevnitřním pak potřebám od nich posluhu míti budou. Naposledy napomáhají samým tím již obci, když synové jejich, hned z mládí služebníky majíc, rozkazovati jim (podlé vyměření však řádu a ctností) zvykají, a k tomu, aby časem svým regiment ujíti mohli, se hotoví. A bude každý takový měšťan, kupec, řemeslník, sedlák z takového schovance svého časem svým buď užitek, buď čest míti moci.

3. Byloliby ještě chudých dítek něco, ostatek již obec každá ať opatří, částku důchodů obecních na to obrátíc.

Tak budeli Bůh řádem tímto ctěn (nebo jest Bůh řádu, má v něm zalíbení), poctí zase, dá léta dobrá, pokoj, úrody, zdraví, a všelijaké požehnání.

Co se tkne akademie, tam bude potřebí zříditi, aby chudí študenti darmo měli byt, stůl, šaty, zvláště v theologii a medicině študujících dobrý počet; tolikéž na osoby politické z urozených, kteříž do študií pilně a platně mysl zavedše, kdoby na ně náklad vedl nemají, peněžitou po- Na akademiích študenty chudé odkud vychovávati?

moc. Načež (dřív nežby z štědrosti těch, které Bůh vzbudí, stálý plat vycházel) kolekty a sbírky nařízeny býti mohou. Jmenovitě na urozené od stavů aby každoročně něco skládáno bylo, podlé toho, jakby sněmem snešení bylo. Na theologiae candidatos důchod bude z kolekt církví a zprávců jejich podlé toho, jakby se nařídilo; na mediky pak z kolekt měst a obcí celého království, jakby se potřeba ukázala. Tak bude bez velikého obtížení veliký počet lidí vychován moci býti.

Úředníci škol proč býti musejí?

VI. K tomu však bude nevyhnutedlně potřebí lidí rozumných, kteřížby za scholarchy zřízeni jsouce přihlédali, aby se podlé předepsaného řádu všecko dálo. Ti budou nad akademií vybraní z pánů stavů academiae curatores, učení, rozumní, rozšafní, slávy boží a obecného dobrého horlivě milovní muži; též dva neb tři jim přidáni z kněžstva. Nad gymnasium po městech budou dva z senátu a dva z obce, vedlé církevního svého zprávce. Po městečkách pak a vsech, v každé osadě obzvlášť, farář s staršími církevními. Jichž povinnosti budou takové:

Jaké povinnosti jejich?

1. 1. Založiti v každé osadě (poněvadž některá města víc osad mají, v kraji pak po několika vsech k jedné osadě přináleží) registra mládeže, a do těch jména všech tu se rodících neb vedlé rodičů svých od jinad se dostávajících dítek zapisovati. Napotom pak hnuliliby se kteří rodičové s dítkami jinam, aby svědectví brali od zprávce svého církevního k tomu tam zprávci, a od úřadu svého k onomu úřadu, a tu jména rodičů do knih městských aneb obecných, jména pak dítek do knih školních aby se zapisovala, a bez takového svědectví a zapisování žádný odnikud pouštín, žádný nikde přijímán aby nebyl, na to pozor dávati.

2. 2. Přidržeti rodiče, aby v každém domě měli, a sobě čtli, neb čísti dali knížečku, kteráž sepsána jest, „Informatorium školy mateřské“, to jest, o umělém nemluvňat a dítek až do léta šestého vedení. Tam zajisté zprávy, jak sobě s dítkami svými pěkně, rozumně počínati a dalšímu od preceptorů cvičení užitečně nastrojovati, nabudouc, mohou, aby se podlé toho chovali, na kázaních tytýž napomínáni býti, a od scholarchů, dějeli se to, dohlídáním a napomínáním přidržáni býti.

3. Školy obecní opatřovati stavením, aby z obecních důchodů vzdělávány, opravovány, a švarně chovány byly. Protož dohlédati k školnímu stavení, každého čtvrt léta nejméně, solenniter. 3.

4. Pečovati o mládež školní, přidržením totiž rodičů, aby když čas jest, dítky do škol obraceli, a je při tom bez odtrhování chovali; též fedrováním chudých dítek k dítkám bohatých lidí, aby se vedlé nich živili a brousili; až i sirotkům místa a vyživení obstaráváním. 4.

5. Péče jejich také bude o preceptory a učitele školní, 5.

a) aby byli;

b) aby byli osoby hodné, t. pobožné, ctnostné, umělé a rozumné;

c) aby záplatu svou neb vychování své měli;

d) aby povinnost svou konali, a náležitou vzácnost u mládeže a lidu měli. Za kteroužto příčinou jim potřebí, nejméně jednou v měsíc (však znenadála) do školy přijíti, a tu hodinu neb dvě posedíc, děláli se všecko tehdáž a tak, kdy a jak se dělati má, dohlédati, aby při promocích ročních (kdež všickni, neb na větším díle, rodičové a patronové přítomni budou) sami také z nepilného dohlédání hanby neměli.

Tak když se scholarchům i v dalších stupních povinnosti jejich jasně ukáží, nebude se bohdá i k tomu nedostávati lidí rozumných a pilných.

VII. Řekllibý kdo: Ale tímto metodem cvičeni býti nemohou, leč kteří nyní v dětinství zastíženi budou. Co pak s odrostlejšími dělati budeme? — Odp.: Kteří tak zanedbáni jsou, že ani čísti neumějí, aneb málo, mohou s šestiletými do první classy vzati býti, byť oni v osmi, desíti neb víc létech byli. Lépe někdy začíti, než nikdy, a vždyť za pět let českou školu projdouc, víc uměti budou, než před tím deset let do ní chodíc. A budouli zatím do latinské školy kteří chtíti, času dosti, by pak ve čtyrmecítma létech z ní vyjíti mohli: vynesou zajisté z ní víc, než sme prvé ve třidcíti létech ze škol a akademií vynášeli. — Co se tkne těch, kteří počátky dobré mají, třeba i latiny, v osmi, desíti, dvanácti i více létech jsouce, můž se s nimi česká škola od lucidáře a grammatiky začíti, a zatím hned

Co dělati s mládeží povyrostlou?

do latinské. Co se těch, kteříž v létech patnácti, šestnácti a výš jsouce, v latiné a řečtině dobré počátky položili, dotýče, těm přáti budeme, aby privato studio našich knih užívali, a uzří užitek, poněvadž se tak strojiti bude všecko, aby kdo rozum má, i bez vykladače a vůdce všudy vtipem proraziti mohl, ačkoli exercitací takové, kteréž by jej zmocnělým v umění učinily, býti moci nebudou. Summou, když ruky přičiníme, ukáže se na všecko vždy nějaká rada; nyní však nejpřednější o založení nových nastávajícímu novému věku škol vyhledávání jest.

Aby to stálé býti mohlo, potřebí nařiditi visitatora škol, jehož povinnosti

VIII. Aby pak to vše i šťastně začato, i napotom stálé bylo, můž se nejvyšší scholarum visitator[1]) zříditi, buď akademie Pražské rektor, aneb raději (poněvadž ten při akademii býti musí, a dosti práce má) jiná obzvláštní k tak veliké práci hodná, osvícená, pobožná, horlivá osoba, jejíž povinnost bude, na všecky v celém království školy pozor dávati a opatrovati, aby nejen všecko co jíti má, šlo, ale i rostlo a rozmáhalo se, strany opravdovosti a řádů dobrých všelijakých. — Protož on:

1. 1. Objížděje nařizovati bude po městech krajských i jiných předních, rektory, osoby tak rozumné, aby jim nejen domácí školu, ale i okolních všech inspekcí bezpečně svěřiti mohl. Ten zas každý krajský rektor bude míti pod sebou partikulární po městech, městečkách, vsech rektory, a ti zase své subrektory po jiných k své osadě patřících vískách; aby tak (poněvadž fundament hlavní na to jde) žádný v žádném nikdež koutě opustěn nebyl. A však týž visitator nejen k rektoru krajskému, ale i k celému jeho kraji a jeho v něm zprávě dohlédati musí, aneb aspoň na všecko se vyptávati, a ze všeho počtu žádati.

2. 2. Čemuž napomůže, aby týž visitator registra všech škol a školek v celém království, i jména rektorů, conrektorů i subrektorů, až i počet (jaký se kdy při visitací najde) žáků za sebou měl. Ač toto poslední můž toliko v latinských školách ostříháno býti.

3. 3. Tentýž visitator povinen bude, nejpřednější na rozmnožení didaktického umění pozor míti, a to i sám fortelů

[1]) školní dozorce.

vyšetřováním, a vyšetřilli kdo v čem roku toho jaký grif (žeby snáze, lépe, plněji něco býti mohlo, nežli předepsáno jest), na to se vyptáváním a všeho poznamenáváním, i na cizí práce a inventa nova[1]) v říši a jinde pozoru dáváním, a cokoli vyjde, pilným všeho uvažováním i jiným k uvážení podáváním. K jakéž potřebě dobréby jemu bylo, některé osoby míti ku pomoci (k opravování pak metodu v classích klassické rektory), jimž vyšetřený nedostatek přednesa, a způsob napravení toho ukáže, společným schválením teprv impressorům k napravení napotom toho a toho, v té a té knize, podá.

4. Za týmž visitatorem kollekty na augmenta scientiarum býti mohou[2]); však tak, aby curatoribus academiae[3]) ze všeho počet činil. Pakli za nimi budou, tedy podlé jeho uznání a potřeby jimi šafováno buď. 4.

Tak když nejvyšší tento visitator bude obrán muž osvícený a bohobojný, jemužby sláva boží a obecné dobré nad jeho duši milejší bylo, a kterýžby všeho svého činění králi, stavům, konsistoři, akademii a kuratorům vždycky se zpravovati hotov byl; nebude moci než akademie s krajskými školami dobře opatřena býti. Krajští pak rektoři s krajskými také scholarchami a kuratory jiné své školy, a těch opět rektorové s svými scholarchami drobné své školky pilně opatrovati hleděti budou; a všecko v ušlechtilém tom spořádání, za boží a vrchnosti milé ochranou, snadně ostojí.

Kapitola XXIX.

Proč na vyzdvižení a založení v celé zemi takových škol ihned, bez odkladu mysliti sluší?

Věci tyto, ač dokonalosti své ještě nemají, začaty však býti mají.

Uzřelliby kdo z Jich Milostí pánů stavů neb kněžstva neb učených našich, koho Bůh vysokým rozumem obdařil, v těchto od nás podaných věcech ještě neplnost jakou, a žeby dokonalejšího ještě něco žádáno býti mohlo, ten

---

[1]) nové nálezy. [2]) za týmž dozorcem sbírky na rozmnožení vědomostí býti mohou. [3]) opatrovníkům vysoké školy.

nech ví, že to vidí, co i my vidíme. Nebo dávní boží rozšafnost známa jest, že nesype a neleje všeho na jednu hromadu v zahradě své, ale rozsívá a zavlažuje sem tam jedno za druhým dle líbeznosti své; aniž toho v přirození nařídil, aby která bylinka, ovšem strom, jednoho dne neb měsíce i vypučiti se, i zkvésti, i ovoce k dozrání přivésti, i plného svého zrůstu dojíti mohla; po stupních dnů, měsíců, let, dosti dlouho všecko jde, nežli k plnému zrostu přijde. To hle v skutcích božích! A mělibychom my o svých předsevzetích něco božštějšího smýšleti? Odstup to. Počátkem toliko pravíme býti své toto navržení toho, čehož se budoucně nadějeme. A však protoli tímto pohrdneme? Hloupě by se to stalo, poněvadž každá věc vždy počátek míti musí; kterýž by nepatrný byl a mdlý, vždy však začatá dobře věc dalším pilným šetřením k zrůstu vedena býti můž, an z jedinké jiskry, rozvíváním jí a materie způsobné přidáváním, veliký oheň býti můž. Protož neliknujme se, o nejmilejší krajané! rozkřesaných již těchto jisker uchytiti, a z nich vlasti své světlo to, kteréž dalším rozhořováním v neskonalý blesk vzjíti můž, zanítiti.

Aniž proti tomu čí mudrování neb zvyklá nám váhavost platiti má.

Neříkej žádný: Co my tak neobyčejnou věc začíti máme? Nech začnou Francouzové, Angličané neb Němci! Podíváme se, jak se jim zdaří. — Nebuďme, nebuďme, prosím tak leniví, abychom po jiných toliko vždycky hleděli, a za jinými zdaleka se plaziti chtěli! Nech nás také někdy v něčem jiní před sebou vidí. Ne vždycky vypůjčujme očí; také někdy svých, které nám Bůh dal, užívejme! O přemilí krajané, nebuďme tak zpozdilí k věcem ušlechtilým! Co nám Bůh zároveň s jinými neb před jinými dává, tím od sebe nestrkejme! K čemu máme oči, že co býti má, vidíme, mějme i srdce, a ujměme se toho opravdově. Ach, přemilí Čechové! námť jest, nám na tyto věci nad jiné národy mysliti, protože předešlých let nad jiné špatněji školami opatřeni byvše, mimo jiné národy v stínu sme stáli, a skrze to u cizích v pohrdání a posměchu byli, i úštipky rozličné snášeli, a ne bez příčiny. Nebo nejen sme žádných slavných scribentů, kteřížby lucubracími[1]) svými svět osvěco-

[1]) spisy.

vati pomáhali, neměli; ale ani k domácím potřebám lidí dosti nebylo, k legacím a úřadům, v policii i církvi. Protož přišlali jaká potřeba, k cizím sme se obraceli, je do země vábili, penězi přeplacovali, s svou a celého národu hanbou, nýbrž škodou. Nebo cizí se mezi námi osazovali, sebe a ne nás vzdělávali, nás i jazyk náš zastěňovali, nýbrž tlačili. Naši mezitím vtipové, při mnohých nad cizí oněchno jadrnější, zavozovali se do marností, lhostejností, bujností, zahálek a neřádů rozličných, že vzpomenouti na to, čím panstvo naše, rytířstvo naše, městský i sedlský lid náš čas trávívali, hrůza mne podjímá.

A tím co způsobeno? To, co vidíme. Přišly na nás hlavy rozum nosící, Hišpani, Vlaši i jiní; přemudrovali nás, potlačili nás, rozptýlili nás, poplenili nás, protože sme byli, jako na onen čas Jeruzalem, holí a podpor svých, to jest reků udatných, mužů válečných, soudců a proroků, mudrců a rádců vtipných a výmluvných, nemající. (Iz. 3, 1. atd.) A kdyby Hospodin zástupů nebyl odjinud zavolal udatných reků svých, kteréž sobě jako vypulerované střely byl přihotovil, a v toulu svém složil, bylibychom v potlačení a pošlapání svém zůstali na věky. — A i tak, ač Bůh rozptýlil vichrem svým nepřátely naše, my však zůstali sme jako boudka v zahradě tykvové (Iz. 1, 8.); pustota ještě dobrých řádů tlačí nás. — Odkud to vše? jediné, že sme dobrého mládeže cvičení neměli, aby lidí k osazování obojího regimentu hodných dostatek byl; a neopatřímeli sobě toho, jisti buďme, že k stálému pokoji a bezpečnosti svých věcí my ani potomkové nepřijdeme. Stálost zajisté církve i obcí na ničem, na ničem, na ničem, než na dostatku lidí rozumných podlé písma sv. svědectví (Přís. 11, 14. a 15, 22.) nezáleží. Tak někdy Kaldejští, tak po nich Peršané, tak Řekové, tak Římané, tak teď let minulých Hišpané moudrostí toliko a dobrou zprávou vítězili; a jiní zase, kdo se jim brániti a ubrániti mohli, ne jinak než rozumem a zdravými radami mohli.

Zdárný způsob obcí a církve na dostatku lidí rozumných záleží.

Poněvadž tedy všeho světa příkladové ukazují, že sláva národů a rodů, měst a osad, obcí a církví, toliko na lidech moudrých a rozumných záleží; my opětliž čekati budeme, aby nám lidé takoví, jako v lese dříví, sami rostli?

či z kamení jich sobě nebo ze špalků natešeme? či počekáme, až je nám Pán Bůh zázračným nějakým porodem, mimo běh přirozený, vyvoditi začne? O nikoli, nikoli! Naše povinnost jest o to se starati, aby naší bedlivou prací vychováváni byli; protož starati se začněme již aspoň jednou, a to hned bez odkladu.

Proč hned k tomuto předsevzetí saženo býti má, příčiny tři.

Nebo aby nyní hned opravdově od nás na to myšleno bylo, vyhledává toho

I. vděčnost povinná;

II. potřeba náhlá;

III. příležitost dobrá.

1. Vděčnost k Bohu.

Vděčnost, pravím, napřed nás vede a vésti má na ta myšlení, abychom, poněvadž nás Bůh sobě (po takovém hrozném přetříbení) zase obnoviti chce, a to z gruntu, nebyli nalezeni Bohu odporní, nýbrž k tomu ochotně a horlivě napomáhali. Vidíme, jak hluboko do svých smrdutých močidel Antikrist nás a vlasti naší mládež byl potáhl a pohřížil, že lidsky nebylo spomožení žádného; a ai vychváceni sme mocí boží! Co tedy nepospíšíme, dítek našich, z hrdla Molocha vychvácených, obětovati Bohu živému? Odstup ta nevděčnost.

2. Potřeba náhlá.

A potřeba jest, abychom pospíšili. Nebo naprzněna jsou nebezpečně a napáchla mrzutě Antikristovými ohavnostmi nevinné mládeže srdce; potřeba je solenniter z toho vyvoditi, aby v nich nešťastní ti kořenové udušeni byli, a aby k jiným potom ani puchu smradu toho nepřicházelo, zhájiti. Tak zajisté skrze školy první křesťanská reformací dobře šla, tak i druhá z Antikristství za Lutera a Filipa. Tak se Antikrist zase téhož grifu proti Kristu chytil skrze jesuitské školy; tak tedy i ostatkové Antikristových podešlých ohavností nejinak snáze vykořeněni býti mohou. — O potřebě opatření politie a církve již mlčím, poněvadž málo výš navrženo, že řádů dobrých ani vzdělati ani zdržeti nelze bez dostatku lidí rozumných, a těch že odjinud míti nemůžeme, než ze škol, kteréž jsou dílny lidí. Jak tedy po takovém zpuštění snázeji vzděláme i církev i politii, jako skrze škol vyzdvižení hlučné?

3. Příležitost žádostivá.

Vede k tomu, abychom k obnovení škol ihned ruku vztáhli, i přežádostivá příležitost, když hnízda Antikristova

vyprázdněna jsou, školy jesuitské a klášterové mniššti; jakož stavení a místa sama, tak i důchodové a opatření, kteréž na vychování i preceptorů i mládeže chudé obrácena býti mohou a mají, tak že učenými, rozumnými, užitečnými lidmi země naplněna býti moci bude. Nyní tedy, poněvadž se zastkvělo po kruté zimě tak veselé jaro, orati, kopati, síti, štěpovati potřebí, abychom brzy hojnou, bohatou, veselou a rozkošnou žeň a veselé vína a ovoce sbírání míti mohli. Nechť i tuto při nás napomenutí Kristovo k církvi, choti své, místo má: „Vstaň přítelkyně má, krásná má, a pojď; nebo ai zima pominula, prška přestala a odešla! Kvítečko se ukazuje v zemi naší, čas prozpěvování přišel, a hlas hrdličky slyší se v krajině naší“ atd. (Cant. 2, 10. 11, 12.) Poslechnemeli, oslaven bude Bůh, zvelebena církev, okrášleny obce, ozdoben celý národ náš před očima všech lidí; požehnání boží bydliti bude s námi, moudrost pravá založí v nás kořeny své; památka nesmrtedlná svatých snažností našich a šlepěje k následování pozůstanou po nás potomkům našim, jimž posloužíme, aby byli „símě to, kteréž miluje Hospodin, synové vyučení od Hospodina, napořád všickni, od nejmenšího z nich až do největšího z nich, znající Hospodina, a hojnost pokoje mající“ atd., jakž Bůh z zajetí Babylonského navráceným zasliboval. (Iz. 54, 13. Jer. 31, 34. atd.)

Neříkejž tedy žádný: Cožby to bylo, aby řemeslníci, sedláci, nádenníci, ženy, děvky učení byli, a s filosofováním zacházeli? Coby dělali? — Odpovídám: Potěšená všickni budou míti myšlení při všech pracech; mezi pracemi budou biblí a jiné užitečné knihy (protože je vnada mysli potáhne) čísti, i všudy a při všem boží skutky zpytovati, všudy a vždycky, cokoli hodné a celému zde rozumnému obcování přináleží, vyšetřovati, všudy ze všeho Boha chváliti a tak v potěšení život zde tráviti a k budoucímu se radostně strojiti. Nebudeliž to ráj rozkoší, jaký pod nebem býti můž?

Kapitola XXX.

Napomenutí všech stavů země k oblíbení rady této a k živosti horlivé při věci této.

Napomenutí 1. Rodičům. Nuže tedy, vy milí dítek rodičové, kterýmkoli Bůh živé obrázky své za klenot svěřil, o těchto věcech slyšíce, rozhorletež se, abyste Bohu za šťastný prospěch a požehnání předsevzetí tohoto vroucně se modlili, u vrchností pak a kde můžete, přímluvami, prosbami a žádostmi svými napomáhali; dítky pak své zatím pobožně v bázni Hospodinově vychovávajíce, tomu obecnému šťastnému mládeže cvičení cestu připravujte.

2. Preceptorům. Vy tolikéž dítek školmistři, paedagogové, a kteří koli v práci mládeže cvičení potřebovati se dáte, žádejtež, aby pomoci tyto vám zhotovené brzo k svému hlučnému užívání přijíti mohly. Nebo co vám na tom světě milejšího a žádostivějšího býti má, jako abyste práce své hojný užitek viděli? K tomu zajisté, abyste štípili nebesa a zakládali zemi (Iz. 51, 16.), povoláni jsouce, čeho raději žádati máte, jako abyste umění svého ušlechtilý pořádek znáti, a jak to nebe a země štípení šťastně půjde, na to se dívati mohli? To tedy nebeské slavné povolání vaše, a tolikéž rodičů, nejdražší své klenoty vám svěřujících, k vám důvěrnost, nech vám jest jako oheň v kostech vašich, nedávající vám, a skrze vás jiným, pokoje, dokudž byste neviděli, an hoří ohněm světla toho božího všecka vlast! — Aniž komu na mysl přicházej, žeby hanba bylo učiti se neb přiučovati povinnosti své. I bláznovstvím sama v sobě jsou myšlení taková, i zhoubou a překážkou všeho dobrého. Nebo zdaž kdo z lidí dokonalost sobě přivlastniti můž? Zdali nejsme, pokud na světě sme, vždycky učedlníci? Ad discendum, quod opus est, nulla aetas sera videri potest, dí Augustin: Nam etsi senes magis decet docere, quam discere; magis tamen decet discere, quam ignorare. A Seneca: Quid est stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? Tam diu discendum est, quam diu nescias; et si proverbio credis,

quam diu vivas, ut non alius vivendi, quam discendi, finis sit![1])

Vy pak jiní učení, komukoli Bůh osvícený rozum dal, aby o tomto předsevzetí soud činiti, a jemu radou, připravením, připřežením napomoci mohl, mysltež také, abyste jiskry své, fochary své, k zanícení a rozdmýchání ohně tohoto přinesli. Rozpomeňte se, prosím, jak odplatiti slibuje Kristus Ježíš věrným služebníkům, kteříž poděleni jsouce od něho hřivnami, tak těží, aby co nejvíc jiných hřiven vyzískali! a jak zase na nedbalých sluhách mstíti strojí, že hřivny své na zisk nevynaložili! (Mat. 25.) Bojtež se tedy, sami jen učenými býti, jiným pak (třeba všechněm). mohouc, k témuž nenapomáhati. A zdaž nevíte, co i Seneca, slavný mudřec, napsal? Cupio, inquit, omnia, quae scio, in alium transfundere. A opět: Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enuntiem, rejiciam.[2]) (Epist. 27.) Protož máteli i vy od Boha sobě dané umění a moudrost, nezáviďtež ho žádnému, ale říkejte: o by všecken lid Hospodinů proroci byli, a aby dal Hospodin Ducha svého na ně! (Num. 11, 29.) 3. Učeným vůbec.

Zvláště milé té mládeži a potomkům, toho čehož sme sami nedošli, oni však ukázáním naším dojíti mohou, i přejme srdečně, i pomáhejme skutečně. Nebo mládež dobře vésti a zvésti, větší jest sláva než Troje dobyti, jakž kdesi Filip Melanchton ad Camerarium napsal. Mládež zajisté símě jest, z něhož aneb pšenice zdárná poroste, budeli se šetřiti, aneb koukol, stoklas, sveřepec, chamrad neužitečná, nehodící se leč k spálení, zanedbáli se. A tu co Kristus říkati

---

[1]) K učení těm věcem, jichž potřebí jest, žádný věk pozdním se zdáti nemůže, dí Augustin. Nebo ačkoliv starcům více přísluší vyučovati, nežli se učiti, předce jim více přísluší učiti se, nežli neuměti. A Seneca: Co jest nerozumnějšího, než že jsi se dlouho neučil, proto se neučiti? Tak dlouho učiti se má člověk, pokud je neumělým, ano, jak přísloví praví, pokud žije, aby konec života a konec učení-se jedno bylo.

[2]) A zdaž nevíte, co i Seneca, slavný mudřec napsal? „Vše co vím“, vece, „do jiného přelíti si žádám.“ A opět: „Kdyby mi s tou výminkou dávána byla moudrost, abych ji zavřenu choval a s nikým se o ni nesděloval, odmítl bych ji.“

bude, jestliže se mu z jeho revíčka nedbanlivostí naší trní nadělá? A poněvadž recte adolescentiam curare est efformare quoque et reformare ecclesiam atque rempublicam,[1]) nám, kteříž tomu rozumíme, slušíliž mlčeti? slušíli všeho tak, jak co jde, jíti nechávati? *Ach, prosím, buďme jednoho ducha, abychom, čím kdo můž, rádi napomáhali slávě boží a obecnému dobrému! Kdokoli co k věci poraditi a posloužiti může, buď připomenutím ještě neb ukázáním něčeho, neb těch, na nichž to záleží, rozhorlováním, ach neliknuj se, ach drahým se Bohu, církvi, vlasti nedělej!*

N B. Žádný z těchto snažností vyňat býti nemůže.

Byť kdo, sám k školám mysli nemaje, církevními neb politickými neb medickými pracemi zanešen byl, vyňat však z tohoto společného o vyzdvižení škol usilování býti se nedomnívej. Nebo jsili povolání svému a tomu, kdož tě povolal, věren, povinen jsi nejen sám v něm státi, ale také, aby byl, kdožby po tobě na tvé místo nastoupě, Bohu, církvi, vlasti sloužil, opatrovati. Pro tu příčinu Socratesovi ku pochvale zapsáno jest, že moha podlé darů svých obec Athenskou zpravovati, volil však v akademii mládeže cvičením sloužiti, pravě, utiliorem esse reipublicae, qui multos gubernandae reipublicae idoneos efficeret, quam qui ipse gubernaret.[2])

Prosím pak pro jméno boží, odložte při této věci ohledu na osoby; a poněvadž, oč jest činiti, vidíte, na sprostnost, hloupost a jakékoli nedostatky těch, kdo tím hýbají, nic se neohlédejte. Odkud kdy poučení, ponuknutí, probuzení přichází, daremné jest tím se vázati; „Quod tu non nosti, fortassis novit asellus,“[3]) řekl Chrisippus. My před boží tváří osvědčujeme, že v sprostnosti srdce okolo věci té zacházíme, nic sobě odtud privátně nehledajíc, žádné chvály, žádného užitku, žádného pohodlí (kteréhož bychom lépe užili, práce takové sobě nezačínajíc), než horlivost k Bohu a církvi, a k milé vlasti milost vede, pudí, nutí nás; nemůžem jinak, i často se Bohu za vyjevení, jeholiby to vůle

---

[1]) A poněvadž dobře mládež vésti jest vzdělávati a napravovati církev i stát. [2]) Pravě, ten že prospěšnějším obci, kdo mnohé ke správě její schopnými činí, než kdo ji sám spravuje. [3]) Čeho ty nevíš, snad oslík ví.

a dílo bylo, modlívajíce, nic nenalezáme, než ostny ustavičné. Protož osvědčujeme, pohrdneli kdo tím pro osobu, že Bůh, u něhož není přijímání osob, podlé pravdy soud čině, jako o svou při ujímati se bude proti pyšným nadutcům, kteříž Bohu i lidem sami se drahými činíce, jiným v dobrých předsevzetích, pro závist a pýchu, raději překážejí, než pomáhají.

K vám se také obracím kněží Hospodinovi, církve Kristovy zprávcové a stáda jeho pastýři! Vím, že na vás také záležeti bude něco, abyste buď překazili svatému předsevzetí, neb napomohli. Nakloníteli se k prvnímu, naplní se, což Bernardus říkával, že „Kristus nemá větších nepřátel, jako které okolo sebe má, a kteříž při něm prvotnost drží." Ale jinak jest naděje. Nechť jsou již ošemetní Kristovi přátelé pryč; vy upřímí, k dílu Páně zanechaní, dělejtež je opravdově, a aby děláno býti mohlo i pro vás tím užitečněji, napomáhejte, jakož vámť nad jiné přísluší, o vzdělávání škol péči vésti. Nejen Petrovi Pán ovce své pásti poručil, také beránky, nýbrž napřed beránky (Jan. 21, 15.), protože snáze jest pastýřům ovce pásti, když beránky pastvám života, řádu stáda a berle kázně přivyklé mají. — Čemuž nerozumíli kdo neb rozuměti nechce, hloupost svou pronáší. Který zajisté zlatník sobě nepřeje, aby mu havíři co nejčistěji přehnaného zlata dodávali? Který švec nežádá, aby mu co nejvydělanější kůže k rukám přicházely? Buďmež tedy opatrní i my, synové světla, v svých věcech, a aby nám školy co nejvycvičenějších posluchačů dodávaly, toho žádejme.

4. Kněžím.

Závist pak žádnému z vás, o služebníci Boha živého, ani na mysl nevstupuj! Nebo vůdcové k lásce jste, a býti máte. Láska pak nezávidí, nehledá svých věcí, nemyslí zlého atd. Nezáviďte, pravím, vy starci, mladým, že se jim dostati má, čeho vám se nedostalo. Neneste ani napomenutí těžce vyšší od nižších, že snad nač mysl vaše nepřišla, o tom vám oni mluví. Vezměte raději sobě Augustinovu mysl všickni, kterýž napsal: Senex a juvene, et episcopus tot annorum a collega, nec dum anniculo, paratus sum doceri. „Já" prý „starec od mládence, a po tak dlouhá léta biskup od pomocníka, sotva ročního, ho-

tov jsem učiti se." A za reguli každému u nás buď Řehořovo napomenutí: Omnes fide pleni nitamur aliquid sonare Deo, ut organa reperiamur veritatis. „Všickni" prý, „plni víry jsouce, snažujme se vydávati vždy nějaký zvuk Bohu, abychom nástrojové pravdy nalezeni byli."

5. Vrchnostem; jichž vlastně toto povinnost.

K vám přicházím, přemilé vrchnosti naše, kterékoli dochoval Bůh k času tomuto, a regiment vám zase v království, krajích a obcích navrátil; k vám se obzvláštně vztahuje řeč naše, protože vy jste ti Noélové, kteříž pro zachování dítek svých a všeho semene božího koráb vzdělati dáti máte (Gen. 6.); vy ta knížata lidu, kteříž k stavení stánku Hospodinova napřed a nejvíc máte skládati, aby řemeslníci, které Bůh naplnil duchem svým k vymýšlení vtipných věcí, meškáni nebyli (Exod. 35.); vy ti Davidové a Šalomounové, kteříž k stavení domu Hospodinova řemeslníky shledávati, a jim bohatě potřeb dodávati povinni jste (1. Par. 29. a 1. Reg. 6.); vy setníkové ti, kteříž, chceteli od Krista milováni býti, lidu Kristovu školy stavěti máte (Luk. 7, 5.). — — Skrze Krista prosím, skrze zapuštěnou náramně mládež, skrze budoucí naše milé potomstvo, prosím, přiložte mysl! Věc opravdová jest, veliká jest, slavná jest, veřejného všech vzdělání se dotýkající. Smýšlím cele o vás, ó vlasti otcové, že kdyby nyní někdo přijda, místnou radu dáti sliboval, jakby snadným nákladem města naše pro lepší napotom bezpečnost znamenitě ohražena, jakby mládež k válečným věcem snadně vycvičena, a k jakékoli potřebě vojsko hned pohotově jmíno, jakby také dobrý politický regiment po všech obcech nařízen, jakby řeky všecky plavné naše a kupectvím naplněné býti mohly atd., žeby slyšení měl, a péče jeho o vaše a vaší vlasti dobré žeby oblíbena byla. Ale ai, více jest tuto! Nebo cesta se ukazuje k dosažení lidí takových, kteřížby všelijakých řádů, bezpečnosti, pohodlí, ozdob a ušlechtilosti celé vlasti kořenem a podporou byli, a toho nad nynější pomyšlení více vymýšleti a vzdělávati uměli. Řeklť tedy Dr. Luther (k vyzdvižení škol měst říšských napomínaje), že „naložilli se kde na stavení a vzdělávání měst, hradů, pevností, zbrojnic a zbraní proti nepřátelům dukát jeden, sto vynaložiti na vycvičení jediného mláde-

N. B. — Žádný vrchnostem našim nic lepšího a slavnějšího podati ani poraditi nemůž nad toto.

nečka, kterýžby dobrým a osvíceným mužem jsa, jiných užitečným vůdcem býti mohl, potřebí, proto prý, že pobožný a moudrý člověk nejdražší jest v obci klénot, na němž víc než na krásných domích a hradích, víc než na hromadách stříbra a zlata, víc než na měděných branách a závorách záleží", (čemuž i Šalomoun přisvědčuje Kazat. 9, 13. do konce.). Řeklli pravím ten svatý muž, že pro vycvičení třeba jednoho člověka v moudrosti žádného nákladu litovati nesluší, což řekneme, když se teď k veřejnému, a tak mocnému, a tak snadnému a libému všech všudy cvičení brána odvírá! Co díme, když Bůh prameny darů svých jako řeky hojné k nám obrací! Co když sláva jeho zastkvívá se, aby přebývala s námi v zemi naší! *Pozdvihněte o knížata svrchků bran svých, ať vejde král slávy! Pozdvihněte vrat věčných, ať se mezi vámi usadí sláva jeho! (Žalm. 24.). Vzdejte velikomocní, vzdejte Hospodinu sílu a čest! Vzdejte slávu příslušnou na jméno jeho! (Žal. 29.). Buď každý z vás Davidova ducha; „nevcházej do stánku domu svého, nevstupuj na postel ložce svého, nedej usnouti očím svým, ani zdřímati víčkám svým, dokudž byste nenašli odpočinutí Hospodinu k utvrzení příbytku jeho!" (Žal. 139, 3.).* N. B.

Neohlédejte se na nákladíček nějaký! Dejte Bohu něco, a dá vám tisíckrát více zase! Rozpomeňte se, co Bůh lidu svému z Babylona vrátilému sliboval, jestliže na dům jeho něco naloží. „Zkuste mne v tom", dí Hospodin, „nezodvírámli vám průduchů nebeských, a nevylejili na vás požehnání, že neodoláte" (Mal. 3, 10.). Rozpomeňte se, jaké jste příklady slepě horlivé štědrosti vídali na modlářství a pověrnou tu a povětrnou marných lidí boží službu! Pohleďte na samy třeba jesuitské školy! Co se tu nedávalo, co nesypalo, jen aby novověrec neb chytrák jeden za druhým učiněn býti mohl! Měli hle svůdcové světa, skázcové mládeže, zrádcové obcí a měst takové štěstí, že pod zámyslem mládeže cvičení přicházejíce, hrady vyzdvihovali, zboží a statky hltali, ode všech ještě k tomu čest a pochvalu měli; a my Kristovi služebníci, Kristu, ne sobě shromažďující, ne vašeho než vás hledající, místa najíti moci nebudeme? Nastavěli oni pro Antikristovy mezky

Potřebali nákladu na to, jak dělati?

paláců takových; a my pro Kristovy beránky jesliček vyzdvihnouti moci nebudeme? „Mé jest stříbro, a mé jest zlato", dí Bůh (Hagg. 2, 9.); protož jemu na jeho službu a poctu všeho vynakládati žádný se neliknuj. Nebo šafářem jsa, nedáváš svého nic, ale Pánu svému k zalíbení jeho vlastní věci vynakládáš. Sic nám na osvědčení budou v den soudný modláři, a štědrostí svou nám k hanbě budou; kteříž kdyby jinak byli poznali, jinakby byli dělali.

Rozpomeňte se také, jaká ste po ty časy těžká břemena vystáli, jaké daně a kontribucí tyranům a modlářům, svým a dítek svých vrahům, dávati museli! někteří částečku jmění svého, aby ji vám užiti dali, vykupujíce, a někteří, pro zachování svědomí svého a dítek svých bez poskvrny, i to opouštějíce. Bůh pak, ai, vzal to tyranům z moci, a vrátil vám! A nebudete chtíti i tak předce obětí z toho Bohu dávati? Hleďtež, aby vás nepostihla nepravost, kdyžby vás z nevděčnosti k Bohu vlastní srdce vaše přesvědčilo! Zvlášť, když Bůh od vás ani desátého dílu nežádá toho, čeho tyrané na vás mocí dobývali. Takližby pak lehýčké boží nad hrozné onono a olověné Antikristovo břímě předce těžší se zdálo? Mnozí z vás, zmámeni jsouce od svůdců těch, sypali ste jim jměníčka svá, a strkali dítky své. Nyní pak milosrdenstvím božím vychváceni jsouce, nepospíšíte i dítek svých, z hrdla Molochu vychvácených, obětovati Bohu živému, i k vzdělání stánku jeho snášeti dobrovolných obětí svých?

Vy páni vracíte se k svým dvorům, ovčincům, lukám, chmelnicím, vinicím, rybníkům atd. Přejtež tedy nám, abychom také boží dvory a ovčince, boží rybníky a sádky, boží viničky a zahrádky (v nichž by rostla a množila se jako kvítkové mlaďátka boží) zpravovali a osazovali! A nejen přejte, aby se to dálo, ale pomáhejte, jako „pomáhala knížata izraelská i všecken lid Šalomounovi, každý k stavení chrámů přinášeje do pokladu božího, co nejdražšího měl; tak že se veselil lid, jedni z druhých, vidouc, že tak ochotně obětovali." (1. Par. 29, 6. 9.)

Zavírka.

Dejž i nyní Hospodine v srdce lidu svého a v srdce všech předních v lidu svém ducha dobrovolného k obětování tobě ochotnému darů a obětí k chrámu tvému! Nebo tvá jest, o Hospodine, velebnost i moc, i sláva i vítězství, i čest, ano i všecko, což jest v nebi i v zemi; bohatství i sláva od tebe jsou, a v ruce tvé jest i to, koho ty zvelebiti a upevniti chceš. Nebo kdo sme my, abychom mohli moc míti k tak dobrovolnému tobě obětování? I to z ruky tvé jíti musí. Nebo my příchozí sme před tebou a hosté, jako i všickni otcové naši; dnové naši jsou jako stín, běžící po zemi, bez zástavy. Hospodine, Bože náš, cokoli připravujeme k stavení domu tvého, jménu svatému tvému, to vše z ruky tvé jest, a tvé jsou všecky věci. Šalomounům tedy svým dej srdce upřímé k činění vůle tvé a vzdělání tobě domu toho, k němuž připravujeme potřeby! (1. Par. 29, 9. atd.) A poněvadžs povstal, Hospodine, rozprchli se nepřátelé tvoji, utekli ode tváři tvé, kteří v nenávisti měli dědictví tvé, tak že spravedliví veselíce se před tebou poskakují, a plesají v chrámě tvém; již tedy Hospodine deštěm štědrosti hojné skrop dědictví své, a aby neumdlelo více srdce jejich, milosrdenstvím svým zavlaž a očerstvi je. Dej lidu svému slovo své a zvěstujících je zástupy veliké. Přebývejž na hoře své, a osýpej dědictví své dobrodiními svými. Potvrď toho Bože, cožs působiti začal mezi námi (z Žal. 68.). Budiž zřejmé při služebnících tvých dílo tvé, a okrasa tvá při synech jejich. Budiž nám přítomná ochotnost Hospodina Boha našeho, a díla rukou našich potvrď. (Žal. 90, 16.). V tebe sme doufali Bože, nedej nám zahanbenu býti pro milosrdenství své! Amen i Amen.

Navržení krátké o obnovení škol v království českém.

I. Slavná obnova a rozkošné církve i politie české i všeho národu před očima jiných národů zkvétnutí (když Bůh vrchnost dá podlé srdce svého) na novém, moudrém a rozšafném škol založení záležeti bude.

II. Kterýmž novým škol založením obmýšleti se musí:

1. Aby všecka v národu našem mládež, bohatá i chudá, obojího pohlaví, beze vší výminky, netoliko čísti a psáti učena byla, ale také známosti všelijakých božských i lidských věcí, cokoli jmenovitě člověku k přítomnému i budoucímu životu napomáhá, ke všeho povědomosti aby jim slouženo i poslouženo bylo.

2. Tytéž školy aby byly mládeži mravů počestných ke všelijakému rozumnému na světě obcování ji formující.

3. A nad to aby byly pravé semeniště církve, všecku mládež celému křesťanskému umění a pravé boží bázni (na níž všecko blahoslavenství záleží) právě vyučující.

4. Mimo to pak všecko, aby ještě každý rok na sta učených (a to právě učených) v umění jazyků i všeliké moudrosti dokonale vycvičených lidí z týchž škol vycházelo: odkudžby osvícení, moudří a všelijak způsobní zprávcové církví i politie ve všech stupních bráni býti, a všecko čím dále plněji v květ jíti mohlo.

III. K čemuž všemu, aby to ani nemožné ani nesnadné nebylo, z milosti boží cesty nalezeny jsou, jestli že jen milé vrchnosti Bohu se v tom propůjčiti, a aby to boží poskytnutí k cíli dovedeno bylo, napomoci chtíti budou.

Ukáže se tedy:
1. jak je to možné?
2. jak snadné?
3. čím tu vrchnost napomoci můž?

IV. Možné bude, aby všecka celého národu mládež do 12 let věku svého čísti a psáti (a čehokoli k dalšímu věku podlé napřed položeného navržení potřebuje), jiní pak, kdo učenými slouti mají, do 24. léta jazykům čtyrem: českému, latinskému, řeckému a hebrejskému všickni, a komu toho potřebí i německému, franskému, vlaskému, a přitom každý in omni scibili mediocriter [1]), své pak professí dokonale, vynaučeni byli. Možné to, pravím, bude, jestliže se dobře školám čas a práce rozměří: totiž jestliže 1. dosti času k učení a k cvičení těch, kdož lidmi býti mají, bude vzato, a jmenovitě 24 let (od narození počítajíc); 2. čas ten rozdělen bude na 4 školy, aby každé škole šest let se dostalo; 3. a jestliže každá škola míti bude šest klassí, na každý totiž rok jednu; 4. a každá classis míti jisté své pensum aneb oukol, co za ten rok zpraviti a kam dovésti, neproměnitedlně; 5. a to pensum bude-li na měsíce, dny a hodiny, pěkně proportionaliter rozměřeno, 6. a k tomu rozměření všickni, docentes et discentes [2]), budouli státi. Tak půjde a cíle svého nevyhnutedlně dojde naměření.

V. Nebo jakož strom z maličkého jadérka neb semene se počíná, však co rok v jiné a jiné ratoléstky a k síle přichází; tak i s člověkem jest, na těle i na mysli, jmenovitě, že se nerodí velikým, ale velikosti zrostem nabývá. Aniž možné jest nevzrůsti, jestliže se jen příčin k zrostu napomáhajících nedostává, a roste všecko mile rádo, bez všeho násilí, s libostí, když toliko zahradník umělý jest, toho, čeho k zrostu potřebuje, povlovně a rozšafně dodávající. A jakož k zrostu těla lidského dost jest 24 let (kteréž také k tomu odměřil stvořitel), tak i k zrostu mysli, t. k vycvičení člověka k všelikému umění, tentýž čas postačuje. Nebo ve čtyrmecítma létech mnoho jest hodin, a člověk každou hodinu mnoho slyšeti, čísti, vyrozuměti a naučiti se můž, a dáno jest lidské mysli, aby nikdy zahá-

[1]) ve všem, což věděti lze, prostředně. [2]) učitelé i žáci.

leti nežádala, nýbrž nemohla, než po nějaké libé pastvě vždycky oči, uši a všecky smysly obracela. Protož trefili se jí toliko rozšafně vnad jejích dodávati, nepodobné k víře, jak sobě toho mnoho v nemnohých létech vypořádati může.

VI. Ten tedy čas na čtyry sexennia rozdělíc, budou k cvičení lidí moci býti čtyry školy:

1. Škola mateřská, t. j. mateřský klín, od narození až do léta věku šestého. 2. Škola obecní, česká, v každém městě, městečku, vsi (bez výminky) jedna, v níž každý držán bude od léta 6. do léta 12. 3. Škola latinská, v níž jazykům a uměním vyšším učeni a do 18. léta zadržáni budou. 4. Akademia ku projití plnému té professí, k níž kdo oddán bude: theologie, mediciny, jurisprudentie, filosofie, též dvě neb tři léta ku peregrinacím, [1]) a to vše do léta 24. neb 25. aby vykonáno bylo, a každý již k svému povolání (jako strom, jehož ovoce čas přišel) obrácen býti mohl. První škola bude v každém domě, kdekoli Bůh dítky dává; druhá v každé obci, městě, městečku, vsi; třetí v každém městě krajském; čtvrtá t. akademie dosti bude jedna v celé zemi, v hlavním totiž městě.

VII. V každé té škole všemu tomu trému, což člověka člověkem činí (pobožnosti, mravům a umění liternímu v známosti i věcí i řečí), učeni býti musejí; však po stupních, aby vše jedno druhému cestu strojilo, jako na stromě z každého letošního pupence druhý rok bude ratoléstka, s svými opět pupenci, třetí, čtvrtý, pátý rok totéž opět; odkudž jde, že se každý rok všecko samo sebou množí a sílí. A jakož se na stromu vždycky, které jemu na ten rok ratolesti přibyly, vidí, tak cvičení mládeže na tak zřetedlné terminy rozděleno býti musí, aby necessario [2]) každý rok prospěch patrný býti musel. Protož každá ta škola své classes míti musí (zvláště pak a neproměnně česká a latinská), a to podlé let, každá totiž šest classí, k tomu cíli, aby každý za rok jednu klassi projda, nevyhnutedlně toho roku v tom, v čem prospěti má, prospěl, a žádný ani pominut ani obmeškán býti nemohl.

VIII. Musí zajisté na každou klassí každé školy tak

---

[1]) k cestování. [2]) nevyhnutedlně.

mnoho a takových věcí, jak mnoho a jakých věk ten bez nesnáze za rok pochopiti, a v nich vycvičen býti může, odměřeno býti.

IX. A musí opět všecko to na měsíce, dny a hodiny tak rozměřeno býti, aby každá hodina, den, týden, měsíc svůj odměřený oukol měl, a chybiti nikdež nic nemohlo.

X. Jakož nechybí, jestliže jen všickni, docentes a discentes, k tomu rozměření státi budou, aby se každý rok, měsíc, den, hodinu, co se dělati má, dělalo bez obmeškávání.

XI. K čemuž státi nebude nesnadné, protože 1. čtyry toliko hodiny za den s učením se stráví, ráno dvě a odpoledne dvě; ostatek doma ku prácem a posluhování rodičům, aneb sic k cvičení jakémukoli jinému zanechá se, 2. a nebudou ani v tu hodinu přes moc hnáni, protože se nikdy víc nevezme, než co preceptor za jedné čtvrt hodiny dokonale nejen předložiti ale i vysvětliti a k vyrozumění plnému podati moci bude; druhé čtvrt hodiny budou to sami repetovati, psáti a v tom se cvičiti, způsobem hry a na koncertací jedni s druhými; naposledy přijda zase preceptor, examinovati to bude. Tak každou hodinu maličko třeba přidaje, jen když bude najisto a pořád, jistý, stálý, mocný a veliký bude prospěch.

XII. Což vše máli nejen možné, ale i snadné a libé býti, musí předně methodus docendi dobrý, jistý, snadný, libý ustanoven býti, aby všecko učení a cvičení nejinak než jako ze hry šlo, a mysl mládeže jako vnadou, čím dál tím hlouběji, vábena a tažena byla. Jakýž metod z milosti boží již větším dílem vyšetřen jest, a ostatek den po dni lépeji se dávati bude.

XIII. Druhé, musejí podlé toho metodu všecky knihy, co jich koli do všech škol a klassí potřebí, formovány a zhotoveny býti, tak aby všickni mládež cvičící, co který rok, den, hodinu dělati a udělati mají, jako na tabulatuře viděli, a o ničem pochybovati, na ničem se zatínati, na ničem meškati potřebí nebylo. Kteréž knihy dvoje budou: jedny, ježto se discipulům do rukou dají, každá v sobě to, co tomu roku a té klassí náleží, plně obsahující. Druhé pro preceptory budou, informatoria nazvané, ukazující, jak

podlé oněch kněh s discipuly v čem postupovati mají, aby všecko s rozumem a užitkem děláno bylo. Oboje ty knihy budou krátké a jadrné, jimižby se jako klíčem rozum lidský odmykal, a mysl k spatřování a dovtipování se sama z sebe divných věcí nastrojována byla. A takovéť knihy již na několik klassí zhotoveny jsou.

XIV. Třetí, i to k tomu aby školy snáze opatřeny byly (zvláště z počátku; nebo potom se učení muži bohdá rozmnoží jako vrbí po tekutých vodách), nýbrž aby podlé metodu toho nového a knih těch zhotovených všecko jíti mohlo, napomůž, jmenovitě aby v jedné klassí nebyl než jeden preceptor, přes celý rok každou hodinu sám všecko při všech dělající, tak jako jediné slunce nebeské všecken svůj svět samo osvěcuje, zahřívá, obživuje, a jediný peň neb snět celý svůj strom (by na tisíce ratolestí měl) sám zdržuje, nese, krmí, živí atd. Což vidíme, že se s užitkem děje, a kdyby se jinak dálo, confuzí by byla.

XV. Ale díš: Jak to býti můž, aby jediný preceptor celé škole, zvláště hlučné, stačiti mohl? — Odpovídám: Vyšetřïny již jsou k tomu cesty, aby jak snadno slunce celé zemi světla a tepla, a snět celému stromu mízy a síly dodávati stačuje, tak snadně preceptor, by na sta bylo v klassí discipulů, všechněm sloužiti mohl, nýbrž aby mu to nic tíže nepřicházelo, se dvěma neb třmi sty pracovati, nežli jako se dvěma neb třmi pacholaty. Což může býti a bude bohdá takto: 1. Aby se do školy žáci nepřijímali leckdys (jako bývalo posavád), než jednou v rok toliko, k. p. z jara na sv. Řehoře, aneb raději na podzim na den Všech Svatých; a tu co jich koli bude, by na sta, všecky spolu vzíti a vésti (již žádného ani nepřipouštěje) celý rok. Tak zajisté slunce nebeské jednou v rok (z jara) všecko, co růsti má, spolu sobě na práci vezma, spolu k zrostu vede, a s nimi celé jaro, leto, podzim popracujíc, přes zimu jim zase odpočinutí dá. Tak impressor ne na každou knihu obzvlášť litery sází, než jedním nasazením co nejvíc jich tlačí, a jde všecko mile od rukou a na jisto vždycky, když se jednou jen forma dobře zpraví. 2. Aby v jednu a touž hodinu vždycky všickni v škole jedno a též dělali, a žádnému jiného nic ani psáti ani čísti ani míti se nedopou-

štělo. Tak okolo jedné materie všech mysl brousiti se bude, jedni od druhých pochop bráti, a preceptor bude beze vší roztržitosti v mysli své, ješto když posavád nejednostejného prospěchu discipuli vedlé sebe byli, jeden to, jiný jiné dělaje, bez tesklivé, pracné a škodlivé roztržitosti jich samých i preceptora býti nemohlo. 3. Aby s žádným samým preceptor nikdy nepracoval v ničemž (jakž bývalo posavád buď podlé osob, neb že nevěděli jak jinak), ale všecko se všechněmi, aby co se koli předkládá, na obec bylo, a všechněm se hodilo. Jakož zajisté slunce na výsosti stojíc, jedněmi a týmiž paprslky osvěcuje a zahřívá všecku zemi, tak preceptor na katedře stoje, jedněmi a týmiž slovy, jedním a týmž před oči psaním a malováním, všechno všechněm ukazovati můž; jen budeli je sobě uměti pozorné učiniti, aby na ústa a ruku jeho vždycky ve všem ohled majíce, po něm ihned všeho vypovídati, psáti, dělati se cvičili. Načež, jak to býti má, také již grifové neomylní vyhledáni jsou, jako i na to, jakby examen každé lekcí a každé exercitací krátce konána býti mohla, aby předce o všechněch, že chopili a udělali, co chopiti a udělati měli, jist byl preceptor. 4. Může i pomocníky míti preceptor, kteřížby mu dohlédati ke všechněm pomáhali, aby žádný nemohl býti obmeškán neb zapomenut, a to tak: Každý preceptor, když bude v čas promocí stádečko své do vyšší klassí míti pustiti, nech sobě tolik z nich zanechá, kolik desátků nových žáčků k svému cvičení přijíti má, a spořádaje je sobě po desíti, každému desátku jednoho z nich za decuriona představí; jehož povinnost bude (jakožto paedagoga): 1. šetřiti, aby všickni vždycky tu byli. 2. Přehlédnouti jim, než preceptor přijde, knihy a exercitia, máli každý, co míti má, s sebou. 3. Hleděti, aby pozorovali všickni, když preceptor mluví a učí, a dělali, když co dělati káže. 4. A poněvadž sami ti již minulého roku prošli, a věci jim známé jsou, pomáhati také novotným těmto, zvláště zpozdilejším, kde a v čem potřeba, poněvadž snáze a s menším ostýcháním rovný rovného i ptá se i učí. 5. Svornosti také a jiných ctností strážcové budou též decurionové, summou pomocníci praeceptorovi v svém desátku, tak však, že preceptor předce každý den ke všechněm

dohlédati přijde, protože repeticí a examinování častá budou a vesměs. Tak všecko snadně, vesele a s užitkem velikým půjde.

XVI. Ale tu na vrchnosti, jak nejvyšší, tak i jiných záležeti bude, aby to, což z vnuknutí božího dobře naměřeno, s pomocí boží a jejich šťastně také k skutku přivedeno bylo. Napomoci pak může vrchnost: 1. Oddáním na školy důchodů Jesuitských a klášterních; kdež ty věci bez toho pobožným oumyslem od pobožných předků občtovány byvše, jinam než na pobožná předsevzetí, slávě boží, vzrostu církve, vzdělání vlasti napomáhající obráceny býti nemají. 2. Opatřením po vsech, kde prvé žádných nebylo, škol a preceptorů. Školy se vystavěti a preceptorům vychování zříditi musejí, jmenovitě buď ze sbírky též obce, aneb bylaliby malá a chudá, z klášterních oněch důchodů, budouli moci na tak mnoho pramenů rozvedeni býti, aneb i ze svých důchodů vrchnosti něco na tak svaté předsevzetí upustíc. 3. Opatřením dítek chudších rodičů, a ovšem pak sirotků, kde a odkudby vyživení míti mohli, dokud v škole budou. Načež nenesnadná cesta bude, aby kdo dítek nemá, na živnosti požehnání boží maje, chudé dítě neb sirotka jednoho neb víc chovati povinen byl dle uznání vrchnosti. Neboť musililiť pánům psy robotou vychovávati, proč ne poddaných jejich? proč ne dítek božích? kteříž klenotem vlasti a církve býti mají? Všelijak spravedlivé jest. Mimo to kdo nemá než jedno dítě, statček v rukou maje, může druhé chudé přivzíti, a bude i almužnu konati. Bohatí, kolik synů a dcer mají, tolik cizích chudých pacholátek neb děvčátek chovati mohou, a budou tím Boha ctíti z statku svého, napomohou obci a církvi potěšeně, a dobudou sobě i vlasti tím hojnějšího požehnání. Nebo Bůh, když tím řádem ctěn bude, poctí nás zase, dá léta dobrá, pokoj, úrody, zdraví atd. 4. Naposledy, napomoci povinna bude vrchnost zřízením inšpektorů a defensorů, kteřížby nad školami ruku drželi, a aby se všecko podlé řádu, kterýžby ustanoven byl, dálo, přidrželi. Jmenovitě nad školou mateřskou dohlídači budou kmotrové, rodiče, aby při dítkách povinnost konali, přidržející; nad obojími pak zprávce církevní s staršími jedné každé církve.

Nad školou obecní inšpektorem bude zprávce církevní každý v městě, městečku a všech, kteréž k osadě jeho přináležejí, item úřad téhož města, městečka, vsi. Nad školou latinskou děkan kraje toho s přidanými rozumnými a pobožnými scholarchy. Nad akademií pak biskup (bylliby, neb administrator) a zvolení k tomu ze stavů vyšších scholarchae neb defensores.

XVII. To učiníli naše milé vrchnosti, budou z toho míti: Předně, svědomí dobré, že nepominuli za svého věku posloužiti vůli boží v tom, v čemž ji poznali. Zatím požehnání božího očekávati moci budou; nebo nestavějícím chrám svůj na onen čas k živnosti čině napomenutí, a aby nelikňovali a nelitovali nákladu na poctu jeho, řekl: „Zkuste mne v té věci, dí Hospodin, sneste desátky a prvotiny do domu mého, nenaplnímli vám stodol vašich.“ Naposledy užitek nevýmluvný bude dostatek lidí potřebných v každé obci i celé vlasti, že k čemukoli platnému poddaných svých (dosti vybroušených majíc) užívati moci budou, a i z nich muži velicí k ozdobě celé vlasti povstávati budou.

Smiluj se Hospodine nad dědictvím svým, a dej, ať po žalostném tomto spuštění jako zahrada Eden zase zkvetneme k slávě jediného tvého jména Bože požehnaný na věky!

V rukopise nalezáme trojí titul knihy této:

První, jenž položen jest v čelo knihy naší.

Druhý takto:

PARADISUS ECCLESIAE
renascentis,

Ráj církve
znovu se rozzelenávající,

to jest

nová, jistá, ušlechtilá forma
rozkošného mládeže křesťanské
v pobožnosti pravé, v mravích ušlechtilých,
a v umění jazyků i všelijaké moudrosti cvičení:
Jakby jakožto strůmkové ráje božího
rozšafně štěpováni, zavlažováni, okopáváni, okešťováni
a vedeni jsouce, zdárně, spanile růsti, zelenati se, kvésti,
i hojnost Bohu a církvi pochotného ovoce nésti mohli.

Rukou Komenského pak připsán titul **třetí**:

Pakli takto?

PARADISUS BOHEMIAE,

Ráj český,

to jest

o novém, umělém, veřejném a hlučném
založení škol, jimižby církev a politia česká,
po svém žalostném a ohavném spuštění
rozkošně jako zahrada Eden
zkvésti mohla.

Na lístku přiloženém k předmluvě stojí rukou Komenského poznamenáno:

1650. 20. Juli.

Smilujeli se kdy Bůh a odevře zase bránu do vlasti, a k zakládání škol svobodu. — v dedikací užiti i toho za důvod, že kdysi školy majíc špatné, troštovali se peregrinacími, tam lapati a nahražovati troufajíce. Nyní s těch troštů sešlo, pro zchuzení všech všudy. Pročež nejlepší pod nebem rada, doma sobě vyzdvihovati školy hlučné k naučení tím šťastnějšímu mládeže.

Ku kap. XIV. přidána tato poznámka:

Ukázati v kap. této, že učiti přirozené jest člověku, snadné, lehké, libé, protože P. B. k tomu nejen nástroje dal, ale i chuť. Nebo že učiti se *znáti* všeho nic není než *prohlédati.* Učiti se *dělati,* nic není než *zvykati.* Učiti se *vymlouvati,* nic není, než s jiným se *sdíleti.* Již pak přirozené jest člověku i pásti oči, uši, chřípě, jazyk po věcech libých (jacíž jsou všickni skutkové boží v světě), i pokoušeti se o všecko podobné, co se mu líbí, i sdíleti se rozmlouváním společným, protože tvor společnost milující jest, jen mu všeho formu ukážíc. První snadno ukázati se můž příkladem zrcadla neb oka a malování. Nebo skrze podobizny a vyobrazení jich všecko se děje. Ku příkladu: Bůh rozličnou svou moudrost vyobrazil v tvořích a v písmě, a v Synu svém; tvorové dotýkáním, spatřováním atd. vyobrážejí se v smyslech: oku, uchu, chřípích atd. Ze smyslů jdou tytéž podobizny do mozku, kdež je mysl spatřuje, a s nimi se kochá. Toho, co v mozku (v mysli) jest, podobizna jest slovo vyřknuté; vyřknutého slova obraz psané slovo aneb udělané jakékoli zevnitř dílo. Protož netřeba než vésti člověka opatrně, t. dobrým příkladem, znenáhla a pozorně, skrze svět, okazovati mu všecko (daje totiž viděti, slyšeti, cítiti, koštovati, makati všecko) a jak čemu říkají, jmenovati; hned se ho všecko jímati, a v smyslech a rozumu váznouti bude, nýbrž nemožné bude, aby se nejímalo a nevázlo tím hbitěji, hlouběji, stáleji, čím kdo jadrnějšího vtipu, soudu, paměti dosáhl.

NB. Artes pak nic nejsou než imitamen naturae [1]) atd. Tu již exempla v kap. XIV. položená pořád.

---

[1]) následování přírody.

Alsted Jan Jindřich roz. v Herborně 1588, zemřel tamž co professor filosofie a theologie 1638. Zůstavil hojně spisův. Nám Čechům je zvláště tím památný, že byl učitelem Komenského v Herborně.

Andreae Jan Valentin roz. 1586 ve Vürtemberku, † 1654 co praelát. Byl proti všemu mechanickému ve školách, jm. při vyučování latině a katechismu. Jeden ze zbožňovatelův jeho praví, že kdyby měl moc někoho vzkřísit z mrtvých, jiného by nevzkřísil než Andreae. Také Kom. ho přede všemi chválí (str. 16), i byl s ním v literárním spojení. Článek „Komu se poslouží pomocmi těmi“ (str. 13) napsal na požádání Komenského Andreae (latinsky).

Archimedes, slavný mathematik a fysik; roz. v Syrakusách r. 287 před Kr. Známý jest výrok jeho: „da mihi punctum et terram movebo“ — dej mi nepohnuté místo a zemi zvednu. Jest nálezcem hydrostatického zákona, dle něhož těleso tolik váhy své ztrácí, mnoho-li váha zapuzené od něho vody obnáší. — Archimedický šroub. — V druhé punické válce proslavil se háje rodného města svého proti Římanům; město ale předce padlo, a A. nalezl tu v boji co stařec 75letý svou smrt.

Frey Jan Caecilius, Bádeňan, lékař; zanášel se ale též filosofií, jsa professorem předmětu toho v Paříži, kdež i zemřel 1631 morovou ranou. Knihy od něho sepsané jsou nejvíce obsahu filosofického, ale též „milostná didaktička“ vydaná 1629 v Paříži.

Glaum vydal nějakou didaktiku r. 1629, jak Kom. str. 16. uvádí; jinak ale nelze se ničeho o něm dopíditi.

Helvich Krištof čili Helvicus, roz. 1581 v Hessensku, doktor a professor theologie, jakož i professor východních řečí v Giessenu. Znal se také v lékařství a měl pověsť dobrého grammatika. I v didaktice pracoval, ale vavřínů si na tomto poli nedobyl. Byltě jeden z těch učenců, kteří posuzujíce k rozkazu lantkrabí Ludvíka methodu Ratichovu (1612), do nebe ji vychválili.

Hippokrates, slavný lékař řecký, byl živ ok. r. 400 před Kr. — Jeden spis jeho má titul „Aforismi“ (*ἀφορισμοι*), a obsahuje jadrné, památné výroky.

Ratich Volfgang nar. 1571 v Holštýnsku. Vymyslil zvláštní didaktický system, o němž aspoň on sám to přesvědčení měl, že všem vědám dle něho učiti lze. Roku 1612 podal říšskému sněmu ve Frankfurtě shromážděnému pamětní spis o této methodě své, ale nepotkal se s příznivým výsledkem. Methodu svou nabízel za veliké peníze na prodej, ale nenalezl kupcův. Mrtvicí byv raněn, zemřel r. 1635 v Rudolstadtu. — Zásluhy jeho o školství jsou nepatrné, a to ne tak budováním něčeho nového a plodného, jako spíše tím, že ukázav na dosavadní nešvary ve školách, na neodkladné odstranění jejich nastupoval. Hlavní jeho dílo jest „Nova Didactica.“ — V snahách a působení Komenského shledáváme se na třech důležitých místech s jménem Ratichovým: r. 1612, 1628, 1642, o čemž obšírněji v. „Posel z Budče“ 1871. č. 29.

Ritter Frant., kazatel a mathematik ve Falci. Napsal knížku o pedagogice.

Řehoř Nazianský, jeden ze sv. Otců, věrný přítel Basilia Vel. a jeho spolužák na slovútné škole Athenské. Má pověst nejslavnějšího řečníka církve řecké. Byl velmi horlivý a výmluvný obhájce víry v božství Kristovo, pročež i „*θεόλογος*“ se nazývá. († 390).

Scaliger Josef Justus žil v druhé polovici XVI. a na počátku XVII. věku ve Francii, znal se výtečně v literatuře klassické a orientalské.

Vives Jan Ludvík, Španěl, roz. 1492 ve Valencii, stal se professorem v Löven, a byl od Jindřicha VIII. povolán do Anglicka za domácího učitele princezny Marie. † 1540. — Vives, Budaeus a Erasmus platili svého času za triumviry vědeckého světa, zvláště o Vivesovi šel hlas, že v přemýšlení předčil všecky své vrstevníky, jiní ale slávy té přáli Erasmovi. Z jeho přečetných spisů mají tyto obsah pedagogický: De ratione studii puerilis epistolae II. De tradendis disciplinis s. de institutione christiana, — Satellitium animi s. symbola Principum institutioni potissimum destinata.

Seznam některých cizích slov tuto užívaných.

akt skutek, případ
amphitheatrum divadlo
anomalie nepravidelnost, výminka
argumentovati souditi, úsudek činiti
ars, artes umění
author, autor skladatel knihy, kniha, **autores** spisovatelé, **autory evolvovat** knihy čísti
axioma zásada, zásadná věta
centrum střed
classis třída, **v klassí traktovati** v třídě přednášeti
colloquium rozmluva
commentar, komentár výklad, **per commentarios** skrze výklady
compendium (krátký) soubor, sebrání
conclusí závirka
construovati tvořiti, spojovati, ve věty skládati
decurie sbor desíti členů
delineací napodobení
dialekt nářečí
discent discipulus žák, učeň; stoupenec (str. 1.)
disciplina nauka
disposicí rozvrh
edicí vydání, vydání knihy
epitome krátký přehled
ergo tedy
examinovati vyslýchati
exemplum příklad
exercicie, exercitací cvičení
fechtovati šermovati
figura podoba
forma podoba, způsob, jakost; **formovati** tvořiti, vytvářeti, působiti, vzdělávati; **sformovati** vzdělati, způsobiti, přizpůsobiti; **foremný** pěkný, sličný
fortel výhoda, způsob
fraze způsob mluvení
fundament základ, základní pravidlo; z **fundamentu** důkladně
fundovati založiti
fysika přírodopis (pozn. str. 53.)
gleych rovnost, míra
grif způsob
grobian hrubý, nezdvořilý; **grobianství** hrubství, nezdvořáctvi
grunt základ, z **gruntu, gruntovně** ze základu, z hluboka, důkladně
harmonia souzvuk, shoda, svornost
hejtman setník
historie příběh, děj, událost

idea představa, **idea generalis** představa všeobecná
impressí tiskárna, **impressor** kněhtlačitel, **impressorství** kněhtiskařství
informatorium uspořádání
ingenium nadání, vtip, hlava
instrument nástroj
item též
invencí nález. věc
jarmark trh
jubilíř klenotník
klasí v. classis
klamr skoba
komentar v. comment.
komma čárka
konferovati raditi se
kontrfekt obraz
korrigovati opravovati
košt chuť; **koštovati** ochutnávati
křtalt podoba, ozdoba
kunst umění, **žádný kunst** nic těžkého
laterna svítilna, lucerna
lekcí čtení, učení, učební hodina
lexicon slovník, **lexicon latino-vernaculum** slovník latinsko-český
macerovati trápiti
maštal chlév, konírna
materie látka, hmota; předmět; **materii traktovati** o předmětu jednati
medicus lékař
melodie nápěv, píseň
memorialní pro snadné upamatování upravený, **verš memorialní** verš pamětní
musica nauka o zvuku; hudba
mustr vzor
method, metod způsob vyučování
objekcí námitka
observací pozorování, zkoumání
pacient nemocný
partikulární částeční, podrobný
penzlík štětec
plac místo
poësí básnictví
praeceptum pravidlo
preceptor učitel
presovat tlačit
privilegium výsada, přednost
promocí povýšení do jiné třídy a spojená s tím zkouška
proporcí poměr
průba zkouška
pulerovati hladiti, leštiti
R. responsio odpověď
regiment panování, správa
regule pravidlo
reitar jezdec
rekreací zábava
repetovati opakovati
rosspereytr průjezdčí
sceleton kostra
scientia nauka, **scientia universalis** nauka všeobecná
sentence výrok, průpověď
sfaera koule zemská, globus
studium učení
summou slovem, zkrátka
šenkýř hospodský
šmakovati chutnati
takt hmat
temperovati pořádati, v pravou míru uvésti
termin mez, konec
totaliter v celku, co celek
trefiti dovésti, uhodnouti
trichtýř nálevka
trunk napití
verštat dílna
vinšovati přáti
vitium vada
vokabulář slovník

Opravy vydání z r. 1849. [1]

Str.	ř.		rukop.
VII.	6. d.	moudrost to	— moudrost **ta**
VIII.	5. h.	vinnicí připodobňuje	— vinnicí **boží milou atd. nazývá aneb k ráji, zahradě, vinnici** připodobňuje
IX.	16. d.	přijď	— přiď
	12. „	kadidla	— kadidlo
X.	17. d.	jen	— **kde**
	14. „	rozmotána	— rozmetána
XI.	13.	plnější, než	— plnější **a stálejší,** než
XII.	3.	svazovati	— svozovati
XIII.	3.	vás za opičata, vás za nemluvňátka držíme	— vás za opičata, **sebe za moudré, vás za blázňata, sebe za výmluvné,** vás za nemluv**ňata** držíme.
	14. d.	buď křivě	— **neb** křivě
	6. „	zřetelné	— zřetedlné
XIV.	16. „	kterýž se	— kterýž **když** se
	12. „	nakazuje	— nakažuje
	1. „	bydleli	— bydlili
XV.	4.	v poli neb lesích	— v poli neb lesí [2]
XVI.	17.	stkvělé	— **skvetlé**
XVII.	16.	vysazených	— vysázených
XVIII.	8.	zase bláznovství	— zase **k** bláznovství
XIX.	14.	brousejících	— brous**ící**ch
XX.		ξῶῶν	— ζώων
1.	2.	učení	— **umění**
	„	aneb o umělém	— aneb **(jakž náš titul má)** o umělém
	8.	toho	— toto

[1]) Před nedlouhou dobou vyšlo na světlo „druhé vydání" Didaktiky této (16°) nákladem činného kněhkupectví Kobrova. Bohužel však práce ta byla dle všeho svěřena úplně rukoum *sazeče*, jenž kromě **všech** tuto udaných poklésků i nejnápadnější chyby tiskové za nedotknutelný original Komenského považoval. A takž vysázel a vytiskl n. p. ξῶῶν m. ζώων, *omnia* m. non, *non vexent* m. non decent, *zdáti* m. a zdali, *zakulí* m. zakalí, *cosi* m. co by, *saméko* m. seménko, atd. atd.

[2]) Taktéž str. 36. ř. 6. — Blahoslav o vyslovování e (str. 350): „Ta litera musí středmým zvukem vynášína býti. Nýbrž na některých místech tak se musí k ní připojiti zvuk té litery **y** neb **i**, aby se zdál z toho obojího slitý býti diftoňg, t. z **e** a **z y**; jako při těch slovích: v lese, v míse, v noze, v nose etc. — Ale tomuto všemu kdo by chtěl právě vyrozuměti, musil by Pražských kazatelů kázaní poslyšeti a potom bratrských, třebas i tu v Boleslavi, a hned by srozuměl dobré i zlé pronunciaci té litery.

Ještě i toto dím, že mnozí, zvláště na Moravě, veliké **y** tu kladou, v vozy, v kozy, v mísy etc. Ale při jiných některých slovích opět se to netreñ. nebo nemůžeš říci „v nozy" ale „v noze" trn vězí" etc.

Šembera dialektologie (nářečí moravské, podřečí západní): „Sikavky **s** a **z** (a podnební **l**) kladou se v některých slovích za úzké: na vozi (na voze), v kozi (v koze), ve špitáli."

Str.	ř.		rukop.
	9.	když	— **kteréž**
	13.	aneb statků	— **a nedostatků**
	„	temnosti	— temností
	15.	a učitelích	— **i** učitelích
	16.	let teď	— **teď let**
	17.	vyskytaje	— vyskýtaje
	20.	posavad	— posavád (tak vždy)
	23.	Christofa	— Christoph
2.	5.	nedotýkaje	— nedotýkajíc
	20.	papršlky	— paprslky
	6. d.	podstata i život	— podstata **a** život
	1. „	toto	— toho
3.	17.	obracena	— obracína
4.	19.	s nebe	— **z** nebe (takž i str. 5.)
5.	5. d.	se smrtedlným	— s smrtedlným
6.	10.	dívali se	— divili se
	16.	tuť	— **tať**
7.	6. d.	otvírá	— odvírá (tak vždy)
8.	29.		— **(NB. Troje bydliště se také vysvětliti může příkladem Israelských: kteříž 1. v Egyptě se rozplodili, 2. na poušti Bohu sloužili, zákonu se učili, bojovali, 3. do vlasti zaslíbené vešli)**
10.	4.	Sami my vidíme	— Samy my. Vidíme
11.	8.	podoben	— **pobádán**
12.	14.	však	— **pak**
	10. d.	pohledati	— prohlédati
	8. „	užiti	— **užívati**
	5. „	vyobrazuje	— vyobrážeje
13.	15.	skutkem	— **(deleatur)**
	2. d.	obracuje	— obraceje
14.	3. d.	léhati	— lehati
15.	5.	bez provozování	— **ku** provozování
	18.	maje	— **má je**
16.	5.	rozvírá	— rozvíná
	19.	odtud	— odtad
17.	12.	nástroje, špehéře	— **nastrojené** špehéře
18.	7.	světle	— **světě**
	20.	všelikého	— všeli**ja**kého
	7. d.	jistě tabule	— jistě, **jistě** tabule
19.	7.	vyobrazí	— vyobráží
	12.	vytlačila	— vytlačilo
	28.	slyšených	— slyšaných
	35.	neukazoval	— neuk**ázal**
20.	25.	cítě	— **cítí**
21.	12.	všelikého hnutí	— všelikého **oudů** hnutí
22.	12.	pravému	— **prameni**
23.	23.	dítky	— dítečky
	25.	spůsobené	— způso**bné**
	28.	slivy	— **olivy**
	32.	spatřena	— spatřína
24.	10.	dáno býti nemohlo	— dána býti nemohla
	16.	kteroužto	— kterouž
	17.	to jest	— **totiž**
	27.	dlažby	— dlažky
	4.	spliti	— plíti

Str.	ř.		rukop.
	6.	vyčišťovati se	— vyčišťovati
	12.	břemenu	— břemenům
	17.	práce nějaké	— prací nějakých
	23.	tvorové dokonalosti	— **tvor** dokonalostí
	33.	v řečnování se dala	— v řečňování dala
26.	8.	chcemli	— chcemeli
27.	19.	leče	— léče
28.	9.	chbité	— ohbité
	26.	neohybovalo	— nechybovalo
29.	2.	kladami, věžemi,	— kladami, **kabáty**, věžemi
	25.	jediný	— **jednostejný**
30.	5.	zastížena býti nepřipravena	— zastíženu býti nepřipravenu
	21.	jest předivných	— jest **všudy** předivných
	3. d.	zavazovati	— zavozovati
		to	— **tu**
	2.	nebo všech	— nebo **to** všech
31.	2.	sádra zamyká	— **gyps za měkka**
	6.	makavé	— makané
	27.	za mládí(n)	— za mládi (f.) (velmi často)
32.	16.	slyšené	— slyšané
	22.	zdravého	— **zdárného**
	pozn.	že re	— že **etc.**
	„	že náleží	— **při**náleží
33.	1.	se nebrání	— nebrání
34.	5. d.	pečí	— péči
35.	19.	spasitelným	— spasite**dl**ným
36.	6.	v lesích	— v lesi
	9. d.	obrácena	— obracína
37.	8.	květlo	— kvetlo
	15., 16.	z mládí	— z mládi (f.)
	9. d.	spůsobenou	— způsobnou
	4. d.	biskupův užívá	— biskupů **atd.** užívá
38.	6.	ctnosti	— ctností
39.	11.	na všem	— **ve** všem
	12.	snaží	— sna**žuje**
40.	19.	domácí	— **domovní**
	21.	obce; politica	— obcí; **učí** politica
41.	6. d.	obráceny	— obracíny
42.	3.	odpočinutí	— odpočí**vání**
	8., 13.	střídmí	— středmí
	5. d.	jen	— **ten**
	3. d.	ctnost	— ctnosti
43.	10.	opravdivá	— opravdová
	8. d.	dosavad	— **posavád**
44.	9.	**rozličného** lidského	— **rozličné** lidského
	10.	měst atd.	— měst, **osob** atd.
	14.	pokladech	— pokladích
	16.	rozkvětlou	— rozkvetlou
45.	6.	pěkně	— **pěkněť**
	12.	obrácena	— obracína
	9. d.	střídmosti	— středmosti
46.	8.	ostati	— ostáti
	pozn.	annos!	— annos! **jak řekl onen, to jest**
47.	6. d.	nejhlubšího základu	— nejhlubšího **gruntu** a základu
48.	10.	porážeti	— prorážeti

Str.	ř.		rukop.
	21.	grammatiky	— grammatiky, **ti vaši dikcionářové, vaše ty dialektiky**
49.	11.	vláhy	— vlahy
	12.	spůsobená	— způsobná
50.	4.	čase	— **času**
	8.	mysleme	— **myslme**
	14.	píšeli	— píše
	19.	zábradlími	— zábradly
	6. d.	Mezitím, jestli tabule	— Mezitím, **jestli zrcadlo temné, vytříti a vypulerovati je;** jestli tabule
	4. d.	osvícena	— **cvičena**
51.	18. d.	teskno	— **tesklivo**
52.	3.	zešlehal	— **zšlahal**
	„	střevíc	— třevíc
	4.	aby nejprv	— aby **pravím** nejprv
	14. d.	bez spoury	— bez **zpoury však**
	11. d.	se málo	— se **vůbec** málo
	4. d.	skrotiti	— okrotiti
53.	4.	s tím	— **stín**
	13.	předce za jinými stačovati	— předce, **by** za jinými, stačovati
	pozn.	oportet.	— oportet, **napsal onen Cato, totiž**
54.	11.	svatosti, moudrosti	— svatosti, **ctnosti,** moudrosti
	pozn.	nascuntur	— nascantur
		potestatis est	— potestatis est, **dí Plutarchus, to jest**
55.	4.	tah	— **ham** (pozn. str. 69.)
	5.	musejí	— **musejíli**
	10.	záleží všecko	— všecko záleží
	11.	rozvažujeli	— rozvážíli
	18.	jinak	— jináč
	13. d.	platnosti	— **plnosti**
	11. d.	vytknul	— vytknut
	8. d.	vyměřený	— **rozměřený**
	pozn.	harmonii	— harmonii **pěknou**
57.	7.	svěřice	— svěříc
	9.	vracejí	— vracejí **zase**
	„	zábradlí	— **zábradel**
	10.	stupňů	— **sloupů**
		kolébati	— kolebadlo
58.	8.	spůsobů přednášejících	— způsobu, **přednášení jich**
	13.	vzdvihati	— zdvihati
	16.	váhou	— vahou
59.	8.	a také	— **t** také
	12.	vzal	— vzat
	15.	připnouti	— **připíti**
	16.	Daedalus	— Daedalus **onen**
	pozn.	ř. 4. formu ke všemu tomu	— **jen mu všeho** formu
		ř. 6. vyobrazení	— **vyobrážení**
		ř. 8. v písmě na synu	— v písmě, **a** v **Synu**
60.	6.	vyhlídl	— **vystihl**
	18.	okršky	— okršlky
	„	jsouc	— jsúc
	10. d.	hýbajícího	— hýbícího

Str.	ř.		rukop.
	5. d.	a	— **neb**
61.	6. d.	neuhlídá	— neuhlédá
	3. d.	zrcadlu	— **oku**
62.	6. d.	zrcadlo	— **oko**
63.	8.	zaprášejí	— zapráší
	15. d.	mlha	— **mhla**
	14. d.	hamraď	— chamraď
	4. d.	ano toho přijíti	— **a** toho **v** se přijíti
64.	4.	11.	— II.
	10.	činnosti	— **věrnosti**
	14.	nejlépěji	— **nejplněji**
	21.	se učí	— **vidí**
	3. d.	shledal	— **shlédl**
65.	12.	častěji	— **částečněji**
	15.	mocně hbitě	— mocně, **snadně**, hbitě
	10. d.	živu	— živi
	9. d.	vyrozuměti	— vyrozumí**vati**
	pozn.	zaléží z latinské	— záleží. Z latinské
66.	1.	Čtvrtá zatemnělost	— Čtvrtá **(ač u něho pátá)** zatemnělost
	13.	příležitosti	— příležitostí
67.	9.	Guarinorius	— Guarinonius
	16., 12. d.	smrtelného	— smrtedlného
	3. d.	Tělo	— Těla
68.	7.	jsouc	— jsúc
	11.	slyšel atd.)	— slyšel atd. **aneb podobném)**
	9. d.	žížní	— žízní
69.	1.	žaludku	— žaludka
	18.	uvadne	— usvadne
	15. d.	v sobě zažíval	— v sobě **vnitř** zažíval
	10. d.	Mojž.	— **3.** Mojž.
	7. „	taktéž	— **tytýž**
	5. „	přece	— předce
	4. „	býti, by	— býti, **čímž** by
70.	16.	nejináč	— nejinakť
	19.	ratolístka	— ratoléstka
	23.	porozvržme	— porozvrzme
	8. d.	témdni	— týmdni
	pozn.	rekracím	— rekreacím
71.	7.	zezrá	— sezrá
	9.	poučení	— poučování
	11.	vzroste	— **roz**roste
	16.	zahrádku	— **zahradu**
	12. d.	zdař	— **zdař-se**
72.	9.	vyseduje	— **vysedá je**
	13.	mazati co	— mazati **atd.**
	18.	vláha	— vlaha
	19.	vstupuje	— stupuje (ie. sstupuje)
	6. d.	tudy	— tedy
	4. d.	ukoření	— vkoření
73.	4.	pochopitelnosti	— pochopitedlnosti
	14. d.	shledával.	— shledával. **Sic pokazí tytýž.**
	12. d.	tabulí, knih	— tabulí, **forem**, knih.
74.	8.	učí	— **tlačí**
75.	5.	uvadnouti	— usvadnouti
	11.	jich k učení	— jich **cele** k učení
	15.	přirozeních	— **z přirození**

Str.	ř.		rukop.
	6. d.	nenese	nesnese
76.	16. d.	viděli proč	viděli. A proč
77.	1.	hledal	ohledal (dvakrát)
	4.	vnitřka	vnitřku
	8.	přištěpuje	**přilepuje**
	9.	zavrtá	**se vrtá**
	11.	obnovuje	**obrovnávaje**
	15.	ostupovala	sstupovala
78.	1.	chtějí	**sluší**
	10.	zakulí	zakalí
	11. d.	ouda	oudu
	1. d.	rozrostlo	rozros**talo**
79.	14.	rozvírání	rozvínání
	pozn.	per synthemata	systhemata
80.	2.	létati, z stromu	létati, **potom** z stromu
	10.	sobě discipulům	sobě **a** discipulům
	18.	slov potřebu	slov **s** potřebu
81.	13.	jedenkrát	**jednak**
	19.	patrného	**patrné**
83.	5. d.	oným	oním
	1. d.	udidly	udidlami
84.	13.	chtivá	chtiva
	12. d.	přece	předce
	pozn.	*αν ῆς ξελομαθης, ἔση πολυμαθης*	*ἐὰν ῇς φιλομαθὴς, ἔσῃ πολυμαθής*
85.	16.	můž: i cukru	můž: **Sic** i cûkru
86.	6. d.	ukaž, anebo	ukaž, (**krása pak od harmonie jest**) anebo
87.	2.	podobenství, až	podobenství, (**parabolí neb fabulí**) až
	8.	však bez	však (**N. B.**) bez
	17.	vyroste	vzroste
	18.	vyroste	vyrostá
	12. d.	v zákoně svůj	v zákoně **svém**
	9. d.	sliby, pohrůžkami	sliby **a** pohrůžkami
	5. d.	mdlobě	mdloby
	2. „	rozsěvají	rozsívají
	1. „	nejprozřetelnější	nejprozřetedlnější
88.	4. d.	orubu	srubu
	pozn.	consta	constat
89.	14.	do Aquileje, atd.	do Aquileje, **do Palmy, do Coloráda** atd.
90.	pozn.	discipli	discipulů
92.	12. d.	ho pustí	**popustí**
	9. d.	též	tož
	8. d.	vodidlech	vodidlách
93.	pozn.	si quantum	**sitque tum**
94.	4.	bude mu	bude **se** mu
	6.	tam, a zdali	tam, **zdáti**
	15. d.	létos	letos
	4. „	totiž	**kterýž**
	pozn.	in formationa scholae classicae	in **informatorio** scholae classicae **se uhlédá**
95.	12.	bylo?	bylo!
	14.	můžliš	můžliž
	17.	jest, učedlník	jest, **aby** učedlník
	10. d.	ničeho potřebného	ničeho **budoucně** potřebného

Str.	ř.		rukop.
	pozn.	prebeptorských	— preceptorských
96.	3.	rostliny	— zrostliny
	12. d.	mysleme	— **myslme**
	6. d.	Nemáli samého jádra, nekline ze	— Nemáli **seménko** jádra, nekline **se.**
97.	14. d.	základ.	— základ **všeho**
	4. d.	dokudžby	— dokudby
	pozn.	ideam generalem	— idea' **generalis**
98.	19. d.	ďeštivou	— **dešťovou**
	24.	vycpati	— **vycpávati**
	pozn.	res	— **opiniones**
100.	2.	to	— **co**
	3.	vzdvihá	— zdvihá
	18. d.	plavati	— plovati
	8. d.	sedlskému stromu	— sedlském stromu
101.	7.	zřetelněji	— zřetedlněji
102.	3. d.	cosi	— **coby**
	pozn.	(lib. 3.) de trad. Discip. Et in Introd. ad sapientiam dí.)	— (Lib. 3. de tradendis Discipl.) Et in Introd. ad sapientiam dí:
	pozn.	omnia expendit	— **non** expendit
103.	15.	vyrostávající	— **vyrostající**
104.	7.	res a fert	— **ex „res fert“**
	12. d.	jistě	— jisté
	11.	kořena	— **kořenu**
	pozn.	scientiis et regularum.	— **et scientiis regularum.**
	„	disciputi	— discipulus
105.	10.	ustavičně	— ustavičné
106.	15.	jakož	— **jakž**
	16.	vidíme	— **vídáme**
	19.	že se věci	— že věci
	20.	pohlédnouc, slyšíc	— pohlédna, slyše
	23.	neutvrdili	— neutvrdil
107.	11.	kratší a	— kratší **tedy** a
108.	7.	žížniti	— žízniti
	14.	pravil	— **onyno verše složil**
	8. d.	jistě	— jisté
	4. d.	by to	— by **ho**
110.	3. d.	učení	— **umění**
111.	1. d.	strávili	— strá**vena**
113.	6.	ano	— **a ono**
	16. d.	živnosti	— živosti
	10. d.	paprsky	— paprslky
	4. d.	rostliny, květly	— zrostliny, kvetly
	1. d.	létos	— letos
114.	14.	jeden	— jeden **toliko**
	ad 8.	chybná interpunkce	
116.	15.	mládček	— mlád**eneček**
117.	9.	Jak býti	— Jak **to** býti
118.	8. d.	druhým ostří	— druhým **se** ostří
	5. d.	chybí	— **chytí**
	pozn.	revání	— **repetování**
119.	16.	všecko	— **všecku**
	17.	škole	— **k** škole
	9. d.	mládeže	— **mládeži**
120.	6. d.	několikeré	— **několikero**

Str.	ř.		rukop.
121.	1.	živočichů	— živočicha
	20. d.	cvičení	— **osvícení**
	12. d.	nápotom	— napotom
	1. „	kteřížnejsouce(!) do školy obraceni,	— kteříž **do školy obraceni jsouc,**
122.	3. d.	školních	— škol**ských**
123.	5.	chce vlhka, sucha	— chce vlhk**u**, suchu
	11. d.	protož	— protože
124.	16. d.	nesnadně	— **nenesnadně**
	14. „	znamenitějších	— **známějších**
	11. „	ochutnati mu	— koštovati, **slyšeti** mu
	8. „	užívá, a vše	— užívá **atd.,** vše
	2. „	od veřejnosti povedeš	— od veřejnosti **k částečnosti** povedeš
	pozn.	examinovati	— zexaminovati
125.	10.	dej	— **dáti**
	11. d.	tu	— to
	10. „	vryjí	— **vrýpí**
	2. „	**(vynechána poznámka o malování, kterouž viz str.** 145)	
126.	11. d.	poroučí	— **poručí**
127.	12.	loži	— lůži
	15.	sníti užitečné	— sníti **se** užitečné
	20.	kolikerým	— **tolikerým**
128.	1.	nelže	— **nezle**
	4.	dělati všeho	— dělati se všeho
	6.	se	— **deleatur**
	13.	ostrovů	— **stromů**
	22.	dělati, hlouběji	— dělati **uhlédá, po něm dělati,** hlouběji
129.	1.	z nížby	— s nížby
130.	21. d.	pak věk	— pak **ten** věk
131.	pozn. ř. 10.	poručil	— **poroučel**
	„ ř. 16.	*ὕςερον*	— *ὕστερον*
	„ ř. 22.	opáčního	— opačního
132.	pozn. ř. 2.	toho hlavního	— toho **a** hlavního
	ř. 10.	Reschelius	— Rischelius
	ř. 18.	ohledán	— shledán
133.	pozn. ř. 5. h.	slohem	— **stilem**
	ř. 1. d.	delectu.	— delectu, **loco formalis; materialis v. loco**
135.	5. d.	láhvice	— lahvice
	2. „	sádra	— **gyps**
137.	1. d.	pravím,	— **pravým**
138.	18.	přidržáni	— přidržíni
139.	17.	obracen	— obracín
141.	2.	zjevovati	— zjevov**ání**
	11.	přiměřovati	— přiměšovati
	16.	květoucímu	— kvetoucímu
	17.	vypráhlých	— vyprahlých
144.	4.	vzdvihaje	— zdvihaje
145.	1.	Zajisté	— **Předně** zajisté
	6. d.	znávali a	— znávali **i**
146.	15.	Israeli	— Israel**ovi**
	16.	soudu	— soudů
	19.	nejvyšší	— **největší**
	20.	opouštějíce	— opouštějí
	25.	I hle	— Hle
147.	17.	pramenům	— pram**énkům**

Str.	ř.		rukop.
	18.	bludu	— bludů
	16. d.	samé	— samo
	10. „	od těch	— **u** těch
	5. „	utuhla	— utu**ch**la
148.	3.	pošla	— **pošlá**
	13.	ukořeňovalo	— **v**kořeňovalo
	18.	sedmá	— sedmé
149.	8.	papršlkové	— paprslkové
	14.	toto	— **tuto**
	22.	tváře	— **tváři**
	23.	v osidla	— v osidle
150.	12. d.	neučené	— **nevěrně**
	pozn.	vexent	— **decent**
151.	10.	to **ale** však	— to však
	11.	velikým svodem	— velikým **antikristovým** svodem
	13.	vzdále	— **vzdálíc**
	20.	převroucí rozum	— **převrácený** rozum
151.	9. d.	oči	— **očí**
152.	9.	kosti	— kostí
153.	7.	dokonalejšími	— **dokonalostí**
	10.	škared	— **škart**
	18.	hampejzích	— hampejsích
	24.	předse	— předce
154.	11.	oslavují	— **osladčují**
	8. d.	na obě strany	— na obě straně
	2. „	málomocný	— malomocný
155.	22. d.	nejedné	— nejedny
	15. „	samí	— **sami**
	14. „	kdež	— **kteréž**
	10. „	zahubení	— **zahynutí**
	3. „	pouštěn	— **pouštín**
156.	6.	pouštěn	— **pouštín**
157.	4.	slovútný	— slovoutný
	9.	znova	— **znovu**
158.	7. d.	jestliže proti	— jestliže **kdo** proti
159.	5.	kázání	— kázaní
	9.	kázeň	— **kázně**
	14.	více zahanbiti	— více **se** zahanbiti
	21.	jest jisté cpaní	— jest. **A jistě** cpaní
	22.	odpadá; daremné jest;	— odpadá, daremné jest;
160.	16.	poroučením	— poručením
	18.	zámyslnou	— zúmyslnou
	21.	odvrací	— **podvrací**
	11. d.	někdy se pochybí	— **deleatur**
	8. „	bližnímu	— bližním
	7. „	prácem	— pracem
	4. „	rostlinkám	— zrostlinkám
161.	12. d.	uštipuje	— uštikuje
	3. „	tré	— **deleatur**
162.	15. d.	ve čtvrtých šesti létech	— **čtvrtých šest let**
163.	11.	o životu	— **i** životu
	14. d.	povolně	— **povlovně**
164.	4.	příkladem	— **přidržením**
	13.	slovútné	— slovoutné
	19.	podobu	— **podstatu**

Obsah.

Oprava omylů tiskových.

Str. 7. ř. 9 *my*

„ 8. „ 10 *sic*

„ 39. „ 24 nejbližší.

LIBRARY OF CONGRESS
0 022 159 608 0